KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

2001
1

A TARTALOMBÓL:

AZ OSZK TEZAURUSZA ÉS A KÖZTAURUSZ

A REFERÁLÁS INTEGRÁLT MODELLJE

EGY SZEGÉNY ELEKTRONIKUS KÖNYVTÁROS PANASZAI

KÉPEK DIGITALIZÁLÁSI LEHETŐSÉGEI

HÁTRÁNYOS TÁRSADALMI HELYZETŰEK KÖNYVTÁRI ELLÁTÁSA

NEMZETI BIBLIOGRÁFIA LETTORSZÁGBAN

KIS LETT-MAGYAR KOMPARATISZTIKA (A NEMZETI BIBLIOGRÁFIÁK ÖSSZEHASONLÍTÁSA)

ÚJ FOLYAM

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

FROM THE CONTENTS

- THE THESAURUS OF THE NATIONAL SZÉCHÉNYI LIBRARY AND THE "KÖZTAURUSZ"
- AN INTEGRATED MODEL OF ABSTRACTING
- COMPLAINTS OF A POOR ELECTRONIC LIBRARIAN
- IMAGE DIGITISATION AROUND THE MILLENNIUM
- LIBRARY PROVISION FOR THE SOCIETY HANDICAPPED
- NATIONAL BIBLIOGRAPHY IN LATVIA: TRADITION AND CHANGE
- BRIEF LATVIAN-HUNGARIAN COMPARATISTICS (A COMPARISON OF NATIONAL BIBLIOGRAPHIES – MAINLY THAT OF PERIODICAL ARTICLES)

AUS DEM INHALT

- DER THESAURUS DER UNGARISCHEN NATIONALBIBLIOTHEK UND DER GEMEINTHESAURUS "KÖZTAURUSZ"
- EIN INTEGRIERTES MODELL DES REFERIERENS
- DIE KLAGEN EINES ARMEN ELEKTRONISCHEN BIBLIOTHEKARS
- DIGITALISIERUNG DER BILDER AN DER JAHRTAUSENDWENDE
- SOZIALE BIBLIOTHEKSARBEIT IN UNGARN
- DIE NATIONALBIBLIOGRAPHIE IM LETTLAND: TRADITION UND VERÄNDERUNGEN
- KLEINE LETTISCH-UNGARISCHE KOMPARATISTIK. VERGLEICH DER NATIONALBIBLIOGRAPHIEN (HAUPTSÄCHLICH DER ERSCHLIESSUNG DER ARTIKEL)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

2001/1.

ÚJ FOLYAM 11. (47.) ÉVFOLYAM 2001. 1. SZÁM

FŐSZERKESZTŐ: dr. Dippold Péter ❀ FŐSZERKESZTŐ-HELYETTES: Kovács Katalin ❀ SZERKESZTŐK: Kovács Katalin (Tanulmányok, Kitekintés, Könyvszemle), Feimer Ágnes és Novák István (Külföldi folyóirat-figyelő)

Tanácsadó testület: dr. Bényei Miklós, Bobokné dr. Belányi Beáta, Haraszti Pálné, dr. Katsányi Sándor, Moldován István, dr. Pálvölgyi Mihály, Rácz Ágnes, Rády Ferenc, Sándori Zsuzsanna ❀ **Borítóterv:** Gerő Éva ❀ **Műszaki szerkesztő:** Nagy László ❀
Szerkesztőség: Könyvtári Intézet, Budapest, Budavári Palota F. épület ❀ **Telefon:** 224-3795, 224-3796 ❀ **Telefax:** 224-3795 ❀ **E-mail:** kovacs@oszk.hu, feimer@oszk.hu, novak@oszk.hu ❀ **Megjelenik:** Negyedévenként. Ára: 500,-Ft+ÁFA és postaköltség. Éves előfizetési díj: 2000,-Ft+ÁFA és postaköltség. Számonként is megrendelhető. ❀ Külföldi előfizetési ára: 60EUR. ❀ Terjeszti: Könyvtári Intézet, Könyvtártudományi Szakkönyvtár. Előfizethető a szerkesztőség címén ❀ Kiadja: az Országos Széchényi Könyvtár. Felelős kiadó: dr. Monok István. Készítette: AKAPRINT Nyomdaipari Kft.
HU ISSN 0023-3773 INDEX 26408 (Nyomtatott), HU ISSN 1586-5193 (Online)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Lapunkat az alábbi referáló lapok és adatbázisok dokumentálják:

DOBI Dokumentationsdienst Bibliothekswesen adatbázis
HLISA (Hungarian Library and Information Science Abstracts)
Library Literature Index adatbázis
Library Literature and Information Science
LISA (Library and Information Science Abstracts)
Przegląd Biblioteczny
PASCAL Sciences de l'information documentation

A folyóirat megjelenését a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma Nemzeti Kulturális Alapprogram támogatja.

NEMZETI KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG MINISZTÉRIUMA

NEMZETI KULTURÁLIS ALAPPROGRAM

A KÖNYVTÁRI FIGYELŐ online változata a http://www.oszk.hu/kiadvany/kf/index.html címen érhető el.

A lapban olvasható írások a szerzők véleményét tükrözik; nem mindig azonosak a szerkesztőség álláspontjával.
A szerkesztőség nem őrzi meg és nem küldi vissza a kéziratokat.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

2001/1.

TARTALOM

Abstracts 6
Inhaltsangaben 8

TANULMÁNYOK

UNGVÁRY Rudolf: Az OSZK tezaurusza és a KÖZTAURUSZ 11

KOLTAY Tibor: A referálás integrált modellje 41

DRÓTOS László: Egy szegény elektronikus könyvtáros panaszai *(A digitális szövegformátumok problémái)* 53

PUSKÁS Nikoletta – HEGYI Ádám: Képek digitalizálási lehetőségei a könyvtárakban. *Egy konferencia tanulságai* 58

KÖVESHÁZINÉ MUNTYÁN Alexandra: Társadalmi hátrányban lévők könyvtári ellátása 70

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

KITEKINTÉS

GOLDBERGA, Anita: Nemzeti bibliográfia Lettországban: hagyomány és változás (Ford.: Murányi Péter) 85

MURÁNYI Péter: Kis lett-magyar komparatisztika. A nemzetibi bliográfiák (főleg a cikkanyag feltárásának) összehasonlítása 93

HAJDU Katalin: Tudósítás az ALA téli konferenciájáról 1. rész 102

BULANIN, Dimitrij M.: Könyvkultúra napjaink Oroszországában egy tudományos könyvkiadó szemével (Töm.: Futala Tibor) 114

KÖNYVSZEMLE

BARTON, Jane – BLAGDEN, John: Mérhető-e összevethető-e az egyetemi könyvtárak teljesítménye? (Ism.: Mohor Jenő) 117

ROTHENBERG, Jeff: Egy elképzelhető megoldás a digitális dokumentumok megőrzésére, avagy megköthető-e a technológiai futóhomok? (Ism.: Mohor Jenő) 121

HILL, Michael W.: Vizsgálódás az információ természete, értéke és használata körül, avagy az információ társadalmi hatása (Ism.: Mohor Jenő) 124

KÜLFÖLDI FOLYÓIRAT-FIGYELŐ 001-108

Könyvtár- és információtudomány 131

Könyvtár- és tájékoztatásügy 135

Könyvtárak és tájékoztatási intézmények 154

Munkafolyamatok és szolgáltatások 160

Tájékoztatási rendszerek 180

Vezetés, irányítás 183

Felhasználók és használat 193

Információ-előállítás, megjelenítés és terjesztés 197

Könyvtárgépesítés, könyvtárépület 203

Kapcsolódó területek 209

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A számot szerkesztette: Kovács Katalin és Novák István

E számunk szerzői és közreműködői:

ARANYI Zoltán (Szegedi Tudományegyetem, Központi Könyvtár), BULANIN, Dimitrij (Bulanin Könyvkiadó, Szentpétervár), DRÓTOS László (Miskolci Tudományegyetem, Központi Könyvtár), FAZOKAS Eszter (OSZK Könyvtári Intézet), FUTALA Tibor (az OMK ny. igazgatója), GOLDBERGA, Anita (Lett Nermzeti Könyvtár, Bibliográfiai Intézet, Riga), HAJDU Katalin (könyvtáros), HEGYI Ádám (Szegedi Tudományegyetem, Központi Könyvtár), HEGYKÖZI Ilona (OSZK Könyvtári Intézet), HORVÁTH TAKÁCS Balázs (Magyar Képzőművészeti Egyetem Könyvtára), KATSÁNYI Sándor (a FSZEK ny. főosztályvezetője), KOLTAY Tibor (Szent István Egyetem Gödöllői Tudományos Könyvtár), KÖVESHÁZINÉ MUNTYÁN Alexandra (SOTE I. sz. Sebészeti Klinika Szakkönyvtára), KRÉN Emil (Központi Fizikai Kutatóintézet, Bp.), MUNKÁCSY Gyula (Magyar Fotográfiai Múzeum, Bp.), MURÁNYI Péter (Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskola, Könyvtári és Informatikai Tanszék, Szombathely), NAGYPÁL László (Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára), PAPP István (a FSZEK ny. főigazgató-helyettese), PLIHÁL Katalin (OSZK), PUSKÁS Nikolett (Szegedi Tudományegyetem, BTK könyvtár szakos hallgató), RÁCZ Ágnes (OSZK Könyvtári Intézet), RÁK József (Színház és Filmművészeti Egyetem, Bp.) SZÉNÁSZKY Mária (Pécsi Tudományegyetem, TTK, Kari Könyvtár), UNGVÁRY Rudolf (OSZK).

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ABSTRACTS

INHALTS-
ANGABEN

ABSTRACTS

The thesaurus of the National Széchényi Library and the "KÖZTAURUSZ"
UNGVÁRY Rudolf

The idea of a comprehensive thesaurus occurred already in the 1980s. It came into being at the end of 2000 thanks to the coincidence of several factors: during the past decades more than fifty thesauri have been constructed in Hungary, and some of these are available electronically as well. A user-friendly programme for the construction of thesauri is also available, and some public libraries have helped in the organisation of the gathered word-stock. The study offers a detailed description of the history of the construction, the structure of the thesaurus, and examples illustrate the export of the HUNMARC data exchange format that can be performed by means of the thesaurus management system. The thesaurus is used by several public libraries, the National Széchényi Library, and other institutions will also be able to utilise it to greater or smaller extent. (pp. 11–40)

An integrated model of abstracting
KOLTAY Tibor

Having surveyed some graphic models of abstracting, a new model is developed by the author. This integrated model comprises of several elements of earlier models, but first of all it relies on Endres-Niggemeyer's model that considers abstracting as descriptive writing. The new model consists of a number of partial models. Processes are presented from a bird's eye view, relatively schematically by the macromodel. It includes the processing (creation) of the content, the transformation, the control as the phases of abstracting, as well as the abstracting person, the primary document, and the text of the abstract produced so far. In this model cognitive activities of the abstractor occur as part of monitoring. The linguistic and non-linguistic knowledge and skills of the abstractor are presented in the first micromodel. The micromodel, describing the phases of the creation of content, contains planning,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

reading, comprehension of the text, application of rules required for understanding the text, and the highlighting of significant parts by underlining. The next micromodel shows transformation in which the phases of writing an outline, construction and final formulation are included. The author presents the intellectual toolbox strategy compiled by Endres-Niggermeyer. These are very useful, however, they cannot be presented in process models. However, this does not mean that the two approaches would not reinforce and supplement each other usefully. (pp. 41–52)

Complaints of a poor electronic librarian

DRÓTOS László

The state of electronic documents is characterised by chaos (mixed HTML applications, very slow spread of XML, frequently occurring e-books compatible with nothing, book and journal publishers issuing materials in PDF, Word being the most popular text editor). In order to clear the situation up, it is worth considering how would the ideal electronic text look like. According to the author: it should be browsable, searchable, convertible, correctable, suitable for taking notes of it, copyable, quotable, printable, citadel, identifiable, verifiable, portable, ownable, and transferable. So long no standards could meet all these criteria, therefore several formats must be used, selecting the one best suiting the given purpose. The second part of the study describes the typical problems occurring during the application of the most frequently used formats (Word, RTF, HTML, SGML, XML, PDF, editor softwares, e-book standards).
The Hungarian Electronic Library plans to provide an online browsable format (HTML, XML, PDF) and a zipped, downloadable version as well, and where necessary SGML/XML coding will also be made. (pp. 53–57)

Image digitisation around the millennium

PUSKÁS Nikoletta – HEGYI Ádám

Digitisation is one way of preserving image documents. The study gives a cross-section of a conference's papers dealing with the library application of digitisation, its use, and the practical problems of digital technology. The study follows the thematic structuring of the abstract book. First the accounts of the digitisation workprocess closest to the activity of libraries are summarised, then abstracts of lectures on the present and (near) future of digitisation supplement the summary. (pp. 58–69)

Library provision for the socially handicapped

KÖVESHÁZINÉ MUNTYÁN Alexandra

Ever since their foundation public libraries had been democratic institutions caring for the handicapped. We are living in an age of changes since the political reform. Due to the dramatic change of the economic and political environment, new forms of social deprivation have emerged: unemployment, homelessness, poorness and deviance. All groups of socially handicapped occur in libraries. The article deals primarily with those peripheral groups whose status decreased after the political change. Library provision for these groups has been dealt with to a lesser extent by the profession. Focusing on the present-day practice of libraries, based on her own experiences and interviews she tries to find the answer to the question what the social function of libraries really means, and what methods and tools are available for libraries by means of which the may contribute to the elimination of social handicaps. (pp. 70–83)

ABROAD

GODBERGA, Anita: National bibliography in Latvia: tradition and change (Transl.: Murányi Péter)

Latvian printed national bibliography in general has one unique feature - it covers the whole period of time since the first book in Latvian was published in 1525 till the present time. Another unique characteristic of the Latvian national bibliography is that the indexes of analytical records of all available periodicals beginning from the middle of the 18th century. The Bibliograpy Institute of the National Library of Latvia is the centre of the national bibliography in Latvia. It prepares the printed edition of the monthly Latvian Press Chronicle (Latvijas Preses Hronika), maintains and updates national bibliography databases (started in 1996, at present they cover about 600 000 records in MARC format). The Bibliography Institute cooperates with libraries of the regions, districts, rural districts and other institutions in Latvia. The project conversion-1: the retrospective conversion of the Latvian National Bibliography was started in 2000 by the Bibliography Institute of the National Library of Latvia. It envisages the design of a unique national culture database (the middle of the 18th century - the year 200) converting the printed indexes into Marc format (~136 000 text pages). (pp. 85–92)

MURÁNYI Péter: Brief Latvian-Hungarian comparistics. *A comparison of national bibliographies (mainly that of periodical articles)*

After presenting the Latvian national bibliography in general the study focuses on the processing of articles comparing the Repertory of Periodicals, Hungarian National Bibliography with its Latvian counterpart. While an issue of the Latvian bibliography of periodical articles contains the material of all subject fields (including criticism of theatre performances, films and pieces of literature published in periodicals) making the crop of one month

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

available after about three months, the RP of HNB (excluding the material of the 6th class of UDC) appears with much longer delay. (There is a similar difference in the rate of processing books as well.) Latvian articles may be searched in one database into which 110.000 entries are input annually. This amount is about three times as much as the number of entries in the printed version (36.000). This amount is surpassed by the Hungarian databases (10.000 entries in RP HNB, and the entries of the three bibliographies of applied sciences (Hungarian Medical Bibliography, Hungarian Agricultural Bibliography, Technical Articles in Hungarian Periodicals) built on the basis of the bibliographies, and social science databases. However, due to their different processing principles, it would be hard to imagine that they be organised into a united database. (pp. 93–101)

HAJDU Katalin: An account of the winter conference of ALA. Part 1.

The author reports about the traditional Midwinter Meeting of ALA held in January. It focuses on copyright issues related to digital documents, meaning fights about UCITA i.e. Uniform Computer Transactions Act (for UCITA plans to limit business transactions with softwares, databases, and digital media). The second much debated issue was the limitation of Internet use, namely whether it is constitutional of unconstitutional to apply filters. (pp. 102–113)

BULANIN, D.: Book culture days. *Russia through the eyes of a scientific publisher*

An overview of Russian book culture through the eyes of the leader of the Bulanin Publishing House, Saint Petersburg founded in 1992 specialising in humanities. The Russian book market is shrinking from year to year. Books are relatively cheep, there are immense stocks from the previous period that cannot be sold. Popular literature (crime stories, feminine novels, comics) is published and there is no limit for this type of market. The professionalism of publishers is gone, the content and form of books has deteriorated. There are problems with distribution as well. Scientific and technical books are more difficult to sell. The Bulanin Publishing House tries to survive in these circumstances specialising in series, monographs, scientific works, dictionaries, reference works in the field of humanities. (pp. 114–130)

BOOK REVIEWS

Can the performance of university libraries be measured and compared?

BARTON, Jane – BLAGDEN John: Academic library effectiveness. A comparative approach. (Rev.: Mohor Jenő) (pp. 117–120)

A feasible solution for the preservation of digital documents, or can the technological quicksand be stabilised?

ROTHENBERG, Jeff: Avoiding technological quicksand. Finding a viable technological foundation for digital preservation. (Rev.: Mohor Jenő) (pp. 121–123)

Examination of the nature, value and usage of information, and its social impact

HILL, Michael W.: The impact of information on society. An examination of its nature, value and usage. (Rev.: Mohor Jenő) (pp. 124–130)

FROM FOREIGN JOURNALS

(Abstracts)

(pp. 131–211)

INHALTSANGABEN

Der Thesaurus der ungarischen Nationalbibliothek und der Gemeinthesaurus "KÖZTAURUSZ"

UNGVÁRY Rudolf

Der Gedanke eines allgeimenen Thesaurus wurde schon in den achtziger Jahren aufgeworfen. Seine Fertigstellung Ende 2000 ist dem Zusammentreffen mehrerer Umstände zu verdanken: in den vergangenen Jahrzehnten wurden in Ungarn mehr als 50 Thesauri ertellt und ein Teil von ihnen befindet sich auf Magneträgern; ein benutzerfreundliches Programsystem für die Redaktionsarbeit stand zur Verfügung; einige öffentliche Bibliotheken lieferten bei der Strukturierung des lexikalischen Bestandes und Adaption der Benutzerhandbücher Hilfe. Eingehend werden die Phasen der Aufbauarbeit, die Struktur des Thesaurus erörtert; durch Beispiele wird der durch das Thesaurusredigiersystem erstellte Export in HUNMARC-Austauschformat illustriert. Der Thesaurus wird in mehreren öffentlichen Bibliotheken und in der Nationalbibliothek verwendet; es ist zu erwarten, dass er auch bei anderen Institutionen in kleinerem oder grösserem Mass nutzbar gemacht werden kann. (S. 11–40)

Ein integriertes Modell des Referierens

KOLTAY Tibor

Nach der Übersicht einiger graphischen Modelle wurde ein neues Modell des Referierens erarbeitet. Dieses integrierte Modell benutzt die Elemente von zahlreichen früheren Modellen, vor allem geht aber aus dem Modell von Endres-Niggemeyer aus, welches das Referieren als Modell der beschreibenden Schreibtätigkeit behandelt. Das geschaffene neue Modell besteht aus mehreren Teilmodellen. Das Makromodell stellt die Vorgänge etwa

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

aus der Vogelperspektive und relativ schematisch vor. Es umfasst die Schaffung (Erschliessung), Umgestaltung und Überprüfung des Inhaltes des Referats, also die Phasen des Referierens, den Referenten selbst, das primäre Dokument und den bis dann geschaffene Text des Referats. In diesem Modell erscheinen die kognitiven Tätigkeiten des Referenten im Rahmen der Monitoring. Das erste Mikromodell stellt die Sprachkenntnisse und nichtsprachlichen Kenntnisse und Fähigkeiten des Referenten dar. Im zweiten Mikromodell figurieren die Phasen der Schaffung des Inhalts: die Planung, das Lesen, das Textverständnis, die Verwendung der zum Textverständnis notwendigen Mikroregeln, und die Markierung der für wichtig gehaltenen Teilen mit Unterstreichung. Das nächste Mikromodell stellt die Umgestaltungsphase dar, d.h. die schematische Abfassung, die Redigierung und die endgültige Abfassung. Der Verfasser beschreibt die sogenannte, von Endres-Niggemeyer zusammengestellte, sehr nützliche "intellektuelle Werkzeugkasten-strategie", die in Ablaufsmodellen nicht geschildert werden kann. Das schliesst jedoch nicht aus, dass die beiden Annäherungen einander ergänzen. (S. 41–52)

Die Klagen eines armen elektronischen Bibliothekars

DRÓTOS László

Die Lage der elektronischen Dokumenten kann als chaotisch charakterisiert werden (z.B. sich verwirrende HTML-Verwendungen, zu langsame Verbreitung der XML, die Erscheinung inkompatibiler e-Bücher, die Buch- und Zeitschriftverlage publizieren im PDF, für Textschreibung ist das Word am populärsten usw.). Um die Situation in Ordnung zu bringen, ist es überdenkenswert, wie ein idealer elektronischer Text sein soll. Nach der Meinung des Autors soll er stöbernbar, durchlaufbar, ersuchbar, konvertierbar, korrigierbar, anmerkbar, kopierbar, zitierbar, druckbar, beziehbar, identifizierbar, tragbar, besitzbar und übersendbar sein. Vorläufig gibt es keine Norm, die alle diese Kriterien gleichzeitig widerspiegeln könnte. Deshalb soll man in dem heutigen Gebrauch mehrere Formate benutzen, und immer dasjenige auswählen, das für das gegebene Ziel oder Gebrauch am besten geeignet ist. Die zweite Hälfte des Beitrags zählt die typischen Probleme auf, die während der Anwendung der oft gebrauchten Formate (Word, RTF, SGML,XML, PDF, Desktop Publishing Softwares, e-book Normen) auftauchen. Es ist der Absicht der Ungarischen Elektronischen Bibliothek (MEK), von allen Dokumenten sowohl eine on-line stöbernbare (HTML, XML, PDF), als auch eine gepackte, herunterladbare Version zur Verfügung zu stellen, und wo es notwendig ist, zusätzlich auch eine SGML/XML Kodierung vorzusehen. (S. 53–57)

Digitalisierung der Bilder an der Jahrtausendwende

PUSKÁS Nikolett – HEGYI Ádám

Digitalisierung ist einer der Wege der Erhaltung von bildlichen Dokumenten. Der Beitrag gibt eine Übersicht über die Anwendung und den Nutzen der Digitalisierung in Bibliotheken, sowie über die praktischen Probleme der digitalen Technologie aufgrund der Vorträge einer Konferenz. Er veröffentlicht die von den Vortragenden vorbereiteten Zusammenfassungen in thematischen Gruppen. Zuerst werden die Berichte über die Digitalisierungsvorgänge, die am nächsten zu der Tätigkeit der Bibliotheken fallen, mitgeteilt, dann folgen die Zusammenfassungen mit den Auszügen aus den gehaltenen Vorträgen über die Gegenwart und die nahe Zukunft der Digitalisierung. (S. 58–69)

Soziale Bibliotheksarbeit in Ungarn

KÖVESHÁZI MUNTYÁN Alexandra

Seit der Zeit ihrer Errichtung gelten Öffentliche Bibliotheken für demokratische Einrichtungen, die auch für die Behinderten sorgen. Die Periode seit der Wende ist durch Veränderungen gekennzeichnet. Infolge der grundsätzlich veränderten wirtschaflichen und politischen Umständen sind neue Formen der gesellschaftlichen Behinderungen aufgetreten: Arbeitslosigkeit, Obdachlosigkeit, Armut und Devianz. Alle Behindertengruppen lassen sich in den Bibliotheken sehen. Der Artikel befasst sich vorwiegend mit solchen Gruppen, die nach der Wende in die Peripherie geraten sind. Die Bibliotheksversorgung dieser besonderen Benutzergruppen findet im Bibliotheksbereich zu wenig Beachtung. Die Autorin sucht aufgrund ihrer eigenen Erfahrungen und Interviews die Antwort auf die Frage, was im Praxis die soziale Bibliotheksarbeit bedeutet, und welche Mittel und Methoden die Bibliotheken anwenden sollen, um den Behindertengruppen helfen zu können. (S. 70–83)

AUSBLICK

GOLDBERGA, Anita: Die Nationalbibliographie im Lettland: Tradition und Veränderungen (Übersetzt von Murányi Péter)

Die gedruckte Lettische Nationalbibliographie bearbeitet die ganze Periode seit 1525, seit der Erscheinung des ersten Buches auf lettischer Sprache bis zur Gegenwart. Sie stellt auch alle Materialien der Periodika analytisch seit Mitte des 18-ten Jahrunderts zur Verfügung. Das bibliographische Institut der Lettischen Nationalbibliothek ist das Zentrum der lettischen Nationalbibliographie. Dort wird die monatlich erscheinende Druckausgabe der Nationalbibliographie (Latvias Preses Hronika) zusammengestellt, und seit 1996 auch eine Datenbank aufgebaut, die gegenwärtig etwa 600 000 Eintragungen (Re-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

korde) im MARC-Format enthält. Das bibliographische Institut führt eine enge Zusammenarbeit mit den Bibliotheken der Regionen, Siedlungen und verschiedenen Institutionen. Ziel des Retrokonversionsprogramms ist es, durch Konvertierung der gedruckten Indexen der Nationalbibliographie ab Mitte des 18-ten Jahrhunderts bis zu 2000 zu MARC-Format eine nationale kulturelle Datenbank aufzustellen. (S. 85–92)

MURÁNYI Péter: Kleine lettisch-ungarische Komparatistik. Vergleich der Nationalbibliographien (hauptsächlich der Erschliessung der Artikel)

In dem Beitrag wird nach der allgemeinen Vorstellung der lettischen Nationalbibliographie in erster Linie die Bearbeitung der Artikel untersucht, und zwar das Repertorium der periodischen Veröffentlichungen der Ungarischen Nationalbibliographie (MNB IKR) wird mit dem entsprechenden Teil der lettischen Nationalbibliographie verglichen. Die einzelnen Hefte der lettischen Artikelbibliographie enthalten das Material von allen Fachbereichen (die Kritiken über Theateraufführungen, Filmkritiken und die in den Periodika erschienenen Belletristik inbegriffen). Das Material wird nach ungefähr drei Monate registriert. MNB IKR (woraus das Material der Hauptabteilung Nr 6 ausbleibt) bearbeitet ihr Material mit viel längerer Verspätung. (Ein ähnlicher Unterschied ist auch im Tempo der Verarbeitung der Bücher auszuweisen.) Das lettische Artikelmaterial ist in einer einzigen Datenbank zu suchen, und die Zahl der Eintragungen beträgt jährlich 110 000, d.h. ungefähr dreifach so viel, als die Eintragungen in der gedruckten Bibliographie. Die gesamte ungarische Produktion (jährlich 10 000 Eintragungen des MNB IKR, plus die drei Bibliographien der angewandten Wissenschaften – die Ungarische Medizinische Bibliographie, die Ungarische Landwirtschafliche Bibliographie, Artikel über Technik in den Ungarischen Periodischen Veröffentlichungen) und die gesellschaftwissenschaftlichen Datenbanken als Ganzes genommen übertrifft diese Zahl, aber wegen der abweichenden Bearbeitungsweise können sie gar nicht in eine gemeinsame Datenbank hineingetragen werden. (S. 93–101)

HAJDU Katalin: Bericht über die Winterkonferenz des ALA. Teil 1

Die Verfasserin berichtet über die Winterkonferenz des Amerikanischen Bibliotheksvereins ALA, welche im Januar stattfindet (sog. Midwinter Meeting). Sie hebt die Fragen des Copyright der digitalen Dokumenten hervor, d.h. die Gefechte um UCITA (Uniform Computer Transactions Act, das föderale Gesetz über elektronische Kommunikation). UCITA vorbereitet sich nämlich zur Beschränkung der Geschäftstransaktionen von Software, Datenbanken und digitalen Informationsträgern. Das andere hervorgehobene Diskussionsthema bezieht sich auf die Beschränkung des Gebrauches von Internet, d.h. darauf, ob die Verwendung von Filtern der Konstitution entspricht oder nicht. (S. 102–113)

BULANIN, Dimitri: Buchkultur in Rußland von Heute - mit den Augen eines wissenschaftlichen Verlegers (Übersetzt von Futala Tibor)

Das ist ein Überblick über die Lage der russischen Buchkultur mit den Augen des Leiters des Bulanin-Verlages in Sankt-Petersburg. Dieser wissenschaftliche Buchverlag humanistischen Profils wurde im Jahre 1992 gegründet. Der Buchmarkt in Rußland verengert sich von Jahr zu Jahr. Der Preis der Bücher ist relativ niedrig, aber enorme Bestände sind noch aus der vorigen Periode unverkauft geblieben. Russischer Kitsch (Kriminalromane, weibliche Romane, Comics) ist erschienen und gewinnt ständig an Popularität, woran das ungesättigte Interesse der Leser nicht befriedigt werden kann. Der Professionalismus der Verleger gehört zu der Vergangenheit, und das inhaltliche und formelle Niveau der Bücher ist dramatisch heruntergefallen. Es gibt auch Schwierigkeiten mit dem Vertrieb von Büchern. Wissenschaftliche und berufliche Bücher sind schwer zu verkaufen. Unter solchen Umständen versuchte auch der Bulanin-Verlag zu überleben, der in erster Linie sich auf humanistische Reihen, Monographien, wissenschaftliche Werke, Wörterbücher und Nachschlagewerke spezialisierte. (S. 114–130)

BUCHBESPRECHUNGEN

Kann die Leistung der Universitätsbibliotheken gemessen und verglichen werden?

BARTON, Jane – BLAGDEN, John: Academic library effectiveness. A comparative approach. (Rez.: *Mohor* Jenő) (S. 117–120)

Eine vorstellbare Lösung: die Erhaltung der digitalen Dokumenten, oder kann man den technologischen Flugsand festbinden?

ROTHENBERG, Jeff: Avoiding technological quicksand. Finding a reliable technological foundation or digital preservation. (Rez.: *Mohor* Jenő) (S. 121–123)

Untersuchungen über die Natur, Wert und Gebrauch von Information oder die gesellschaftliche Wirkung der Information

HILL, Michael: The impact of information on society. An examination of its nature, value and usage. (Rez.: *Mohor* Jenő) (S. 124–130)

AUS AUSLÄNDISCHEN ZEITSCHRIFTEN

(eferate)

(S. 131–211)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Az OSZK tezaurusza és a KÖZTAURUSZ

Ungváry Rudolf

1. Az OSZK-tezaurusz és a KÖZTAURUSZ keletkezésének története

1.1 Az általános tárgyszójegyzék terve

1991-ben a magyar könyvtárügy világában *Horváth Tibor* általános tárgyszójegyzék készítésébe fogott bele. Ez a vállalkozás a Nemzeti Könyvtártól – és minden más könyvtártól – teljesen függetlenül zajlott. A munkákhoz a kezdeményező akkori pénzben kb. 7 millió forintot igényelt (ez mai értékben kb. 25-30 millió forintnak felel meg) és 2-3 évben becsülte a készítési időt.

Nem volt publikus, hogy végül mennyi pénzt költöttek rá és mi lett a végeredmény. Csupán két közlemény a *Könyvtári Figyelő*ben és egy a *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás*ban tanúskodik 1992 óta arról, hogy a munkákhoz hozzákezdtek.[1]

Akkor már szabadok voltunk, piacgazdaság uralkodott. El nem tudtam képzelni, hogy ilyen elvont valamit, mint az „általános tárgyszójegyzék", ki fog használni. Átfogó gyűjtőkörű könyvtárak vannak, de még azoknak sem általános, hanem a saját gyűjtőkörükre szabott információkereső nyelvi szótárra van szükségük. Speciális gyűjtőkörű könyvtár meg mit kezdhet olyan szótárral, melyből a specifikus kifejezések hiányzanak?

Ráadásul az ilyen nagyszabású tervekkel mindig „kívülről", minisztériumok, központi fejlesztő intézetek vagy saját hasznukra dolgozó pályázók hozakodnak elő. Ettől az ilyen tervek eredményei – ha egyáltalán megvalósulnak – eleve hátrányos helyzetbe kerülnek. Minden tárgyszójegyzék, tezaurusz és osztályozási rendszer tökéletlen; különösen az első változataik. Hiszen lehetetlen tökéletes rendet teremteni a világban. Ha valaki magának csinál információkereső-nyelvi szótárt, osztályozási rendszert, vagy érzelmileg más okból köze van hozzá, akkor ezeket a tökéletlenségeket megbocsátja, szí-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

vesen és jól alkalmazhatja ezeket a termékeket. Egy idegen rendező rendszertől reflexszerűen irtózik mindenki: a vezetők félnek a zsákbamacskától, a beosztottak meg úgy tartják, hogy ők is megcsinálták volna, ha a pénzt nekik fizetik.

Ezért is van, hogy a pártállam idején a központi fejlesztő intézményekben más intézmények számára készült tezauruszok használatára általában sohasem került sor.

Azt se nagyon értettem, hogyan lehet ilyen várhatóan hatalmas, 10-20.000 szavas szótárt gépi segítség nélkül készíteni? Az egyik publikált előrejelzés szerint *„...rendelkezésre áll egy szoftver, mely szótárak adatbázisba szervezését teszi lehetővé..."*[2] Ez nem lehetett az akkor ismert három kezelőrendszer egyike sem, mert a tulajdonosai nem tudtak arról, hogy a rendszerükre e nagyvonalú munkában igényt tartanának. Lehetséges, hogy a közleményben említett kezelőrendszer azóta is lappang valahol? Nagy veszteség volna.

1.2 Az OSZK-tezaurusz/KÖZTAURUSZ előzményei

1.2.1 *OSZK – és egyéb tezauruszok*

Egy átfogó tezaurusz[2] gondolata, melyet az Országos Széchényi Könyvtárban használhatnának, már azóta foglalkoztatott, hogy 1980-ban a könyvtár munkatársa lettem. Elkészítésének a feltételei azonban nem voltak adottak. Ilyen munkához megfelelő tezauruszkezelő programra lett volna szükség és szakemberek csoportjára, akik a várhatóan több tízezer lexikai egységet feldolgozzák. Nem számíthattam arra, hogy a Nemzeti Könyvtárban ilyen nagy vállalkozásra pénz kerül. Speciális tezauruszok azonban készülhettek.

1986-1990 között készítettem el a Nemzeti Periodika Adatbázis speciális tezauruszát, az OSZTAURUSZ első változatát (egyéb OSZK-n belüli munkáim mellett) [XIII]. Ezt még a *Stiegrád Gábor* által kialakított és az Országos Műszaki Könyvtárban használt Micro CDS/ISIS alapú tezauruszkezelővel szerkesztettem, melyet baráti alapon bocsátott a könyvtár rendelkezésére. Nem kellett fizetni a program használatáért (nem is lett volt rá pénz a Nemzeti Könyvtárban, melynek munkatársait sokkal nagyobb gondok, az integrált könyvtári rendszer hiánya nyomasztott).

Korábban már más intézmények számára is rendszeresen készítettem tezauruszokat. Afféle „kvázi szabadpiaci" munkák voltak. *Schlanger László*val és az általa ESZR számítógépekre készített TSPR nevű kezelőprogrammal végeztük a szerkesztés gépesíthető részét. A szellemi munkákhoz többnyire munkatársak csoportjait szerveztem meg. Egy-egy nagyobb tezauruszon évekig dolgoztunk [9][11].

1989-ig Magyarországon 39 tezaurusz készült el[3], ezekből 13 az én munkám is volt. Tucatnyit használnak. Sok tezaurusz nyomtatva vagy géppel olvasható hordozón rendelkezésre állt. Abban reménykedtem, hogy előbb-utóbb csak adódik alkalom arra, hogy ennek a folytonosan növekvő lexikai állománynak az összefésülésével és tisztításával megvethessük az OSZK-tezaurusz alapját. Talán található majd olyan út, amelyen nem okoz akkora gondot, hogy maga a Nemzeti Könyvtár nincs abban a helyzetben, hogy a munkákat finanszírozza.

1991-ben bízott meg a Deutsche Telecom leányvállalataként létrejött Magyar Telefonkönyvkiadó Társaság, hogy az *Arany Oldalak* szakmai telefonkönyv háttérrendező rendszerét, a *SZAKMA tezauruszt* kialakítsam [XIX]. 1992-ben fejeztem be négy év, közel 20 szakember munkájával az Országos Műszaki Könyvtár és Információs Központ (s egyben a Műszaki Könyvtárak Közös Katalogizálási Rendszere, az OSZKÁR) számára *az átfogó műszaki, természettudományi és gazdasági tezauruszt* [XVII]. Az év végére pedig *Petényiné Szoó Györgyi* közreműködésével elkészítettük az OSZK második speciális tezauruszát, az oktatási dokumentumok osztályozására használt *OKTATÁSI tezauruszt* [XX].

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

1.2.2 A tezauruszkezelő program

Ezeket a tezauruszokat – legyenek az OSZK-é vagy más cégeké – folyamatosan használták, tehát szerkesztésüket soha sem lehet befejezettnek tekinteni. A bővítések és módosítások állandó karbantartást igényeltek, ugyanúgy, ahogy erre például az ETO esetében is szükség van. A karbantartás egyre nehezebben ment: a TSPR-t csak az ESZR gépekhez használhattuk; a fejlődés a rendszerváltással elfújta ezeket a berendezéseket. A Mikro CDS/ISIS alapú tezauruszkezelővel nehézkesen dolgozhattunk, nem igazán on-line működött.

Unokatestvéremmel, *Ungváry András*sal 1993-ra készítettük el saját vállalkozásomban a RELEX tezaurusz-szerkesztőt, amely Word szövegszerkesztővel kezelt állományt képes ellentmondás-mentességet biztosítva kezelni [8][12]. Ettől kezdve minden új tezauruszt és minden karbantartást a RELEX segítségével végeztem, függetlenül attól, hogy szabad piacon végzett vagy munkahelyi munkáról volt szó: Az OSZK-ban folyó tezauruszkészítéshez is ezt a saját, tehát nem OSZK-fejlesztésű programot használtam, melyet az OSZK tulajdonába adtam azzal, hogy más cégnek nem adható tovább. Folyamatosan születtek meg – egyéb OSZK-n belüli munkáim mellett – az OKTATÁSI tezaurusz újabb változatai. Az OMIKK számára pedig 1994-ben az OSZKÁR 2.0 változata.

1.2.3 Az OMIKK tezaurusza

Az OSZKÁR tezaurusz szókincse alapozta meg később – az AltaVizsla tezaurusza mellett – az OSZK-tezaurusz (s vele a KÖZTAURUSZ) állományának gerincét. Az OSZKÁR tezaurusz viszont egy sokkal korábbi tezauruszrendszerre támaszkodott. 1974-78 között készítettem el az egyik korabeli központi intézményben (melynek emléke, számos hasonló testületi vízfej emlékével együtt, mára még a szakmai köztudatból is kitörlődött) a kohó- és gépipari tezauruszokat: a gépgyártás-technológiai, vaskohászati, erősáramú elektrotechnikai, műszeripari, járműipari, gépipari és fémtömegcikk-ipari [I, II, III, V, VI, VII] ágazati tezauruszokat. Ezt a munkát 1973-ban elméletileg *Horváth Tibor* és *Vargha Dénes* készítették elő. Ugyancsak jól hasznosíthattuk a MÉM Növényvédelmi és Agrokémiai Központjában készült tezauruszt, melyet *Bányász Ákos*sal, *Somi Kovács Éva*val és *Vadász Ágnes*sel együtt készítettünk, valamint a SZÁMALK-ban *Raffalszky Katalin*nal (és számos SZÁMALK-munkatárssal) együtt készített számítástechnikai tezauruszt [XI]. Géppel olvasható állományaik az ESZR-gépek eltűnésével menthetetlenül elvesztek, de a manuális átvétel jóvoltából megteremtették az alapját annak, hogy az OSZKÁR tezaurusz jó minőségben és viszonylag gyorsan (néhány év alatt) elkészüljön.

Emlékszem, ahogy 1988-ban ott álltam kétségbeesve egy városszéli „elfekvő raktárban" a halomba rakott nagy átmérőjű mágnesszalagok előtt, melyeken közel 100.000 lexikai egység várta tezauruszcikkekbe szervezve, hogy előbb-utóbb égetőkemencében végezze.

1996-ban sikerült elérnem, hogy az OMIKK átvette az OSZKÁR-ba az *OSZTAURUSZ*-t. A kettős felhasználást a két intézmény megállapodásban rögzítette. Ettől kezdve az OMIKK saját műszaki folyóiratait is ezzel osztályozzák. Az OSZTAURUSZ 2.0 változatát *Pap Anita* támogatásával már annak figyelembe vételével készítettük el, hogy mindkét könyvtárban használják, azaz két párhuzamos változatot alakítottunk ki, hogy a két különböző könyvtárban megvalósuló alkalmazás eltérő igényeinek eleget tehessünk. Ezzel egy időben, az átdolgozott OSZTAURUSZ-szal való összehangolás érdekében kellett elkészítenem az OSZKÁR tezaurusz 3.0 kiadását is, mely már több mint 15.000 lexikai egységet tartalmazott.

Ilyen méretű tezaurusz különleges problémákat vet föl, a RELEX addig használt változata teljesítőképességének a határához érkezett. Ungváry Andrással, ugyancsak saját vállalkozásomban, hozzákezdtünk egy nagyobb teljesítményű, több tízezer lexi-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

kai egység kezelésére is képes adatbázis-kezelő kidolgozásához, mely 2001-ben készült el.

A Műszaki Könyvtárak Osztott Katalogizálási Rendszerében résztvevők igényei alapján ugyancsak 1996-ban született meg szerkesztésemben a magyar és latin növény- és állatrendszertani kifejezések tezaurusza, a *TAXAURUSZ* [XIV]. Az OSZK-ban pedig az év végére *Bánki Zsolt*tal együtt hoztuk létre a mozgókép dokumentumok osztályozására a *VIDEOTEZAURUSZ*-t, melynek két év múlva, a felhalmozódó osztályozási tapasztalatok alapján a 2.0 változatát adtuk közre [XXIII]. Az OSZK-ban folyó dokumentumirányítási feladatokhoz készítettem el 1999 elejére a dokumentumtípusokat és meghatározásaikat tartalmazó *DOKTAURUSZ*-t, mely az OSZK szervezeti és működési szabályzatának egyik melléklete is [XXV].

1997-ben fejeztem be a Magyar Telefonkönyvkiadó Társaság számára az Arany Oldalak szakmai telefonkönyv Yahoo! típusú webkatalógusát, melybe a *SZAKMA tezauruszt* is integráltuk.

1.2.4 Az AltaVizsla tezaurusza

1998-ban merült föl a MATÁV Origo Tartalomprojekt irodájában, hogy az általuk működtetett AltaVizsla indexelő rendszert korszerűsítsék. Április 21-én tartottak 8 résztvevővel ötletrohamot. Néhány nap múlva megbízást kaptam az AltaVizsla tezaurusz kialakítására, hogy vele a web magyar dokumentumait osztályozzák.

Mindkét profitorientált céget tájékoztattam arról, hogy melyiknek milyen munkát végzek, ill. végeztem. Az információkereső nyelvek dolgában minden információszolgáltató érdekelt abban, hogy ügyfeleik az általuk megszokott keresőnyelvet használják, és ezért számukra előnyös volt, ha egységes, szabványos keretrendszerbe szervezett nyelvek készülnek. A szókincs az egyes alkalmazásokban ugyan eltérhetett egymástól, de a nyelv szerkezete mégis ismerős maradt. Olyan ez, akár a kötőelemek (csavarok, szegek) szabványosítása, mely minden gépgyártó közös érdeke.

A munkák nagy intenzitással, sok közreműködővel folytak, a tezaurusz 1998. november 15-én készült el, közel 16.000 lexikai egységet tartalmazott [XXVI]. A tezaurusz használatát és további karbantartását a cég speciális rendszere biztosította. Az osztályozás tapasztalatai alapján döntöttek arról, hogy az AltaVizsla számára Yahoo! típusú webkatalógust alakítanak ki, melyben integrált formában tezauruszt és hierarchikus osztályozási rendszer alkalmaznak. 1999. október végére készítettem el ennek a katalógusnak a már elkészült tezaurusszal integrált egyetemes hierarchikus osztályozási rendszerét („kategória rendszerét", vagy ahogy a webes szakmában nagyképűen mondják: az „ontológiáját"). Ezt követően tucatnyi külső munkatárs közreműködésével elkezdődött az AltaVizsla katalógus sok vesződséggel járó feltöltése, és 2000 júliusában az új AltaVizsla a nyilvánosság számára is hozzáférhetővé vált.

Az azóta eltelt időben az AltaVizsla fenntartói a könyvtári szakemberektől különösen sok észrevételt kaptak. A leginkább figyelemre méltó azonban az, hogy tőlük származtak a legszakszerűbb és leginkább konstruktív megjegyzések. A könyvtári világban minden jel szerint van korszerű innovációs tartalék.

1.2.5 Az OSZK szerepe

Az AltaVizsla tezaurusz elkészítésével megteremtődött az a lexikai állomány, melyre az OSZK-tezaurusz kialakítását alapozni lehetett. A két tezaurusz természetesen eltér majd egymástól, hiszen az egyik a magyar „kibertér" webdokumentumainak kiválogatásához, ill. az automatikusan indexelt weblapok keresésének támogatásához, a másik pedig a nemzeti kiadványtermék intellektuális feldolgozásához szükséges.

Az AltaVizsla tapasztalatai azonban arról győztek meg, hogy célszerű a jövendő OSZK-tezauruszt is

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

úgy kialakítani, hogy később alapvető szerkezeti átalakítás nélkül az automatikus tartalmi feltáráshoz is használható legyen. Itt szembesültem azzal, hogy lassan ideje volna átdolgozni az utoljára 1986-ban kiadott magyar tezaurusz szabványt, hogy rugalmasabban alkalmazható legyen az automatikus eljárásokhoz. Arról nem is beszélve, hogy időközben a nemzetközi adatcsere-formátumokat is kiterjesztették a tárgyi kifejezésekre. [3] A megjegyzések területén egész sor pontosan meghatározott adatelemtípus keletkezett, melyeket be kellene dolgozni a szabványba.

Abban az időben, amikor az AltaVizsla tezaurusza készült, géppel olvasható és önállóan kezelhető formában az OSZK még csak a már említett négy speciális tezaurusszal rendelkezett. Semmiféle más összegyűjtött, átfogó szóállomány, melyet OSZK-tezaurusznak neveztek volna, akkor még nem létezett. On-line rendelkezésre állt a DOBIS/LIBIS rendszerben használt ETO-jelzetek *Zöldi Péter* készítette mutatója. Az AMICUS integrált rendszerére való áttérés ezernyi teendője közepette nem várhattam el, hogy ezt az állományt külön a tezauruszkészítés céljaira leválasszák. Csak „kézi" hasznosításról lehetett szó. A képernyőn megjelenített ETO-mutató alapján manuálisan kellett majd átvenni a szükséges kifejezéseket.

Az OSZK-n belül tehát lényegesen kevesebb konkrét, fizikailag kiaknázható forrás állt rendelkezésre, mint rajta kívül. Ez azonban nem kisebbíti az intézmény szerepét saját tezauruszának létrejöttében. Anélkül a szellemi infrastruktúra nélkül, melyet a Nemzeti Könyvtár munkatársai saját szakterületükön fenntartanak, nem lehetett volna a siker reményében ilyen nagy vállalkozásba belefogni, és elkészíteni egy átfogó, egyetemes könyvtári gyűjtőkörben használható tezauruszt.

*Szűcs Erzsébet*tel és *Sipos Márta*val együtt éveken keresztül együtt dolgoztam a DOBIS/LIBIS, majd az AMICUS implementálásán. Nekik köszönetem, hogy megértettem: ma már nemcsak a katalogizálás, de a tezauruszkészítés sem képzelhető el az adatcsere-formátumok ismerete nélkül.

A Nemzeti Periodika Adatbázis munkatársaival, *Tószegi Zsuzsá*val és *Pap Anitá*val együttműködve az OSZTAURUSZ készítésében és karbantartásában megismerhettem az egyetemes folyóirat-feltárás tartami problémáit, *Nagy Anikó* révén pedig a hazai folyóirat-kiadás és sajtóbibliográfia világát, az időszaki kiadványok dokumentumtipológiai problémáit. A plakát- és aprónyomtatványtárban, a színháztörténeti tárban, zeneműtárban, a régi nyomtatványok tárában és a térképtárban a különleges dokumentumtípusok garmadájával kellett szembesülnöm. E dokumentumok visszakereshető feltárása (beleértve az időszakiakét is) megoldhatatlan egységes, következetesen kialakított és teljességre törekvő dokumentumtipológia nélkül.

A VIDEOTEZAURUSZ készítésében és karbantartásában *Bánki Zsolt*tal, az Oktatási dokumentumok tezauruszának készítésében és karbantartásában *Petényiné Szoó Györgyi*vel együttműködve a mozgókép-dokumentumok, illetve a tankönyvek és jegyzetek tartalmi feltárásának problémáival szembesültem.

Az OSZK-ban nemzetközileg kiemelkedő színvonalon alkalmazzák az Egyetemes Tizedes Osztályozást. *Pap Zoltán*, *Ternák Dániel* és nem utolsósorban *Zöldi Péter* munkáján keresztül értettem meg azokat a speciális szempontokat, melyek a könyvek tartalmi feltárásában egy nemzeti könyvtárra hárulnak. Az ETO tapasztalatai nem haszontalanok a tezauruszt használók számára [13]: az ETO és a tezaurusz az osztályozási rendszerek/információkereső nyelvek egy-egy alapvető típusát képviselik. Csak együttes alkalmazásukkal végezhető jó keresési feltételeket teremtő, tehát valóban megbízható tartalmi feldolgozás.

Egyetlen intézmény sem birkózhat meg igazán a feladataival a környezete nélkül. Az OSZK-tezaurusz/KÖZTAURUSZ elkészítéséhez legalább annyira volt szükség azokra a szellemi eredményekre,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

melyek a Nemzeti Könyvtárban felhalmozódtak, mint azokra a tezauruszokra, melyek rajta kívül elkészültek. Annak, hogy annyi tezaurusz készült el az elmúlt évtizedekben hiába[4], a legfőbb oka nem készítőik szakmai kvalitásaiban rejlett, hanem abban, hogy elszigetelten dolgoztak: vagy azért, mert semmiféle segítséget nem kaptak ahhoz, hogy mások eredményeire is támaszkodhassanak, vagy pedig azért, mert az együttműködést rosszul felfogott érdekek következtében nem igényelték.

1.2.6 Az MKE és a Kaposvári Közművelődési Könyvtár szerepe

1.2.6.1 A KEZDEMÉNYEZÉS

1999 május elején felkeresett *Varga Róbert,* a Kaposvári Megyei Könyvtár igazgatója, hogy segítséget kérjen a közművelődési könyvtárak tezauruszának készítéséhez. Lépéséhez támogatóra talált a Magyar Könyvtárosok Egyesületében, melynek elnöke *Ambrus Zoltán* volt. Az alkalom jónak ígérkezett: Varga Róbert részéről több könyvtár szakembereinek támogatására számíthattam, számos, a gyakorlatban bevált tezauruszt használtak már Magyarországon és rendelkezésre állt a RELEX.

Mivel a közművelődési könyvtárak és az OSZK gyűjtőkörének egy része közel állnak egymáshoz, célszerűnek látszott, hogy a két feladathoz közösen készítsünk el tezauruszt, mely később vagy szétválik külön OSZK-tezauruszra és külön közművelődési könyvtári változatra (ez utóbbinak a neve *KÖZTAURUSZ*), vagy együttműködő karbantartás (collaborative maintenance) segítségével összhangban is maradhatnak.

Erre az időre már rendelkezésre állt az OSZK négy speciális tezauruszának a lexikai állománya. Az OSZK és az OMIKK megállapodása értelmében ugyancsak rendelkezésre állt a TAXAURUSZ és az OSZKÁR tezaurusz állománya, még ha nem is közvetlenül. Az OSZKÁR tezauruszt eleve nem használhattuk fel teljes átdolgozás nélkül, mert az OSZK igényei a műszaki dokumentumok tekintetében korántsem annyira speciálisak, mint a műszaki könyvtárak esetében.

1.2.6.2 A KIINDULÓ ÁLLOMÁNYOK

Mi állt a rendelkezésünkre?

1. Kiindulási anyagunk egyrészt az OSZK négy speciális tezauruszának a lexikai állománya volt. Az OSZK hozzájárulása a mostani OSZK-tezaruszhoz/KÖZTAURUSZ-hoz ennyi volt és nem több, ha a személyemtől, aki az OSZK munkatársa vagyok, eltekintünk.
2. Az OSZK és az OMIKK megállapodása értelmében ugyancsak rendelkezésre állt a TAXAURUSZ és az OSZKÁR tezaurusz állománya, még ha nem is közvetlenül. Az OSZKÁR tezauruszt eleve nem használhattuk fel teljes átdolgozás nélkül, mert az OSZK igényei a műszaki dokumentumok tekintetében korántsem annyira speciálisak, mint a műszaki könyvtárak esetében.
3. Ami az elmúlt évtizedben készült többi tezauruszt illeti, az AltaVizsla tezaurusza mellett rendelkezésre állt egy olyan hatalmas, szétágazó, különféle szempontok szerint strukturált és rendezetlen szókincs, melyet a RELEX segítségével ugyancsak kezelhetővé tehettünk.[5] A tervezett átfogó tezaurusz tehát megfelelő háttérállománnyal rendelkezett, melyből meríthettünk, ha szakemberek részéről segítséget kapunk. Egységesíteni kellett a struktúrát és bővíteni kellett a szóállományt. Ez hatalmas átszerkesztési és újradefiniálási munkának ígérkezett.

Olyasféle tevékenység, mint amikor valaki egy új angol-magyar nagyszótárt készít. Minden szótárkészítés a korábbi szótárakra épül. A készítők óhatatlanul fölhasználják az addig készült szótárak adatait, hol módosítva, hol pedig módosítások nélkül. A tezaurusz is a szótár egyik fajtája. Strukturált szótár.[6]

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

1.2.6.3 A KÖZÖS MUNKA

Varga Róbert megszervezte a közös munkát, melyben négy közművelődési könyvtár vállalt részt (a debreceni, győri, kaposvári és székesfehérvári könyvtárak). Az együttműködéshez az OSZK akkori főigazgatója, *Poprády Géza* hozzájárult, s ennek alapján 1999. július elején elkezdődött a közös munka. A RELEX segítségével elkészítettem a rendelkezésre álló adatok alapján a kb. 16.000 lexikai egységből álló nyers kiinduló szóállományt, melyet a résztvevő könyvtárak osztályozó munkatársai (*Csontosné Skara Ilona* [Debrecen], *Gáncsné Nagy Erzsébet* [Győr], *Czinkné Bükkösdi Valéria* [Kaposvár], *Harmat József* [Székesfehérvár]) megkaptak. Meg kellett állapítani a főbb hiányokat, javaslatokat kértem a bővítésre és a módosításra

1999. szeptember végén kétnapos munkaülésre került sor az OSZK-ban. Ezen megbeszéltük a javasolt változtatásokat, az új lexikai egységeket, a problémákat reprezentáló katalógustételeket és ötletroham segítségével is végeztünk szógyűjtést.

A megbeszéléseket követően a könyvtárak további bővítési javaslatokat küldtek, melyeket a RELEX segítségével fokozatosan beépítettem a nyers tezauruszállományba. A szókincs nagyon hamar elérte a 20.000 egységet, különösen a társadalomtudományi kifejezések dolgában volt jelentős kiegészíteni való. A szerkesztési munka meglehetősen időigényesnek bizonyult. Közben zajlott az OSZK-ban az áttérés a korábbi DOBIS/LIBIS integrált könyvtári rendszerről az AMICUS integrált rendszerre, melyben szintén részt vettem.

Mivel a készülő OSZK-tezaurusz/KÖZTAURUSZ az államok nevein kívül alig tartalmazott földrajzi neveket, azt javasoltam Varga Róbertnak, hogy kérje föl *Cserbák Andrást* a földrajzi rész elkészítésére. Cserbák 1994-ben adta közre a Kárpát-medence történelem-földrajzi tezauruszát. Ezt kellett kiegészíteni mindazokkal a földrajzi nevekkel, melyek az ETO középkiadásában szerepelnek, valamint a magyarországi mai helységnevekkel és számos fontosnak tűnő, speciális földrajzi névvel (a Kazán-szorostól a János-hegyig). Cserbák elvállalta a munkát; abban egyeztünk meg, hogy az eredmény, a *GEOTAURUSZ ÉS GEOHISTAURUSZ* egyben az OSZK-tezaurusz/KÖZTAURUSZ része is lesz. Se ezért a tezauruszért, se a megyei könyvtárakkal közös munkában elkészült átfogó tezauruszért az OSZK-t semmiféle anyagi kötelezettség nem terhelte. Én pedig (beleértve a cégemet is) a közös átfogó tezaurusz-szerkesztési munkáért a munkahelyi fizetésemen kívül, más anyagi hozzájárulást senkitől nem fogadtam el.

2000. december elejére, amikor az OSZK-tezaurusz/KÖZTAURUSZ 1.0 változata elkészült, az induló szókincs közel a másfélszeresére, 23.500 lexikai egységre (147 %-kal) nőtt.

Ezt a változatot már a RELEX Ungváry András által elkészített új adatbázis-kezelő változata kezelte. Segítségével HUNMARC, USMARC adatcsere-formátumban exportálható az állomány. Ez azt jelenti, hogy minden olyan könyvtár, amely korszerű integrált könyvtári adatbázis-kezelő rendszerrel rendelkezik, az OSZK-tezaurusz/KÖZTAURUSZ állományát átveheti. Mindaddig, míg az OSZK-ban az AMICUS az OSZK-tezauruszt nem képes még átvenni, a RELEX adatbázis-kezelő ingyenesen a rendelkezésre áll a karbantartáshoz és továbbfejlesztéshez.

Ahhoz, hogy a tezauruszt használni lehessen, nem elengedhetetlen, hogy a könyvtári rendszer a tezauruszt teljes egészében átvegye. A tezaurusznak a RELEX segítségével elkészíthető a nyomtatott, többhasábos, kézzel jól használható „kézi" változata. A napi osztályozási munkában valójában ez a hagyományos forma könnyebben kezelhető segítség, mint az on-line változat (az OSZKÁR tezaurusz tapasztalatai az OMIKK-ban erről tanúskodnak).

2001 tavaszára az általam adott tervek alapján a kaposvári megyei könnytár finanszírozásában *Horváth Zoltán* és *Csizmadia Tamás* elkészítette a KÖZTAURUSZ használatában résztvevő könyvtá-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

rak számára a weben elérhető közös együttműködő karbantartó felület [6]. Az OSZK döntésétől függ, hogy csatlakozik-e az együttműködő karbantartáshoz. Szeptemberben az alkalmazást betanító tréningre, októberben pedig a KÖZTAURUSZ-t használók konferenciájára kerül sor a Magyar Könyvtárosok Egyesülete szervezésében.

1.2.7 A történet összegzése

Az 1990 óta elkészült, és az OSZK-tezaurusz/KÖZTAURUSZ készítését jelentősen meghatározó termékeket az alábbi táblázatban foglaltam össze (félkövéren azok a tezauruszok szerepelnek, melyek egyéb munkaköri kötelezettségeim mellett az OSZK számára készültek):

Elkészülési dátum	Készítési időszak	Tezaurusz kiadás	Mérete (lexikai egységek száma)
1990. 03. 01.	**1986-1990**	**OSZTAURUSZ 1.0**	**2 354**
1992. 05. 01	1991-1992	SZAKMA 1.0	1 698
1992. 05. 01.	1988-1992	OSZKÁR 1.0	11 321
1992. 11. 01.	**1992**	**OKTATÁSI 1.0**	**107**
1993. 02. 01.		**OKTATÁSI 2.0**	**109**
1993. 04. 01.		**OKTATÁSI 3.0**	**112**
1994. 01. 01.		OSZKÁR 2.0	13 897
1994. 12. 31.		**OKTATÁSI 4.0**	**115**
1995.	**1995-1998**	**OSZK ETO-mutató**	**kb. 4500**
1996. 01. 01.		**OSZTAURUSZ 2.0**	**2 661**
1996. 05. 01.		OSZKÁR 3.0	15 540
1996. 08. 31.	1994-1996	TAXAURUS 1.0	2 751
1996. 10. 01.	**1995-1996**	**VIDEOTEZ 1.0**	**2 109**
1998. 05. 01.		**VIDEOTEZ 1.1**	**2 416**
1998. 11. 15.	1998	AltaVizsla tezaurusz	15 987
1999. 01. 01.	**1999**	**DOKTAUTUSZ 1.0**	**1 824**
1999. 06. 31.		TAXAURUS 1.1.	2 763
1999. 06. 31.		OSZKÁR 3.1	15 859
1999. 10. 01.	1999	AltaVizsla katalógus osztályozási rendszere	14 főosztály, 2 085 osztály
2000. 03. 31.		SZAKMA 6.0	1 825
2000. 12. 01.	**1999-2000**	**OSZK-tezaurusz/KÖZTAURUSZ**	**23 500**

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

2. A tezaurusz leírása

2.1 Általános kérdések

2.1.1 Rendeltetés és kezelés

Az Országos Széchényi Könyvtár és a Közművelődési könyvtárak tezaurusza (az OSZK-tezaurusz és a KÖZTAURUSZ) jelenleg megegyeznek egymással. Az OSZK-tezaurusz használatát a Nemzeti Könyvtárban tervezik, a KÖZTAURUSZ-t 1999 vége óta három közművelődési könyvtárban használják, és 2001-ben várhatóan további közművelődési könyvtárak is csatlakoznak a használói körhöz. A két tezauruszt a továbbiakban mint Tezaurusz említjük.

A Tezauruszt a RELEX tezauruszkezelő programmal kezelik és tartják karban. [8] [12] Az integrált könyvtári adatbázisrendszerek többségében még semmiféle tezauruszt nem lehet online kezelni. Ennek oka, hogy a szoftvereket még nem készítették föl az egységesített besorolási adatok, köztük a tárgyi kifejezések adatcseréjére, és ezért nem képesek – formában a RELEX által exportált állományt importálni. A helyzet azonban belátható időn belül megváltozik.[7]

A RELEX WORD szövegállomány formájában is tudja exportálni a Tezauruszt. Ezt az állományt makró programokkal formázva készül el a nyomtatott tezaurusz. Az osztályozáshoz jelenleg csak ezt a nyomtatott tezauruszt használják. Mivel a nyomtatott formának több gyakorlati előnye is van, használata valószínűleg akkor is megmarad, amikor a tezaurusz on-line változata megjelenik.

Praktikus, főleg terjedelmi okokból a Tezaurusz nyomtatott változata a következő részekből áll:

- Társadalomtudományi rész
- Természettudományi rész
- TAXAURUSZ (a taxonómiai tezaurusz), mely az élőlények, szervek és szövetek fogalmainak tezauruszcikkeit tartalmazza.
- GEOTAURUSZ ÉS GEOHISTAURUSZ a földrajzi és történelem-földrajzi kifejezések tezauruszcikkeit tartalmazza.

Ezek a részek a szerkesztés, karbantartás és számítógépes kezelés és tárolás szempontjából egyetlen, azonos elvek és módszerek szerint strukturált állományt alkotnak. A társadalomtudományi és természettudományi részek szókincse nem különíthető el kizáró módon, ezért a két rész szókincse átfedi egymást.

2.1.2 Használat

A Tezaurusz a dokumentumok ***átfogó*** tartalmi feltárásához és kereséséhez használható. Valójában általános tárgyszójegyzéket is képvisel, a RELEX segítségével akár a tárgyszójegyzékek leegyszerűsített formájában is megjeleníthető.

A Tezauruszban szereplő összefüggések részletesebbek, mint azok a „lásd" és „lásd még" utalások, melyek a hagyományos tárgyszójegyzékekben találhatók. Egyrészt pontosabban megállapítható belőlük az összefüggés fajtája, tartalma (például az, hogy generikus, partitív, oksági vagy egyéb rokonsági kapcsolatról van szó, arról tehát, hogy a kapcsolódó kifejezés általánosabb vagy speciálisabb, hogy valaminek a részét jelöli-e vagy valaminek az okát, stb.). Másrészt minden összefüggésnek a fordítottja is szerepel a tezauruszban (az összefüggéseket részletesen „*A tezaurusz szerkezete*" című fejezetben ismertetjük).

A Tezaurusz a monografikus művek, poligráfiák, időszaki kiadványok, aprónyomtatványok plakátok, mozgókép-dokumentumok, zeneművek, színházi dokumentumok, régi nyomtatványok, kéziratok, használati (vállalati és egyéb) kiadványok osztályozására (indexelésére) használható.

A helytörténeti dokumentumok feldolgozása esetén további speciális kifejezésekkel egészíthető ki a Tezaurusz. Ezeknek a várható kifejezéseknek az átfogóbb kifejezése a tezauruszban többnyire már szerepel, és a további kiadásokban az együttműkö-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

dő karbantartás jóvoltából egyre kevesebb hiányra lehet számítani.

A Tezaurusz használatának tudnivalóit az *„OSZK TEZAURUSZ alkalmazási és karbantartási szabályzat"*, a gyakorlására alkalmas példákat az *„Osztályozási példatár"* című dokumentum tartalmazza.

2.2 A tezaurusz szerkezete

2.2.1 A tezauruszba fölvett kifejezések

2.2.1.1 KIFEJEZÉSTÍPUSOK

A tezauruszba a teljesség igénye nélkül felvettük mindazokat a fontosabb kifejezéseket, melyekre az OSZK-ban, ill. a közművelődési könyvtárakban a dokumentumok átfogó osztályozása és a tartalmukra vonatkozó keresőkérdések megfogalmazása érdekében szükség lehet.

A kifejezéseket – néhány kivételtől eltekintve – névszói formában és egyes számban vettük fel.

A tezaurusz szavai (a lexikai egységek)

- szakkifejezések (például Anarchizmus, Adatátvitel, Árvíz, Államigazgatás, Együttműködés, Érték, Függvényegyenlet, Gazdaság, Hagyomány, Hőerőgép, Jövedelemadó, Kötvény, Nemzetiségi kérdés, Spam, Terrorizmus, Weblap);
- ismeretterületek, tudományok (például Adóügy, Algebra, Egészségügy, Elektrotechnika, Eszkatológia, Gépgyártás-technológia, Hőtechnika, Hűtőipar, Mezőgazdaság, Nagykereskedelem, Tartalomszolgáltatás);
- tevékenységek (például Ablaktisztítás, Bevásárlás, Közlekedés, Kukkolás, Rablás);
- termékek, áruk, anyagok, tárgyak, gépek, berendezések (például Acéláru, Csomagolóeszköz, Darugép, Élelmiszer, Gipsz, Jármű, Ruházat, Vasműszaki cikk);
- növények, állatok (például Baktérium, Daru, Élvezeti növény, Embrió, Gyümölcs, Kutya, Szarvas, Utód, Szőlő, Zöldségféle) [ezek a kifejezések a TAXAURUSZ-ban szerepelnek];
- szervek, szervrendszerek (például Agyhártya, Bél, Gyomor, Emésztőrendszer, Izom, Szív, Testrész, Vese) [ezek a kifejezések a TAXAURUSZ-ban szerepelnek];
- intézmények, testületek (például Alkoholelvonó, Bíróság, Egyéni vállalkozás, Egyházi hivatal, Gimnázium, Javítóintézet, Kisvállalkozás, Külképviselet, Országgyűlés, Önkormányzat, Rendőrség, Ügyészség, Vásárcsarnok);
- üzletek, boltok, vendéglátóipari egységek (például Autósbolt, Éttermek, Kaszinó, Vaskereskedés);
- országnevek, földrajzi nevek, történelmi földrajzi nevek (például Ausztria, Békéscsaba, Európa, Fejlődő ország, Küküllő vármegye, Szász szék, Szörényi bánság) [ezek a kifejezések a GEOTAURUSZ ÉS GEOHISTAURUSZ-ban szerepelnek];
- nép- és népcsoport (nemzetiség-) nevek (például Magyar, Székely, Német, Sváb, Zipszer, Zsidóság) [ezek a kifejezések a GEOTAURUSZ ÉS GEOHISTAURUSZ-ban szerepelnek];
- időt, kort, korszakot jelentő kifejezések (Kiegyezés kora, Legújabbkor, Mohácsi vész, Reneszánsz, Világháború (1939-1945)) ;
- formai kifejezések (Bélyeg, Dokumentumfilm, Grafika, Himnusz, Kabaré, Katonanóta, Mozijegy, Regény, Színlap, Vicc, Zeneműű).

A Tezauruszban a könyvtári betűrendbe sorolás szabályait követtük. Az ékezetes betűk a nekik megfelelő nem ékezetes betűkkel azonos besorolásúak (kivéve az o és ö, valamint u és ü betűket), a kis és a nagy betűk besorolása ugyancsak nem különbözik. A besoroláskor az üres helynek (szóköznek) is szerepe van és minden más jelet megelőz. A gy, ly, ny, sz, ty és zs betűknek nincs önálló értéke (ezért például a Szénvegyület a betűrendben a Szennyvíz, a Vízzáró réteg a Vizsgálat után következik). A karaktersorrend a következő:

köz, (,), 0, 1, 2, 3, 5, 6, 7, 8, 9, a, b, c, d, e, f, g, h, i, j, k, l, m, n, o, ö, p, q, r, s, t, u, ü, v, x, y, z.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

2.2.1.2 A KIFEJEZÉSEK SZEREPE A TEZAURUSZBAN

2.2.1.2.1 Deszkriptorok és nemdeszkriptorok

A tezauruszba felvett kifejezés lehet deszkriptor vagy nemdeszkriptor.

A deszkriptorok a tezaurusznak az osztályozásra közvetlenül felhasználható kifejezései, melyek között feltüntettük a legfontosabb fogalmi, olykor egyéb összefüggéseket.

A nemdeszkriptorok egyrészt olyan kifejezések, melyek valamelyik deszkriptor szinonimái, vagy szinonimnak tekintett kifejezései. A nemdeszkriptorokat mindig összekapcsoltuk a helyettük használandó kifejezésekkel.

A nemdeszkriptorok másrészt olyan speciális kifejezések, melyekről feltételezhető, hogy az átfogó osztályozás esetén nincs szükség a velük való finomabb osztályozásra, s ezért ezeket egyelőre szintén összekapcsoltunk a helyettük használandó, többnyire általánosabb kifejezéssel. Ezeket mintegy szinonim kifejezéseknek (kváziszinonimáknak) tekintjük.

Lexikai egységek	Darabszám
Társadalom- és természettudományi rész	18 179
TAXAURUS	2 785
GEOTAURUSZ ÉS GEOHISTAURUSZ	2 867
Összesen	23 831

2.2.1.2.2 Fogalmi és „nem fogalmi" összefüggések

Fogalmi összefüggésnek elsősorban a generikus (nem-faj) relációk tekinthető (pl. Kutya-Állat). Ezek valóban fogalmak között állnak fenn.

A partitív (rész-egész) relációk valójában a fogalmakkal reprezentált dolgok között állnak fenn (pl. a falkának, és nem a Falka ***fogalmának*** részei a kutyák).

A különféle oksági (ok-okozat, eszköz-rendeltetés, tevékenység-cél stb.) és egyéb, asszociatív relációk (tulajdonsága, ellentéte stb.) esetében sem állítható egyértelműen, hogy alapvetően fogalmi kapcsolatokról van szó. Például nem az Eső fogalma, hanem a tényleges eső okozza a sarat.

Kétségtelen, hogy az említett „nem fogalmi" esetekben is jelen van a fogalompárok mindegyikében valamilyen ismertetőjegy, amely a másikra vonatkozik. A Falka fogalmának ismertetőjegye például, hogy „részei a kutyák", a Kutya fogalmának ismertetőjegye, hogy „ösztöneit követve falkába tömörül", de ez már eleve csak a kapcsolat tényét fejezi ki, azaz nem közös ismertetőjegyekről van szó, melyek alapján a szóban forgó fogalompárok tartalma átfedné egymást, és az átfedés alapján keletkeznék fogalmi kapcsolat.

Az említett esetekben tehát inkább arról van szó, hogy a fogalmak asszociatíve tartalmaznak utalásokat más fogalmakkal való összefüggéseikről. Az „igazi" kapcsolat inkább csak maguk között a dolgok között létezik, melyeket a fogalmak reprezentálnak.

A homonimák esetében már egyáltalán nincs fogalmi összefüggés. A kapcsolat csak a megnevezések szintjén áll fenn annak következtében, hogy két fogalomnak azonos a megnevezése [pl. a „bárd" esetében a Bárd (népi énekes) vagy a Bárd (vágószerszám)].

Nemdeszkriptorok esetében gyakorlati értelemben semmiféle fogalmi összefüggés nem áll fenn információkereső tezauruszokban. Az „eb" és a „kutya" kifejezések esetében például egyetlen fogalom eltérő megnevezéséről van szó. Ilyenkor beszélünk szinonimákról. Szigorú értelemben persze ezek is két, rendkívül kis mértékben eltérő fogalmat neveznek meg (nem mondható, hogy „kutya ura a fakó"), de ennek legfeljebb nyelvészeti vagy terminológiai tezauruszokban lehet jelentősége.

Információkereső tezauruszokban a nemdeszkriptor-deszkriptor kapcsolatoknak éppen az a szere-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

pe, hogy a szinonimnak vagy annak tekintett – tehát az azonosnak tekintett fogalmat jelölő – megnevezéseket rendeljék oda egyetlen deszkriptorhoz. Ha egy tezauruszban a Vadászkutya L Kutya kapcsolatot határozták meg, akkor ez azt jelenti, hogy a két kifejezést azt adott tezauruszban egyetlen fogalom megnevezésének tekintették, melyet esetünkben szabványosítva a Kutya deszkriptor képvisel.

Egyes automatizált információkereső rendszerekben ráadásul az is lehetséges, hogy a nemdeszkriptorok esetén eleve mindig a nemdeszkriptort és nem a helyette L vagy L& kapcsolatban álló deszkriptor, ill. deszkriptorokat használják az osztályozáskor. A kereséskor ugyancsak megadható a nemdeszkriptor, és a kereső kérheti, hogy a találatokat a rendszer úgy keresse ki, hogy figyelembe veszi a nemdeszkriptor-deszkriptor kapcsolatokat, vagy úgy, hogy ne vegye figyelembe, azaz csak azokat a dokumentációs egységeket jelenítse meg találatként, melyeket a nemdeszkriptorral osztályoztak.

Ezekben a rendszerekben tehát az a helyzet, hogy ha kérik, akkor csak a Vadászkutya nemdeszkriptorral osztályozott találatok jelennek meg, vagy ha nem kérik, akkor a Vadászkutyával végzett keresés esetében megjelennek mind a Vadászkutya nemdeszkriptorral, mind pedig a Kutya deszkriptorral osztályozott találatok.

Az ilyen rendszerekben tehát nem lehet teljes egyértelműséggel arról beszélni, hogy egységesen és pontosan mi a deszkriptorok közötti, ill. a nemdeszkriptorok és deszkriptorok közötti kapcsolatok szemantikai/fogalmi alapja.

A szabvány [7] szerint ugyan a tezauruszokban „feltüntetik a legfontosabb fogalmi összefüggéseket", de mint láttuk, ezt a deszkriptorok közötti kapcsolatok esetében meglehetősen lazán kell értelmezni. Annál is inkább, mert információkereső tezauruszokról van szó, nem pedig nyelvészeti tezauruszokról. A nemdeszkriptor-deszkriptor kapcsolatokat pedig a gyakorlati osztályozás igényeit figyelembe véve, tehát praktikus okok alapján állapítják meg, ezek esetében végképp nem beszélhetünk általánosságban fogalmi összefüggésekről.

2.2.1.3 A KIFEJEZÉSEK FORMÁJA

A deszkriptorok és nem deszkriptorok egy vagy többtagú – összetett – kifejezések lehetnek. Az egybeírás szabályait az „OSZK tezaurusz alkalmazási és karbantartási szabályzat" függeléke tartalmazza.

2.2.1.4 A MEGJEGYZÉSEK

A szavakhoz magyarázó szövegként megjegyzések is kapcsolódhatnak A megjegyzés nem része a lexikai egységnek.

Egyik fajtájuk a lexikai egység megállapodásszerű jelentésére utal és az **M** betű jelöli. Ez a megjegyzéstípus megfelel a HUNMARC formátum „680 Nyilvános általános megjegyzés" adatelemének.

A meghatározások elsődleges forrása a *Magyar Nyelv Értelmező Kéziszótára* vagy az *Idegen Szavak Szótára* volt. Ilyen esetben nem adtuk meg külön a forrás rövid jelét. Ha más forrásból (is) szükség volt pontosabb meghatározásra, a forrás rövid jelét szögletes zárójelben adtuk meg a szöveg után.

Például:

ÁRPÁD-KOR
M: *896-1301*

BOSZORKÁNY
M: *Az ördöggel való cimborálása miatt természetfölötti hatalmúnak (és ártó szándékúnak) képzelt nő*

Gesta
M: *Az európai középkori latin történetírás műfaja, nép, ország történetét összefoglalóan elmondó munka*

A másik fajtájuk a lexikai egység használatára utal és a **H:** betű jelöli. Ez a megjegyzéstípus megfelel a HUNMARC formátum „687 Megjegyzés a besorolási adat használatáról" adatelemének.

BOSZNIA ÉS HERCEGOVINA
H: *1994 előtt lásd Jugoszlávia*

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ORSZÁGTÖRTÉNELEM

H: *Magyarország történelme esetén a „Magyarország történelme" deszkriptor használandó*
Az egyes országok, tájak történelme az „országtörténelem" deszkriptorral és az adott ország, táj deszkriptorával osztályozandó

A kétfajta magyarázat együtt is előfordulhat.

KÖLTÉSZET

M: *A szépirodalom költői műfaja, melyet intenzitásnövelő formaszerkezet, a kifejezésekre eső gazdagabb jelentés (tartalom) jellemez [VILIRLEX]*
Több értelemben használt kifejezés. Jelentheti elsősorban a líra egészét, esetleg csak a verses műfajt, tágabb értelemben a szépirodalmat emelkedettebb szempontból

H: *Osztályozáskor eldöntendő, hogy helyette esetleg a „líra", a „vers" vagy a „költői nyelv" használandó*

A GEOTAURUSZ ÉS GEOHISTAURUSZ-ban használatos még a forrásra vonatkozó, önállóan megadott megjegyzés. Ez a megjegyzéstípus megfelel a HUNMARC formátum „670 Megjegyzés a besorolási adat forrásáról" adatelemének.

ABOSFALVA

FORRÁS: KSzN(8-9)kf(137-138)

Nem minden lexikai egységhez szükséges megjegyzés, és nem minden szükséges megjegyzés ismerhető fel a tezaurusz készítésekor. A gyakorlat problémái igazítanak majd el abban, hol és milyen típusú és szövegű megjegyzésre lesz még szükség.

A formai deszkriptorokat (a dokumentumtípusok fogalmainak megnevezéseit) például a korábban ugyancsak az OSZK-ban készült DOKTAURUSZ-ból vettük át. A DOKTAURUSZ-ban a formai deszkriptorokkal összefüggő problémák miatt minden lexikai egységhez kapcsolódott megjegyzés, ezért a mostani Tezauruszban is megjegyzést találunk a vezérszóként álló formai deszkriptorok alatt.

Számos bizonytalan alkalmazású társadalomtudományi (népnévi, történelmi stb.) kifejezés esetében már a tezaurusz készítése során szükségesnek látszott megjegyzés megszövegezése.

Esetenként az ismeretlen, vagy nagyon speciális, ugyanakkor az adott szakma szempontjából nem triviális szakkifejezések esetében is adtunk meg meghatározást.

A jövő mutatja majd meg, hogy szükség van-e további megjegyzéstípusokra.

A HUNMARC formátum számos további megjegyzéstípust is tartalmaz, melyeket az alábbi táblázatban foglaltunk össze.

Hívójel	Angol megnevezés	HUNMARC megnevezés
667	Nonpublic general note	Megjegyzés belső használatra
670	Source data found note	Megjegyzés a besorolási adat forrásáról
675	Source data not found note	Megjegyzés egyéb adatforrásról
678	Bibliographical or historical data note	Megjegyzés - a forrásban talált adatok összegzése
680	Public general note	Nyilvános általános megjegyzés
682	Deleted heading information	Megjegyzés a kitüntetett besorolási adat törléséről
687	Usage of heading note	Megjegyzés a besorolási adat használatról
688	Application history note	Megjegyzés az alkalmazás történetéről
690	Local note	Megjegyzés helyi használatra

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

2.2.1.5 A Homonimák kezelése

2.2.1.5.1 Az alkalmazott megoldás

A lexikai egységek között előfordulhatnak többjelentésű kifejezések. Ezek a homonimák, poliszémák. A két kifejezés közötti megkülönböztetés nem egységes.

Elvileg ugyanazt jelentik, csak más-más nézőpontból, tehát szinonimák. Az első megnevezés az azonos alakúságból indul ki, a második a különböző jelentésből. Mindkettő az azonos alakú, de különböző jelentésű fogalmat nevezi meg.

A gyakorlatban olykor homonimának csak azt az esetet tekintik, amikor semmiféle asszociatív összefüggés nem áll fenn [ár (érték), ár (szúrószerszám), ár (áradat)], poliszémának pedig azt az esetet, amikor felismerhető némi összefüggés (madártoll-írótoll). Információkereső tezauruszokban nincs jelentősége a megkülönböztetésnek.

A homonimák egy részét a Tezauruszba nemdeszkriptorként vettük föl, és róluk VAGY-kapcsolatban utaltunk a releváns deszkriptorokra. Ezt a megoldást akkor választottuk, ha

- a homonim kifejezéssel jelölt különböző fogalmakat jól megkülönböztethető más-más kifejezéssel is megadhattuk;
- nagyjából egyformán fontosak, gyakoriak és elterjedtek voltak.

Asszociáció
LV Képzettársítás
Társulás

Ha volt elfogadott vagy még a köznapi nyelvhasználat számára éppen elfogadhatónak tekinthető összetett szó, akkor azokra utaltunk. Például:

Polip
LV Lábasfejű
Nyálkahártya duzzanat

Medence
LV Fürdő ← *Mivel a Fürdőmedence L Fürdő utalás már szerepel a tezauruszban*
Nagyolvasztó
Tározó
Testmedence
Úszómedence *Mivel a NAGYOLVASZTÓ egy részét ugyancsak medencének nevezik*

Ha nem volt, de a szakmai nyelvhasználatban létezett idegen eredetű, elsősorban latin szakkifejezés, akkor arra utaltunk. Például:

Rák
LV Crustacea
Rákbetegség

Nyelv
LV Lingua
Nyelvi rendszer
Természetes nyelv

Előfordul, hogy valamelyik homonimát az általánosabb, fölérendelt fogalmának megnevezésével helyettesítjük. Például:

Abroncs ← *Ez pontosan megfelel az egyik homonímának*
LV Gumiabroncs
Vasúti kerék ← *Ez a vasúti kerékabroncs átfogóbb fogalma*

Számos esetben a teljes szókincs alapján további homonimák léteznek, de ezek túlzott finomítást jelentenének. Például:

Kiválás (csoportból, közösségből, pl. kiválik a kormányból)
Kiválás (vegyületből, keverékből elkülönül, szegregáció)
Kiválás (tárgy, anyag, hang, szín a környezetén belül külön is érzékelhető)
Kiválás (képességeivel kitűnik)

Az ilyen esetekben csak egyetlen, szakmai-tudományos szempontból fontos jelentéssel azonosítottuk a kifejezést (a példában a Szegregációval). Ha később szükség lenne megkülönböztetésre, a megoldás:

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A nyelvészetileg teljes megoldás:	Jelenlegi megoldás:
Kiválás	**Kiválás**
LV Érzékelés	L Szegregáció
Kilépés	
Szegregáció	

A homonimák más részénél valamelyik fogalom esetén meg kellett őrizni a homonim kifejezést, mert erőltetés nélkül nem lehetett a fogalmat másként megnevezni. Ebben az esetben az = jelű („lásd még más értelemben") relációval jelöltük a homonim kifejezés és a más kifejezéssel megadott fogalmak közötti kapcsolatot. Az esetek egy részében magyarázatot is kapcsoltunk a vezérszóhoz.

A „lásd még más értelemben" (=) relációval a következő esetekben szabályozzuk a homonímiát:

- Legalább az egyik homonimához nem lehet találni se összetett, se bármilyen más alakú kifejezést. Ilyenkor általában magyarázat, meghatározás is kapcsolódik a vezérszóhoz.

Például:

REND ← *állapot értelemben*
M: *Szabálynak, törvénynek megfelelő állapot*
F Állapot
E Fegyelem
= Rendi szervezet

- Összetett kifejezés hiányában nem lehet találni valamilyen átfogóbb kifejezést, amelyre utalhatnánk vagylagosan. Például

MISE ← *zenemű értelemben*
M: *Miséhez írt zenemű*
= Istentisztelet

TRIÓ ← *művészeti együttes*
M: *Dalszerű hármas ének, ill. három hangszerre írt kamarazenei mű*
= Triász ← *valamilyen csoport hatalmi szempontból*

- Ha a másik/többi homonim értelem nem gyakori, az első értelemhez képest alárendelt jelentőségű.

ÁRAMKÖR ← *villamos áramkör értelemben*
= Áramlástechnika ← *hidraulikus áramkör értelmében (külön hidraulikus áramkört nem volt érdemes fölvenni)*

ELŐJÁTÉK ← *zenei értelemben*
M: *Zenei bevezetésre szánt, olykor önállóan is előforduló zenemű*
F Genreforma
A Nyitány
Prelúdium
= Nemi élet ← *ha szexuális előjátékról van szó, a NEMI ÉLET tezauruszcikkére kell áttérni*

Ha a „lásd más értelemben" (=) relációt használtak, az egyik kifejezés alatt olykor szerepel rövid értelmező magyarázza. Például:

Olykor elég nehéz volt megoldani a megkülönböztetést természetesen hangzó módon:

EGÉR ← *állat értelemben*
= Egér periféria ← *eszköz értelemben*

DARU ← *emelőberendezés értelemben*
M: *Nagy teher emelésére és odább vitelére való gépi szerkezet*
= Darumadár ← *élőlény értelemben*

SZÁRNY	**SZÁRNYSZERKEZET**
M: *Élőlény repülésre való testrésze*	*T* Aerodinamika
	Repülőgép
F Mozgásszerv	= Szárny
= Szárnyszerkezet	

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

2.2.1.5.2 A szabványtól való eltérés okai

A szabvány szerint [7] a homonimákat hátravetett értelmezőkkel kell megkülönböztetni [pl. Asszociáció (képzettársítás), Asszociáció (társulás); Rend (állapot), Rend (szervezet)].

Ha a Tezauruszt a jövőben automatikus indexeléshez vagy osztályozáshoz is használni kell, ez a megoldás akadálya az ilyen célú használatnak. A program a hátravetett értelmezővel semmit sem kezdhet, hiszen magukban a szövegekben az „asszociáció" vagy a „rend" kifejezés mindig hátravetett értelmező nélkül fordul elő, és csak a szövegkörnyezet alapján állapítható meg, melyik fogalomról van szó.

Ahhoz, hogy az automatikusan osztályozó program például az „asszociáció" kifejezés esetében a szövegkörnyezetet értelmezni tudja, egyrészt ismernie kell azokat a kifejezéseket, melyek alapján a szövegkörnyezetet vizsgálja (példánkban a Képzettársítás és a Társulás deszkripotorokat), másrészt e deszkriptorok kapcsolódó deszkriptorait. Ha ugyanis a szövegkörnyezetben az egyik vagy a másik deszkriptor (a gyakorlatban egymást kizáró) kapcsolatai fordulnak elő nagyobb valószínűséggel, akkor a program képes dönteni a homonima jelentéséről.

Ennek érdekében volt szükség arra, hogy a homonimákat ne hátravetett értelmezőkkel, hanem vagy az LV jelű „lásd vagy", vagy az = jelű „lásd még más értelemben" relációkkal kezeljük.

Ezáltal olyan szerkezetű Tezauruszt alakítottunk ki, melyet a jövőben különösebb szerkezeti átalakítás nélkül lehet az automatikus indexelésbe vagy automatikus osztályozásba (a kettő nem ugyanaz) bevonni. Ennek realitása van, többek között azért, mert egyre nagyobb az elektronikus (tehát digitalizált vagy eleve digitális) dokumentumok száma, másrészt egyre jelentősebbek a hálózaton elérhető, tehát ugyancsak digitális dokumentumok. Mindezek egyrészt kiválóan alkalmasak az automatikus tartalmi feltárásra, másrészt – különösen, ami a webdokumentumokat illeti – előbb-utóbb nem is lehet másként feldolgozásukkal megbirkózni.

A szabványtól való eltérés okai a szabvány készítése óta eltelt időben gyökeredznek.

A szabvány egyébként a LV jel használatát csak annyiban köti meg, hogy „a jelet követő lexikai egységeket (deszkriptorokat) a megadott logikai kifejezés szerint vagylagosan kell használni." Tehát rendjén való, ha a LV jelet akár homonimák, akár kváziszinonimák, akár egyéb deszkriptorok követik. A lényeg nem az, hogy ezek nyelvészetileg milyen jelenségek, hanem az, hogy a vezérszóként álló nemdeszkriptor helyett vagylagosan használandók.

A LV jel láttán a felhasználónak tehát elsősorban nem arról kell döntenie, hogy a LV jel után ***nyelvészetileg*** homonimák, poliszémák, szinonimák vagy szinonimának tekintett kváziszinonimák állnak.

Neki arról kell dönteni, hogy a LV jel után felsorolt deszkriptorok közül az ***osztályozás és információkeresés*** érdekében melyiket használja a dokumentum tartalmának leírására/besorolására.

A Tezauruszban alkalmazott LV reláció homonimák esetében nemcsak az automatikus eljárásokhoz való fölhasználást készíti elő, hanem a felhasználó dolgát is megkönnyíti, és terjedelemcsökkentő.

Az Asszociáció nemdeszkriptor példájánál maradva a LV kapcsolat alkalmazása esetén a felhasználó egyben, ***egyetlen*** tezauruszcikkbe foglalva, egyetlen relációtípushoz kapcsolva látja a jelentésváltozatokat.

Sokkal körülményesebb megoldás volna, ha az Asszociáció keresése esetén a következő ***két*** nemdeszkriptorcikk jelenjék meg:

Asszociáció (képzettársítás)
L Képzettársítás

Asszociáció (társulás)
L Társulás

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Hasonló okok indokolták az = jelű „lásd még más értelemben" reláció alkalmazását is homonimák esetében (ezt a relációtípust természetesen más esetekre, pl. az „ellentéte" összefüggés esetére is alkalmazzuk).

A szabvány egyébként kifejezetten megengedi további, a szabványban nem feltüntetett reláció alkalmazását: *„A rokonsági kapcsolatok a szakterülettől és a tezaurusz rendeltetésétől függően tovább finomíthatók..."*

A fejlődéssel való lépéstartás szükségessége láthatóan nemcsak a megjegyzések, hanem a homonimakezelés, s vele a LV kapcsolat alkalmazásának kérdésében is szembeszökő. Az automatikus osztályozás kérdése mind a magyar, mind a nemzetközi tezaurusz-szabvány megszületésének idején még gyerekcipőben járt, a szabvány készítői az automatikus feldolgozás kérdését még nem mérlegelhették. A homonimák megkülönböztetésének a Tezauruszban alkalmazott, hátravetett értelmező nélküli módja a fejlődéssel való lépéstartás követelményéből fakadt, mellyel előbb-utóbb a szabványok is számolni fognak.

2.2.2 *A tezauruszcikk*

2.2.2.1 DESZKRIPTOR- ÉS NEMDESZKRIPTOR-CIKK

A Tezauruszban vezérszói helyzetben – azaz a tezauruszcikk élén – minden szó a betűrendnek megfelelő helyen jelenik meg. Az alábbiakban néhány tezauruszcikk látható a vezérszavak betűrendjében:

vezérszó

KISEBBSÉGI KÉRDÉS *a vezérszóhoz kapcsolódó lexikai egységek*

HV Nyelvhasználat
A Nemzetiségi kérdés
T Politika
P Kisebbség
Nemzetiségi szervezet
R Konfliktus
X Autonómia
Függetlenségi mozgalom
Kitelepítés
Kollektív jogok
Nacionalizmus
Politikai mozgalom
Szórványmagyarság

Nyelvhasználat
LV Kisebbségi kérdés
Nyelvészet

Kulturális autonómia
L& Autonómia
Kultúra

A tezauruszcikk betűrendi helyét a cikk élén álló, balra kiugró vezérszó határozza meg.

A vezérszó lehet deszkriptor vagy nemdeszkriptor. A deszkriptorok a tezauruszcikkek élén (vezérszói helyzetben) NAGYBETŰKKEL, a nemdeszkriptorok a tezauruszcikkek élén (vezérszói helyzetben) nagy kezdőbetűvel és kisbetűkkel íródtak.

A nemdeszkriptorok a deszkriptorok szinonimái vagy szinonímiának tekintett (ún. kváziszinonim) kifejezései.

Például a **Nyelvhasználat** nemdeszkriptor helyett vagy a **KISEBBSÉGI KÉRDÉS**, vagy a **NYELVÉSZET** deszkriptor használandó.

A **Kulturális autonómia** nemdeszkriptor helyett az **AUTONÓMIA** és a **KULTÚRA** deszkriptorok használandók együttesen.

Minden vezérszóhoz kapcsolódó kifejezés egyszer vezérszóként is előfordul a Tezaurusz megfelelő betűrendi helyén.

Például a **KISEBBSÉGI KÉRDÉS** tezauruszcikkében kapcsolódó kifejezésként szereplő Autonómia vezérszóként az alábbi tezauruszcikk élén szerepel:

AUTONÓMIA
H Területi autonómia
H&Kulturális autonómia
X Határontúli magyarság
Kisebbségi kérdés
Kollektív jogok
Nemzetiségi kérdés
Szeparatizmus

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

2.2.2.2 A KAPCSOLATOK

A vezérszó kapcsolatait a kapcsolat fajtájától függően különféle jelek (relációjelek) jelölik. Ezek a következők:

2.2.2.2.1 Nemdeszkriptor-deszkriptor kapcsolatok

A nemdeszkriptorok olyan kifejezések, melyek helyett a hozzájuk kapcsolt deszkriptort, ill. deszkriptorokat (a kitüntetett szinonimáikat vagy kváziszinonimáikat) kell osztályozásra használni.

Lásd/Helyett kapcsolat

L A jelet követő deszkriptor a vezérszó kitüntetett szinonimája vagy kváziszinonimája (szinonimának tekintett kifejezése). A vezérszó ilyenkor mindig nemdeszkriptor, azaz nem kitüntetett szinonima vagy kváziszinonima.

Például:

Alkotmányosság

L Jogállam

Azaz az „Alkotmányosság" kitüntetett szinonim kifejezése a „Jogállam".

H Az előbbi kapcsolat fordítottja: a jelet követő nemdeszkriptornak a vezérszó a kitüntetett szinonimája vagy kváziszinonimája.

Például:

JOGÁLLAM

H Alkotmányosság

Azaz a „Jogállam" az „Alkotmányosság" kitüntetett szinonimája.

Lásd ÉS-/Helyett ÉS-kapcsolat

L& A jelet követő deszkriptorok ***együttesen*** a vezérszó kitüntetett kváziszinonimái (és-kapcsolat). Egy nemdeszkriptort legfeljebb három deszkriptor helyettesíthet

Például:

Erkölcsi kopás

L& Értékcsökkenés

Kopás

Azaz az „Erkölcsi kopás" kitüntetett kváziszinonim kifejezései az „Értékcsökkenés" ***és*** a „Kopás".

H&Az előbbi kapcsolat fordítottja: a jelet követő nemdeszkriptornak a vezérszó az egyik kitüntetett szinonim kifejezése (együtt más kitüntetett szinonim kifejezésekkel és-kapcsolatban).

Például:

ÉRTÉKCSÖKKENÉS

H& Erkölcsi kopás

Azaz az „Értékcsökkenés" az „Erkölcsi kopás" **egyik** kitüntetett kváziszinonim kifejezése.

Lásd-VAGY/Helyett VAGY

LV A jelet követő deszkriptorok ***valamelyike*** a vezérszó kitüntetett szinonimája vagy kváziszinonimája (vagy-kapcsolat). (A kváziszinonima, mint ahogy azt a 2.15 fejezetben láttuk, lehet homonima is.)

Például:

Folklór

LV Folklorisztika

Népművészet

Néprajz

Azaz a „Folklór" kitüntetett kváziszinonim kifejezése ***vagy*** a „Folklorisztika", ***vagy*** a „Népművészet", ***vagy*** a „Néprajz".

HV Az előbbi kapcsolat fordítottja: a jelet követő nemdeszkriptor a vezérszó az egyik lehetséges (vagylagosan választható) kitüntetett szinonimája vagy kváziszinonimája.

Például:

NÉPMŰVÉSZET

HV Folklór

Azaz a „Népművészet" a „Folklór" egyik kitüntetett kváziszinonim kifejezése, ugyanakkor van vagylagosan választható másik kitüntetett nem szinonim kifejezése is.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

2.2.2.2.2 Deszkriptorok közötti kapcsolat

A deszkriptorok között feltüntetett kapcsolatok a tezaurusz használóját támogatják abban, hogy megtalálja mindazokat a kifejezéseket, melyeket a tárgykör jellemzésére esetleg felhasználhat. A kapcsolatok alapján tágabb vagy szűkebb tárgykör választható, rokon értelmű tárgykör választható, vagy egyéb értelemben finomítható a tárgykör leírása.

Generikus (nem-faj) kapcsolat

F A jelet követő deszkriptor jelentése a vezérszóénál általánosabb.

Például:

BARLANGÁSZAT

F Természetjárás
Azaz a „Természetjárás" általánosabb jelentésű, mint a „Barlangászat" (generikus fölérendeltje).

Az A jelet követő deszkriptor jelentése a vezérszóénál speciálisabb.

Például:

TERMÉSZETJÁRÁS

A Barlangászat
Azaz a „Barlangászat" fajtája (generikus alárendeltje) a „Természetjárásnak".

Partitív (egész-rész) kapcsolat

T A T az egészet jelöli (a vezérszóval szemben, mely a részt jelöli).

Például:

DÁNIA

T Skandinávia
Azaz „Dánia" „Skandinávia" része.

PSZICHIKUM

T Lélektan
A „Lélektan" tárgya, eleme a „Pszichikum", azaz a „Lélektan" ismeretterületének része a „stressz".

OKTATÁS

T Oktatásügy
Az „Oktatásügy" tárgya, eleme az „Oktatás".

P A P a részt jelöli (a vezérszóval szemben, mely az egészet jelöli)

Például:

SKANDINÁVIA

T Európa
P Dánia
Norvégia
Svédország

LÉLEKTAN

P Pszichikum

OKTATÁSÜGY

P Oktatás

Megjegyzés: A tezauruszban a tudományok, ismeret- és szakterületek, iparok, tevékenységi körök (pl. Lélektan, Jog, Építőipar, Oktatásügy) tárgyait, elemeit, mindazt tehát, amikre e területek vonatkoznak, az egész-rész kapcsolattal jelölik.

Előfeltétel/kiindulás – rezultáns/következés kapcsolat

R Az R a következést, valami által meghatározottat (okozatot, következményt, célt, hatást, eredményt, terméket, továbbá rendeltetést, illetve tevékenység vagy hatás tárgyát) jelöli (a vezérszóval szemben, mely az okot, indítékot, eredetet, továbbá eszközt, illetve a valamire irányuló tevékenységet, hatás előidézőjét jelöli).

Például:

DEVIANCIA

R Bűnözés

A deviancia következménye (lehet) a Bűnözés, a kettő között ok-okozati összefüggés van [oka-okozata kapcsolat].

JUGOSZLÁVIA

R Bosznia és Hercegovina
Horvátország
Macedónia
Szerbia
Szlovénia

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

„Jugoszlávia" megszűntével keletkezett Bosznia és Hercegovina, stb. [eredetet-eredménye kapcsolat]

SZAKSZERVEZET
R Érdekvédelem

A „Szakszervezet" rendeltetése/feladata az „Érdekvédelem". Azaz az „Érdekvédelem" (egyik) eszköze a „Szakszervezet" [eszköz-rendeltetés kapcsolat dolog (szervezet, gép, szerszám) és tevékenység között].

KULTURÁLIS CSERE
R Szakképzés

A Szakképzés (egyik lehetséges) eszköze a Kulturális csere [eszköz-rendeltetés kapcsolat tevékenység és tevékenység között].

ORVOSTUDOMÁNY
R Gyógyítás

A „Gyógyítás" során az „Orvostudományt" [eszköz-rendeltetés kapcsolat tudomány és tevékenységi kör között].

KERTÉPÍTÉS
R Park

A „Kertépítés" tárgya (többek között) a „Park" [tevékenység-tevékenység tárgya kapcsolat].

E Az E az előfeltételt, ami valamit meghatároz (okot, indítékot, eredetet, továbbá eszközt, illetve a valamire irányuló tevékenységet, hatás előidézőjét) jelöli (a vezérszóval szemben, mely az okozatot, következményt, célt, hatást, eredményt, terméket, továbbá rendeltetést, illetve tevékenység vagy hatás tárgyát jelöli).

Például:

BŰNÖZÉS
E Deviancia

BOSZNIA ÉS HERCEGOVINA
E Jugoszlávia

ÉRDEKVÉDELEM
E Szakszervezet

KULTURÁLIS CSERE
E Szakképzés

GYÓGYÍTÁS
E Orvostudomány

PARK
E Kertépítés

Megjegyzés: A tezauruszban az oka-okozata, feltétele-következménye, eredete-eredménye, dolog-hatása, eszköze-rendeltetése, tevékenység-tárgya folyamat/tevékenység-terméke és tevékenység-célja összefüggéseket az R/E kapcsolattal jelölik.

Rokonsági (egyéb) kapcsolat

X A jelet követő deszkriptor a vezérszóval egyéb, a tezauruszban lényegesnek tekintett kapcsolatban áll.

Például:

SZOCIALIZÁCIÓ
X Deviancia

DEVIANCIA
X Szocializáció

SZAKSZERVEZET
X Sztrájk

SZTRÁJK
X Szakszervezet

ÉHÍNSÉG
X Szegénység

SZEGÉNYSÉG
X Éhínség

Megjegyzés: A tezauruszban a dolog-tulajdonsága, dolog-folyamata, dolog-állapota, dolog-kapcsolódó dolog, továbbá a hasonlósága és az ellentéte összefüggéseket az X/X kapcsolattal jelölik.

„Lásd még más értelemben" kapcsolat

SZEM ← *látószerv értelemben*
M: *Látószerv*
H: *Termés szeme esetén a „mag" használandó*
= Mag

Megjegyzés: Ezzel a relációval a „Homonimák és poliszémák megkülönböztetése" című fejezetben is foglalkozunk.

A „lásd még más értelemben" relációt a Tezaurusz 1.0 kiadásában technikai okokból egyelőre az = (és nem a) jellel jelöltük. A későbbi kiadásokban kerül sor a) relációjel alkalmazására.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

2.2.2.3 A KAPCSOLATOK (A RELÁCIÓJELEK) SORRENDJE:

H/L, H&/L&, HV/LV, F, A, T, P, R, E, X, =/=

A kapcsolattípuson belül a kapcsolódó lexikai egységek betűrendben következnek.
Ismétlődő kapcsolatok esetén csak az első kapcsolódó lexikai egység előtt szerepel a relációjel.

2.2.2.4 A KAPCSOLATOK MEGFELELŐI FELHASZNÁLÓI SZINTEN

A keresőrendszer felületén a relációjeleknek az alábbi felhasználóbarát megjelenítése is lehetséges:

Szabványos jelölés		*Felhasználóbarát jelölés*
L	=	Lásd szinonimáját
L&	=	Lásd még
LV	=	Lásd vagy
F	=	Lásd még általánosabban:
A	=	Lásd még speciálisabban
T	=	Lásd még átfogóbban:
P	=	Lásd még részletesebben:
R	=	Lásd még oksági összefüggésben
E	=	Lásd még okozati összefüggésben
X	=	Lásd még egyéb összefüggésben:
H	=	Lásd szinonimáját
H&	=	Lásd még
HV	=	Lásd vagylagosan
=	=	Lásd még más értelemben

2.3 A szógyűjtés és a szókincs kérdése

2.3.1 A szavak fölvételének feltételei

Minden kifejezést igyekeztünk fölvenni, amely a hazai böngészési és információkeresési, továbbá osztályozási és tárgyszavazási gyakorlatban használatos.

Több esetben olyan kifejezést is fölvettünk, mely vagy rendkívül általános, és ezért a kereséskor valószínűtlen a használata, vagy rendkívül meghatározatlan. A felvétel mellett ilyenkor vagy azért döntöttünk, mert

- a kifejezésnek összefoglaló szerepe van, számos olyan speciális kifejezés kapcsolódik hozzá, melyeket az osztályozáshoz és kereséshez használnak;
- a kifejezés több jelentésű, és róla LV („lásd vagy") kapcsolattal utaltunk a szóba jöhető deszkriptorokra.

HA ÖSSZEFOGLALÓ FÖLÉRENDELT, PL.:

INDOGERMÁN NYELV

F Nyelvcsalád
A Albán
Angol
Balti nyelv
Germán nyelv
Kelta nyelv
Latin
Ógörög
Szláv nyelv
Újlatin nyelv
T Indo-európai kultúrák filológiája
X Indogermánok

HA HOMONÍMIA MIATT LV UTALÁST ALKALMAZTUNK ÉS MEG KELLETT KÜLÖNBÖZTETNI A HOMONIMÁKAT, ÉS LÉTEZETT SZAKMAILAG ELFOGADOTT ÖSSZETETT KIFEJEZÉS, PL.:

Levél

LV Irodalmi levél
Kéziratos levél
Körlevél
Levelezés
Levélküldemény
Növényi levél
Nyílt levél
Szállítólevél

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

2.3.3 Hátravetett értelmezők a lexikai egységek végén

A tezauruszban a 2.1.5 fejezetben elmondottak értelmében igyekeztünk elkerülni a homonimák és poliszémák megkülönböztetésére egyébként alkalmazott hátravett értelmezőket.
A kerek zárójelbe tett hátravetett értelmezők használatára csak a legritkább esetben került sor

Például:

ARGUMENTUM
(ISKOLAI SZÍNHÁZI MŰSOR)
M: *Az iskolai színjátszás keretében tartott előadás műsora*
F Színházi műsor

Néha a hátravetett értelmezőt látszólag feloldottuk (a zárójelet megszüntettük)

ANYAG TULAJDONSÁG SZERINT
F Anyag
A Agresszív anyag
Élettani hatású anyag
Fényérzékeny anyag
Gyúlékony anyag
Halmazállapot
Hatóanyag
Hőálló anyag
Idegen anyag
Illóanyag
Korróziós közeg
Nagykeménységű anyag
Optikai anyag
Radioaktív anyag
Robbanóanyag
Szennyezőanyag
Szerves anyag
Szervetlen anyag
Természetes anyag
Tűzálló anyag
Veszélyes anyag

Ilyen esetekben a viszonylag sok kapcsolatnak az az oka, hogy a tezaurusz teljesen átfogó, ugyanakkor rendkívül speciális kifejezéseket is tartalmaz. Ezért eleve sok fogalom válik gyűjtőfogalommá, másrészt ezek a gyűjtőfogalmak sok fogalomra vonatkoznak.

2.3.4 A Tezaurusz HUNMARC formátuma

A RELEX segítségével a Tezaurusz HUNMARC formátumban exportálható (ez a formátum megegyezik a USMARC formátumával). E formátum alapján vehető át az egyes könyvtári adatbázisrendszerekbe, ha azokat felkészítik a besorolási adatok adatcsere-formátumára.
Példaként az alábbi tezauruszcikk HUNMARC exportját mutatjuk be.

ÁLLAMIGAZGATÁS
M: *Az államhatalom felsőfokú rendelkező, , végrehajtó szervező, irányító tevékenysége*
H: *Az „-igazgatás" és „Államigazgatás" összetételekegy része a „Közigazgatás-" kezdetű lexikai egységeknél található*
Forrás: *UMLEX*
Forrás: *KözigLex*
KAT: *T*
H Felsőfokú igazgatás
HV Igazgatás
F Irányító tevékenység
A Felügyelet
Hadügy
Közigazgatás
Külügy
Rendészet
T Államjog
Civilizáció
P Ügyvitel
R Közjó
E Hatóság
X Államigazgatási eljárás

Az alábbi példában illusztrációképpen a fenti tezauruszcikk HUNMARC szerkezetű formátumát mutatjuk be.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A szerkezeti formátumban az almezőhatárjelet (hex 1F) $ jellel, a mezőhatárjelet (hex 1E) @ jellel, a rekordhatárjelet (hex 1D) | jellel, és a szóközt a # jellel helyettesítjük (a mezőértékként szereplő szövegek szóközeit azonban csak a szokásos üres hellyel jelöljük).

```
00909nz###2200313n##4500001001300000005001700013
0800410003004000200007115000190009145000170011055
0028001275500018001555500014001735500020001875500
1400207550001700221550001600238550001900254550001
0027355000130028955000150030255000310031768000870
3486870120004356700011005556700014005660840007005
0084000800587@000000002001@20010409235905.0@0104
09#b#an####################a#a#####d@##$aOSZK$bh
un$cOSZK@##$aÁLLAMIGAZGATÁS@##$wv$aIgazgatás@
##$wg$aIrányító#tevékenység@##$wh$aFelügyelet@##$wh
$aHadügy@##$wh$aKözigazgatás@##$wh$aKülügy@##$w
h$aRendészet@##$wf$aÁllamjog@##$wf$aCivilizáció@##$
wk$aÜgyvitel@##$wp$aKözjó@##$wr$aHatóság@##$wm$
aÁllamigazgatási#eljárás@##$a#Az államhatalom felsőfokú
rendelkező, végrehajtó, szervező, irányító tevékenysége
@##$a#Az "-igazgatás" és "Államigazgatás" összetételek egy
része a "Közigazgatás-" kezdetű lexikai egységeknél
található@##$a#UMLEX@##$a#KözigLex@##$a#T@##$2K
AT@|
```

A formátum ellenőrzésével keletkező megjelenítés, melyben az értékeket a mezőhívójelek és almezőjelek stb. azonosítják (az ellenőrzést a RELEX-től független kicsomagoló programmal [5] végeztük):

```
Tag#ii##$#nz###n########1.
001#######000000000001
005#######20010409235905.0
008#######010409#b#an####################a#a#####d
040    ##  a OSZK
           b hun
           c OSZK
150    ##  a ÁLLAMIGAZGATÁS
450    ##  w v
           a Igazgatás
550    ##  w g
           a Irányító tevékenység
550    ##  w h
           a Felügyelet
550    ##  w h
           a Hadügy
550    ##  w h
           a Közigazgatás
550    ##  w h
           a Külügy
550    ##  w h
           a Rendészet
550    ##  w f
           a Államjog
550    ##  w f
           a Civilizáció
550    ##  w k
           a Ügyvitel
550    ##  w p
           a Közjó
550    ##  w r
           a Hatóság
550    ##  w m
           a Államigazgatási eljárás
680    ##  a Az államhatalom felsőfokú rendelkező
           végrehajtó szervező irányító tevékenysége
687    ##  a Az „-igazgatás" és „Államigazgatás"
           összetételek egy része a „Közigazgatás-"
           kezdetű lexikai egységeknél található
670    ##  a UMLEX
670    ##  a KözigLex
084    ##  a T
084    ##  2 KAT
```

A formátum értelmezése:

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Vezérlő mezők

00-04	00909	Rekordhossz	
05	n	Rekord státusz	(n=új)
06	z	Rekord típus	(z=besorolási)
07-08	##	meghatározatlan	
09	#	meghatározatlan	
10	2	Indikátorhossz	(2)
11	2	Almezőazonosító-hossz	(2)
12-16	00313	Adatok báziscíme	
17	n	Leírási szint	(n=teljes)
18-19	##	meghatározatlan	
20-23	4500	állandó	(4500)

Mutató

azaz:	hívójel	mezőhossz	kezdőarakter
001001300000	001	0013	00000
005001700013			
008004100030			
040002000071			
150001900091			
450001700110			
550002800127			
550001800155			
550001400173			
550002000187			
550001400207			
550001700221			
550001600238			
550001900254			
550001600273			
550001300289			
550001500302			
550003100317			
680008700348			
687012000435			
670001100555			
670001400566			
084000700580			
084000800587@			

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

001	000000002001@	Rekordazonosító	
005	2001 04 09 23 59 05.0@	A rekorddal való utolsó művelet dátuma és ideje	
008		**Meghatározott jellemzők és információs adatok**	
00-05	010409	Adatbázisba kerülés dátuma (ÉÉHHNN)	
06	#	Földrajzi alosztás	
07	b	Átírás	(b=nemzeti szabvány)
08	#	Katalógus nyelve	
09	a	Rekord fajta	(a=egységesített)
10	n	Katalogizálási szabvány	(n=jelöletlen) **VAGY #**
11	#	Tárgyszórendszer/tezaurusz	
12	#	nem alkalmazott	
13	#	nem alkalmazott	
14	#	Tételfej használata fő- vagy melléktételként)	
15	#	Tételfej használata tárgyi kivetítésként	
16	#	nem alkalmazott	
17	#	Tárgyi alosztás típusa	
18-27	##########	meghatározatlan	
28	#	Kormányzati szint típusa	
29	#	Utaló értékelés	
30	#	meghatározatlan	
31	a	Rekord feldolgozási jellemző	(a=rekord használható)
32	#	Megkülönböztetett személynév	
33	a	Megállapítás szintje	(a=egységesített/teljes)
34-37	####	fenntartott	
38	#	Rekordmódosítás jellege	
39	d	Leírás forrása	(d=egyéb)
@			
040		**A leírás forrása**	
##		1. és 2. indikátor	
$a	OSZK	Eredeti leíró intézmény	
$b	hun	A leírás/katalógus nyelve	
$c	OSZK	Átíró intézmény	
@			
150		**Tárgyi kifejezés – besorolási adat**	
##$aÁllamigazgatás@			
450		**Tárgyi kifejezés – „lásd VAGY" utalói adat inverze**	
##wvaIgazgatás@			
550		**Tárgyi kifejezés – „lásd még" utalói adat, tezaurusz relációk**	
##wgaIrányító tevékenység@			
##whaFelügyelet@			
##whaHadügy@			

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

##whaKözigazgatás@
##whaKülügy@
##whaRendészet@
##wjaÁllamjog@
##wjaCivilizáció@
##wkaÜgyvitel@
##wpaKözjó@
##wraHatóság@
##$amÁllamigazgatási eljárás@

680 Nyilvános általános megjegyzés

##$a Az államhatalom felsőfokú rendelkező, végrehajtó, szervező, irányító tevékenysége

687 Megjegyzés a besorolási adat használatáról

##$a Az „-igazgatás" és „Államigazgatás" összetételek egy része a „Közigazgatás-" kezdetű lexikai egységeknél található

670 Megjegyzés a besorolási adat forrásáról

##$aUMLEX@
##$aKözigLex@

Irodalom

1. DOMOKOS Miklósné: Általános tárgyszójegyzék a német és az osztrák könyvtárakban. In: Könyvtári Figyelő 2. (38.) évf. **1992**. 3. sz. pp. 453-459.
2. HORVÁTH Tibor: Az általános tárgyszójegyzék munkálatairól. In: Könyvtári Figyelő 2. (38.) évf. **1992**. 4. sz. pp 610-617.
3. HUNMARC, a bibliográfiai rekordok adatcsere formátuma. Összeáll. Sipos Márta; kész. az Országos Széchényi Könyvtár Fejlesztési Osztályán. Bp. OSZK, 1993. 129 p. ISBN 963 200 344 6.
   HUNMARC, a besorolási rekordok adatcsere formátuma. Összeáll. Sipos Márta. 1998. március. 61 p. [tervezet]
4. KÖRNYEI Márta: A magyar nyelvű általános tárgyszójegyzék munkálatai. In: Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 39. évf. 1992. 10. sz. pp. 455-456.
5. KOSTYÁN Ákos: MRC. Machine Readable Cataloguing Extendend Utility. Bp. 1996-2000. (MARC kicsomagoló program.)
6. KÖZTAURUSZ. Karbantartás és fejlesztés. [2001.04.07.] (on-line) <www.mvkkvar.hu/konyvtar>
7. MSZ 3418-87. Magyar nyelvű információkereső tezauruszok szerkezete, részei és formái. (Az MSZ 3418-76 helyett). Bp. MSZH, 1987. 10 p.
8. RELEX. Tezauruszok, szótárak, mutatók készítését támogató program lexikai egységek formájának és relációinak ellenőrzésére. Felhasználói kézikönyv. 3.0 változat. (Borland C++ nyelven WINDOWS számára.) Készítette Ungváry András és Ungváry Rudolf. Bp. Ariel Studió Bt., 2000. 47 p. [1. változat: 1992.] – KMK: 4-10864
9. SCHLANGER László: A tezauruszépítés számítógépes segítése. Közr. az Országos Műszaki Könyvtár és Dokumentációs Központ. Budapest: NPI, **1983**. 220 p.
10. Sears List of Subject Heading. 17th edition. Dublin, New York, HW Miller, 2000. 810 p. ISBN 0-8242-0989-3 <http://www.hwwilson.com/print/searslst.htm>
11. UNGVÁRY Rudolf: Tezaurusz-technológia. Közr. az Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központ. Bp. NPI, 1979. 277 p.
12. UNGVÁRY Rudolf: Tezauruszkezelő programok és a RELEX. In: Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 48. évf. 2001. 1. sz. p. 3-15.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

13. UNGVÁRY Rudolf: Az ETO szükségessége. In: Iskolakultúra, 2000. 4. sz. p. 27-31.

14. UNGVÁRY Rudolf: Magyarországon elkészült tezauruszok az elkészülés – első megjelenés – időrendjében. [on-line] 2001. [2001.04.07.] <www.nexus.hu/ungvary/publikaciok.htm>

Tezauruszok

I. Gépgyártástechnológiai szaktezaurusz / [összeáll. Ungváry Rudolf] ; [közr. a] Kohó- és Gépipari Tudományos és Műszaki Tájékoztató Központ. Budapest: KGTMTI, **1975**. – 735 p. (Kohó- és Gépipari Automatizált Információs Rendszer 1. I.) ; 29 cm. – KMK: 4-10683
Kis példányszámban készült nyomtatott, fűzött kiadvány.
Egykor mágnesszalagon is tárolt állomány. Grafikus rendszer kéziratban. Kezelőrendszer: TSPR.
A KGTMTI adatbázisának tezaurusza. Osztályozásra néhány hónapig használták.

II. Vaskohászati szaktezaurusz / [összeáll. Ungváry Rudolf] ; [közr. a] Kohó- és Gépipari Tudományos és Műszaki Tájékoztató Központ. Budapest: KGTMTI, **1975**. – 735 p. ; 29 cm. – (Kohó- és Gépipari Automatizált Információs Rendszer 1. II.) – KMK: 4-10684
Kis példányszámban készült nyomtatott, fűzött kiadvány.
Egykor mágnesszalagon is tárolt állomány. Grafikus rendszer kéziratban. Kezelőrendszer: TSPR.
A KGTMTI adatbázisának tezaurusza. Osztályozásra néhány hónapig használták.

III. Erősáramú elektrotechnikai szaktezaurusz / [összeáll. Ungváry Rudolf] ; [közr. a] Kohó- és Gépipari Tudományos és Műszaki Tájékoztató Központ. Budapest: KGTMTI, **1975**. – 735 p. ;29 cm. – (Kohó- és Gépipari Automatizált Információs Rendszer 1. III.)
Kis példányszámban készült nyomtatott, fűzött kiadvány.
Egykor mágnesszalagon is tárolt állomány. Grafikus rendszer kéziratban. Kezelőrendszer: TSPR.
A KGTMTI adatbázisának tezaurusza. Osztályozásra néhány hónapig használták.

IV. Könyvtári és tájékoztatási tézaurusz / [összeáll. az OSZK KMK Könyvtártudományi Szakkönyvtárának munkaközössége] ; [közr. az] Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Könyvtár. 3. rev. kiad. Budapest: OSZK-KMK, 1992. – 134 p. ; 29 cm. – KMK: 4-9387
Mágneslemezen is tárolt állomány.
Első kiadása (összeállította Kövendi Dénes) **1976**-ban, pótlása 1978-ban, második kiadása 1987-ben jelent meg.
A KMK adatbázisának folyamatosan használt tezaurusza.

V. Gépipari szaktezaurusz : a kohó- és gépipar „Gépek és gépi berendezések" szakágazatának tezaurusza / [összeáll. Ungváry Rudolf]. – 2345 p. – (Kohó- és Gépipari Automatizált Információs Rendszer 1. V.)
Egykor mágnesszalagon tárolt állomány leporellón kinyomtatott megjelenítése. Grafikus rendszer kéziratban. Kezelőrendszer: TSPR.
Készült Budapesten, a Kohó- és Gépipari Tudományos.Műszaki Tájékoztató Intézetben, **1975-77** között.
Használatára nem került sor.

VI. Járműipari szaktezaurusz : a kohó- és gépipar „Járműipar" szakágazatának tezaurusza / [összeáll. Ungváry Rudolf]. – 1620 p. – (Kohó- és Gépipari Automatizált Információs Rendszer 1. VI.)
Egykor mágnesszalagon tárolt állomány leporellón kinyomtatott megjelenítése. Grafikus rendszer kéziratban. Kezelőrendszer: TSPR.
Készült Budapesten, a Kohó- és Gépipari Tudományos-Műszaki Tájékoztató Intézetben, **1975-77** között.
Használatára nem került sor.

VIIMűszeripari szaktezaurusz : a kohó- és gépipar „Műszeripar" szakágazatának tezaurusza / [összeáll. Ungváry Rudolf]. – 1620 p. (Kohó- és Gépipari Automatizált Információs Rendszer 1. VII.)
Egykor mágnesszalagon tárolt állomány leporellón kinyomtatott megjelenítése. Grafikus rendszer kéziratban. Kezelőrendszer: TSPR.
Készült Budapesten, a Kohó- és Gépipari Tudományos-Műszaki Tájékoztató Intézetben, **1975-77** között.
Használatára nem került sor.

IX. Építésügyi tezaurusz / [kidolg. Schandáné Ruszinkó Anna et al.] ; [közr. az] Építésügyi Tájékoztató Központ. Budapest: ÉTK, 1984. 2 db.
1. köt. – Szisztematikus rész. – 998 p. ; 29 cm. – KMK: 4-7581
2. köt. – Alfabetikus rész. – 284 p. ; 29 cm. – KMK: 4-7582
Első kiadása **1977**-ben jelent meg.
Iratrendezőkbe helyezett gépiratról sokszorosított laza lapok.
Az ETK könyvtárában hosszú ideig használták. 16400 LE, 12 tematikai mezőbe, azon belül 370 csoportvezető deszkriptor alá rendezve. 1400 LE.

X. A kulturális fejlődés nemzetközi tezaurusza : információkereső tezaurusz / [összeáll. Jean Viet ; ford. és bev. Dienes Gedeon] ; [a magyar változat szerkesztésében közrem.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Berzsenyiné Lendvay Ágnes] ; [kiad. a Külkereskedelmi Minisztérium Koordinációs Bizottsága]. Budapest: Művelődéskutató Intézet, 1980. – 2 db. (Közművelődés-kutatás)
1. rész. – 184 p. ; 18 cm. – KMK: 2-7713
2. rész. – 182 p. ; 18 cm. – KMK: 2-7714
Megjelent 1000 nyomtatott példányban.
Az UNESCO tezauruszának fordítása. Először az „UNESCO ideiglenes deszkriptorjegyzékének..." címen jelent meg.
Használatára nem került sor.

XI. Számítástechnikai tezaurusz / [összeáll. Raffalszky Katalin és Ungváry Rudolf] ; [a számítógépes... műveleteket... végezte Schlanger László] Budapest: Számítástechnika Alkalmazási Vállalat, **1982**. – XIII., 184 p. – KMK: 2-7656
Készült 1980-82 között. ESZR számítógéppel készült nyomtatásról kis példányszámban sokszorosított, fűzött kiadvány. Kezelőrendszere TSPR.
A SZÁMALK könyvtár Micro CDS/ISIS rendszerrel kezelt adatbázisának tezaurusza. A 90-es évek elejétől helyette egyszerű tárgyszójegyzéket használnak.

XII. Magyar külgazdasági tezaurusz / [a Magyar Kereskedelmi Kamra Nemzetközi Okmányegységesítési és Adatfeldolgozási tagozatának... munkacsoportját Kónya Balázs... irányította]. [Budapest]: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, [**1983**] – 2 db. – KMK: 2-8164
1. Tematikai rész. – 539 p. ; 29 cm.
2. Betűrendes rész. – 335 p. ; 29 cm.
Kis példányszámban sokszorosított, nyomtatott, fűzött kiadvány.
Használatára nem került sor.

XIII. Osztaurusz : periodika osztályozási rendszer és tezaurusz : 2.0 változat / [összeáll. Ungváry Rudolf és Pap Imréné] ; [kész. az Országos Széchényi Könyvtár Fejlesztési Osztályán]. Budapest: OSZK, 1996. – XXI, 135 p. ; 29 cm. – KMK: 4-10259
Mágneslemezen tárolt állomány nyomtatott, formázott, spirálfűzött, néhány példányos megjelenítése. Kezelőrendszer: RELEX.
Az első, kísérleti változata **1983-84** között készült el gépiratként. Az 1.0 változatot (ISBN 963 200 276 8) 1990 és 1995 között használták a Nemzeti Periodika Adatbázis rendszerben (NPA). A 2.0 változatot az NPA mellett az OSZKÁR-ban is használják.

XIV. Ipari formatervezési tezaurusz / [összeáll. Ungváry Rudolf] ; [közr. a] Magyar Kereskedelmi Kamara Ipari Formatervezési Tájékoztató Központ, Országos Műszaki Fejlesztési Bizottság Ipari Formatervezési Tanács Irodája. Budapest: OMIKK, **1985**. – 5 db.
Főrész, A-K. – XXII, 247 fol. ; 29 cm. – KMK: 4-7778
Főrész, [L-Z]. – 248-465 fol. ; 29 cm. – KMK: 4-7779
Hierarchikus rész. – II, 61, 21 fol. ; 29 cm. – KMK: 4-7782
Grafikus rész. – II, 37 fol. ; 29 cm. – KMK: 4-7781
Szakcsoportos rész. – VII, 207 fol. ; 29 cm. – KMK: 4-7780
ESZR számítógéppel készült nyomtatásról kis példányszámban sokszorosított, fűzött kiadvány. Kezelőrendszere TSPR.
Az Ipari Formatervezési Központ megszűnéséig (1990) használták. Utána – az adatbázissal együtt – átkerült az Iparművészeti Főiskola könyvtárához. Nincs használatban.

XV. Kartográfiai tezaurusz I. : főrész és grafikus hálók / [összeáll. Sebők László ; a készítést technológiailag irányította Ungváry Rudolf] ; [közr. a] MÉM Földügyi és Térképészeti Hivatal Földmérési és Térképészeti Főosztály. Budapest: Kartográfiai Vállalat ; Földmérési Intézet, **1985**. – VI. 237 p. ; 29 cm. – KMK: 4-10678
ESZR számítógéppel készült nyomtatásról kis példányszámban sokszorosított, fűzött kiadvány. Kezelőrendszere TSPR.
Készült 1983-85 között.
Használatára nem került sor.

XVI. Távközlési tezaurusz / [kész. a MATÁV Rt. Távközlési Dokumentációs Központjában (1990-94), és annak jogelődjénél (**1988-89**)]. Budapest: Távközlési Könyvkiadó; Távközlési Dokumentációs Központ, 1994. IX, 401 p. ; 29 cm. – OSZK: MD 63.026
ISBN 963 758 833 7
Mágneslemezen is tárolt állomány. Kezelőrendszer: Micro CDS/ISIS alapú, Pejtsik Pál által készített speciális rendszer.
Szerkesztők: Ungváry Rudolf (a szerk. vezetője), Blum Endre, Lajkó Sándor, Mazgon Sándor, Stefler Sándor.
A téma összefogásában közreműködött: Wéber Katalin, Zsolt Pálné.
Lektorok: Dr. Barta Erzsébet, Ruttkay János, Várkonyiné Gillemot Katalin.
Technikai műveletek: Kovács Tibor (tipográfia), Pejtsik Pál (a kapcsolatok kezelése).
A borító Fajó János munkája.
A Magyar Posta Központi Könyvtárának tezaurusza.

XVII. OSZKÁR tezaurusz : műszaki, mezőgazdasági, természettudományi és gazdasági fogalmak makrotezaurusza a Műszaki Könyvtárak Osztott Katalogizálási Rendszere számára : 3.0 változat / [összeáll. Ungváry Rudolf] ; [kész. az OSZKÁR (Műszaki Könyvtárak Osztott Katalogizálási Rendszerének) központi szerkesztőségében]. Budapest: OMIKK, 1999. – XVI. 482 p. ; 29 cm. – KMK: 4-10283

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Mágneslemezen is tárolt állomány nyomtatott, formázott, spirálfűzött, néhány példányos megjelenítése. Kezelőrendszer: 1.0 változatig a Stiegrád Gábor által készített, Micro CDS/ISIS alapú program, utána Relex
Készült az Országos Műszaki Könyvtár és Információs Központban. 1.0 változata **1988-92**-között, a 2.0 változata 1995-ben, készült el (KMK: 4-101259).

XVIII. KÖZTÁR : az Államigazgatási Főiskola Könyvtárának információs tezaurusza / Összeáll. Zöldi Péter. Budapest: ÁFK, 1992.
A szócikkek betűrendes jegyzéke [Főrész] – V, 45. – KMK: 4-10680
Mágneslemezen is tárolt állomány nyomtatott, formázott, spirálfűzött, néhány példányos megjelenítése.
Deszkriptor cikkek szakcsoportos jegyzéke – 63.
Gépirat.

XIX. Szakma tezaurusz : 5.3 változat / [összeáll. Ungváry Rudolf] ; [közr. a Magyar Telefonkönyvkiadó Társaság]. Budapest: Ariel Studio Bt, 1999. – VII, 78. – KMK: 4-10291
Mágneslemezen is tárolt állomány nyomtatott, formázott, spirálfűzött, néhány példányos megjelenítése. Kezelőrendszer: RELEX.
Készült a Magyar Telefonkönyvkiadó Társaságnál, 1995-ben. 1.0 változata **1991-92** között készült el. (KMK: 4-9870).
A Magyar Telefonkönyvkiadó Társaság „Arany oldalak" szakmai telefonkönyvének szakmai címszavait rendező tezaurusz

XX. Oktatási intézmények és dokumentumok tezaurusza. 4.0 változat : NEKTÁR adatbázisrendszer / [összeáll. Petényiné Szoó Györgyi és Ungváry Rudolf] ; [kész. az Országos Széchényi Könyvtár Fejlesztési Osztályán]. Budapest: OSZK, 1996. – 12 p. ; 29 cm. – KMK: 4-10284
Mágneslemezen is tárolt állomány nyomtatott, formázott, spirálfűzött, néhány példányos megjelenítése. Kezelőrendszer: RELEX.
1.0 változata **1992**-ben készült az Országos Széchényi Könyvtárban (3.0 változat: KMK 4-9871).
Az OSZK NEKTÁR rendszerében az oktatási dokumentumok formai osztályozásának tezaurusza

XXI. GEOHISTAURUSZ : a Kárpát-medence humángeográfiai tézaurusza : 1723-1983 / Cserbák András. Budapest: **1994**. – 68 p. – KMK: 4-10607
http://www.mek.iif.hu/porta/szint/egyeb/szotar/cserbak/thes.mek
Mágneslemezen is tárolt állomány nyomtatott, formázott, spirálfűzött, néhány példányos megjelenítése. Kezelőrendszere: Micro CDS/ISIS alapú, Stiegrád Gábor által készített speciális rendszer.
Az ELTE Bölcsésztudományi Kar Könyvtártudományi Tanszékén készült diplomaterv.

XXII. Tárgyszójegyzék iskolai könyvtárak számára / [összeáll. Ládi László, Tóthné Környei Márta] ; [az előszót írta Dán Krisztina, Tari István] ; [az útmutatót írta Tóthné Környei Márta]. [Budapest]: Fővárosi Pedagógiai Intézet, **1996**. – 159 p. ; 29 cm – (Fővárosi Iskolai Könyvtári Füzetek ; ISSN 1215-9174)
963-501-145-8. – KMK: 4-10333 ; OSZK: MD 64.259

XXIII. Videotezaurusz : film- és videodokumentumok osztályozási rendszere : 1.1 változat / [összeáll. Bánki Zsolt és Ungváry Rudolf] ; [kész. az Országos Széchényi Könyvtár Fejlesztési Osztályán és Kortörténeti Különgyűjteményében]. Budapest: OSZK, 1998 . – XXIV, 3, 98 p. ; 29 cm. – KMK: 4-10681
Mágneslemezen is tárolt állomány nyomtatott, formázott, spirálfűzött, néhány példányos megjelenítése. Kezelőrendszer: RELEX.
Az 1.0 változat **1997**-ben készült el (KMK: 4-10282).
Az OSZK NEKTÁR rendszerében a mozgókép dokumentumok osztályozásának tezaurusza.

XIV. TAXAURUS : növény- és állatrendszertani fogalmak makrotezaurusza a Műszaki Könyvtárak Osztott Katalogizálási Rendszere számára : 3.0 változat / [összeáll. Ungváry Rudolf] ; [kész. az OSZKÁR (Műszaki Könyvtárak Osztott Katalogizálási Rendszerének) központi szerkesztőségében]. – Budapest, OMIKK, 1999. – XIX. 16, 4, 98 p. ; 29 cm. – KMK: 4-10285
Mágneslemezen is tárolt állomány nyomtatott, formázott, spirálfűzött, néhány példányos megjelenítése. Kezelőrendszer: Relex.
1.0 változata az Országos Műszaki Könyvtár és Információs Központban 1995-ben készült a Műszaki Könyvtárak Osztott Katalogizálási Rendszere számára. Az OSZKÁR tezaurusz, az OSZK-tezaurusz és a KÖZTAURUSZ kiegészítéseként használják.

XXV. DOKTAURUSZ : dokumentumípusok tezaurusza : 1.0 változat / [összeáll. Ungváry Rudolf] ; [kész. az Országos Széchényi Könyvtár Fejlesztési Osztályán]. Budapest: OSZK, 1999 . – 4, 25 p. ; 29 cm. – KMK: 4-10651.
Mágneslemezen is tárolt állomány nyomtatott, formázott, spirálfűzött, néhány példányos megjelenítése. Kezelőrendszer: RELEX.
Készült az Országos Széchényi Könyvtárban **1999**-ben.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

XXVI. AltaVizsla tezaurusz. Az AltaVizsla egységesített keresőszavainak szótára : 1.0 változat / [főSz. Ungváry Rudolf] – [Budapest] : Matáv Net Kft, 1999.
Előszó. – KMK: 4-10646
Deszkriptorok a csúcskifejezésekkel. – KMK: 4-10649
AltaVizsla tezaurusz súgó:
<http://altavizsla.origo.hu/pages/help4.html>
Számítógéppel kezelt, online használt állomány.
Kezelőrendszer: MAYA (később tervezett kezelőrendszere Origo fejlesztés). Kiinduló szövegformátumban elkészült tezauruszát a RELEX kezelte.
Az AltaVizsla keresőszolgáltatás tezaurusza.

Az OSZK-tezaurusz részei

A) OSZK-tezaurusz : az Országos Széchényi Könyvtár átfogó tezaurusza : 1.0 változat / FőSz. Ungváry Rudolf ; Közr. az Országos Széchényi Könyvtár. – Budapest : OSZK, 2000.
Társadalomtudományi rész. – XXVI, 284 p. ; 29 cm. – KMK: 4-10865
Természettudományi rész. – 544 p. ; 29 cm. – KMK: 4-10866
Géppel olvasható hordozón tárolt állományról néhány példányban nyomtatott, spirálfűzött kiadvány

B) TAXAURUSZ : növény- és állatrendszertanifogalmak makrotezaurusza. 1.0 változat / [összeáll.] Ungváry Rudolf ; Közr. az Országos Széchényi Könyvtár. – Budapest : OSZK, 2000. – XIX, 16, 4, 98 p. 29 cm. – KMK: 4-10867
Géppel olvasható hordozón tárolt állományról néhány példányban nyomtatott, spirálfűzött kiadvány

C) GEOTAURUSZ ÉS GEOHISTAURUSZ : földrajzi nevek és a Kárpát-medence humángeográfiai tezaurusza : 2.0 változat / [összeáll. Cserbák András] ; [közr. a] Magyar Könyvtárosok Egyesülete. – Budapest : MKE, 2000. – II, 119 p. ; 29 cm
Géppel olvasható hordozón tárolt állományról néhány példányban nyomtatott, spirálfűzött kiadvány.

D) OSZK tezaurusz alkalmazási és karbantartási szabályzat : 1.0 változat / [összeáll. Ungváry Rudolf] ; [közr. az] Országos Széchényi Könyvtár. – Budapest : OSZK, 2000. – 29 p. ; 29 cm. – KMK: 4-10868

E) Osztályozási példatár : Az OSZK TEZAURUSSZAL végzett osztályozás példái és megoldásai : 1.0 változat / [összeáll. Ungváry Rudolf] ; [közr. az] Országos Széchényi Könyvtár. – Budapest : OSZK, 2000. – 45 p. ; 29 cm. – KMK: 4-10869

Jegyzetek

1. „...az általános tárgyszórendszer hiánya immár az adatbázisok építésének, ezáltal az elektronizáció térhódításának legfőbb akadálya..." – írta Horváth Tibor. Jóslatát az 1992 utáni fejlődés enyhén szólva nem igazolta. [2] Lásd még [1][4].

2. Az Egyesült Államokban és Kanadában 1923 óta használják a kis és közepes közművelődési könyvtárak Minnie Earl Sears 1923-ban készített általános tárgyszójegyzékét, melynek 2000-ben adták ki a 17. kiadását (és a 6. kanadai kiadását). Ez a tárgyszójegyzék formájában egyre inkább közelít a tezauruszokhoz. „An affordable alternative to LCSH" („Megfelelő alternatívája a Kongresszusi Könyvtár osztályozási rendszerének"), írják róla. [10]

3. A magyarországon 2000 végéig időenben elkészült tezauruszok jegyzékét lásd [14].

4. A 2000 végéig elkészült 58 tezaurusz közül ma kb. 18 van használatban, ill. él más formában (pl. az interneten) [14]

5. A forrásként fölhasznált tezauruszok mind elérhetők a Könyvtári Intézet könyvtárában. Csak azokat soroljuk föl, melyeknek nagyobb hasznát vettük, noha szinte minden tezauruszból választottunk több-kevesebb lexikai egységet: az AltaVizsla tezaurusza mellett Zöldi Péter államigazgatási tezauruszából (a KÖZTÁRból), a formatervezési, iskolakönyvtári, kartográfiai, kulturális, könyvtári, számítástechnikai, távközlési tezauruszokból stb. [XVIII] [XIV] [XXII] [XV] [X] [IV] [XI] [XVI]

6. Újabban egyesek, a szakmán kívül a „fogalomtár" kifejezést próbálják bevezetni. A fogalmak tára azonban csak a tudat, mely (legalábbis egyelőre) mesterségesen nem készíthető el. Az „értelmetlenség" kifejezés például nem azonos az értelmetlenség fogalmával. A kifejezés megnevezi, jelöli a fogalmat. Csak kifejezések (szavak) tárolhatók írásban vagy számítástechnikailag. Táruk az általános értelemben vett szótár. „Fogalomtár" esetében is strukturált szótárról van szó: a szokásosnál komplexebb szerkezetű tezauruszról, mely egyesíti az információkereső- és a terminológiai tezaurusz funkcióit.

7. A TEXLIB integrált könyvtári rendszerhez készül már tezauruszfogadó és kezelő modul.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A referálás integrált modellje

KOLTAY Tibor

A referálás jóval ambiciózusabb tevékenység, mint az indexelés és a tartalmi feltárás más műfajai, mivel nemcsak dokumentumok elemzését kell elvégezni, hanem szöveget (referátumot) is létre kell hozni.[1] Ennek megfelelően modellezése különösen fontos.

A *Könyvtári Figyelő* olvasóinak 1999-ben bemutattam a referálás néhány kognitív modelljét. A modellek kapcsán elsősorban a kognitív tudománynak a referálás vizsgálatában játszott szerepével és a referálás szabályokon alapuló megközelítésével foglalkoztam. Írásomban kitértem arra is, hogy miért érdemes a hálózatok korában is foglalkoznunk a referálás kérdéseivel.[2] A korábban leírtakat szeretném most kiegészíteni, mindenekelőtt a referálás egy új, saját modelljével, amely megítélésem szerint hozzájárulhat a referálás jobb megismeréséhez.

Bevezetésként fontos még megjegyeznem, hogy a referálást sajátos kettősség jellemzi. Ez abban áll, hogy a referátumot mint az *információszolgáltatás eszközét* a könyvtártudomány (információtudomány) vizsgálja. Ugyanakkor, mint *szövegtípus*, a nyelvtudomány vizsgálati tárgya.[3] Interdiszciplináris területről van tehát szó.

A referálás néhány modellje

Érdemesnek látszik a referálás folyamatát olyan modellekben bemutatni, amelyek grafikusan is ábrázolják e tevékenység részfolyamatait. Ezt többen is megtették.

A referálást egy viszonylag egyszerű modellben is ábrázolhatjuk *(1. ábra)*. Ez a modell *Endres-Nigge-*

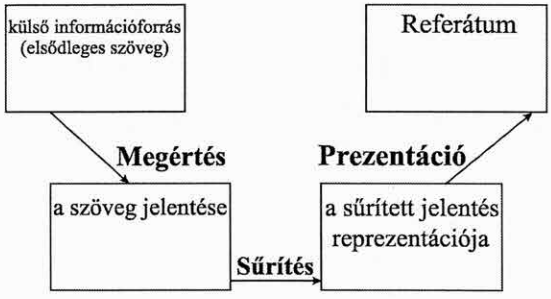

1. ábra:
A referálás alapmodellje

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

meyer munkája[4]. Azt mutatja, hogy van egy külső információforrásunk (dokumentumunk), amely az elsődleges szöveg hordozója. Ahhoz, hogy jelentését feltárjuk, a szöveget meg kell értenünk, tehát a referálás fontos eleme a megértés (szövegértés). A feltárt jelentést sűrítés nyomán egy átmeneti reprezentáció formájában tároljuk. Ezt szövegként prezentálva alakítjuk át a referátummá.

Látható, hogy ez a modell egyrészt csak nagyon vázlatos áttekintést ad. Másrészt alapvetően a reprezentációkra koncentrál. Szükséges, hogy olyan modelljeink is legyenek, amelyek magára a referálási folyamatra vagy annak valamelyik részfolyamatára összpontosítanak.

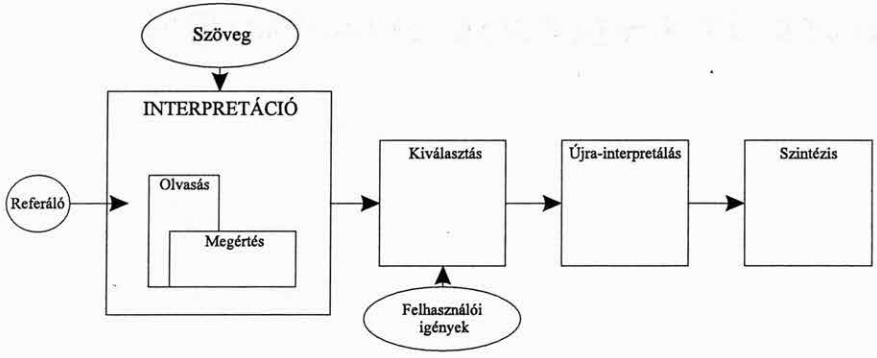

2. ábra:
A referálás alapvető lépéseinek modellje

Ilyen *Pinto* modellje[5] *(2. ábra)*. Ebben a modellben már szerepel a referáló is. A szöveg interpretációja részműveleteként a megértés mellett szerepel itt a vele szorosan összefüggő olvasás is. Két további fontos elemet is tartalmaz. Az egyik a referálandó információ kiválasztása a felhasználói igények alapján. A másik az információ újra-interpretálása, amelyet a szintézis követ. Mindkét utóbbi részfolyamat alapvetően a referátum írása közben valósul meg.

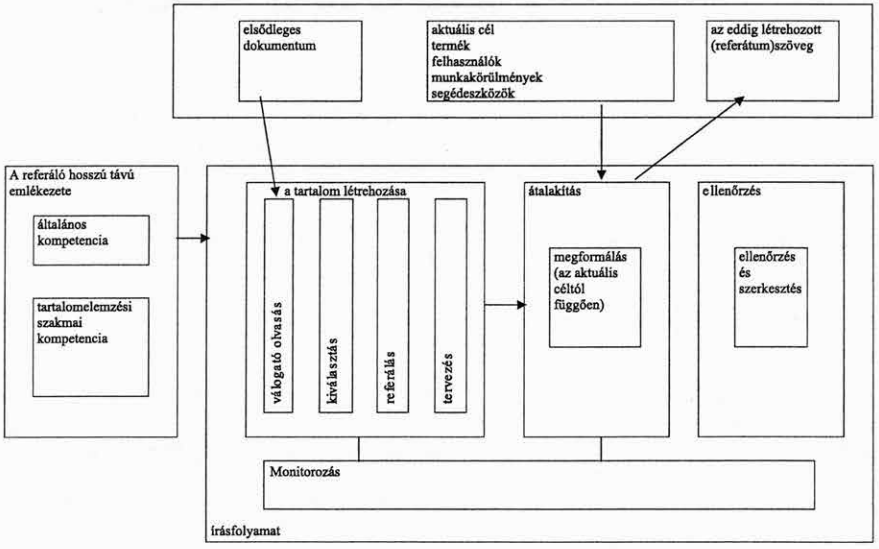

3. ábra:
A referálás mint írástevékenység modellje

Igen komplex az a modell, amelyet az első, egyszerű modell létrehozója, Endres-Niggemeyer[6] alkotott meg, és amelynek alapja a leíró írásművek létrehozásának (a referálásnál szélesebb körű szövegalkotásra vonatkozó) modelljének felhasználásával *(3. ábra)*.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A modell megjeleníti a leíró írásművek létrehozásának azt a célkörnyezetét, amelyben képviselve van a téma, a megcélzott olvasói kör, a motiváció és az eddig (a korábbiakban) létrehozott szöveg. Az írástevékenység modelljében megjelenik a tervezés – átalakítás – ellenőrzés hármasa.

Az írástevékenység modellje és a szövegértés modellje együttesen alkotja a referálás modelljét. Ebben a modellben a célkörnyezet módosul. Ide kerül az eredeti (elsődleges) szöveg, amely alapja a referátum tartalmának és itt jelenik meg a referáló, aki általános és szakmai kompetenciáját felhasználva készíti a referátumot.

A tartalom kialakítása több, specifikus szakaszt is tartalmaz: A válogató olvasás a szöveg felfedezését, a behatóbb, figyelmes olvasásra szánt részek és a hasznos információ keresését jelenti.

Szerepelnek ebben a modellben a referáló munkáját meghatározó körülmények, módszerek, eszközök, továbbá egy (korábbi írásomban is említett) jelentős tényező is. Ez a monitorozás, amely a referáló metakognitív tevékenységei közül a leginkább követhető. A metakognitív tevékenységeknek három egymással szoros kapcsolatban álló aspektusa van:

- maga a tudás,
- az értékítéletek és a monitorozás (monitoring, önmegfigyelés),
- az önszabályozás, amely a legmagasabb szintet képviseli.[7]

Az integrált modell

Az integrált modell számos korábbi modell elemeit használja fel, de mindenek előtt az előbbi, a referálást mint írástevékenységet kezelő modellt veszi kiindulási alapnak. Egyetlen modell, amely azonban több részmodellből áll. Egy *makro-* és három *mikromodell* segítségével jeleníti meg a referálás folyamatait. Az integrált modellt mintegy madártávlatból mutatja be a makromodell (*4. ábra*). Áttekintő jellegének megfelelően viszonylag kevés részletet tartalmaz.

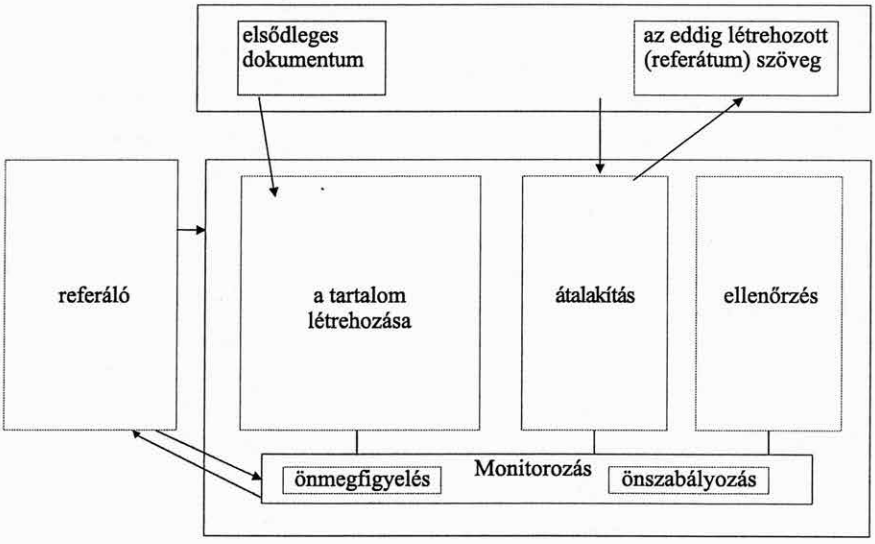

4. ábra:
A referálási folyamat makromodellje

Láthatjuk belőle, hogy mint a referálás minden szövegalkotás (írástevékenység) alapvetően három szakaszra bontható:

- a tartalom létrehozása (feltárása),
- az átalakítás,
- az ellenőrzés.

A metakognitív tevékenységek megjelennek a makromodellben, valamint a referálót megjelenítő

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

mikromodellben is. Ezzel is jelezni kívánom, hogy a referálás folyamán megvalósuló monitorozás a referáló tudásának része.

A referálónak egyaránt rendelkeznie kell nyelvi és nem-nyelvi tudással, amelyet ismeretek, készségek és képességek alkotják. Ezek egy részét mutatja az *5. ábrán* látható mikromodell.

A nyelvi ismeretek feltárása kifejezetten nyelvészeti feladat, ezért ezekre itt és most nem térek ki. Ezek az ismeretek nincsenek is részletezve az ábrán látható modellben. Természetesen lehetőség lett volna részletezésükre, ami azonban az elé a dilemma elé állított, amely minden modellezésnél megvan. Nevezetesen, hogy választanom kellett aközött, hogy a sok részlet közlésével túl bonyolulttá teszem az ábrákat, vagy vállalom annak kockázatát, hogy a részletek elhagyása esetleg ismerethiányt okozhat.

A nem nyelvi ismeretek jól láthatók az ábrán, ezért csak azt jegyzem meg, hogy a referáló tevékenységét szabályozó normákban, szabványokban foglalt tudás természeténél fogva általános jellegű, nem minden esetben alkalmazható a gyakorlatban és nem szabályoz minden kérdést. A szakmai konvenciók részben a referálók számára a referáló szolgálatok által megfogalmazott útmutatókban (utasításokban) jelennek meg. Ezek az útmutatók azonban az adott szervezettől függenek és igen változó lehet a minőségük, sőt tudjuk, hogy sok esetben csak szóbeli, informális eligazítást kapnak a referálók. Ezen kívül elmondható az is, hogy a legtöbb referáló szolgálat útmutatásai szinte kizárólag a referátumra, mint végtermékre vonatkoznak, és kevés figyelmet szentelnek a referálás folyamatának.[8]

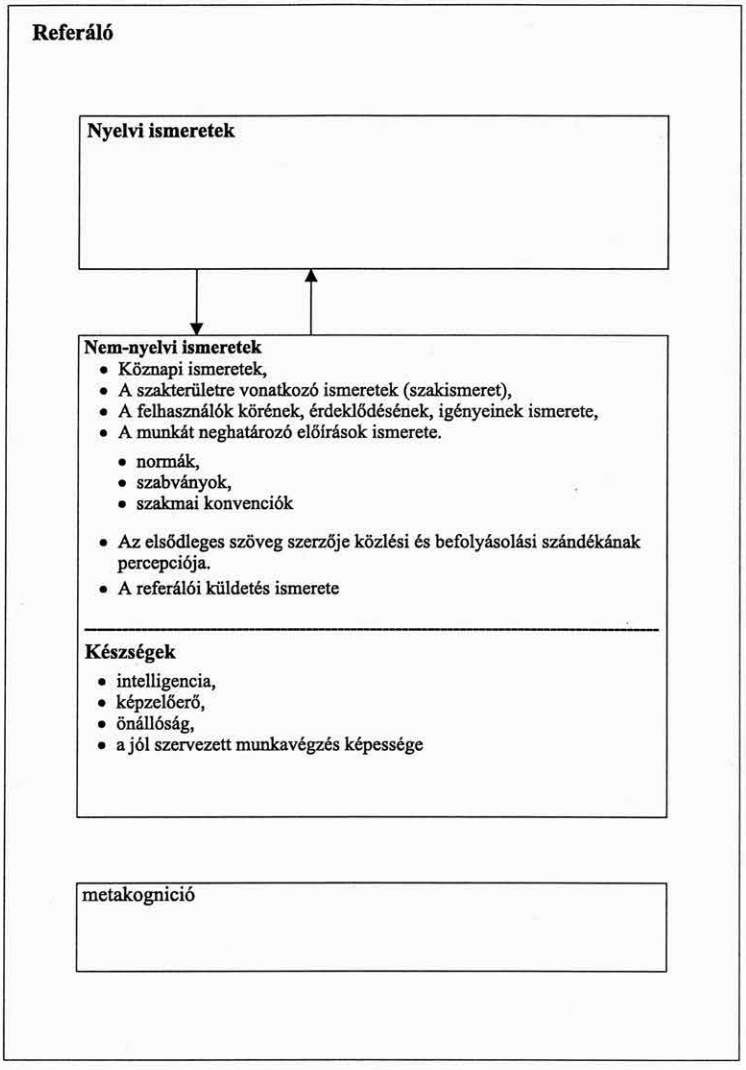

5. ábra:
A referáló mikromodellje

A tartalom létrehozásának mikromodellje látható a *6. ábrán*. Ez a mikromodell alapvetően három kategória egyedeit mutatja:

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

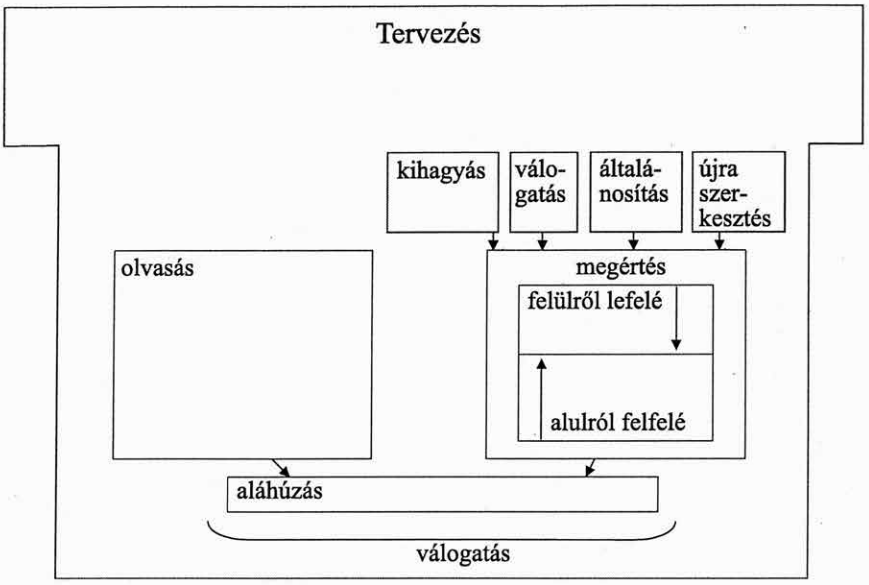

6. ábra:
A tartalom létrehozásának mikromodellje

- általános, elvont folyamatok (megértés, válogatás)
- konkrét tevékenységek (olvasás, aláhúzás)
- makroszabályok (alkalmazása)

Az ábrán látható *kihagyás*, *válogatás*, *általánosítás* és *újjászerkesztés* a makroszabályok négy típusa.

A kihagyás a fölösleges információ elhagyása. A válogatás mintegy a kihagyás pozitív ellentettje, azaz a szükséges információ tárolása. Az általánosítás és az újraszerkesztés is rokon műveletek. Az előbbi az egyedi tények magasabb szintű helyettesítése, az utóbbi expliciten ki nem fejezett, de a szövegbe beleérthető állítások megfogalmazása. Ezek a műveletek a referálásban is közvetlenül felhasználhatók. A válogatás, az általánosítás és az újraszerkesztés műveletét a következő példákkal szemléltethetjük.

Vegyünk először is egy részletet *Móricz Zsigmond: Légy jó mindhalálig* című regényéből.

„Október közepén egy szomorú és borús pénteki napon, óra közben, mint mindennap, elszaladt a pedellushoz, s megnézte a kátrányszagú vasrácsos fekete hirdetőtáblán az érkezett levelek lajstromát. Legnagyobb rémületére ott látta a nevét a többi közt. Ha a nevét kimondták, vagy leírva látta, mindig szívdobogást kapott." A **válogatás** műveletével a következőt kapjuk: *Az izgulós kisdiák egy borús októberi napon szívdobogva fedezte fel nevét az érkezett levelek lajstromán.* Vagy *„.... a kisdiák pakkot kap hazulról ..."*

A következő mondatok az **általánosítás** illusztrálására szolgálnak.

Az ünnepélyen ott voltak a fiatal korosztály képviselői. De megjelentek a középkorú nemzedék tagjai is. Sőt az idős korosztály tagjai sem hiányoztak. Általánosíthatunk a következőképpen: *Az ünnepélyen minden korosztály képviseltette magát.*

Az **újraszerkesztés** példája a következő.

A nyaralók kivontatták az öbölbe hajójukat. Közben kedvező szél támadt. Ezért fölvonták a vitorlát. Majd kényelmesen elhelyezkedtek a hajón. Miután úti készülődésüket befejezték, búcsút vettek társaiktól. Majd a hajón elindultak a túlsó part felé.

Újraszerkesztéssel a következő hozható létre: *A nyaralók a kedvező szelet kihasználva a túlsó part felé vitorláztak.*[9]

A makroszabályok alapvetően a szövegértésben játszanak kiemelkedő szerepet, amely mint a felejtés

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

alulról felfele haladó induktív folyamata és az emlékezetből aktivizált ismeretek deduktív bevitelének felülről lefele haladó folyamata részét képezi a modellemnek is.

A referálás fontos része a tervezés. Részben megelőzi a tartalom létrehozását, részben azzal párhuzamosan folyik.

A tervezés előfeltétele az, hogy a referáló elolvassa az elsődleges szöveget, és megértse annak főbb tartalmát. Maga a tervezés tovább bontható volna a tájékozódás (orientálódás) és tervezés részfolyamataira, bár ezek nem alkotnak egymástól szigorúan elkülönített folyamatokat, hanem gyakran egymással párhuzamosan folynak.[10]

Ebben az ábrában szerepel az olvasás, amelyet szintén nem bontottam az ábrában részfolyamatokra, de itt szerepelhetne az első olvasás, az újbóli olvasás, valamint itt tüntethetnénk fel a referáló speciális olvasási technikáit, mindenek előtt a válogató olvasást. Feltüntettem viszont a referálási tevékenység egyik fontos résztevékenységét, amelynek lényege a fontosnak tartott részek kiemelése aláhúzással.

Az átalakítási szakaszt jeleníti meg a *7. ábra.* ⇒

A referátumszöveg létrehozása (generálása) alkotja ezt a szakaszt, amelynek részfolyamati a vázlatos megfogalmazás, a szerkesztés és a végleges megfogalmazás.

Az ábrában számozással a következőket jelöltem:

1. redukció, 2. kondenzáció, 3. tisztázás, 4. a szöveg újraszervezése, 5. stilizálás.

Ezek alapvetően a referálásban alkalmazható, kevésbé átfogó és általános, konkretizált műveletek, amelyek az általános szövegalkotó műveletekre alapulnak. Olyan műveletekről van itt szó, amelyeket a referálás gyakorlatából eddig is többé-kevésbé ismertünk.

A *redukció* szabályai:

Az eredményről tudósítson, ne létrejöttének módjáról!

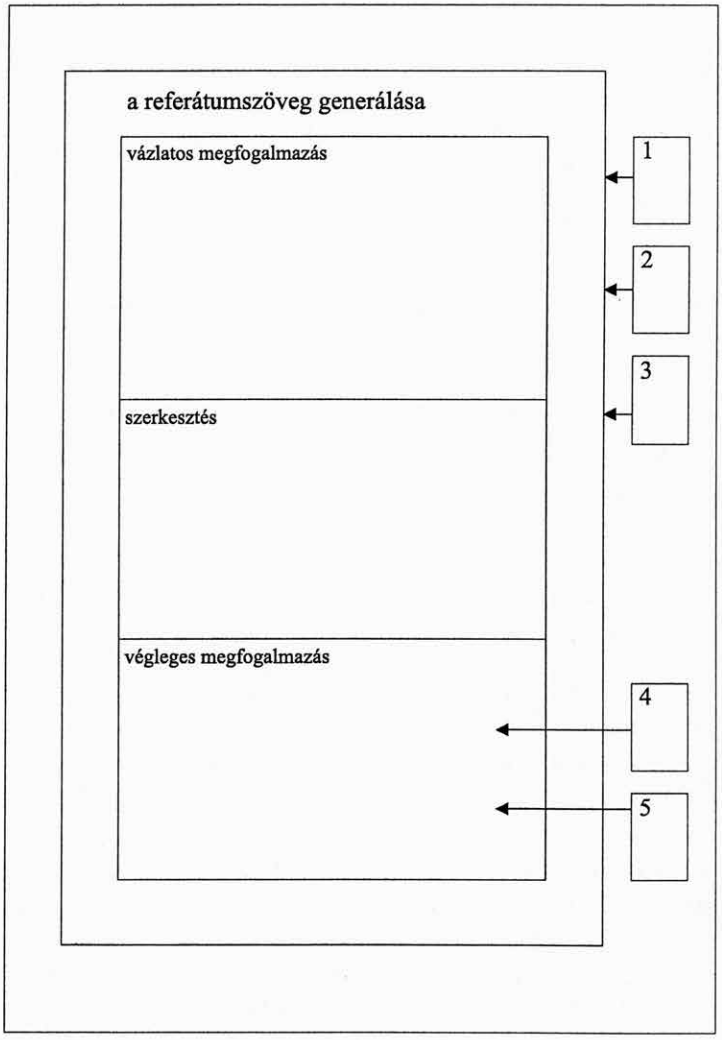

7. ábra:
Az átalakítási szakasz mikromodellje

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A már említett tények mellől elhagyhatók a példák, a bizonyítás, definíciók, a (kiegészítő) magyarázatok és specifikációk.
A semmitmondó jelzők törölhetők.
Grafikonok, táblázatok, hivatkozások ne legyenek a referátumban!
Kihagyható, amit a szerző maga is kevésbé fontosnak ítél, ami magától értetődik, ami marginális, amit nem végeztek el, nem vizsgáltak.
Az osztályt, csoportot vegyük, ne egyedi összetevőit!

A *kondenzáció* szabályai:

Használjon az eredeti helyett annál rövidebb, tömörebb rokon értelmű szót, kifejezést!
Ne mondja el ugyanazt kétszer!
Ne ismételje azt sem, amit már tartalmaz egy fogalom meghatározása!
Hagyja el a retorikus fordulatokat!
Használjon a tények megnevezésére rövid közös jellemzőket!

A *tisztázás* szabályai:

Találjon az eredeti helyett precízebb kifejezést!
Definiálja a súlyponti fogalmakat, ha szükséges!
Ha (az eredetiben) nem található meg valaminek a világos megfogalmazása, kihagyható!
Ha egy rövidítés nem eléggé közismert, meg kell adni a feloldását!
Használjon szabványos terminológiát!

A szöveg *újraszervezése* és a *stilizálás* szabályai közül kiemelendők a következők:

Szervezze újra a szöveg kohézióját és szerkezetét!
Szervezze újra a mondatszerkezetet!
Oldja fel a nehézkes szerkezeteket!
Kapcsolja össze az analóg állításokat![11]
Az ábrán látható, hogy a redukciót, a kondenzációt és a tisztázást elsősorban a vázlatos megfogalmazás és a szerkesztés szakaszában alkalmazzuk, a szöveg újraszervezésére és a stilizálásra főként a végleges megfogalmazás során kerül sor.

A makromodellben is megjelenített ellenőrzés nem kapott külön mikromodellt.
Előző írásomban szóltam az Endres-Niggemeyer[12] által összeállított intellektuális szerszámosládáról, amely a referálás szabályokon alapuló megközelítésének eredményeként jött létre úgy, hogy a referálás folyamatát valós környezetben, igen részletes adatszerzéssel, verbális protokollok segítségével figyelték meg, majd ezeket az empirikusan is igazolt stratégiát kategóriánként csoportosítva (szerszámosládaként) közölték.
A grafikus ábrázolással kapcsolatos vizsgálódásaim eredményeként rá kellett jönnöm, hogy a szerszámosláda stratégiái nehezen ábrázolhatók folyamatmodellekben. Ez azonban nem zárja ki azt, hogy a kétfele megközelítés hasznosan egészítse ki egymást.
Nem haszontalan ennélfogva, ha részletesebben megismerjük a szerszámosláda tartalmát.
A kategóriák mindegyike vonatkozik a tartalmi feltárás folyamataira, többségük a referálásra, kisebb részük csak az indexelésre vagy az osztályozásra. Az utóbbiakat itt nem tüntettem fel.
A korrekt nyelvhasználatra, a tipikus referátum-stílus használatára vonatkozó pontok nyelvfüggők. Endres-Niggemeyer az angol nyelvre adja meg ezeket. A nyelvi kötöttségen túl ezek pontossága, használhatósága vitatható is. Mindezeket figyelembe véve ezekkel nem foglalkoztam.

A szerszámosláda kategóriái tehát a következők:

1 METAKOGNÍCIÓ

1A Kifejezőkészség
Példa: Írd le, mit csinálsz jelenleg!

1B Önirányítás

1B1 Önkontrol, önmegfigyelés
Példa: Explicit módon állapítsd meg, ha elakadtál!
Példa: Helyezd magad kényelembe!

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Példa: Tartsd magad fitten: tarts szünetet, tornázz!
Példa: Figyeld tevékenységedet!

1B2 Akarat
Példa: Eltökélten haladj célod felé!
Példa: Ne aggódj a cél elérése szempontjából irreleváns problémák miatt!

1C Elvek vezérelte tevékenységek
Példa: Légy következetes!

1D Interakció a környezettel

1D1 Általános interakció
Példa: Oldd meg a zavaró körülmények okozta problémákat!

1D2 Interakció dolgokkal
Példa: Oldd meg a technikai problémákat!

1D3 Interakció emberekkel
Példa: Vond be célközönségedet!

2 ELLENŐRZÉS: A MUNKAFOLYAMATOK ELLENŐRZÉSE

2A Tervezés és döntéshozatal

2A1 Tervezés
Példa: Becsüld meg, mennyi munka van még hátra!

2A2 Döntéshozatal
Példa: Indokold meg döntésedet!

2B Ellenőrzés (kontroll)

2B1 A normális folyamatok ellenőrzése

2B11 A működés vezérlése, start és stop
Példa: Hagyd abba a hibás tevékenységet!

2B12 A működési mód meghatározása
Példa: Végezz párhuzamos tevékenységeket!
Példa: Gyorsabban dolgozz!

2B13 Adatkezelés
Példa: Gyűjts anyagot!

2B14 Az eredmények ellenőrzése

2B15 Gazdaságosság (ökonómia)
Példa: Ne dolgozz fel több információt, mint amennyi szükséges!

2B2 A rendszertelen (irreguláris) folyamatok ellenőrzése

2B21 Ismétlések
Példa: Térj vissza munkaterved egy korábbi pontjához!

2B22 Problémamegoldás
Példa: Kritikusan nézd megoldásaidat!
Példa: Állapítsd meg és javítsd hibáidat!

2B23 Műveletek későbbre halasztása

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

3 ALAPVETŐ INTELLEKTUÁLIS TEVÉKENYSÉGEK ÉS KÉSZSÉGEK

3A Gondolkodás

3A1 A tudás kezelése

Példa: Aktivizáld tudásodat az aktuális felhasználás céljaira!

Példa: Használd háttérismereteidet!

3A2 Szövegértés (csak a problémás esetek)

Példa: Oldd fel a rövidítéseket!

3A3 Következtetés

3A4 Képzelet

3B Olvasás

Példa: Olvass szekvenciálisan!

Példa: A tipográfiát és elrendezést figyelembe véve olvass!

3C Írás és rajzolás

3C1 Írás

3C2 Rajzolás

3C3 Vegyes grafikus és írott nyilatkozatok

4 SZAKMAI KÉSZSÉGEK: REFERÁLÁS, INDEXELÉS, OSZTÁLYOZÁS ÉS LEÍRÓ KATALOGIZÁLÁS

4A Információszerzés

4A1 Interakció a dokumentummal

4A11 A dokumentum jellemzőinek feltárása

Példa: Határozd meg a dokumentum vagy annak valamely része legfontosabb jellemzőit!

4A12 Navigáció a dokumentumban

4A12.1 Tájékozódás

Példa: Határozd meg jelenlegi helyzetedet a dokumentumban!

4A12.2 Mozgás a dokumentumban

Példa: Kövesd a dokumentum formális szerkezetét!

4A13 Interakció a dokumentum jelentésével

4A13.1 A dokumentum jelentésének kidolgozása

Példa: Keress explicit válaszokat a dokumentum elemzése során felmerült kérdéseidre!

4A13.2 A dokumentum jelentésének kiegészítése saját ismereteinkkel

Példa: Hidald át a homályos szövegrészeket saját tudásoddal!

4A14 A dokumentum társadalmi kontextusának figyelembe vétele

4A14.1 A szerzőhöz való viszony

Példa: Vitázz a szerzővel!

Példa: Fogadd el a szerző álláspontját!

4A14.2 A dokumentum pragmatikájának figyelembe vétele

Példa: Használd fel a hivatkozá-sokat arra, hogy kiderítsed a dokumentum intellektuális hátterét!

4A15 A szövegen belüli jelentés-reláció felhasználása

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

4A15.1 A redundancia-relációk felhasználása
Példa: Hasonlítsd össze az azonos információ különböző tálalásait!
4A15.2 Az információszervezés elveinek felhasználása
Példa: Használd fel a „Következtetések" fejezetet a referátum teljességének ellenőrzésére!
Használd fel a „Megbeszélés" fejezetet arra, hogy ellenőrizd referátumodat!
Az indexeléskorhagyd ezt ki!
4A16 A dokumentum használhatóságának vizsgálata
Példa: Vizsgáld meg a könyv tárgymutatóját!
4A2 A dokumentum feladatorientált percepciója
4A21 A percepció stratégiai kontrollja
Példa: Vizsgáld meg, mit jelent az adottszövegrész!
4A22 Percepciós technikák alkalmazása
4A22.1 Globális percepciós technikák meghatározása
Példa: Interpretáld a képi információt!
4A22.2 A percepció adaptálása adatszűrés céljára
4A22.21 Reagálás optikai kiemelésre
Példa: Koncentrálj a saját magad által kiemelt szövegrészekre!
4A22.22 Reagálás szövegbeli útmutató jelekre
Példa: Használd a szövegbeli útmutató jeleket (tételmondatokat, szövegen belüli összegzéseket stb.) a releváns szövegrészek megtalálására!
Példa: Keresd a szöveg elejét és végét!
4A22.24 Reagálás a szöveg formális szerkezetére*
4A22.241 A szövegszervezés szintjének kiválasztása percepcióra
Példa: Korlátozd a percepciót egyetlen szövegszintre!
4A22.242 A szövegszervezés egységeinek kiválasztása formális jellemzőik alapján
Példa: Tanulmányozd a tartalomjegyzéket!
Példa: Figyelj a lábjegyzetekre!
4A3 Információ megőrzése
4A31 A megőrzés aktusa
4A31.1 Információ megőrzése transzformáció nélkül
Példa: Tárold a jelentésegységet!
4A31.2 Információ leírása (jegyzetelés)
4A32 A relevancia megítélése
4A32.1 Általános stratégiák a relevanciameg ítélésére
4A32.2 A relevancia megítélésére az információ használhatósága alapján
4A32.21 A relevancia megítélése a gyakorlati használhatóság alapján
Példa: A használható információ releváns.
4A32.22 A relevancia megítélése az információ minősége alapján
4A32.221 A relevancia megítélése az információ megbízhatósága alapján
Példa: Hagyd ki azt, ami triviális!
Példa: Hagyd el a reklámot!

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Példa: Hagy ki, ami nem érthető!

4A32.222 A relevancia megítélése az információ értéke alapján

Példa: Csak a szerző saját eredményeit említsd, a másoktól idézetteket ne!

4A32.23 A relevancia megítélése a tényszerű fontosság alapján

Példa: A tényt jegyezd fel, ne létrejöttének okait!

Példa: Egy adott tény fontosságát saját ténybeli tudásod alapján ítéld meg!

Példa: Az idézett szerzők fontosak.

4A32.3 A relevancia megítélése a szöveg szerkezetén alapuló indikátorok alapján

4A32.31 A relevancia megítélése a szöveg formális szerkezetén alapuló indikátorok alapján

Példa: Ami a tartalomjegyzékben szerepel, fontos.

4A32.32 A releváns szövegrészek azonosítása

Példa: Ami pozitív értelemben szerepel, annak be kell kerülnie a referátumba, amit tagadólag említenek, annak nem.

4A32.33 Az irreleváns szövegrészek azonosítása

Példa: Ne idézz!

Példa: Hagyd ki a magyarázatokat, kommentárokat, módosításokat!

Példa: A részletek nem fontosak.

4B Az információ tálalása (prezentációja)

4B1 Referálás

4B11 Az információtartalom átalakítása

4B11.1 A tálalás formájának kiválasztása

4B11.2 Az információ minőségének javítása

Példa: Gondoskodj róla, hogy az információ teljes legyen!

4B11.3 Az információ sűrűségének növelése

Példa: Légy a lehető legtömörebb anélkül, hogy az az érthetőség rovására menne!

4B11.4 Az érthetőség javítása

4B11.5 Az eredetihez való hűség

Példa: Az eredetiben találhatókat közvetítsd, ne a saját véleményedet!

4B11.6 Az információ szerkezetének javítása

Példa: Tartsd a részletezés meghatározott mértékét!

4B11.7 A kommunikációs funkció alkalmazása

Példa: Közvetíts a szerző szándékai és a címzettek érdekei között!

4B12.1 A referátum generálásának ellenőrzése

4B12.2 A referátum szerkezetének meghatározása

4B12.21 A referátum általános szerkezetének kidolgozása

Példa: Határozd meg a készítendő referátum típusát!

4B12.22 Az egyes kijelentések megfogalmazása

4B12.3 Megformálás

4B12.31 A megformálás kontrollja

Példa: Fogalmazd meg szóban, mielőtt leírnád!

4B12.32 Kész szövegdarabok átvétele

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Példa: Használd az ismert rövidítéseket!
Példa: Idézz szövegrészeket az eredetiből!

4B12.33 A szöveg moduljainak integrálása
Példa: Kapcsold össze az egyes állításokat, hogy szöveg jöjjön létre!

4B12.34 A stílus kialakítása
Példa: Kerüld az ismétléseket!

4B12.35 Korrekt nyelvhasználat

4B12.36 A tipikus referátum-stílus használata

...

4B3 A bibliográfiai leírás (Nem részletezzük.)

4B4 Ellenőrzés

4B42 Az egyes termékek ellenőrzése

4B42.1 A referátum ellenőrzése

4B42.11 A referátum nyelvezetének javítása
Példa: Tedd a szöveget koherensebbé!

4B42.12 A referátum információs minőségének javítása

Irodalom

1. PINTO, M. – LANCASTER, F. W.: Abstracts and abstracting in knowledge discovery. In: Library Trends, Vol.48., No.1., 1999. 235.p.
2. KOLTAY Tibor: A referálás kognitív modelljei. In: Könyvtári Figyelő, 45.évf. 2.sz. 1999., p.334-339.
3. PINTO, M.: Interdisciplinary approaches to the concept and practice of written text documentary content analysis. (WTDCA). In: Journal of Documentation, Vol.50. No.2. 1994. 111.p.
4. ENDRES-NIGGEMEYER, B.: Summarizing information. Berlin etc.: Springer, 1998. 49.p.
5. PINTO, M.: Documentary abstracting: Toward a methodological model. In: Journal of the American Society for Information Science. Vol.46., No.3. 1995. 227.p.
6. ENDRES-NIGGEMEYER, B.: A procedural model of an abstractor at work. In: International Forum of Information and Documentation. Vol.15., No.4., 1990. 7.p.
7. BORKOWSKI, J. G.: Metacognition: Theory or chapter heading? In: Learning and Individual Differences. Vol.8., No.4., 1996. 391.p.
8. PINTO, M.: Documentary abstracting: Toward a methodological model. In: Journal of the American Society for Information Science. Vol.46., No.3., 1995. 231.p.
9. BALÁZS János: A szöveg. Budapest : Gondolat, 1985. 200-205.pp.
10. FLUCK, H. R.: Vergleichende Analyse deutschsprachiger Abstracts in wissenschaftlichen Zeitschriften. In: Ch. Laurén, M. Nordman (Eds.): Special Language: from Human Thinking to Thinking Machines. Philadelphia : Cleverdon, 1988. 293.p.
11. ENDRES-NIGGEMEYER, B.: Content analysis – a special case of text comprehension. In: 44th FID Conference and Congress, August 28 - September 1, 1988. Pt. 1.s.l., s.n., 1988. 111.p.
12. ENDRES-NIGGEMEYER, B.: Summarizing information. Berlin etc. : Springer, 1998. 269-291.pp.

* Az eredetiben esetenként következetlen, hibás a számozás.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Egy szegény elektronikus könyvtáros panaszai

A digitális szövegformátumok problémái

Drótos László
kondrot@gold.uni-miskolc.hu

Elhangzott az MKE Elektronikus Könyvtár Szekciójának az OSZK-ban 2001. március 1-jén tartott rendezvényén, melynek központi témája a szövegdigitalizálás volt.

Ha már előadásom címéül szegény Kosztolányi versciklusának címét torzítottam el, még egy Csokonai parafrázist is megengedek magamnak: *„Az is bolond, aki elektronikus könyvtárossá lesz manapság"*. Annyira kiszámíthatatlan ugyanis a számítógépes dokumentumok jövője, a sokféle szabvány, kvázi szabvány és házi szabvány vetélkedése, hogy lehetetlen okos döntést hozni annak, aki digitális könyvek archiválásával és szolgáltatásával akar foglalkozni. Forrong az egész terület, az elektronikus publikálás egyre nagyobb üzlet és sok új játékost vonz, akik gyakran még azt a néhány játékszabályt is felrúgják, ami nagy nehezen kialakult. A HTML például az elmúlt években teljesen összekuszálódott (vagy ahogy egy amerikai cikk szerzője találóan fogalmazott: „balkanizálódott"), a kiutat ígérő XML lassan terjed, viszont havonta jelennek meg új, semmivel sem kompatibilis e-book formátumok, miközben a konzervatívabb folyóirat-és könyvkiadók legszívesebben a nyomtatotthoz leginkább hasonló PDF-ben publikálnak, ám ugyanakkor szinte mindenki a Word-öt veszi elő, ha szöveget akar írni számítógépen.

Ahhoz, hogy valamennyire a jövőbe tudjunk látni, a múltba érdemes előbb visszanézni, és ha áttekintjük a gépek és szövegszerkesztő programok elmúlt 20-30 éves történetét, azt vesszük észre, hogy a számítógépes szövegek tárolási és megjelenési módját bizony leginkább a mindenkori műszaki (főleg hardver) lehetőségek határozták meg, és nem az, hogy mi lett volna az emberek számára az ideális megoldás (pl. a drága háttértárak és memóriák miatt lett először csak 6, majd 7, később 8 bites az ASCII szabvány, pedig a 12 vagy 16 bites karakter-kódolás az optimális az emberiség számára, ezért fogunk még évtizedekig szenvedni a magyar ékezetekkel; vagy például állítólag a 80 oszlopos lyukkártyák miatt lettek 80 karakteresek az első

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

képernyők és nyomtatók, pedig az emberi szemnek az 50-60 karakteres sorhosszúság a kényelmes, ahogy ez a nyomtatott könyveknél is van.). Várhatóan továbbra is a technikai változások fogják leginkább befolyásolni az elektronikus dokumentumok sorsát. Hogy a mindenkori „tökéletes megoldás" mennyire függ a műszaki lehetőségektől ezen a téren, azt jól mutatja a *Ted Nelson* nevéhez kötődő *Xanadu projekt,* mely több mint 30 év alatt sem hozott gyakorlati eredményt a tökéletes hipertext rendszer megalkotása terén, mert az elképzeléseket és az elkészült szoftvereket állandóan hozzá kellett igazítani az újabb és újabb számítástechnikai lehetőségekhez, míg végül a kilencvenes évek elején a – sokkal tökéletlenebb – Web megjelenésével és gyors elterjedésével az egész Xanadu fejlesztés értelmét vesztette. A napjainkban zajló e-book forradalom is hasonló fordulatot hozhat: hiába írtak össze annyi minden okos dolgot az elmúlt években arról, hogy milyen is az ideális formátum az elektronikus szövegekhez és hiába születtek a bonyolult, mindenre kiterjedő szabványok, indultak be az ezekre épülő különféle kezdeményezések, könnyen lehet, hogy pár év múlva az emberek egyszerű, hordozható kis célgépeken fognak könyveket olvasni, melyek alig tudnak többet, mint a hagyományos nyomtatott könyvek, igaz nem is drágábbak és a használatukhoz sem kell többet tudni. (Analógia: a 70-es és 80-as évek csúcstechnikájú, precíziós HiFi lemezjátszói helyett ma a jóval gyengébb hangélményt nyújtó MP3 lejátszók terjednek el, olcsóságuk és egyszerűségük miatt.)

Persze, hogy milyen is volna a tökéletes elektronikus könyv, az nagyban függ attól, hogy ki, mit ért ez alatt a fogalom alatt. A formátumokról folytatott viták mögött gyakran a definíció hiánya áll. Mindenféle értelmezés előfordul: az alapvetően nyomtatáshoz formázott, csak éppen számítógépen tárolt és terjesztett könyvektől kezdve, a csak interneten vagy sepciális e-book olvasókon böngészhető dokumentumokon át, a tudományos célokra is alkalmas, tökéletesen feltárt szerkezetű teljes szövegű adatbázisokig. Az én számomra az ideális elektronikus szöveg olyan, mint a „folyadék": könnyen önthető át egyik edényből a másikba, amelynek automatikusan felveszi az alakját, egyszerűen szétosztható vagy egyesíthető, és olcsón, gyorsan továbbítható egyik helyről a másikra, akár a legprimitívebb csatornákon át is.

Néhány konkrét tulajdonság, amelyek a számítógépes formátumú dokumentumoktól jogosan elvárhatók lennének:

Az elektronikus dokumentum legyen...

- böngészhető, átfutható

mindenféle külön művelet (pl. teljes letöltés, visszakódolás, konvertálás) nélkül azonnal bele tudjunk olvasni, lehetséges legyen a szöveg tetszőleges pontjára ugrani, illetve felmérni a terjedelmét, tetszőleges és kényelmesen olvasható külalakot lehessen beállítani hozzá, a vakok által használt programokkal is felolvastatható legyen...

- kereshető

a teljes szövegben kifinomult és gyors keresési lehetőségre van szükség (szekvenciálisan, illetve indexelt adatbázisként), de nemcsak az egyedi dokumentumok szintjén, hanem a dokumentumok tetszőleges méretű halmazán is, akár a felhasználó saját gépén, akár az egész interneten...

- átformálható, konvertálható

az elektronikus szövegnek – hosszú ideig – a legkülönbözőbb alkalmazásokba, mindenféle célra, többféle platformra egyszerűen és rugalmasan átalakíthatónak kell lennie, és miközben csak az elméletileg is elkerülhetetlen információvesztés következhet be...

- módosítható, javítható, jegyzetelhető

a módosíthatóság alapvető különbség a nyomtatott és az elektronikus könyv között, ezt a lehetőséget

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

mindenképpen biztosítani kell, legfeljebb azzal a megkötéssel, hogy – indokolt esetekben – az eredeti változat mindig előhívható marad...

- másolható, idézhető

az olcsó vagy ingyenes másolhatóság szintén hatalmas előny és a elektronikus könyvek népszerűségének legfőbb oka, azért a magáncélú (a copyright tiszteletben tartásával történő) másolás tiltása értelmetlen, legfeljebb – indokolt esetben – a korlátozott mértékű másolás vagy a tényleges lemásolás nélküli beillesztés lehetősége fogadható el...

- nyomtatható

a papírról való olvasás még nagyon sokáig fennmarad, ezért az elektronikus dokumentumoknál biztosítani kell a jó minőségű nyomtatás lehetőségét, részben vagy egészben a felhasználó által preferált formátumban...

- hivatkozható, azonosítható, hitelesíthető

az egyik legnagyobb hiányosság jelenleg, hogy az elektronikus dokumentumok lelőhelye, önazonossága és hitelessége nem garantálható, ami elsősorban a tudományos szakirodalom terén nehezíti meg az átmenetet a nyomtatott publikálásról az elektronikus felé...

- hordozható, birtokolható, átadható

egy további tulajdonságcsoport, amivel a hagyományos könyv magától értetődően rendelkezik, de az e-book megoldásoknál – főleg jogi okokból – egyre inkább veszélybe kerül: egyes kiadók egy konkrét gépre, személyre, meghatározott időtartamra korlátozzák az olvasás lehetőségét.

Mint sejthető, egyelőre nincs olyan ideális szabvány vagy rendszer, amely a fenti kritériumoknak mind maradéktalanul megfelel. Ez még nem lenne olyan nagy baj, mert legfeljebb több formátummal kell együtt élni és mindig azt választani, ami az adott dokumentumhoz és felhasználási formához a leginkább megfelel. (Ezt az elvet követtük, mi is, a MEK-nél az elmúlt 7 évben és nem bántuk meg.)

Az viszont aggasztó, hogy a jelenlegi trendek épp ellentétes irányba mennek: nemhogy letisztulna a formátumok kavalkádja és kikristályosodnának az ideálishoz legközelebb álló megoldások, inkább csak a káosz nő.

Néhány konkrét formátum és probléma

- A Microsoft Word minden újabb verziója egyre nagyobb inkompatibilitásokat mutat, még a saját korábbi változataival is. A Word formátumot annak idején egyáltalán nem gondolták át, így ma már semmi nem garantálható, ha valaki egy Word dokumentumot egy másik gépen akar megnézni vagy egy másik verzióba akar konvertálni (a Unicode karakterek bevezetése miatt az ékezetes betűkkel is nagy bajok vannak). Pedig a Word sok szempontból megfelelne a felsorolt kívánalmaknak: jók a formázási, másolási, módosítási, keresési és nyomtatási lehetőségei, és ma már ingyenes plug-in is van hozzá a népszerűbb böngésző programokhoz, így on-line is olvasható, és a StarOffice megjelenése óta – elvben – a Linux világban is jelen van.
- Az általános szövegcsere formátumnak tekintett RTF szabvány sem megbízható már, a különböző szoftverek olyan egyéni feltételeket tesznek az RTF-fájlokba, amiket azután már egy másik alkalmazás nem, vagy csak egészen másként mutat meg. Ráadásul nincs (ingyenes) RTF megjelenítő, úgyhogy tényleg csak közvetítőeszköznek jó egyes alkalmazások között.
- A HTML hatalmas változásokon ment át az elmúlt évek során és a Netscape-Explorer vetélkedés sokat ártott neki, bár már régebben is jellemző volt rá a szereptévesztés, mert a fejlesztői

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

univerzális eszközzé próbálták tenni, ahelyett, hogy megmaradtak volna az eredeti célnál: egy platformfüggetlen egyszerű hipertext formátumnál. A HTML jól böngészhető és kereshető, de pl. hiányzik belőle a jegyzetelés lehetősége, gyakran csak azzal a HTML szerkesztővel módosítható és formázható át, amelyikkel készült, s a sok darabból álló dokumentumok letöltése és nyomtatása is nehézkes.

- Általában az SGML-t tekintik az univerzális csodaszernek az elektronikus szövegek problémáinak megoldására. De az SGML csak egy keretet ad, amit nem könnyű konkrét formába önteni, olcsó és tömeges alkalmazássá fejleszteni. Nem is terjedt el igazából sosem („Sounds Good Maybe Later"), csak 1996-ban sikerült egy ígéretes megvalósítást létrehozni: az XML-t. Az XML rugalmasan konvertálható és kereshető elektronikus könyveket ígér, viszont a fő hangsúlyt a dokumentumok szerkezetére és nem a képernyőn és nyomtatón való megjelenítésre helyezi, ami pedig a felhasználók számára legalább ugyanolyan fontos. Az SGML vagy XML elemeket leíró DTD-k helyes definiálása olyan szakértelmet igényel, amit kevesen fognak elsajátítani, s ez csak tovább növeli a rossz minőségű elektronikus dokumentumok számát. Az egyes szakterületekre kidolgozott és egységesített DTD-k kisebb-nagyobb „szigeteket" hoznak létre az internetes dokumentum-tengerben.
- A PostScript és a belőle kifejlesztett PDF elsősorban a nyomtatásra szánt szövegek ideális formátuma. A PostScript állományokhoz csak gyenge nézegető programok vannak, ezeket igazából egy PostScript nyomtatóra való kiküldésre szánták. A PDF-hez ugyan már van egy jó, ingyenes böngésző és plug-in (Acrobat Reader) mindenféle operációs rendszerre, de a papírhoz való túlságosan erős kötődés ezen is nagyon látszik: a dokumentumot az olvasó már nem formázhatja át, alig lehet másolni és keresni, és a felolvasó programok sem boldogulnak vele. Az Acrobat újabb verziója pedig már saját maga korábbi változataival sem kompatibilis, egyes .pdf állományok csak kis kockákat vagy üres lapokat tartalmaznak, ha nem a megfelelő Readerrel nézzük meg őket, sőt már a nyomtatás sem megbízható néha.
- A nyomdai kiadványszerkesztésre készült szoftverek, mint amilyen a Quark Express, a Ventura, vagy a TeX, a nagyközönség számára élvezhetetlenek, speciális hardvert és (a TeX kivételével) drága szoftvert igényelnek, valamint komoly szakértelmet és még így is a legkülönbözőbb kompatibilitási problémák adódnak. Ezek is elsősorban nyomtatásra szánt formátumok, a velük kiszedett szöveget papírra írva kell terjeszteni.
- Az elmúlt évben hirtelen megszaporodó e-book „szabványok" egyfajta visszalépést jelentenek, bár kétségtelen, hogy többségüknél végre igyekeztek figyelembe venni az elektronikus szövegek olvasási szokásait, az ergonómiai szempontokat, a felhasználók várható igényeit. Mégis, az Open E-book, a Rocket E-book, a Softbook, az Adobe E-book (korábban Glassbook) és társaik minden korábbinál jobban „befagyasztják" a szöveget az adott formátumba és csak néhány alapfunkciót engednek meg az olvasónak (részben a másolástól és az olvasáson kívüli egyéb felhasználástól való félelemből, részben amiatt, mert többségüket eredetileg is kis teljesítményű noteszgépekre vagy speciális célgépekre írták). Mivel az e-book piacon rendkívül éles a verseny, a cégek és a „szabványok" csak kérészéletűek. Ezért a mostanában megjelenő elektronikus könyvek az értük beszedhető gyors nyereségen kívül más, tartósabb értéket nem hordoznak.
- Végezetül szólni kell még az optikai lemezeken kiadott könyvekről, elektronikus dokumentumokról is. A CD-ROM kiadványokhoz jó né-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

hány szerkesztő programot fejlesztettek ki az évek során, melyek között vannak teljesen „elvarázsolt", más szoftverrel gyakorlatilag konvertálhatatlan formátumok (pl. Toolbook), és SGML-szerű, így más környezetbe is átvihető, hosszabb életű rendszerek (pl. Folio). Mindenképpen az off-line hordozókon megjelent dokumentumok vannak kitéve leginkább az elavulás és emiatt az olvashatatlanná válás veszélyének (pl. az ABCD esete).

Befejezésként még néhány szó a Magyar Elektronikus Könyvtár (MEK) terveiről, abból az apropóból, hogy remélhetőleg az idén elkezdjük a 2.0-s verzió építését. Szeretnénk minden dokumentumból legalább egy on-line böngészhető (HTML, XML, PDF) és egy összecsomagolt, letölthető (az előbbiek mellett RFT, Word, TeX, PostScript, Open E-book, vagy egyéb) verziót is szolgáltatni. Azoknál a dokumentumoknál, ahol fontos a szerkezet is (pl. bibliográfiák, szótárak, lexikonok), SGL/XML kódolást tervezünk. Ehhez az átalakításhoz az egész állományt át kell nézni (részben selejtezni is) és elkészíteni a szükséges formátumokat azoknál a dokumentumoknál, amelyeknél nincs meg mindkét verzió. (Azért már most is gyakran vannak alternatív formátumok ugyanabból a műből a MEK-ben. Nemrég tettem fel például Illyés Gyulától a „Puszták népé"-t HTML, PDF Word 6 és RTF formátumban, amiket egy finnországi segítőnk készített.) Igyekszünk a legelterjedtebb formátumok optimális „keverékét" megtalálni, hogy legalább ez ne legyen akadálya annak, hogy – Ranganathan 1931-es könyvtári alaptörvényeit a mai korra kiterjesztve – *„minden elektronikus könyv megtalálja a maga olvasóját"* és minden olvasó megtalálja a maga elektronikus könyvét.

A LEGJOBB PUBLIKÁCIÓ(K) 2000-BEN

Évek óta szokás szerkesztőségünkben, hogy a legjobbnak ítélt tanulmány szerzőjét Nívó-díjjal jutalmazzuk. 2000-ben a sok remek cikk közül nagyon nehéz volt választani. Nem is sikerült egyetlen szerző mellett döntenünk, ezért alakult úgy, hogy két szerzőnek adtuk oda e címet, mégpedig *Géró Katalin*nak és *Murányi Péter*nek. Mindkettőjük tanulmánya a folyóirat 2000. 1–2-es számában jelent meg:

GÉRÓ KATALIN:
KNOWLEDGE MANAGEMENT – MÚLÓ HÓBORT AVAGY A JÖVŐNK?

MURÁNYI PÉTER:
CD-ROM-OK (ÉS EGYÉB SZÁMÍTÓGÉPES FORRÁSOK) ÚJ REFERENSZ MÁSODFOKÚ BIBLIOGRÁFIÁKBAN

A szerzőknek szívből gratulálunk!

A szerkesztőség

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Képek digitalizálási lehetőségei a könyvtárakban

Egy konferencia tanulságai

Puskás Nikoletta – Hegyi Ádám
dombi@pollux.bibl.u-szeged.hu

Képek digitalizálása az ezredfordulón címmel a Magyar Könyvtárosok Egyesületének Elektronikus Könyvtári Szekciója 2000. november 2-án konferenciát szervezett a Magyar Képzőművészeti Egyetem Könyvtárában. Az elhangzottak összefoglalására vállalkozott az alábbi összeállítás.

Felmerülhet a kérdés, miért van szükség képek digitalizálására a könyvtárakban, hiszen a legtöbb képi információt hordozó dokumentum közvetlenül is hozzáférhető a könyvtárakban.

Számos könyvtár gyűjtőkörébe tartoznak olyan adathordozók, amelyek képek formájában közölnek ismereteket (gondoljunk a plakátokat, a térképeket, kortörténeti jelentőségű fényképeket tartalmazó értékes gyűjteményekre). A digitalizálás egyik útja lehet a dokumentumok állagmegőrzésének és szélesebb olvasói réteghez való eljuttatásának.

A konferencián a digitalizálás könyvtári alkalmazásáról, hasznáról és a digitális technológia gyakorlati problémáiról hallhattunk érdekes előadásokat.

Ma már egyre több könyvtár mondhatja el magáról, hogy jelentős számítógépes adatbázisa van (pl.: katalógusok, elektronikus szövegek), vagy azt, hogy megkezdte a könyvtári munkafolyamatok gépesítését. Szerencsére, növekszik azoknak a könyvtárosoknak a száma, akik tapasztalattal rendelkeznek a digitalizálás területén, ilyen kolléga például *Aranyi Zoltán* Szegedről, az egyetemi könyvtárból. Ő több érdekes problémát is felvetett, amelyet érdemes megvizsgálnunk: így például azt, hogy pontosan meg kell tervezni a digitalizálás célját és folyamatát. Tehát ha a weben való megjelenítésre készítünk régi fotókról számítógépes feldolgozást, akkor tisztáznunk kell, hogy milyen tárolókapacitással rendelkezünk, mekkora méretben érdemes egy-egy

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

honlapon képet közölni és hogyan biztosítható azok visszakereshetősége. Lényeges annak eldöntése is, hogy tájékoztató, figyelemfelhívó jelleggel vagy pedig kutatások forrásaként készítünk el egy anyagot. Nyilvánvaló, hogy ha figyelemfelhívó jelleggel készítünk webes feldolgozást, akkor elég egy reprezentatív mintát közölni a könyvtárban található képekről és tetszetős szöveges körítéssel felhívni az anyag többi részére a figyelmet. Aranyi Zoltánék arra törekedtek, hogy a rongálódott képeket is élvezhető formában tegyék közzé, melynek érdekében képszerkesztő szoftvert használtak.

Munkácsy Gyula hozzászólásában megjegyezte, hogy a képek ilyen javítása megengedett, de azt minden esetben dokumentálni kell.

A könyvtárak többségében találhatók régi fényképek is, de ezek kezelése általában nem megoldott és gondot okoz a könyvtárosoknak. Feldolgozásukhoz, digitalizálásukhoz csak ajánlani tudjuk *Kincses Károly – Munkácsy Gyula – Nagy Gábor: Hogyan (ne) bánjunk (el) régi fényképeinkkel?* című multimédiás CD-ROM-ját. Munkácsy Gyula az előadásában arra figyelmeztetett, hogy vigyázzunk a szkenner használatával, mert pl. a szkenner üveglapjának tisztításához használt vegyi anyagok, valamint a kép többszöri átvilágítása visszafordíthatatlan romlást indíthatnak el az eredeti kép állagában.

A Magyar Fotográfiai Múzeumban a digitalizálási folyamat során arra törekednek, hogy az eredeti kép minőségét és hangulatát adják vissza, ennek megfelelően nem tesznek a képbe digitális vízjelet és nem restaurálják a fotót digitálisan. Munkácsy szerint ugyanis a képen végzett bármiféle változtatás már nem ugyanazt a képet eredményezi.

Az Országos Széchényi Könyvtár Térképtára szintén törekszik arra, hogy gyűjteményének mostani állapotát megőrizze és egyben szolgáltatni is képes legyen. Erre egyik (és úgy tűnik egyetlen) megoldás az állomány képként való feldolgozása. *Plihál Katalin* térképtörténész előadásában a térképek digitalizálásának problémáit tárta elénk. Az egyik legfőbb gond, hogy a digitalizált kép nem tudja eredeti nagyságban visszaadni a térképet (az azokon szereplő aprólékos információkat), illetve ez akkora tárolókapacitást venne igénybe, amely a jelenlegi technikai eszközökkel nehezen kezelhető. A gyakorlati megvalósítást nehezíti az, hogy a legtöbb szkenner nem alkalmas nagy méretű térképek feldolgozására, viszont azokat, amelyek képesek erre, csak vonalas ábrák felvitelére tervezték és az ebben az esetben oly fontos színárnyalatok visszaadására nem megfelelőek, gondoljunk arra, hogy a térképeknél a színek a magasági viszonyok közti tájékozódásban számítanak.

Abban az esetben, ha egy könyvtár térképek digitalizálásába kezd, tudnia kell, hogy különleges szkennerre és több 100 GB tárolókapacitásra lehet szüksége, amely az eljárást rendkívül megdrágítja. A tervezésnél mindenképpen figyelembe kell venni az együttműködési lehetőségeket más könyvtárakkal és professzionális szkennelést végző cégekkel (pl.: mérnöki irodák, térképészeti hivatalok).

Aki járt már például a Web Művészeti Galéria oldalain, biztosan találkozott *Krén Emil* nevével.

A könyvtárak képzőművészeti témában többnyire albumokat gyűjtenek, amelyek ugyan sohasem képesek pótolni az eredeti alkotást, de művészettörténeti tanulmányoknak és az általános műveltség gyarapításához elengedhetetlenül szükségesek. Krén Emil nem szigorúan művészeti szempontokat fogalmazott meg a Web Művészeti Galéria készítésekor, hanem hogy a festmények könnyebb elérhetőségét és szélesebb körben való elterjedését segítse. Ezeket a szempontokat könyvtárak is követhetik, így például saját művészeti gyűjteményüket (vagy bármely gyűjteményt) közzétehetik a weben. Az ehhez szükséges technikai háttér ma már a legtöbb intézmény számára könnyen elérhető, hisz egy PC és egy középkategóriájú lapszkenner elég a megvalósításhoz.

Horváth Takács Balázs a Képzőművészeti Egyetem könyvtárosa a náluk folyó képdigitalizálási proble-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

mákról beszélt. Nemrégiben értékes század eleji fotóalbumokat fedeztek fel a könyvtár raktárában. Ezeket mindenképp megfelelően szeretnék tárolni és szolgáltatni, összeegyeztetve az állományvédelem és a magas szintű információszolgáltatás szempontjából. Sokakban felmerült az az igény, hogy az elektronikus katalógusban a szöveges címleírás mellett, közvetlenül elérhető legyen az adott képi dokumentum is. Ez egyrészt állományvédelmi szempontból, másrészt a szélesebb olvasói réteg megcélzása érdekében bírhat jelentőséggel. Ezt valósítja meg a Magyar Képzőművészeti Egyetem Könyvtára. Ez a szolgáltatás nemcsak a zárt katalógusban vehető igénybe, hanem az internetről is elérhető. A helyi hálózatra nagy felbontású képeket ajánlatos feltenni, olyant, ami alkalmas a mélyebb kutatások végzésére. Abban az esetben, ha más könyvtárak is megpróbálkoznak ezzel, akkor ehhez mindenképpen szükséges egy integrált könyvtári rendszer használata, amely lehetőség biztosít arra, hogy a rekordokhoz képi információt is lehessen kapcsolni.

A digitális technológia fejlődésének nyomon követése nem egyszerű feladat, *Rák József* operatőr viszont naprakész képet festett a digitális kamerák jelen generációjáról. Könyvtárosi szempontból érdemes tudni azt, hogy egy év alatt a digitális kamerák teljesítménye, felbontóképessége szinte megduplázódik, amely azt jelenti, hogy a jelenlegi piaci körülmények között egy közepes kategóriájú géppel a könyvtárban felmerülő digitalizálási problémákat meg lehet oldani.

Nyilvánvaló, hogy egy könyvtárnak nincs szüksége arra, hogy egy dokumentumról minél jobb művészi képet készítsen, mert a fő cél az állagmegőrzés és az eredeti, védeni kívánt dokumentum helyett, az arról készített torzítás nélküli prezentáció szolgáltatása.

A konferencia fő tanulsága talán az, hogy az információs társadalomban a könyvtárak csak úgy tudják megállni a helyüket, ha a modern információszolgáltatási igényeknek is meg tudnak felelni.

Másrészről értékes állományukat csak úgy képesek megóvni a pusztulástól és egyben továbbra is szolgáltatni, ha mindezen technikai lehetőségeket igénybe veszik.

A következőkben az előadók által készített összefoglalókat közöljük egészében és csorbítatlanul, a teljesség kedvéért. Igyekeztünk tematikus csoportokat kialakítani, ennélfogva először a könyvtárak tevékenységéhez legközelebb álló digitalizálási munkafolyamatokról szóló beszámolókat vettük előre, majd ezeket követik a digitalizálás jelenéről és (közel)jövőjéről elhangzott előadások.

Aranyi Zoltán: A Shvoy-hagyaték feldolgozása digitális fényképezéssel

Shvoy Kálmán altábornagy (1881–1971) 15 darab bekötött és egy összefűzetlen fotóalbumból álló hagyatéka adományozás útján 1998 februárjába került a JATE (ma SZTE) Egyetemi Könyvtár tulajdonába. A 8773 képből álló anyag zömét (főként Shvoy által készített) egyedi fotók teszik ki, de a képeslapok, az újságkivágások is híven érzékeltetik a húszas-harmincas évek hangulatát.

A Szegedi Tudományegyetem Központi Könyvtárban nagy hagyományai vannak a WWW-s kiállítások készítésének. Ezek jelentős része a könyvtári gyűjtemény érdekesebb, „izgalmasabb" részeit reprezentálja. Gyakorlatilag azonnal felmerült az igény, hogy a Shvoy-hagyatékról készüljön egy interneten keresztül elérhető bemutató, elsődlegesen azzal a céllal, hogy reprezentatív áttekintést nyújthassunk a korszak, a hagyaték iránt érdeklődőknek. A kiállítás elkészítéséhez segítséget jelentett a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztérium

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Szellemi Örökség Programja keretében benyújtott és kedvezően elbírált pályázatunk.

A feldolgozás során, tehát nem az archiválás volt a fontos, hanem a „hangulati elemek" kidomborítása, és azoknak a világhálón való megjelentetése. Ezek a szempontok természetesen nagyban befolyásolták a munkánkat, hiszen például mind a feldolgozás módja, mind a „késztermék" jelentősen eltér az archiválás, illetve az internetre illő képek elkészítése során. A projekt egészét legmarkánsabban meghatározó tényező viszont az volt, hogy az albumokat sem méretük, sem fizikai állapotuk miatt nem lehetett szkenner segítségével digitalizálni. A pályázati pénzből vásárolt digitális fényképezőgép (Olympus 2500 L) használata kínálta a számunkra ideális megoldást.

Nem volt célunk a majd' 9000 kép mindegyikének reprodukálása. Igyekeztünk az egyedi felvételekre, az albumok jellegzetes oldalaira koncentrálni. Előzetes válogatást követően 1009 darab reprodukció készült. Mivel Shvoy Kálmán általában címet adott képeinek, ezeket is „hozzáragasztottuk" a reprodukciókhoz, betűhíven követve a tábornok írásmódját. Viszonylag kevés esetben folyamodtunk a retusálás eszközéhez. A 6-8 eredetileg rossz állapotú „feljavított" kép kuriozitása tette indokolttá számunkra a beavatkozást.

A reprodukciók hamarosan albumba kerülnek, ezúttal az interneten, remélhetőleg kellemes pillanatokat szerezve mindenkinek, a kor kutatóitól kezdve a hobbiolvasókkal bezárólag.

Horváth Takács Balázs: Digitalizálási tervek a Magyar Képzőművészeti Egyetem Könyvtárában

A Magyar Képzőművészeti Egyetem jogelődje, a Magyar Királyi Mintarajztanoda és Rajztanárképezde 1871-ben nyitotta meg kapuit: Az intézet könyvtárának fejlesztésére a kezdetektől nagy gondot fordítottak. Hatalmas mennyiségű illusztrált dokumentum található az állományban a 19. század végéről, illetve a 20. század elejéről: metszetekkel díszített könyvek, plakátok, önálló grafikai lapok, távol-keleti mintakönyvek és metszetek, litográfiák és így tovább. Különös jelentősége van a több mint 8000 darabból álló fényképgyűjteménynek. Az utóbbi években indult meg ennek a muzeális értékű gyűjteménynek a feldolgozása. A feldolgozást az adott terület szakemberei – művészettörténészek, fotótörténészek – végezték. A feldolgozás részeként – állományvédelmi célból – a dokumentumok egy részéről igen nagyfelbontású, TIFF formátumú digitális másolatot készítünk. A továbbiakban, az eredeti dokumentumok kézbeadása helyett ezeket a másolatokat lehet majd tanulmányozni – kizárólag a könyvtárban.

Könyvtárunk a Corvina integrált könyvtári rendszert használja. Ez a rendszer lehetővé teszi, hogy a bibliográfiai rekordokhoz hozzákapcsoljunk tetszőleges digitalizált anyagot, például szöveget, képet, akár teljes weblap rendszereket. Elképzeléseink szerint a gyűjtemény legérdekesebb darabjait egyfajta állandóan változó, fejlődő virtuális kiállításon fogjuk közzétenni, felhasználva a Corvina-rendszer előbb említett funkcióját. Ez a kiállítás az interneten keresztül bárki számára hozzáférhető lesz.

Terveink szerint egy kettős struktúrát szándékozunk létrehozni. A dokumentumok a könyvtár Corvina-katalógusában lesznek kereshetők – ez a katalógus a nem-Corvina-felhasználók számára is elérhető a http://www.arts7.hu/voyager/opac/wpac.cgi címen. Az egyes bibliográfiai rekordoktól egyetlen kattintással el lehet jutni a dokumentum digitalizált változatához, amely azonban nem önmagában álló képként jelenik meg, hanem mint a virtuális kiállítás egy darabja. Innen szabadon tovább lehet barangolni a kiállítás lapjain, és bármelyik lapról –

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

szintén egy kattintással vissza lehet térni a katalógusba. Vagyis a kiállítás és a katalógus egymástól függetlenül, önállóan létezik, de egyrészt az OPAC-on keresztül, (kihasználva a már többször említett weblap-kapcsolási lehetőségeket,) másrészt a HTML, illetve a CGI lehetőségeit igénybe véve állandó átjárási lehetőséget teremtünk közöttük. A weblapokon áttekinthetőbb formában szerepelnek a katalógusban is megtalálható információk, továbbá a rekordokban nem rögzített információkat (irodalomjegyzék, életrajzi adatok, hiperlinkek, stb.) is közlünk.

Jelen pillanatban a folyamatos kísérletezés, fejlesztés stádiumában vagyunk. Két kísérleti anyag elérhető az előbb említett katalóguson keresztül. *Müllner János* felső-magyarországi várromokról készített fényképeinek virtuális fényképalbuma megtalálható, ha a katalógusban a szerző nevére keresünk. Szecessziós plakátjaink virtuális kiállítását legegyszerűbben az „eredeti plakát" tárgyszóra keresve tekinthetjük meg. Hangsúlyozzuk, hogy az előbb említett anyagokon folyamatosan dolgozunk, ha többször is visszatér oldalainkra, figyelemmel kísérheti a fejlődést. És természetesen minden kritikát, ötletet szívesen fogadunk.

Itt kell elmondanunk, hogy az előbbiekben vázolt koncepció nagyon sokban köszönheti létét a szegedi egyetemi könyvtár hadtörténeti különgyűjteményének. Külön köszönet az inspirációért Aranyi Zoltánnak, aki azt létrehozta, illetve *Kokas Károlynak*, aki felhívta rá figyelmünket.

Plihál Katalin: Kartográfiai dokumentumok állományvédelme digitális technológia alkalmazásával

Régi térképeket őrző gyűjtemények számára – bárhol a világon – a legnagyobb kihívást az állományvédelem maradéktalan kielégítése jelentette és jelenti mind a mai napig. (A térképek többségének a mérete A3-nál nagyobb, rendszerint igen finoman színezettek, s apró betűkkel metszett nevekben gazdagon megírtak. Így az e művekről készített diafilmekkel nem lehetett megoldani az állományvédelmet, azaz nem tudnak/tudunk olyan filmet adni olvasóink kezében, amelyeknek használatával elkerülhető lenne a ritka unikális művek időről-időre történő elővétele.)

A digitális technológia széles körű elterjedése jelentős áttörést hozott a fenti probléma megoldására is. Szkennerek fejlesztése nyomán akár 70x100 cm nagyságú színes térképek is átírhatóvá váltak CD-re, így a felhasználók számára olyan digitalizált gyűjtemények jöttek/jöhetnek létre, amelyeket hálózaton keresztül könnyen elérhetnek a nap bármely időszakában.

E technológiát elsőnek a washingtoni Kongresszusi Könyvtár „Geography and Map Division" gyűjteménye féltve őrzött darabjainak átírásánál állították „hadrendbe" 1994-ben. Jelenlegi ismereteink szerint évi 500 térképet írnak át CD-re, illetve tesznek elérhetővé a „National Digital Library" használói számára. (Részletes leírása megtalálható: Mercator's World 1998/l.; A kiadvány elérhető: http://www.mercatormag.com) 1999-ben az Amerikai Egyesült Államokban az év legszebb honlapja címet nyerte egy térképgyűjtemény honlapja, az általuk nyújtott szolgáltatások példa értékűek http://www.davidrumsey.com)

Az Európai Unió is több pályázatot hirdetett e témában, s abba számos ország egymással összefogva kapcsolódott be, eredményeikről a (http://ihr.sas.ac.uk./maps/project.html) helyen lehet tudomást szerezni.

Ez az új technológia ugyanakkor számos új problémát és feladatot ró ránk, térképtárosokra.

A térképek digitalizáláshoz felhasználható eszközök (hardver), illetve az eredmények láttatását segítő programok (szoftverek) igen drágák. Tehát ak-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

kor tudunk jól gazdálkodni a különböző pályázatokon nyert pénzeinkkel, ha a legoptimálisabb megoldást sikerül megtalálnunk.

Fontosabb digitalizáló eszközök:

Szkenner

Napjainkra két fő típus terjedt el:

- Ahol a szenzor mozog, a szkenner leginkább a xerox gépekre hasonlít. Az e típusból készített legnagyobb tükörfelületű szkenner A0 (841x1189 mm) méretű. Ez a berendezés nem korlátozza sem a papír vastagságát, tehát vásznazott, vagy pergamenre rajzolt térképet éppen úgy lehet vele digitalizálni, mint atlaszt.
- Ahol a digitalizálandó anyag mozog az érzékelők felett. E típusból a legnagyobb szélességű 1065 mm-es, míg a másolandó anyag hossza akár 15 000 mm is lehet. Ezzel a típusú szkennerrel általában max. 5 mm vastag dokumentumot lehet másolni. Mivel a másolandó anyag mozog, így a lehetséges sérülést csak védőfólia alkalmazásával lehet elkerülni.

E két típusból is csak azok a szkennerek jöhetnek számításba kartográfiai dokumentumok digitalizálásához, amelyek tökéletesen torzításmentesen viszik át vonalakat.

Digitális kamera

Bár e területen is nagy a fejlődés, de a ma ismert legjobb érzékelőkkel ellátott digitális kamerák sem alkalmasak kartográfiai dokumentumok digitalizálására.

Jelenleg a mozgó szenzoros általánosan elterjedt szkennerből csak az A3 tükörfelületű fizethető meg.

A világ különböző könyvtáraiban hasonló gondok leküzdésére 13x18 vagy 18x24 cm-es színes filmet készíttetnek – egy nagy térképről, akár több részletet is. Ez nálunk ma még alig megoldható, ugyanis csak néhány cég rendelkezik ilyen technikai háttérrel ma Magyarországon.

Fontos kérdés az is, hogy milyen képfelbontással történjen a térképek digitalizálása. Ennek mértéke a dpi (ez a szám azt mutatja, hogy egy inchen (= 25,4 mm) belül hány képpont segíti a képalkotást). Általában már 300 dpi-s szkennelés elegendő. Előzetes vizsgálataink szerint térképek kisebb részénél 600 dpi-s felbontás elegendő akkor, ha a másolandó művön 1 mm-nél kisebb betűk vagy vékonyabb vonalak nem fordulnak elő. Sajnos, a legtöbb kartográfiai dokumentumot a vékony vonalak és 1 mm-es megírások, valamint a sok szín miatt legalább 1200 dpi értékkel kell digitalizálni. Így azonban igen nagy állományok jönnek létre, például egy 100x100 mm-es színes térkép szkennelése (színes RGB), ha csak 600 dpi-vel végezzük 16 MB méretű, míg 1200 dpi-vel szkennelve már 80 MB méretű állományt eredményez. Természetesen nagyméretű állományokkal a képfeldolgozó munka rendszerint lassú (minden hely és memória kevésnek bizonyul, ami rendelkezésre áll), de a világhálóra sem tehető ki nagyméretű kép.

Tehát a térképeknek azt a digitális változatát, amelyet az interneten elérhetővé kívánunk tenni, vagy az olvasóknak CD-n másolatban szolgáltatni, egyszerűsíteni kell, arra alkalmas szoftverek segítségével. Ma a térképtárak által használt ún. tömörítő programok között a legelterjetebb a Lizard cég által kifejlesztett .SID kiterjesztésű szoftver (részletek: www.lizardtech.com). Ezt kifejezetten olyan képek egyszerűsítésére fejlesztették ki, ahol a geometriai mérettartás fontossága meghatározó. Maga a tömörítési eljárás térképek esetében is az emberi szem tökéletlenségére épít. Azokat az eltéréseket, amelyeket a szemünk nem, vagy csak alig tud megkülönböztetni a program azonosnak „tekinti", így érve el az állomány méretének jelentős (10%-80% között) csökkenését.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Milyen állományok keletkeznek térképek szkennelésénél?

- Pixel vagy képpont alapú állományok – ezek a raszteres állományok, kiterjesztésük .TIFF, .BMP, .PCX, .GIF, .JPG, .PNG, .MAC, .TGA, .FPX, PSD. Raszteres állományok nagyításánál – ahogy azt bizonyára többen is tapasztalták már – a kép apró négyzetekre esik szét. Tehát a nagyíthatóságnak térképek esetén jelentős korlátja van. Vannak olyan raszteres állományok, amelyek átalakíthatók vektorossá, például a .PSD, .JPG stb.

- Vektor- vagy objektumorientált állományok lényege az, hogy a program az egyes térképi objektumokat koordinátáival tárolja (poligonként, vagy Bézier-görbével). A vektoros tárolás hátránya a viszonylag bonyolult adatszerkezet és a raszteres képekhez képest nagyságrendekkel időigényesebb adatbevitel, mivel az ma jórészt csak digitalizáló táblával, illetve raszteres kép monitoron történő utána rajzolásával lehetséges. Térképek esetén viszont azzal az előnnyel jár, hogy a nagyítás korlátlan mértékű lehet anélkül, hogy a kép minősége a legkisebb mértékben romlana. Jelenleg ma még nincs olyan raszter-vektor konverziót lehetővé tévő program, amellyel régi térképek szkennelt képét vektorossá lehetne tenni. Viszont nem tudjuk, hogy a fejlődés a jövőben a számítástechnika e területén is milyen irányt vesz, így azt gondoljuk, hogy ma olyan formátumot kell választanunk, amely lehetővé teszi a vektoros átalakítást is. Vektoros állományformátum kiterjesztése .DXF.

Metafájloknak azokat tekintjük, amelyek mindkét fenti típusú információk tárolására egyaránt alkalmasak. Állományformátumuk .EPS, .DCS. Igen nagyméretű állományok jönnek létre ilyen módon.

Ugyanakkor e digitalizált „képek" csak akkor lesznek térképek, ha olyan programokon keresztül lehet megtekinteni azokat, ahol a matematikai adatok (például méretarány) mindenkori értékéről az olvasó azonnal és egyértelműen információt szerezhet. Megfelelő szoftverek hiánya azt eredményezheti, hogy az eredeti műveket kell – minden erőfeszítés ellenére – az olvasók kezébe adni! Ma még az ilyen programok ára vetekszik szinte egy jobb szkenner árával (ilyen programok például a GreenLine, Kolibri Map 2.2, GeoMedia 2.0 ERDAS 8.4, ArchiCad Map 2000, CorelDraw, MapInfo, stb).

Ha az interneten keresztül kívánunk térképet szolgáltatni, úgy GeoMedia Web MapTM 2.0 vagy hasonló szolgáltatást biztosító egyéb szoftverre is szükségünk lesz, vagy olyan rendszerhez kell csatlakoznunk, ahol lehetőségünk lesz így szolgáltatni.

Az állományvédelem problémájához szorosan kapcsolódó kérdés az is, hogy vajon meddig őrzi meg a CD-re átírt anyag az eredeti minőségét? Ma a legjobb minőségű CD lemezekről a szakértők az állítják, hogy legalább 100 évig bizonyosan adatvesztés nélkül őrzik meg a felületükre „égetett" információt , de 50 évenként javasolják az adatok átíratását!

Ez egyben feltételezi azt, hogy az eredeti digitalizálásnál használt szoftverek rendelkezésünkre állnak 50 év elteltével is, mert egyébként a gyors számítástechnikai fejlődés miatt az új szoftver az akkorra már elavulttá vált régi „őskövületet" fel sem ismeri!

Ez a probléma fokozottan igaz az eleve CD-re írt kartográfiai dokumentumok esetén, mert azok megtekintéséhez akár 10 év elteltével a készítéskor használt hardver és szoftver eszközöknek együttesen kell rendelkezésre állni.

Így a könyvtárak néhány évtized elmúltával akár számítástechnikai múzeumokká is válnak, illetve olyan informatikusokra lesz majd szükség, „akik, mint "számítógépes restaurátorok értik és használni tudják az úgymond „letűnt" korok eszközeit és programjait!

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A továbbiakban bemutatásra kerülő témák nem tartoznak szorosan a könyvtárak tevékenységi köréhez, ezért célszerűnek láttuk tematikai választóvonalat húzni. Ennek megfelelően *Krén Emil, Munkácsy Gyula* és *Rák József* előadásaival szeretnénk a digitalizálás tágabb tereit megmutatni.

Krén Emil: Képzőművészeti alkotások digitális reprodukciói

Képzőművészeti alkotások (elsősorban festmények) képernyőre szánt (internetről vagy CD-ROM-ról megtekinthető) digitális reprodukcióival szemben a követelmények kisebbek, mint nyomdai felhasználás, vagy múzeumi archiválás esetén. Ez lehetővé teszi nagyobb képgyűjtemények (virtuális múzeumok, virtuális tankönyvek) egyszerűbb eszközökkel, másodlagos forrásokból (különböző nyomdatermékekből, mint könyvek, naptárak, képeslapok) történő elkészítését, úgy, hogy a néző a képernyő méretű képek minőségét a művészeti könyvekben található képekéhez hasonlónak, vagy jobbnak ítélheti. Magánszemélyek számára az egyszerűbb eszközök sem olcsók: grafikai alkalmazásokhoz kiépített PC (~250 000 Ft) mellett az irodai berendezéseknél jobb fél-professzionális szkenner (~120 000 Ft) és professzionális szoftver (~250 000 Ft) alkalmazása szükséges.

Két jelentős mennyiségű digitális reprodukciót tartalmazó képgyűjtemény (jelenleg mintegy 10 000 kép) elkészítése során szerzett tapasztalatok alapján kialakult a másodlagos képforrások digitalizálásának módszere, amelynek fő elemei a következők.

- A szkennelt kép fájl-méretét 3-5 MB-ra kell beállítani, ezt még a PC jól kezeli. A kiválasztott fájl-méret mellett a kívánt (pl. 800 x 600 pixelhez közeli) képméretet a felbontás 100-300 dpi közötti megválasztásával kell beállítani. A szkennelés során kicsinyítést, vagy nagyítást alkalmazni nem célszerű. Ha a fájl mérete megengedi, válasszunk a képernyő által kívánt (70-100 dpi-nél) nagyobb felbontást.
- Egyes szkennelő programok ugyan sokféle állítást tesznek lehetővé, de ezek közül csak a nyomdai mintázatokat eltávolító (descreen) részt, esetleg az élesítést célszerű használni, minden méretet és minőséget változtató lépést a képfeldolgozó szoftverrel kell elvégeztetni.
- A képfeldolgozás során elvégzendő lépések: a képforrás beállítási hibájának korrekciója (0,1°-os pontossággal); nyomdai és fotó hibák javítása (képpont szinten); szubjektív minőségi korrekció (level, balance, sharpness), tömörítés (JPEG, IJG scale 65-70).

A képfeldolgozó szoftverben rejlő lehetőségek túlzott kihasználása következtében fellépő tipikus hibák: a színesség, a kontrasztosság és az élesítés eltúlzott alkalmazása. E hibák mögött két alapprobléma húzódik meg:

1) A készítő által szépnek talált képet, vagy hiteles reprodukciót kell-e készíteni?
2) Hiteles reprodukálás szándéka esetén, mihez viszonyítva legyünk hitelesek, a digitalizálás forrásához (a nyomdatermékhez), vagy az emlékezetből ismert, esetleg sohasem látott műtárgyhoz?

A *Képzőművészet Magyarországon* (http://www.kfki.hu/keptar/)és a *Web Művészeti Galéria* (Web Gallery of Art, http://www.kfki.hu/~arthp) képeinek elkészítésénél Microtek Scanmaker E6 szkennert és PhotoShop 5.0 grafikus szoftvert alkalmaztunk, saját fejlesztésű JPEG fájl-menedzselő programmal és egyéb segédprogramokkal kiegészítve.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Munkácsy Gyula: „Hogyan (ne) bánjunk (el) régi fényképeinkkel?" történeti fotográfiák számítógépes feldolgozása

Ezen a címen jelent meg – a kecskeméti Magyar Fotográfiai Múzeum kiadásában *Kincses Károly* tollából – egy könyv, és ehhez kapcsolódva: *Kincses Károly, Munkácsy Gyula* és *Nagy Gábor* közreműködésével egy CD-ROM. Ezzel egy időben az interneten is közzétettük annak a tíz éve tartó munkának, kutatásnak az információit, amely a magyarországi fotótechnika történeti fejlődését, kultúrtörténetét, használatát, receptúráit, konzerválási tennivalóit, őrzési, tárolási követelményeit, irodalmát tárja az olvasó, használó elé. A különböző típusú információhordozókon megjelent „kötet" részben eltérő tartalommal rendelkezik. A legnagyobb eltérést a CD-ROM mutatja, a fent említett témákon kívül itt foglakozunk a történeti fotótechnikák digitalizálására vonatkozó adatok bemutatásával. A feldolgozott 65 technika digitális mintaképeit, ezek különböző „javított", szerkesztett változatait – néhány technikánál makrofelvételeit – is megjelenítettük azzal a nem titkolt szándékkal, hogy egy kiadványban együtt, áttekinthető módon álljon rendelkezésre a kutatók, a fotótárosok, fotómuzeológusok munkáját megkönnyítve. Az NKA pályázat keretében a szerzők vállalták, hogy az elkészült CD-t ingyen a magyarországi – fotográfiákat gyűjtő, feldolgozó – közgyűjtemények számára eljuttatják.

A fényképek számítógépes feldolgozása tíz éve folyik a Magyar Fotográfiai Múzeumban. Kezdetben szövegesen, adatbázisba szervezve tártuk fel, az amúgy szekrénykataszter jelleggel őrzött, rendszerezett fotókat. 1995-ben vált lehetővé számunkra egy digitalizáló munkaállomás felállítása, reflektív, transzparens és negatív anyagok szkennelésére. Jelenleg a síkágyas – diafeltétes – AGFA ARKUS II szkenner mellett rendelkezünk egy NIKON LS2000-es dia (ill. negatív) Leica-méretet bevívő filmszkennerrel, és egy Nikon Coolpix 990-es digitális fényképezőgéppel felszerelt digitális fotólaborral (négylámpás vaku, motoros gépállvány). A múzeum számítógépeinek hálózatba kötése, illetve a budapesti Mai Manó Házba telepítendő számítógép kapcsolatának megteremtése napjainkban zajlik.

Hétköznapi képi digitalizáló munkánk során számos – sokszor nehezen megválaszolható – kérdés vetődött, vetődik fel:

Miről készüljön digitális reprodukció?

Általában arról a fényképről, amit aktuálisan most keresnek, használunk, vagy valamilyen oknál fogva elővettünk a klimatizált raktár mélyéből. Mielőtt visszakerül a helyére, készítsünk róla állományt. De ne feledkezzünk meg a szöveges adatbázisban történő mezőstruktúrák kitöltéséről sem!

A „bevitt képi tartalom" kié? Ki a felelős érte? Szabadon módosítható? Szerkeszthető?

Szükséges kielégítő képadminisztrációt fűznünk a fájlhoz, melyben többek között megtalálható a szkennelő személyére (felelősség!) vonatkozó, illetve a kép bevitele során beállított paraméterek, alapinformációk.

Milyen célra, célból készül digitális kép? Archiválás? WEB? Nyomda? Kiadványszerkesztés? Újságok?

Örök probléma, mindig felmerülő kérdés. Hány dpi-s legyen a kép, és mekkora legyen a mérete? Nehezen tudunk előre kalkulálni, nem tudjuk minden esetben a felhasználók körét, kívánságaikat kielégíteni. Általánosságban elmondható a méret, a felbontás viszonyát mi MB-ban állapítottuk meg. Képeink 15-24 MB közöttiek.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Mi a viszonya a digitális képnek az eredetihez?

Véleményünk szerint a digitális kép (hasonlóan egyes emulzió-transzfer eljárásokhoz) a képi tartalom letapogatása, ha úgy tetszik „leúsztatása" egy rendkívül megfoghatatlan hordozóra, hordozóba!, fájlba. Ezt a bináris jeleket tartalmazó adategyüttest próbáljuk különféle outputokon, kimeneteken – az eredetihez képest leghasonlatosabban – megjeleníteni. Mindezek problémákat vetnek fel: ami a képernyőn mutatós, az a nyomtatón gyenge, vagy fordítva, ami esetleg nyomdai minőségű, az nagy valószínűséggel nagy tárkapacitást igényel... több helyen érezzük a rendszerben a csapdát. A legfontosabbak egyike, hogy a feldolgozó munkaállomásunk kalibrált legyen: a monitor és a beviteli, kimeneti eszközeink egymáshoz, illetve az eredeti kép(ek)hez képest összhangban dolgozzanak. Használjunk denzitométert a reflektív anyagoknál. Mérjünk fehéret, feketét, majd tegyük meg ezt a szkennelés után – már szoftveresen – ugyanazokon a fehér és fekete területeken. Hasonlítsuk össze a kapott értékeket, eltérés esetén állítsunk a rendszeren. A monitor esetében ne feledkezzünk meg a helyiség világításának, fényviszonyainak befolyásoló tényezőjéről.

Hogyan szkenneljük a fekete-fehér típusú képeket?

A fotónyersanyagok típusai között találunk ún. színes és fekete-fehér negatívokat, illetve pozitívokat. A történeti technikák között ismeretlen a fekete-fehér kifejezés (ez legfeljebb a mai, hagyományos reprodukciók, fotók esetében használandó) minden „monokróm" felvételnek van valamilyen alapszíne. Ezért minden esetben javasolt az RGB szkennelés.

Lássuk-e el a bevitt digitális képet vízjellel?

Ne tegyük ezt addig, míg az alappéldány a mi birtokunkban van. Mivel előre még nem tudjuk, hogy képünket hová adjuk tovább (nyomda, internet stb), ráérünk „jelzavarni" akkor, ha már ismerjük a felhasználás mikéntjét.

Milyen technikára archiváljunk? Példányszám?

A mindenkori adott legújabb technikák közül válasszuk a legbiztonságosabb tárolási módot. A mi esetünkben jelenleg CD-re írjuk – az amúgy igen terjedelmes méretű, nagyon gyorsan szaporodó – képfájlokat. Alapelvünk: egy példány, nem példány! – lehetőleg valamilyen más típusú adathordozóra (ZIP?, DVD?) is másoljuk át.

A szkennelés során az eredeti felvétel jellegétől függően három digitális eljárást különböztetünk meg:

- Reflective

Minden olyan esetben ezt a módot válasszuk, amikor ún. pozitív, illetve direktpozitív eljárásokkal van dolgunk. Ekkor a szkennerben található olvasómű lineáris pályán mozog az üvegre helyezett fotó alatt. A lapszkenner tehát soronként tapogatja le fényképünket a visszaverődő fény segítségével.

- Transparent

Ezt az opciót akkor alkalmazzuk, ha a szkennelendő képünk átnézeti (pl. dia, laterna magica lemez, autochrom üveglemez), illetve, ha negatív. Ebben az esetben a „film" felett elhaladó fényforrás áthatoló fényét mérve készül el a digitális kép.

- Negatív

Bánjunk csínján ezzel az opcióval! Általában a szkennerekhez adott programokban megtalálhatóak azok az értékek, amelyek a manapság forgalmazott negatívfajták jellegzetességeit, adatait tartalmazzák. Lehetőségünk van negatív-típusonként elkészíteni a regisztrációs állományt az addig ismeretlen negatív fajtákhoz is. Ebben az esetben még nagyobb fenntartással kell fogadnunk az elkészülő digitális képet, gondoljunk arra, hogy átvettük a laboráló fényképész szerepét, mi is alkotói lettünk a képnek.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Alapvető (nem csak a szkenneléskor betartandó) szabályok:

- Soha ne nyúljunk puszta kézzel eredeti diafilmhez, negatívhoz, üveglemez-negatívhoz, sőt pozitívhoz sem! Ezeket az anyagokat lehetőleg szélüknél fogjuk meg (biztonsággal), de minden esetben (kutatói cérna-)kesztyűs kézzel!
- Ne álljunk neki sem mechanikus, sem kémiai úton a fotóanyag tisztításához – bízzuk ezt szakemberre, fotórestaurátorra! (Ha találunk ilyet!)
- Maga a szkenner is veszélyforrásokat rejt magában. Az optimális szkenner fényforrása csak 8W-os fluoreszcensz, alacsony sugárzású fénycső, amely egy menetben tapogatja le a képet.
- Ügyelnünk kell arra, főleg ha üveglemezzel van dolgunk, hogy a szkenner lecsukódó teteje ne roppantsa meg az üveget. Használjunk valamilyen támaszt, amely egy kissé eltartja a tetőt!
- Szabványméretű negatívoknál, diáknál használjuk a szkennerrel együtt szállított maszkokat, tartókat. Ezek használatával elkerülhetjük a film kunkorodását, hullámosodását, illetve a fotóanyagot könnyebben helyezhetjük el derékszögben az üveglapon.
- Minden használat előtt tisztítsuk meg a szkenner üvegfelületeit. Kapcsoljuk, és húzzuk ki az elektromos csatlakozóból a készüléket! Használjunk nagyon finom anyagot és tiszta alkoholt a törlésnél, kerüljük a hagyományos üvegtisztító-szereket. Ne használjunk spray-ket, mivel azok könnyen bekerülnek a szkenner belső részeibe, ahol tükrök és egyéb optikai elemek is találhatók! Az eredeti fotóanyag behelyezésével minden esetben várjuk meg, amíg az alkohol teljesen elpárolog!

A képi tartalom számítógépbe vitele során előforduló hibákat három fő csoportra oszthatjuk:

- eléletlenedés: a képtartományok határvonalai elszélesednek, elmosódnak;
- kontrasztcsökkenés: kicsi a különbség a legvilágosabb és a legsötétebb képpont között;
- zajosodás: olyan hiba, amelynek során egyes képpontok színkódjukban megváltoznak, elütnek közvetlen környezetüktől.

Akármelyik hiba jelentkezik is, sohasem az ideális képet kell keresnünk, illetve nem szabad új képet előállítanunk, hanem tüneti kezelést alkalmazzunk. Képszerkesztő programunk szűrőivel, szerkesztő-eljárásaival módosítsuk digitális képünket, hogy minél hasonlatosabbá váljék az eredetihez.

Rák József: Merre tartasz digitális fényképezés?

Semmi kétség, hogy a jövő – divatos szóval élve – a „digitalizálódás" irányába halad. Így van ez a televíziózással és a fényképezéssel (fotográfiával) is. Egy kicsit előre nézni – indokolja ezt az időpont: ezredforduló – hasznosnak tűnhet, különösen ha ezt egy impozáns kiállítás, az 50 éves kölni Photokinán (2000. szeptember 20-25) látottak ismeretében tehetjük meg.

Forradalmian új dolgokról (sajnos?) nincs szó, megállapítható viszont, hogy a digitális fényképezés szép lassan „bevonul" – azaz alkalmazhatóvá „válik" – a hagyományos fotográfia speciális/különleges felhasználási területeire, olyanra pl. mint a panoráma fényképezés.

Ha egy eszköz felhasználhatóságát/fejlődését vesszük szemügyre, akkor annak legfontosabb „szerveit" kell elsősorban vizsgálnunk. A fényképezésnél a legfontosabbak – a fontosságot nem rangsorolva – ez a „képérzékelő" anyag a film/CCD, az objektív és a kereső.

Ami a képkivágás (kompozíció) beállítását illeti, az történt, hogy a „pontos képet" mutató folyadékkristályos (LCD) képkijelzők gyakorlatilag minden kamerán helyet kaptak és ezzel mintegy feleslegessé vált az ún. tükörreflexes kereső-rendszer. Hogy a helyzet nem ilyen egyszerű azt az is mutatja, hogy

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

soha nem jelent meg egy időben annyi új tükörreflexes digitális fényképezőgép mint most (Canon, Contax, Fuji, Kodak, Minolta, Olympus, Pentax, stb.). Ez azt jelzi, hogy vannak „beidegzett" fényképész-mozdulatok, amelyekről a potenciális vásárló nem szívesen mond le, mint pl. a riporterfotósé, aki „szeméhez emelt kamerával nézi a világot".

A fixen beépített objektívek (amelyek akár varioobjektívek is lehetnek) helyett ezek cserélhetősége adja a fotós kezébe a legnagyobb kreativitás lehetőségét. Ez elsősorban a tükörreflexes gépek adottsága, ám ezt – eddig – megzavarta, hogy a képérzékelő CCD jóval kisebb mint a hagyományos leica-méret. Az objektív-arzenált pedig ehhez a mérethez tervezték. A mostanában bevezetésre kerülő CMOS és SuperCCD-technológiák már olyan (és magasfelbontású) CCD-lapkák gyártását teszik lehetővé, amelyek mérete megközelíti a hagyományos képméretet, utat teremtve ezzel annak, hogy a fotós a hagyományos rendszereknél megszokott módon (látószög, térábrázolás, stb.) gondolkozhasson.

A harmadik – talán legfontosabb – vizsgálandó dolog a FILM, jelen esetben a képérzékelő CCD fejlődésének áttekintése. Itt is vannak kulcsszavak, mint a felbontás, az érzékenység, az átfogás és a színvisszaadás minősége. A színvisszaadás lehetőségével már eddig sem volt baj, hiszen a technológia többet nyújt, mint amit az emberi látás igényel. A fénybeli átfogás a mai CCD-knél gyakorlatilag eléri (majdhogynem meghaladja) a legmagasabb filmi átfogás értékét: mintegy 9 (!) fényértéket. A képérzékelő CCD-k alapérzékenysége ugyan még elmarad a magasérzékenységű (ISO 400/800) filmekétől, de a digitális jelfeldolgozás adta lehetőség ezt szinte minőségi romlás nélkül pótolni tudja. A felbontás tekintetében van a legnagyobb hiányérzet a fizikai képérzékelőkkel szemben. A leica-méretet megközelítő képminőséget kb. 6 milliós pixelű gépek tudnák nyújtani, ezek azonban áruk miatt nem „populárisak". Ezzel szemben persze igaz, hogy a különböző „szabvány-elvárások" (e-mail, internet, tévé stb.) nem is igénylik ezt a műszaki minőséget. Ítéletet mondani tehát általánosságban nem lehet és nem is illik. Mindig egy adott feladat oldaláról kell vizsgálni (és döntést hozni), hogy arra melyik technológia nyújtja az optimális megoldást.

A Fuji új SuperCCD képérzékelő csipje itt forradalminak nevezhető eredményt nyújt: az ilyen technológiájú 1,9 millió pixeles CCD által „megszülető" kép vizuális megítélés révén a hagyományos 3 millió pixeles CCD képének felel meg. A tárolandó és feldolgozandó adatmennyiség szempontjából óriási előnyökkel kecsegtet.

A tárolók terén is történtek változások, megjelentek a Multi Média kártyák, a velük azonos méretű DS-kártyák és az IBM bemutatta (forgalomba csak 2001. elején kerülő) a CF-kártya nagyságú 1 GB-os micro-meghajtóját . Igazi újdonságnak a 8 cm-es írható CD-vel „dolgozó" fényképezőgépek (Sony, Toshiba) számítanak. Itt a felvett fotó örökre felíródik a lemezre, olyan mint az előhívott negatív vagy diakép. Meglátjuk, megfizethető lesz-e.

Különlegességként kell beszélni – mert hát egyedi megoldásokról van szó – az ePAN 40 MB-os panoráma képfájljáról és a Spheron PanoCam 12-75 MB-os, 360 fokban fotografáló kamera adatállományáról.

Úgy tűnik, a digitális képalkotás egyre több helyen képes átvenni a hagyományos film szerepét, de kezelése, tárolása messze elmarad még a klasszikus technológiától.

Az évezredváltás már csak napok kérdése, ez a két technológia esetében még sokáig várat magára.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Társadalmi hátrányban lévő olvasók könyvtári ellátása*

Kövesháziné Muntyán Alexandra

„A szeretet energiaforrás, amelyből az élet táplálkozik, hogy szebb legyen"

(Thornton Wilder)

Napjainkban a korszerű könyvtár funkciói között növekvő súllyal tartjuk számon a – társadalmi változások eredményeként a lakosság egyre nagyobb arányaiban megjelenő – hátrányos helyzetű olvasók támogatását.

A gyökeresen átalakult társadalmi – gazdasági – szociális helyzet következményeként a társadalmi hátrányoknak új formái jelentek meg: munkanélküliség, hajléktalanság, szegénység, deviancia. A társadalmi hátrányban lévők valamennyi csoportja megjelenik a könyvtárakban. Valamennyien a társadalmi kötelékek fellazulásának vesztesei, akik anyagi források hiánya miatt kiszolgáltatott, függő helyzetbe kerültek. Igényeikre nem mindig lehet a hagyományos szolgáltatásokkal válaszolni.

Felmerül a kérdés, időszerű-e a könyvtárak szociális tevékenységének emlegetése, hiszen korunk nagy kihívása a könyvtárakkal szemben a gyors, korszerű, gépesített információszolgáltatás megvalósítása. A válasz egyértelműen igen, hiszen a művelődéshez való jog alkotmányos jog, könyvtári törvény írja elő, hogy megkülönböztetés nélkül mindenki számára biztosítani kell a könyvtárhasználatot, az információkhoz való hozzáférést. *A szociális tevékenység alapvetően olyan támogatás, amely esélyegyenlőséget biztosít mindenki számára.*

Tudjuk, hogy az információhiány művelődési hátrányt jelent, ami egyéb hátrányok hosszú sorát vonja maga után. A könyvtár mint humánorientált kultúraközvetítő intézmény fontos szerepet tölt be a

* A szerző egyetemi szakdolgozatának átdolgozott, rövidített változata. A dolgozat a könyvtártudományi szakkönyvtárban található.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

társadalom különböző rétegeinek információellátásában.

A rendszerváltást követően a társadalom perifériájára került csoportok speciális könyvtári ellátása, igényeinek kielégítése, kezelése elsősorban a közművelődési könyvtárak számára ad új feladatokat.

A probléma napjainkban egyre fokozottabban jelentkezik, ez indokolta a helyzetelemzést, a felmérést, amit a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár (FSZEK) egyes kerületi könyvtáraiban és a Pest Megyei Könyvtárban (Szentendre) készítettem. Empirikus tapasztalatok, interjúk segítségével kerestem a választ arra a kérdésre, miként valósul meg a könyvtárak szociális funkciója a gyakorlatban, hogyan vélekedik a szakma a problémáról, az információs hátrányok leküzdéséről, a hátrányos helyzetben lévő olvasók ellátásáról.

Az általános könyvtári gyakorlatot vizsgálva tanulmányoztam még a témával kapcsolatban megjelent szociológiai és könyvtári szakirodalmat.

Társadalmi hátrányban lévő olvasók speciális igényei és azok könyvtári ellátása a rendszerváltás után

A könyvtárosi közgondolkodásban a hátrányos helyzet fogalma, a könyvtár szociális feladatainak számbavétele a 60-as évek végén, a 70-es évek elején jelent meg. Korán felismerték, hogy az iskolázottság alacsony foka és a hátrányos helyzet között összefüggés van. A családi környezet okozta indulási egyenlőtlenségeket az általános iskola nem képes csökkenteni. A fiatalok művelődési hátrányának mérséklésére a könyvtáraknak van lehetősége.

A rendszerváltást követően számos új probléma jelentkezett. A gyökeresen átalakult gazdasági-szociális helyzet következményeként a könyvtáraknak is eddig ismeretlen problémák megoldásában kell segítséget nyújtaniuk.

Napjainkban a gyűjteményközpontú könyvtár helyébe a használó-központú könyvtár lép, amely a használói igényekhez igazodó könyvtári szolgáltatások kialakítását tartja fontosnak. Előtérbe került az információközvetítés. A számítógépes kommunikációs technikák nagytömegű információk előállítását, tárolását és közvetítését biztosítják.

Munkanélküliek könyvtári ellátása

A munkanélküliség az egyik legnagyobb társadalmi, gazdasági és szociális probléma.

„Az anyagi források hiánya kiszolgáltatott, függő helyzetbe taszítja az embereket, nemcsak elszegényedő félben vannak, hanem kirekesztő félben is, emberi és családi kapcsolatrendszerük gyengül. Az elmagányosodás bármely életkorban következzék is be, mindig a kapcsolati háló jelentette támaszok szegényedését jelenti"[1]

Veszélybe kerül a személyiség identitása, az identitásvesztés a munkanélküliek körében a rezignációtól az apátián keresztül az öngyilkosságig vezethet, vagy a deviancia más formáinak kialakulásához. A tétlenség, a semmittevés, a hasznosság érzésének hiánya, az elszigeteltség konfliktusok sorozatát indítja el.

A KSH nyilvántartása szerint a munkanélkülieken belül 1992 és 1997 között a férfiak aránya 61% volt.[2] A magyarországi munkanélküliség egyik jellemzője, hogy magas a fiatal és a tartósan munkanélküliek aránya. A KSH lakossági munkaerő-felmérése szerint a munkanélküliek kétötöde 30 évnél fiatalabb.[3]

A könyvtárak problémaérzékenysége, befogadó, segítő, tájékoztató, információközvetítő tevékenysége eszköz a munkanélküliség elleni küzdelemben. A könyvtár segíti a személyes kapcsolatok kialakítását, növeli az elhelyezkedési esélyeket, enyhíti a kirekesztettség érzését. A munkanélküliek informáci-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ós igényei általában a gyakorlati élettel kapcsolatosak. A könyvtárak közhasznú információs szolgáltatásaik részeként foglalkoznak a munkanélküliek speciális igényeivel.

Külföldön, elsősorban Nagy-Britanniában a városi könyvtárak közhasznú információs szolgáltatásainak nagy hagyománya van. A könyvtárak sokat tesznek annak érdekében, hogy a munkanélküli embereket elhelyezzék a munkaerőpiacon. A kormány támogatja a könyvtárak programját, elsődleges céljuk elősegíteni mind az egyén, mind a közösségek kirekesztésének csökkentését a kulturális termékek, a naprakész információk és a tanulási lehetőségek biztosításával. A megüresedett állásokról adatokat gyűjtenek, felajánlják segítségüket önéletrajzok elkészítéséhez, formanyomtatványok kitöltéséhez, az olvasási és írási nehézségekkel küszködő fiatalok és felnőttek részére ún. nyitott oktatást vezetnek be. Ennek eredményeként 26 hónap alatt 147 munkanélküli számára tudtak munkalehetőséget biztosítani.[4]

A hazai könyvtárügyben a 80-as évek közepén kezdődött el a közérdekű tájékoztató szolgálat kiépítése. A dinamikusan fejlődő szolgáltatás 1987-ben *Közhasznú Információs Szolgálat* néven indult a FSZEK Központi Könyvtárban, amely a hálózat könyvtáraiból befutó közérdekű kérdéseket dolgozta fel. Később már a kérdések nagy része a hagyományos tájékoztatás keretébe nem fért bele, ezért 1990-ben a Budapesti Távbeszélő Igazgatósággal megállapodást kötöttek, hogy a továbbiakban a FSZEK látja el a Különleges Tudakozó feladatait is.

A többször korszerűsített technikai felszerelés biztosítja a szolgálat „üzemszerű" működését és mind a mai napig kiemelkedő helyét a közhasznú információt nyújtó magyar könyvtárak sorában.[5]

A Pest Megyei Könyvtárban 1996-ban vezették be a *Lakossági Információs Szolgáltatást,* melynek célja a civil társadalom széles körű tájékoztatását és tájékozódását segítő adatbázis létrehozása. A szolgáltatás bevezetését megelőzően igényfelmérést végeztek a lakosság és a könyvtárhasználók körében, amiből egyértelműen kiderült, hogy a legtöbb információs igény az oktatás, továbbképzés, a jog és az egészségügy területére irányul. Szükségessé vált egy olyan adatbázis létrehozása, amely lehetővé teszi a lakosság számára a mindennapi életet segítő alapvető információk gyors elérését. Szeretnék az adatbankot úgy továbbfejleszteni, hogy elmondható legyen a szolgáltatásról, hogy minden, amit Szentendréről tudni érdemes, az a könyvtárban megtalálható.[6]

Említésre méltó a *hatvani Ady Endre Városi Könyvtár* kezdeményezése. 1992-ben létrehoztak egy speciális szakiskolát a munkanélküliek számára. Az elméleti képzésnek a könyvtár adott helyet, a gyakorlati oktatásra a könyvtárhoz rendelt fiókintézményben került sor. A résztvevők szövést, kosárfonást, hímzést tanultak. A csoport két év múlva szakmunkás-bizonyítványt szerzett, egyesek már gyakorlati foglalkozást is vezetnek.

A könyvtár olyan feladatot vállalt magára, ami nem lett volna kötelessége. A képzés jó volt, érdemes volt elindítani, ugyanakkor az is egyértelművé vált, hogy a könyvtár hosszú távon nem alkalmas az iskola szerepének betöltésére, hiányzott az iskolai háttér. Az érdeklődésre való tekintettel a képzést nem szüntették meg, áthelyezték az általános iskolába, ahol a pedagógusok már felkészültek a nem hagyományos pedagógiai munkára.[7]

Hajléktalanok a könyvtárban

A szegénység legelesettebb és kiszolgáltatottabb rétegét a hajléktalanok alkotják. A hajléktalanlét egyszerre jelenti a kapcsolatok elvesztését és az alapvető szükségletek egyre gyakoribb kielégítetlenségét.

Jelenleg erősödőben vannak azok a társadalmi jelenségek, amelyek a hajléktalanság újratermelését biztosítják (alkoholizmus, drogfüggőség, munkanélküliség). A hajléktalanok ellátásában, az életben maradásért folytatott küzdelmükben társadalmi és

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

civil szervezetek próbálnak segíteni. Az első hajléktalanokat befogadó intézmények 1989-ben jöttek létre. 1995-ben Budapesten kívül 77 településen volt számukra szállás. Hat év alatt 5700-nál több menhelyi ágy létesült.

A Léthatáron Alapítvány 1995-ben az elesettek körében felmérést végzett, a vizsgálat eredményét a „*Nyomorskála*„ című kiadványukban tették közzé. 1995-ben Magyarországon a lakosság fél százaléka, mintegy 50 ezer ember volt hajléktalan.[8] Kérdés, vajon elviselhetőbbé válik-e a megalázottság, jobban ragaszkodik-e az élethez a nincstelen, otthontalan, ha segítő, figyelő tekintet bátorítja.

A hajléktalanok 1990-től megjelennek a könyvtárakban is. Ők azok a látogatók, akiknek a könyvtári szolgáltatásokra igazán nincs szükségük. Nem aktív könyvtárhasználók, nem potenciális olvasók, amire szükségük van az a meleg és a viszonylagos kényelem. A kérdés csak az, hogy valóban a könyvtáraknak kell-e ezt számukra biztosítani. A könyvtáros szakemberek körében eltérő vélemények alakultak ki, hiszen ezek az emberek ápolatlanok, ittasak, hangoskodnak, néha elalszanak.

Nagy Éva, a szombathelyi Berzsenyi Dániel Megyei Könyvtár főigazgató-helyettese tanulmányt írt a hajléktalanok könyvtári ellátásáról. Véleménye szerint a könyvtáraknak szociálpolitikai feladatok megoldásában is részt kell vállalniuk. Ugyanúgy ki kell szolgálni a hajléktalanokat is, e speciális könyvtárlátogató réteget, mint bárki mást. A könyvtár demokratikus kulturális intézmény, melynek használata állampolgári jogon mindenkit megillet. Azonban nem lenne célszerű, ha a könyvtárakra hárulnának alapvető szociálpolitikai feladatok. A könyvtárak szerepe legfeljebb az együttműködés lehet a szociális gondoskodást főállásban végzőkkel.[9]

Kapuvári Zsuzsa, a FSZEK VII/2. sz. Fiókkönyvtár könyvtárvezetője a hajléktalanokról és könyvtári ellátásukról így nyilatkozik: „*A hajléktalanok könyvtári ellátásáért minimális tennivalónk, hogy ne zavarjuk ki őket, ne kényszerítsük vissza ezeket az embereket az utcára.*

A könyvtár egyfajta kapaszkodó, olyan csoport tagjainak tarthatják magukat, melynek helye van a társadalomban. Ebben az esetben a valahová-tartozás élményét vagyunk képesek nyújtani. Beiratkozás nélkül a könyvtár szolgáltatásait bárki igénybe veheti, a helybenhasználat ingyenes. Minden beiratkozott olvasó kölcsönözhet, a hajléktalan is, ha jótállója van. A hátrányos helyzet nem kizáró ok."[24]

Tudomásul kell venni, hogy a hajléktalanná válás folyamata feltételez néhány alaptulajdonságot, ami megnehezíti a segítők szándékát. A hajléktalanság csökkentése, káros következményeinek mérséklése a társadalom feladata. A könyvtár kötelesség csupán annyi, hogy a könyvtári törvényben meghatározott jogokat érvényesítse, biztosítsa mindenki számára a könyvtárhasználat jogát, függetlenül a társadalmi helyzetétől.

Időskorúak – nyugdíjasok könyvtári ellátása

Az életkor fokozatos kitolódása következtében a lakosság jelentős hányadát alkotják az idős emberek, életszínvonaluk a lakosság egészéhez hasonlóan néhány éve csökken. Jelentős részük megélhetési gondokkal küzd, az idős kor terhe mellett rájuk nehezedik a magukra maradottság, az egyedüllét, a kilátástalanság tudata.

Az idősek esetében a nyugdíjba vonulás után a sikeres öregedésben jelentős szerepe van a szabadidős tevékenységnek. Az emberibb időskor megteremtésének feltételei közé tartozik az aktív tevékenység (fizikai, szellemi foglalkozás, művelődés), az örömképesség, a kiegyensúlyozottság (kapcsolat a világgal, az emberekkel).[10]

Ezek azok az idősebb emberek, akik fizikai és szellemi adottságaiknál fogva a közművelődési könyvtárak rendszeres látogatói. Az idős, sok esetben magányos embereknek a könyvön kívül emberi kap-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

csolatra is szükségük van. A könyv nem egyszerűen olvasmány, művelődési eszköz, hanem kapocs a világhoz. A meleg, a családias légkör, az emberi kapcsolat adja az ösztönzést, hogy az idős ember rendszeres olvasóvá váljék. A szellemi kondíció megőrzése közismerten fontos az idős korú embereknél.

A *FSZEK Budai Régióba* 6 kerület és 23 könyvtár tartozik. A főkönyvtári funkciót a Krisztinavárosi Könyvtár tölti be, mely 1927 óta áll az érdeklődő olvasóközönség rendelkezésére. A könyvtár különös gondot fordít az idősek speciális problémáinak kezelésére, sajátos eszközökkel segítik őket. Igény esetén a mozgásukban átmenetileg vagy tartósan korlátozott embereknek házhoz szállítják a könyveket. Az olvasás, amit a könyvtár kínál egy sajátos terápia, havonta 10-15 olvasót látogatnak meg. Enyhíteni tudják egy-egy ember magányát azzal, hogy meghallgatják gondjaikat, beszélgetnek velük, még ha rövid ideig is. Szükség lenne a szolgáltatást bővíteni, mert az I. kerület településszerkezete, közlekedési rendszere és a lakosság életkori megoszlása indokolná.[11]

Az *I. kerület „zárt" városrészében* élő idősek számára problémát okozott a kulturális lehetőségek igénybe vétele. Az olvasók határozott kérésére a Budavári Önkormányzat támogatásával jött létre 1996-ban a könyvtár környezetében élő idősek ellátására kölcsönzőhelyként a *Vári Könyvtár.* Mindössze 3-4 ezer könyvvel áll az olvasók rendelkezésére. A klubkönyvtárként működő szolgáltatóhely az odalátogató idősek számára kulturális találkozópont, ahol családias légkörben válogathatnak a könyvek között, beszélgethetnek, ismerkedhetnek.[23]

A *Dél-Pesti Régió* valamennyi könyvtára az idős olvasók számára „*Nyugdíjas klub*"-ot működtet. Kovács Éva, e terület igazgatója beszélt arról, hogy a havonta szervezett klubnapon tartalmas programokkal várják az időskorú olvasókat. A két évvel ezelőtt indított „*Dél-Pesti Könyvtári Napok*„ rendezvénysorozat keretén belül külön programot szerveznek a nyugdíjas olvasók számára „*Tisztelet az Olvasónak!*" címmel. A beiratkozott és folyamatosan könyvtárba járó leghűségesebb olvasóknak műsorral, emléklappal, ajándékkönyvekkel kedveskednek.[25]

Hátrányos helyzetű gyerekek könyvtári ellátása

A gyermekek könyvtári ellátását, az életre felkészülő korosztályok szolgálatát a könyvtárak mindig kiemelt feladatuknak tekintették.

A rendszerváltozás igazi vesztesei a gyerekek, hiszen a társadalmi átrendeződés érintette a gyermekek személyiségfejlődését meghatározó családokat. A biztonságot jelentő családok felbomlása erőteljes kockázati tényező a veszélyeztetettséget illetően. Egyre több az értékvesztett, beilleszkedési zavarokkal küzdő, problémáival egyedül maradt gyermek.

A könyvtár igyekszik pótolni az ösztönző kulturális környezet hiányát a társadalmi hátrányban lévő gyermekek és fiatalok számára. A hátrányos helyzetű gyermekek életminőségének javításában fontos szerepe van még az iskolának és egyéb kisközösségeknek, hiszen a tanulás, nevelés révén jön létre a *szocializáció.* Az oktatás és nevelés során kell kialakítani azokat az egyéni viselkedési mechanizmusokat, amelyek segítségével az ember képes megküzdeni a különböző nehézségekkel, társadalmi konfliktusokkal anélkül, hogy olyan másodlagos megoldási módokat vegyen igénybe, mint a dohányzás, a drogfogyasztás, alkoholizálás, öngyilkosság.

Míg 1989-ben a veszélyeztetett fiatalok száma 137 ezer volt, 1991-ben már 243 ezer, 1992-ben pedig 308 ezer.[12]

A *tatabányai Városi Könyvtár Felsőgallai Fiókkönyvtára* és a Családsegítő Szolgálat szakemberei között sikeresnek mondható együttműködés alakult ki. 1999-ben az Utcai Szociális Segítők Egyesülete – a Soros Alapítvány támogatásával – egy utcagyerek-programot indított el. Az utcagyerek kifeje-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

zésből *UGYE* névre keresztelt program célja, hogy lehetőséget nyújtson a könyvtárba beszabadult, elvadult gyerekek megfékezésére, kulturális hátrányuk csökkentésére, a szabadidejük hasznos eltöltésére. Az UGYE-klub még gyerekcipőben jár. A könyvtárosok azt remélik, hogy olvasmányélményekkel fejleszteni tudják a gyerekek szókincsét, kifejezőkészségét, kulturális igényét, hogy képesek legyenek élményeik feldolgozására, értékeik megismerésére.[13]

Az információs intézmények, különösen pedig a könyvtárak szociális szerepe abban nyilvánul meg, hogy speciális szolgáltatásaikkal, bizalomteljes légkör kialakításával (figyelem, megértés, együttérzés, problémakezelés, érdeklődés felkeltése) segíteni tudják a gyermekolvasókat a hátrányok leküzdésében.

A kulturális tekintetben hátrányosan indult gyermekek és fiatalok művelődési hátrányának csökkentésére alkalmasnak látszik olyan módszerek bevezetése, amelyek kedvezően hatnak a gyermekek alapvető képességeinek kialakítására és fejlődésére. Megoldást az iskola és a könyvtár együttes munkája jelentheti. Elsődleges cél, hogy az iskola a tanulókkal szemben támasszon olvasási és könyvtárhasználati igényeket. Ugyanis hiába felkészült a könyvtár a segítségnyújtáshoz, ha a tanuló nem lépi át a könyvtár küszöbét.

A debreceni Tócoskerti Iskolai és Gyermekkönyvtár 1982 óta működik egy olyan lakótelepen, ahol a 10 évvel ezelőtti állapothoz képest 4000-rel nőtt az általános iskolába járók száma. Sokan közülük halmozottan hátrányos helyzetűek (csonka család, alkoholista szülők). Romlott a szociális helyzet, sok a munkanélküli, nőtt a szülők elhalálozási statisztikája, és a bűnözés tekintetében az egyik legfertőzöttebb része a városnak.

A 90-es évek óta a családok egyre súlyosabb gondokkal küzdenek. Növekedett az anyagi és az érzelmi bizonytalanság, a szülők iskolázatlansága, tájékozatlansága miatt a gyerekek gondjaikkal, problémáikkal magukra maradtak.

Tömegével jelennek meg a könyvtárban magatartászavarokkal, idegrendszeri problémákkal küzdő gyerekek. Érdeklődési körük nincs, zajosak, mozgékonyabbak a normálisnál, brutálisak, nehezen fegyelmezhetők. A gyerekek zöme magányos, nincs kivel megbeszélnie élményeit, problémáit.

Mit tud tenni a könyvtár ebben az esetben? Elsősorban beszélgetni kell velük, vegyék észre, hogy a könyvtárban ők a fontosak, ahol meghallgatják őket, ahol kérdéseket tehetnek fel. Fontos a kapcsolatteremtés, a bizalom légkörének megteremtése. Az esztétikus, barátságos környezetben jól érzik magukat, szinte a könyvtárban laknak. Szeretnek beszélgetni a könyvtárossal, a könyvtár a csendet, a nyugalmat, a biztonságot jelenti számukra.

A személyes kontaktus felnőtt és gyermek között elengedhetetlen. Jelentősége nagy a magatartászavarok megelőzésében, csökkentésében. Másrészt a könyvtár, a könyvtáros nélkülözhetetlen a súlyosbodó társadalmi gondok megoldásában.[14]

A FSZEK Észak-Pesti Régió VI./2. sz. Terézvárosi Gyermekkönyvtára évek óta arra törekszik, hogy a legfontosabb társadalmi problémák megoldásához hozzájáruljon. *Bencsikné Kucska Zsuzsa* könyvtárvezető munkássága, tevékenysége eredményeként ez a könyvtár ma nemcsak a főváros, hanem az egész gyermekkönyvtáros-társadalom egyik jelentős szakmai–módszertani központja lett.

A hagyományos gyermekkönyvtári munkálatok mellett bővítette könyvtára szolgáltatásait. A használók körébe vonta a hat éven aluli, óvodáskorú, valamint a különböző fogyatékosságuk miatt hátrányos helyzetű gyermekeket. A gyermekeken keresztül bevonta a szülőket, nagyszülőket, pedagógusokat is a könyvtár életébe, ezzel lehetőséget teremtve a családok közös szabadidős programjainak.

A könyvtár számtalan rendezvénynek ad otthont, társintézményekkel együttműködik. Nyitott minden olyan kezdeményezésre, amellyel képviselni tudja a gyerekek kulturális-művelődési érdekeit (Kazinczy Verseny, Verseghy Ferenc Nyelvművelő

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Verseny, „Az év gyermekkönyve" könyvkiállítás-díjkiosztó ünnepély stb.).

A könyvtár jól kialakított különgyűjteményeivel is támogatni kívánja olvasóit:

- „Szülők polcán" összegyűjtve megtalálhatók a gyermekek és nevelésük problémáiról, betegségekről, fogyatékosságokról szóló kiadványok, amelyek szülők, nevelők, segítők és szakemberek számára egyaránt hasznos olvasmányok.
- A *„Pedagógiai gyűjtemény"* a VI. kerületi önkormányzat mellett működő pedagógiai szolgáltató központ elvárásainak megfelelően gyarapodik és működik, a kapcsolódó „Tanári Klub" programjait is kiszolgálva.

Az elmúlt évek során szerveztek már pályaválasztási tanácsadást, szexuális felvilágosítást *„Amit tudni akarsz a szexről, de nem mered megkérdezni"* címmel, drogelőadást *„Mámor és kábulat – drogfüggőség"* címmel a felső tagozatos tanulóknak. A *„lelki mentálhigiénia"* témakörben szervezett előadássorozat a gyermekeknek és családjuknak olyan programot kínált, amely elméleti és gyakorlati segítséget nyújthat a rendezett életmód kialakításában, a harmonikus, tevékeny lelkiállapot elérésében.

A könyvtárvezető tapasztalataival, szakmai hozzáértésével, fáradhatatlan szervező munkájával tekintélyt, elismerést szerzett. Fáradhatatlan lendülettel képes mások érdekeit képviselni, segítőkészsége, a társadalmi problémák iránti fogékonysága példamutató a könyvtárosok körében.

Említésre méltó a *FSZEK XVIII./1.sz. Pestszentimrei Könyvtárában* évek óta működő *„Kismama klub", melyet Börzsönyi Erika* könyvtárvezető szervez. Védőnők irányításával a kismamák olyan relaxációs módszert tanulnak meg, amely technika alkalmazható a terhesség alatt és a szülés során is. Szakemberek (gyermekpszichológus, dietetikus, természetgyógyász) előadásokat tartanak a terhesség alatti és utáni táplálkozásról, a csecsemőgondozásról, az egészséges életmódról. Az előadások anyagát kiegészítik a könyvtárban található terhességgel, a csecsemő- és gyermekgondozással kapcsolatos kiadványok, videó kazetták.

A rendszeres találkozások csökkentik a kismamák „bezártság érzését", pótolják az emberi kapcsolatok hiányát, miközben tapasztalatok cserélődnek, barátságok szövődnek.

Elmondható, hogy az olvasóvá nevelés már az anyaméhben elkezdődik, az „apróságok" szüleikkel visszajárnak a könyvtárba, fokozatosan hozzászoknak a könyvtárhoz, ismerkednek a szép, színes mesekönyvekkel és lassan, szinte még iskoláskor előtt rendszeres könyvtárhasználókká válnak. [25]

Deviánsok a könyvtárban

Deviáns viselkedésnek azokat a viselkedéseket nevezzük, amelyek eltérnek az adott társadalomban elfogadott normáktól, és az egyén valamint a társadalom számára károsak.

A deviáns magatartás, vagy ahogy gyakran beszélünk róla, a társadalmi beilleszkedési zavarok kialakulásában számtalan tényező játszhat szerepet: a társadalmi normák gyengülése, az érték- és normarendszer átalakulása, gyors társadalmi változások, az életkörülmények fokozatos rosszabbodása, a szocializáció hiánya (a család megszűnik a nevelés elsődleges színtereként működni), a rossz fizikai, egészségi állapot.

A devianciát anyagi, környezeti, magatartási és egészségügyi zavarok okozhatják. Döntően az anyagi veszélyeztetettség a meghatározó, de egyéb szempontok is súlyosbítják a helyzetet.

- Az *alkoholisták* becsült száma 1990-1995 között közel kétszeresére nőtt, 1995-ben meghaladta az 1 milliót. Az ezt követő csökkenés 1997-ben megtorpant. Számuk ekkor 808 ezer volt, 75%-uk férfi. A legtöbb alkoholista a 35-54 éves korosztályból kerül ki [2. 75 p.].

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

- Magyarországon növekszik a *drogfogyasztás.* A hivatalos adatgyűjtés szerint 1997-ben regisztrált kábítószer-fogyasztók száma 8494 fő volt. A naponta fogyasztó betegek száma 4509, az alkalomszerűen fogyasztóké pedig 3309. A kiskorúak, illetve a fiatalkorúak veszélyeztetettségét jelzi, hogy a 13 éves kor alatti nyilvántartottak száma 6 fő, a 13-14 éveseké 38, a 15-19 éveseké 1381 volt [2. 75. p.].

- A magyar társadalomban a '90-es években a *bűncselekmények* száma is erősen megnőtt: 1989-ről 1990-re 51%-al, majd 1990 és 1997 között ismét 51%-al nőtt.[2] A deviáns viselkedés gyakoriságának növekedése egyértelmű jele annak, hogy a társadalomban súlyos negatív tendenciák érvényesülnek. *Emile Durkheim* szociológus szerint a deviancia oka a társadalmi normák meggyengülése, az elidegenedés (anómia elmélet).

Az elidegenedést úgy értelmezhetjük, mint hatalomnélküliséget (nem érdemes célokat kitűzni), értelmetlenséget (az életnek nincs értelme), normahiányt (az ember nem tudja, mi szerint éljen), elmagányosodást, önbecsülés elvesztését (semmire sem vagyok jó).

A Durkheim-féle anómia fogalmat kiterjesztve azt mondhatjuk, hogy a gyors társadalmi változások feszültséghelyzeteket teremtenek, növelik a szocializációs zavarok gyakoriságát, norma- és értékzavart okoznak. Azok az emberek, akik szembekerülnek az alapvető társadalmi magatartásnormákkal, antiszociális, önpusztító magatartásmódot alakítanak ki. A bűnözés, az alkoholizmus, a kábítószerfüggőség, az öngyilkosság, a mentális eredetű zavarok alapja sok esetben az elmagányosodás, a családi viszály, az iskolai kudarcok, konfliktusok, melyek szorításában a társadalmi beilleszkedési zavarokkal küszködő fiatal „belemenekül" a devianciába.

Az emberi társadalom természetéhez tartozik, hogy a konform viselkedés mellett normaszegő, deviáns viselkedés is előfordul. Elmondható, hogy nincs társadalom deviancia nélkül. Azonban a devianciának egy bizonyos szintnél nagyobb gyakorisága a társadalom egészének működését súlyosan veszélyezteti.[15]

Mit tehet a könyvtár a veszélyeztetett fiatalokért?

Több könyvtár kezdeményezte a deviáns csoportok befogadását, a rendszeres foglalkozások szervezése azonban nem gyakori, de általános követelményként állítható viszont a könyvtárak elé a beilleszkedni nem tudó csoportokkal szembeni megértő és toleráns magatartás.

A társadalmi beilleszkedési zavarokkal küszködő, deviáns magatartást tanúsító fiatalok legtöbb esetben nem ismerhetők fel külső jegyekből, ránézésre. Viselkedésük alapvető sajátossága az alkalmazkodási készség hiánya, az önértékelés zavara, kapcsolatteremtő képességük visszafogottsága, alacsony kudarctűrő-képesség, indulatos, agresszív magatartás.

A könyvtár csak azoknak a fiataloknak tud segítséget nyújtani, akikben még van hajlandóság az önmegismerés iránt, képesek formális szervezetekhez való kapcsolattartásra. Erős bennük a kalandéhség az élmények meg- és átélése iránt.

A könyvtár célja, hogy ajánlott irodalommal segítse szocializálódásukat és társadalmi integrálásukat. Fontos irodalmi műfaj a veszélyeztetett, deviáns fiatalokkal foglalkozó szociográfiai irodalom. Lehetőséget ad arra, hogy szembesüljenek önmagukkal, helyzetükkel, gondjaikkal, személyiségükkel. Ezek a könyvek oldják a kirekesztettség, a magány érzését. Ha észreveszik, tudomást szereznek arról, hogy a társadalom törődik velük, akkor gátlásaik oldódnak, hajlamosabbak az együttműködésre, a segítség elfogadására.[16]

A könyvtár fontos feladata, hogy elébe menjen az igényeknek.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Bartos Éva a Könyvtáros 1987. évi 8. számában megjelent cikkében összefoglalja, hogy a könyvtárak e súlyos társadalmi probléma kialakulásának megelőzésében, terjedésének megakadályozásában mit tudnak nyújtani.

Először: bőséges információkat. Tudjuk, hogy a hátrányos helyzetű rétegek számára legnagyobb gondot az információk hiánya okozza. A közéleti és magánéleti teendők végzéséhez sok információra, tudásra van szükség.

Másodszor: a szépirodalom révén esztétikai élményhez jut a használó. Az olvasás mentálhigiénés szerepe közismert, hozzásegít az értelmi és érzelmi egyensúly megőrzéséhez. A művészi élmény a személyiség minden területét mozgósítja, az élményszerű hatás hitelessé teszi az erkölcsi-emberi mondanivalót.

Harmadszor: a könyvtáros segítő-tanácsadó szerepe. A könyvek, a könyvtár és a könyvtáros jelenlétének létjogosultsága, szerepe nem vitatott a probléma megelőzésében. Cél, hogy a személyiség minél teljesebben, minél nagyobb teherbíró képességgel fejlődjön. Ezáltal megnő az emberi kapcsolatok jelentősége. Az elsődleges megelőzés szempontjából azonban az iskolai könyvtárak prioritását hangsúlyozza. Itt a könyvtáros a diákokkal naponta kapcsolatba kerül, a diákról háttérinformáció is a rendelkezésére áll. [17]

Vörösné Jánosi Katalin könyvtárvezető (FSZEK XIII/8. Dagály u. 9.) említésre méltó története a következő:

„A csellengő gyerekeket éppúgy könyvtárhasználóknak tekintjük, mint a beiratkozott kölcsönző olvasókat. Napjainkban sok a magatartási rendellenességgel, beilleszkedési zavarokkal küszködő gyerek. Keresik helyüket a világban, céltalanul csellengenek. Ők azok, akikhez végtelen türelemre, energiára van szükség. Előfordul több esetben, hogy kis csoportokba verődve jönnek a könyvtárba, hangoskodnak, rendetlenkednek, szemtelenkednek. Zabolátlanságuk megfékezésére csoportfoglalkozásokat szerveztünk heti 2 órában 3 hónapon keresztül. Minden foglalkozás előre megtervezett koreográfia szerint történt. Úgy gondoltuk, hogy az együtt eltöltött barátságos, kellemes hangulatú „személyiségfejlesztő" foglalkozások emocionálisan hatnak a gyerekekre. A siker azonban elmaradt. Amint a foglalkozásoknak vége lett a gyerekek ismét csoportosan jöttek, rövid ideig ugyan elfoglalták magukat, aztán ismét rendetlenkedni kezdtek. Többszöri eredménytelen próbálkozás után, úgy gondoltuk intelmekkel nem megoldható a probléma, határozott intézkedésre van szükség. Nevezetesen az a gyerek, aki agresszív, trágár, hangoskodó viselkedéssel zavarja a könyvtárban tartózkodókat átmenetileg (egy-két hét) nem veheti igénybe a könyvtár szolgáltatásait. A számítógépek „csodavilága" ugyanakkor erősen motiválja őket a normatívák elfogadására. Könyvtárosaink csak abban bíznak, hogy a kíváncsiság, a szórakozás igénye, a technikai újdonságok iránti tudásszomj legyőzi és megszelídíti őket. A sikertelen próbálkozásokból is tanulságok vonhatók le. Ha úgy döntünk, hogy a könyvtári tevékenységnek szerves része a szociális munka akkor ennek határait, feltételeit pontosan meg kell határozni. Mik a lehetőségeink, milyen reális alapja van az elképzelt stratégiánknak, mi az, amit vállalni tudunk és mi az amiben segítséget várunk". [26]

A devianciával összefüggő fogalmak a *kábítószerfogyasztás*, a *bűnözés*, az *alkoholizmus*. Az önpusztító, mértéktelen drogfogyasztás és alkoholizálás különböző betegségekre, személyiségkárosodásra vezet. A veszélyhelyzetek kialakulása vagy a már kialakult probléma továbbfejlődése, súlyosbodása ellen tenni kell. A megelőzésben jelentős szerepe van a családnak, az iskolának, a könyvtárnak.

Szverdlov megye székhelyén, a Jekatyerinburgban működő Megyei Gyermek- és Ifjúsági Könyvtár már 1997-ben kénytelen volt tudomásul venni, hogy a megye és a város a narkománia és a HIV fer-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tőzés szempontjából veszélyeztetett területté vált. Felmérések bizonyították, hogy a fiatalok mindössze 10%-a volt tisztában a fenyegetettség súlyosságával és elkerülésük módjaival. Ebben a helyzetben a könyvtár úgy döntött, hogy mivel társadalmi jelenségről van szó kötelessége síkra szállnia a megelőzés érdekében. Szakértőkkel, szervezetekkel, intézményekkel közösen népszerű programokat szerveztek ún. „talk-show"-kat. A helyi magazin szerkesztőségével különböző pályázatokat hirdettek meg: *„Az AIDS ellen vagyunk"* – *„Narkotikumok nélküli világ"* – *„Élet és halál a tű hegyén"*. A megyében időközben megalakult Védelmi Tanácsadó Testületnek a könyvtár lett a dokumentációs és információs központja. Felvilágosító kiadványokról, módszertani segédletekről is a könyvtár gondoskodott.[18]

Magyarországon már az 1980-as évek közepén történt kezdeményezés a személyiségzavarokkal küzdő fiatalok megsegítésére. A Rottenbiller utcai FSZEK VII./2. sz. könyvtár elsőként vállalta a deviáns fiatalokkal való egyéni foglalkozást *Kály-Kullay Károly* irányításával. A *Sziget klub* néven ismertté vált szolgáltatás 1992-ben szervezetileg kivált a FSZEK hálózatából és az önkormányzat támogatásával *„Sziget Ifjúsági Segítő Szolgálat"* néven önálló intézményként működik.[24]

A polgári társadalom magatartásformáit elutasító csoportok, gyakran szélsőséges ideológiákat hirdetnek, vállalnak fel. Agresszív, rendbontó magatartásuk, viselkedésük túllépi a táradalom tűréshatárát, gyakran fiatalkorú bűnözők lesznek. A beilleszkedni nem tudók „legmarkánsabb" csoportját a felnőtt, ill. visszaeső bűnözők alkotják.

Az elzárt csoportok, a büntetőintézetben élők könyvtári ellátása 1985 után új alapokra helyeződött. A könyvtáraknak „valódi" közművelődési könyvtárakká kellett válniuk, hogy átalakulásukkal a börtönökben folyó nevelőmunkát segítsék. A könyvekkel sajátos nevelő-terápiás hatások érhetők el. A könyv nevel az információival, magatartásmintákat, életben való eligazodást kínál, nevel azzal, hogy beépül a büntetés-végrehajtó intézetek mindennapjaiba, otthonossá, elviselhetőbbé teszi az elítélt számára a börtönt. A könyvtárak állománya „börtön jellegűen" alakul, szolgáltatásai az elítéltek igényeihez igazodik. Végül, de nem utolsó sorban az információk révén biztosítják a folyamatosságot a civil élettel, tartják a kapcsolatot a külső világgal, a valósággal.

Nem szokványos, modellértékű kísérletről olvastam a Szociális munka 1999. 1. Számában arról, hogy Börtön Népfőiskola indult 1998-ban a szolnoki börtönben. Az oktatás beindításának célja az volt, hogy szociálisan pozitív lehetőségeket nyújtsanak az elítélteknek, mentálhigiénés funkciókkal segítsék elviselni a halmozott hátrányokat.

A népfőiskolai képzés sajátos oktatási forma, ismereteket ad, edzi a figyelmet, a gondolkodást, az emlékezetet, a koncentráló képességet. Az oktatás alapelve a célzatos és szakszerűen vezetett tevékenység, amely a börtönbe zárt felnőtt személyben végbemenő változtatásra törekszik. A fogva tartottak igénylik a tanulást. Akik a leépülést el akarják kerülni, aktív erőfeszítéseket tesznek, szellemileg edzik magukat, tanulni akarnak. A témakört a hallgatók igényei szerint alakítják. A szolnoki Börtön Népfőiskola programjára 54 férfi és 11 nő jelezte részvételi szándékát. Az általános iskolai ismeretek átadásán túl, különböző témakörökben ajánlanak fel ismereteket nyújtó kurzusokat. Szakköri formában zenetanulást, kézműves foglalkozásokat, színjátszást és újságíró stúdiót is terveznek indítani.[19]

A kezdeményezés nem egyedülálló, hiszen a szegedi Csillagbörtönben két könyvtár szakos főiskolás is „életfogytiglani" fegyházbüntetését tölti. Diplomát akarnak szerezni, bár tudják, hogy erkölcsi bizonyítvány híján, nehéz lesz elhelyezkedniük.

A szegedi Csillagbörtön egyik elítéltjének önvallomása: *„A bűncselekmény, amiért elítéltek, nem volt*

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

egyértelmű. Hol elítéltek, hol hatályon kívül helyezték az ítéletet. Kezdetben küzdöttem magamért, összeszorított fogakkal, dacos eszközökkel. Védtem a személyi szuverenitás legkisebb morzsáit is. A jogerős ítélet meghozatala után beláttam, hogy hosszú időre „biztos helyem" van. Szinte észrevétlenül beálltam a sorba, belesimultam a fegyházhétköznapok szürkeségébe. Beszűkült az érdeklődési köröm, érzékelni kezdtem magamon az öregedés jeleit: nehezebben fogott a fejem, pszichésen is feltűnt bizonyos merevség. Az önépítés apró trükkjeihez nyúltam. A Mécses Szeretetszolgálat teológiai alapképzést indított. Belevágtam. Egyre többször találtam magam a könyvtárban. Jó volt a könyvek között. A helyi könyvtár tanfolyamot szervezett a börtönben. Elvégeztem, középfokú könyvtáros asszisztens lettem. Ezután felvettek a szegedi Juhász Gyula Tanárképző Főiskola Könyvtár szakára. Ha végzek szakképzett könyvtáros leszek. A szellemi talponmaradás a legnagyobb hajtóerő. Remény nélkül, legyen bármily távoli is, az ember élő halott. A múlt éppúgy értelmét veszti, mint a jövő. Reményeimben az él leginkább, ha szabadulok, hátha szükség lesz a könyvtárosi ismereteimre." [20]

Az önvallomás bizonyítja, hogy a börtön zárt falai között élő elítélteket élteti a remény, valamilyen távoli cél, a derengő fénysugár, a szabadság, amely magában hordozza a túlélés esélyeit, az újrakezdés lehetőségét. A társadalom érdeke is az, hogy a szabadultak fizikailag, szellemileg a kinti életre alkalmasan hagyják el a fegyházat.

Könyvtári tapasztalataim

A könyvtárlátogatásaim során készített interjúkban minden esetben megkérdeztem *„napjainkban mit jelent a könyvtárak szociális tevékenysége, hogyan változtak az igények utóbbi 10 évben?"*
A megkérdezettek válasza összefoglalva a következő volt:

Bartos Éva osztályvezető (OSZK Könyvtári Intézet Oktatási Osztály, a beszélgetés idején a FSZEK Központi Könyvtár Olvasószolgálati Osztály vezetője):
„Napjainkban egyfajta arányeltolódás figyelhető meg a könyvtári szolgáltatások terén. A 70-es években nem volt szervezett intézményrendszer, amely támogatta volna a szociális feladatokat, a hátrányos helyzetű olvasók könyvtári ellátását. A könyvtárosok együttérzése, segítőkészsége, szociális érzékenysége indított el egy olyan mozgalmat, mely a hátrányos helyzetű olvasók ellátását tűzte ki célul.
A rendszerváltással a társadalmi struktúra megváltozott, az életszínvonalbeli egyenlőtlenségek következtében a társadalmi hátrányok új formái jelentek meg. Tömegesen jöttek létre non-profit civilszervezetek a speciális csoportok megsegítésére.
A könyvtárak segítő, védelmet nyújtó intézményekké váltak, miközben előtérbe került az információközvetítés. A társadalmi hátrányban lévő rétegek könyvtári ellátása információ-orientált szolgáltatást igényel, ezt az irányt kell követnie a fejlesztésnek, erősíteni kell a technikai háttérbázist, növelni az elektronikus adatszolgáltatást.
Az eredményes szociális tevékenység feltétele a problémaérzékenység, a hatékonyan működő kapcsolatrendszer, együttműködés és szakszerűen kidolgozott módszertan, mely problémakezelő cselekvési programok kidolgozásával segítheti a hátrányok leküzdését.
Napjainkban a könyvtár szociális feladatvállalása rutinfeladatokba beépülő tevékenység, amely a könyvtár teljes nyitvatartási ideje alatt folyamatosan zajlik. A könyvtárakkal szemben támasztott követelmények nem teszik lehetővé, hogy a könyvtárak olyan szociális tevékenységekre vállalkozzanak, amely más tudást, szakmai ismereteket igényel." [21]

Hegedűsné Zöldi Hedvig könyvtárvezető (FSZEK VIII/2. sz. Fiókkönyvtár):
„A szociális munka a napi gyakorlatban egyre inkább társadalmi munka, olyan támogatás, amely esélyegyenlőséget biztosít mindenki számára. Az

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

alapfeladatok ellátása mellett a könyvtárnak meg kell oldania, hogy a hátrányos helyzetben lévők is képesek legyenek a könyvtári szolgáltatásokat igénybe venni. A szociális funkcióra a közművelődés és a kultúra területén is szükség van, azonban a csökkenő anyagi támogatás mellett a könyvtárak egyre kevésbé képesek szolgáltatásaikat bővíteni, speciális feladatokra vállalkozni." [22]

Horváthné Jakubecz Ilona régió igazgató (FSZEK Budai Könyvtárak Régiója):

„Minden segítő funkció szociális funkció. Napjainkban az információfejlesztésnek van prioritása. A hátrányos helyzetű olvasók ellátásában a hagyományos szociális feladatokkal szemben egyre inkább az információközvetítő funkció kerül előtérbe. Amíg nem állnak rendelkezésre azok az eszközök, amelyek az egyre nagyobb mennyiségű információkhoz való gyors hozzáférést biztosítani tudják, az erőforrásokat erre a területre kell összpontosítani. A hatékonyabb ellátáshoz a FSZEK valamennyi könyvtárát integráló számítógépes hálózat kiépítése szükséges egy egységes központi elektronikus katalógus létrehozása érdekében. Továbbá horizontálisan kialakult szervezetekre, közösségekre is szükség van, akik meg tudják fogalmazni az igényeket és összehozzák a rászorulókat a segítőkkel." [23]

Kapuvári Zsuzsa könyvtárvezető (FSZEK VII/2. Fiókkönyvtár):

„Egy könyvtár szociális feladatvállalása elsősorban attól függ, hogy mi az igény. A hagyományos könyvtári ellátás ma már nem elég. Fontos, hogy a könyvtár bizalomerősítő színtér legyen, segítse a rászorulókat, elfogadja a másságot, ezzel demonstrálja nyitottságát, toleranciáját, szociális érzékenységét.

A piacorientált szemlélet a kultúra területét sem hagyta érintetlenül. A gazdasági restrikcióval és létszámcsökkentéssel küszködő könyvtárak egyre kevésbé tudnak vállalkozni plusz megterheléssel járó feladatokra, hiszen maguk is hátrányos helyzetben vannak. A hátrányos helyzetű olvasók ellátása elsősorban rutinfeladatokba beépülő tevékenység. Eredményes megoldást a könyvtárügy egészét érintő intézkedés hozhat, amely a szociális feladatokat kötelező alapfeladatnak tekinti és biztosítja az anyagi és személyi feltételeket." [24]

Kovács Éva régió igazgató (FSZEK Dél-Pesti Könyvtárak Régiója)

„A lakosság egyre nagyobb hányada anyagi gondokkal küzd. Fontosnak tartjuk a használói igényekhez igazodó könyvtári szolgáltatások fejlesztését. Ma a könyvtár nemcsak kölcsönzőhely, hanem befogadó, segítségnyújtó, információközvetítő intézmény, amely feladatának tekinti a társadalmi hátrányban lévő olvasók segítését. Olyan kulturális háló szerepét tölti be, amely kellemes, barátságos környezetével, az ingyenes könyvtárhasználat lehetőségével, kultúraközvetítő funkciójával esélyegyenlőséget biztosít mindenki számára, segíti a hátrányok leküzdését." [25]

Vörösné Jánosi Katalin könyvtárvezető (FSZEK XIII/8. Fiókkönyvtár)

„Mindenhol lehet szociális munkát végezni. A könyvtár egyre több ember számára jelent melegedőt, ahol nemcsak olvasni, hanem társalogni is lehet, találkozási pontot, ahol mindenki – függetlenül társadalmi helyzetétől – igénybe veheti a könyvtár szolgáltatásait.

Fontos az utánpótlás kérdése. Szakmailag jól képzett, szociálisan érzékeny könyvtárosokra van szükség. A képzésnek, a nevelésnek a társadalmi igényekhez kell igazodnia.

Különösen fontos, hogy a könyvtár ún. alacsony küszöbű intézmény legyen, azaz minél kevesebb akadályt hozzunk létre a könyvtár használatához. A könyvtár legyen használóközpontú és ne piacorientált, bevétel centrikus. A könyvtári állomány elhelyezésénél, a könyvtár övezeteinek kialakításakor az olvasók könyvtárhasználati szokásaira is figyelnünk kell." [26]

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Összefoglaló megjegyzések a társadalmi hátrányban lévő olvasók ellátásáról

Nyilvánvaló, hogy szinte lehetetlen a társadalmi hátrányban lévő rétegek teljes körű felsorolására és vizsgálatára vállalkozni, annyira erős a rétegződésük, heterogén az összetételük.

Az is nyilvánvaló, hogy egy meghatározott, viszonylag szűk körben végzett vizsgálatból messzemenő következtetéseket levonni nem lehet. Összegzésként azonban néhány általam fontosnak tartott megállapítást teszek.

- A vizsgálatból egyértelműen kiderült, hogy szinte valamennyi könyvtár feladatának tekinti a hátrányos helyzetű olvasók ellátását.
- A könyvtár legfontosabb szociális funkciója a kultúraközvetítő szerepe.
- A könyvtárak szociális funkciója abban nyilvánul meg, hogy esélyegyenlőséget biztosít mindenki számára, gyűjti, megőrzi, feldolgozza és hozzáférhetővé teszi az információkat.
- Napjainkban az információfejlesztésnek, az információszolgáltatásnak van prioritása.
- A szociális tevékenységhez nélkülözhetetlen a könyvtárosok szociális érzékenysége, lelki adottsága, pszichés teherbíró képessége.
- Mindegyik általam felkeresett könyvtár kiemelt fontosságot tulajdonít a gyerekek és az időskorúak könyvtári ellátásának.
- A társadalmi hátrányok, a kirekesztettség leküzdése csak együttműködéssel, kidolgozott módszertannal lehetséges.
- Ha úgy döntünk, hogy a könyvtári tevékenységnek szerves része a szociális munka akkor annak határait, feltételeit pontosan meg kell határozni.
- Kapcsolati háló kiépítésére, közvetítőkre van szükség ahhoz, hogy a segítők és a segítségre szorulók egymásra találjanak.
- A kölcsönösség elve alapján működő kapcsolatrendszer a feltétele, hogy a könyvtárak a hagyományos szolgáltatásaiknál többet tudjanak nyújtani olvasóiknak.
- Fontos az utánpótlás kérdése. A képzésnek, a nevelésnek a társadalmi igényekhez kell igazodnia. Figyelembe kell venni, hogy a könyvtárakkal szemben megváltoztak az igények. Szakmailag jól képzett könyvtárosokra van szükség
- A sokirányú, szerteágazó feladatok ellátásához célszerű optimalizálni az erőforrásokat. Alkalmankénti juttatásokra, esetleges pénzforrásokra stratégiai tervet nem lehet készíteni.

Ahogy az elmondottakból is kiderült, mindegyik vizsgált közkönyvtár ellát szociális feladatokat, függetlenül a könyvtár nagyságától, állományának összetételétől és a könyvtárosok számától. Különbség közöttük a tevékenységek minőségében, változatosságában és gyakoriságában van.

A sokrétű feladatokat magában foglaló tevékenységet a jövőben szervezett módszertan kidolgozásával, anyagi, tárgyi és személyi feltételek biztosításával lehetne hatékonyabban megoldani. Megoldást jelentene az intézményesülés, ha a szociális funkciót kötelező alapfeladatnak fogadnák el, és biztosítanák az anyagi és személyi feltételeket.

Olyan hálózatfejlesztési koncepciót kellene kidolgozni, amelyben minden könyvtár egyforma eséllyel van jelen. A FSZEK hálózatában lévő könyvtárak technikai felszereltsége, berendezésének, állományának fejlesztése egységes támogatást igényel, függetlenül a könyvtárak területi elhelyezkedésétől és állományának nagyságától. Nincs fontos vagy kevésbé fontos könyvtár, csak jól működő könyvtári rendszer létezik.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A könyvtárak kulturális, infromációszolgáltató intézményként segítik annak a társadalomnak a fejlődését, amelyben működnek. Minden kezdeményezésre nyitottak, mindig képesek megújulni, de fennmaradásukhoz társadalmi összefogás, állami támogatás szükséges.

Irodalom

1. CASTEL, Robert: A nélkülözéstől a kivetettségig – a „kiilleszkedés" pokoljárása. In: Esély, 1993. 3. sz. .3-23. p.
2. Társadalmi helyzetkép. Összeáll. a Központi Statisztikai Hivatal. Bp., KSH, 2000. 100 p.
3. Magyar statisztikai évkönyv '99. Összeáll. a Központi Statisztikai Hivatal. Bp., KSH, 2000. 339 p.
4. KERSLAKE, Evelyn: Reviewing the literature on public libraries and social inclusion. In: Libri, 1998. 48. 1-11. p.
5. SÁNDOR Ottóné: Tíz éves a Közhasznú Információs Szolgálat. Bp. FSZEK, 1997. 21 p. (Kézirat)
6. TAMÁSI Csilla: Felhasználói igények vizsgálata. In: Pest m. könyvtáros, 1996. 2. sz. 35-39. p.
7. KOCSIS István: Iskola a könyvtárban munkanélkülieknek. In: Könyvtári levelezőlap, 1994. 10. sz. 21-22. p.
8. MEZEI György– SARLÓS Katalin: Nyomorskála. Bp., Léthatáron Alapítvány,1995. 83 p.
9. NAGY Éva: Hajléktalanok a könyvtárban. Riporter: Bódai Pál Péter In: Magyar hírlap, 1995. 4. sz. 3. p.
10. SOPONYAINÉ URBÁN Irén: A szabadidős tevékenység szerepe a sikeres öregedésben In: Szociális munka, 1999. 4. sz. 210-214. p.
11. KARAKÓ Józsefné: Jelentés egy kísérletről, amelynek már hagyományai is vannak a kerületben. Bp., 1999. 1-3. p. (Kézirat)
12. Gyorsjelentés a szegénységről. Szerk.: Czike Klára, Tausz Katalin. Bp. Szociális Szakmai Szövetség, 1996. 115 p.
13. KISSNÉ ANDA Klára: UGYE-klub a könyvtárban. In: Könyvtári levelezőlap, 1999. 5.sz. 1-7. p.
14. KISS Anna: Lakótelepi gyerekek – gyermekkönyvtáros szemmel. In: Hajdú-Bihar m. könyvtári téka, 1995. 1. sz. 18-24. p.
15. ANDORKA Rudolf: Merre tart a magyar társadalom? : Szociológiai tanulmányok a magyar társadalom változásairól és problémáiról. Lakitelek, Antológia K. 1996. 238 p.
16. CSALAY András: Mit tehet a könyvtár a deviáns és kallódó fiatalokért? In: Könyvtáros, 1987. 8. sz. 472-476. p.
17. BARTOS Éva: A könyvtár szerepe a társadalmi beilleszkedési zavarok leküzdésében. In: Könyvtáros, 1987. 8. sz. 476-479. p.
18. GRIŠINA, S.: Žizn' i smert' – na konce igly. Profilkctika narkomanii. In: Biblioteka, 1999. 20. 21-22. p.
19. SIMON Cs. József: Börtön Népfőiskola indult Szolnokon. In: Szociális munka, 1999. 1. sz. 59-61. p.
20. TURBÓK Attila: Egytömbű idő: a büntetés három stációja. In: Börtön újság, 1999. január 22. 11. p.

INTERJÚK

Az interjúkat készítette Kövesháziné Muntyán Alexandra

21. Bartos Éva osztályvezetővel. 2000. május 17. (FSZEK Központi Könyvtár, Olvasószolgálati Osztály)
22. Hegedűsné Zöldi Hedvig könyvtárvezetővel. 2000. július 12. (FSZEK VIII/2.sz. Fiókkönyvtár, Budapest, Kálvária tér 13.)
23. Horváthné Jakubecz Ilona régió igazgatóval. 2000. szeptember 18. (FSZEK Budai Könyvtárak Régiója, Budapest, I. Szilágyi Dezső tér 6.)
24. Kapuvári Zsuzsa könyvtárvezetővel. 2000. szeptember 18. (FSZEK VII/2.sz. Fiókkönyvtár, Budapest, VII. Rottenbiller u. 10.)
25. Kovács Éva régió igazgatóval. 2000. szeptember 12. (FSZEK Dél-Pesti Könyvtárak Régiója, Budapest, XIX. Kossuth Lajos. u. 8.)
25. Vörösné Jánosi Katalin könyvtárvezetővel. 2000. július 20. (FSZEK XIII/8. sz. Fiókkönyvtár, Budapest, XIII. Dagály u. 9.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

MANCI

Könyvtáros kollégáink figyelmébe ajánljuk *MANCI* nevű könyvtártudományi folyóiratcikk-adatbázisunkat.

Üzemeltetéséhez szükséges a MicroISIS program min. 3.0 változata

A kurrens anyag éves előfizetési díja 5800.- Ft + ÁFA. Az aktualizálást lemezen vagy az Interneten szállítjuk negyedévenként.

Lehetőség van az adatbázis visszamenőleges megrendelésére 1986-ig, évenként 3000.- Ft + ÁFA térítés ellenében.

Előfizetési szándékukat jelezzék számunkra, hogy átutalási számlát küldhessünk.

Az adatbázis megrendelőinek az időközben kifejlesztett új funkciókat (on-line help, találatválogató program) térítésmentesen átadjuk: a tárgyi keresést megkönnyítő online tezaurusz ára: 8000.- Ft + ÁFA

További információkért forduljon a *MANCI* szerkesztőihez a 224-3796-os telefonon, vagy a novak@oszk.hu e-posta címen.

Várjuk megrendelésüket!

OSZK KMK Könyvtártudományi Szakkönyvtár
1827 Budapest, Budavári Palota F. épület

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

KITEKINTÉS

Nemzeti bibliográfia Lettországban: hagyomány és változás

Szemle

Anita Goldberga

A tanulmány a Vilniusban 2000. október 5-6-án rendezett ***Library as information gateway to the new millennium*** és a Tallinnban 2000. október 12-13-án rendezett ***National bibliography in changing*** environment c. konferenciákon tartott előadások alapján íródott. A fordítást **Murányi Péter** készítette.

Bevezetés

Abban az időben, amikor az egész világon két ellentétes tendencia figyelhető meg, nevezetesen a gazdaság globalizációja és a nemzetek vágya kultúrájuk és identitásuk megőrzésére, az olyan fogalmak, mint az integráció, együttműködés, szabványosítás, harmonizáció egyre időszerűbbé válnak. A könyvtárak, különösen a nemzeti könyvtárak képesek arra, hogy információikat a leghozzáférhetőbben és a legérthetőbb módon kínálják fel, s lehetővé tegyék a mások által szolgáltatott információkhoz való hozzáférést is. A tudás és az információ rendszerezése elektronikus környezetben szabványosított információfeldolgozást és -szolgáltatást kíván meg a könyvtáraktól. Pontos bibliográfiai és metaadatok szükségesek a nemzeti virtuális bibliográfia kialakításához és hozzáférhetővé tételéhez. A nemzeti bibliográfia teremti meg a nemzeti dokumentumszolgáltató rendszer alapjait is. Lettországban a „Lettország Nemzeti Könyvtára" törvénynek megfelelően a Nemzeti Könyvtár fele-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

lős a nemzeti bibliográfia fejlesztéséért, ő a nemzeti bibliográfiai erőforrások előállítója.
A nemzeti bibliográfia legfőbb feladata ma minden adat (kurrens és retrospektív) elektronikus formában történő szolgáltatása.

Célok:

- minél teljesebb feltártság;
- hozzáférhetőség;
- a nemzetközi bibliográfiai szabványoknak való megfelelés;
- adatcsere országos és nemzetközi szinten (az osztott katalogizálás támogatása).

A lett nemzeti bibliográfia jellegzetességei

A nemzeti bibliográfia a Lett Nemzeti Könyvtár egyik prioritása. A lett nemzeti bibliográfia egyedi jellegzetessége az, hogy az első lett nyelvű dokumentum megjelenésétől, 1525-től máig a teljes időszakot feldolgozza. Nemrég (1999-ben) a Lett Nemzeti Könyvtár Ritka Könyvek és Kéziratok Osztálya megjelentette a „Régi Lett Nyomtatványok 1525-1855" bibliográfiai indexét. A lett nemzeti bibliográfia egyes hiányait a Lett Akadémiai Könyvtár pótolta: „A lett irodalom indexe: kiegészítés (1585-1919) a J. Misinš által készített „A lett irodalom indexe" köteteihez; a lett kalendáriumok (1750-1919) stb. A lett nemzeti bibliográfia másik egyedi jellegzetessége, hogy az összes, a 18. század közepétől hozzáférhető periodikum anyaga analitikusan fel van tárva. Ezek az indexek a tudományok és a gyakorlati tevékenységek minden területére kiterjednek. A II. világháborúig ezt a tevékenységet az ismert lett bibliográfus, *Augusts Ginters* (1885-1944) végezte. Hogy lefedjék a teljes időszakot 1920-ig, a nemzeti bibliográfiai indexek rendszeres publikálásának kezdetéig, a *„Lett tudomány és irodalom"* indexe folytatásának publikálásával a Lettonica Osztály pótolja a hiányokat. A Lett Nemzeti Könyvtár Bibliográfiai Intézete Lettország nemzeti bibliográfiájának központja. Ez készíti a nemzeti bibliográfia havonta megjelenő nyomtatott kiadását, a *„Latvijas Preses Hronika-t"*; fenntartja és aktualizálja a nemzeti bibliográfiai adatbázist (1996-ban indult, jelenleg körülbelül 600 000 rekordot tartalmaz MARC formátumban): könyveket, analitikákat (időszaki kiadványok cikkeit), lettikákat.

1. táblázat

A Bibliográfiai Intézet adatbázisai 2000 októberében

Cím	A tételek száma	A lefedett időszak
A könyvek adatbázisa	14 070	1997-től
Az analitikák (cikkek) adatbázisa	529 100	1996-tól
Lettika	26 435	1997-től
Az időszaki kiadványok adatbázisa	3 600	1991-1997
Az időszaki kiadványok rendszerének adatbázisa	21 600	1740-1998
A kiadási statisztikák adatbázisa	11 500	1995-től
ISSN helyi adatbázis	850	1995-től
ISBN/ISMN helyi adatbázis	800	1998-tól

Az adatbázis MARC formátumban hozzáférhető a http://www.linc.lv címen.

Néhány lap a nemzeti bibliográfia gépesítésének történetéből

Szövegszerkesztővel kezdtünk rekordokat készíteni nyomtatási célokra az 1990-es évek elején, 1996 óta használjuk az ALISE nevű helyi rendszert (DOS verzió; az adatok elérhetősége a weben). Ez a tény különösen fontos Lettország egész könyvtári rend-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

szere számára, mivel tesztelés és a Bibliográfiai Intézet által végrehajtott kiegészítések után ezt a rendszert sok könyvtárban (ma már több mint 100-ban) vezették be.

Előnyei a következők voltak:

- a személyzet képzése (a MARC (UK), ISBD, ETO bevezetése);
- adatszolgáltatás lehetősége a nyomtatott változathoz (Latvijas Preses Hronika stb.);
- adatcsere elektronikus formában (flopi lemezeken, e-mail útján, on-line) kb. 30 könyvtárral az osztott katalogizálás kezdetei (7 regionális könyvtár exportál adatokat a Bibliográfiai Intézet számára, a helyi sajtó cikkeinek adatait).

Hátrányok:

- nincs authority control (a szerzők egységes besorolási adatai);
- nincs serials control (az időszaki kiadványok egységes besorolási adatai);
- mindig növekvő igény egyre nagyobb szerver kapacitásra.

A Bibliográfiai Intézet a Könyvtári Információs Hálózat (Library Information Network Consortium, LINC) többi tagjával az ALEPH integrált rendszer bevezetésén dolgozik;

Néhány probléma, amit meg kell oldani az ALEPH500 bevezetése során:

- az adatok átvitele az ALISE-ből az ALEPH-be (A UK MARC-ból US MARC-ba, figyelembe véve a többnyelvű használatot, különböző írásmódokat és központozást, a lehetséges duplikációkat);
- a nemzeti bibliográfia nyomtatott változatának kiadása;
- a személyzet átképzése;
- együttműködés a Lett Nemzeti Könyvtár és a konzorciumban résztvevő többi könyvtár között;
- a kétoldalú nemzeti bibliográfiai adatáramlás biztosítása az ALEPH és az ALISE, LIBER vagy más Lettországban használt rendszerek.

Pillanatnyilag az látszik valószínűnek, hogy a közművelődési könyvtárak más integrált könyvtári rendszert fognak használni, nem az ALEPH500-at. A különböző rendszerek kompatibilitása, az adatkonverzió biztosítása az egyik rendszerből a másikba az egyetlen lehetőség a sikeres együttműködésre egy közös könyvtári információs hálózat létrehozása érdekében Lettországban. Ez fogja garantálni az információs források közös feldolgozását, a nemzeti bibliográfiai adatok helyi, országos és nemzetközi hozzáférhetőségét.

A nyomtatott lett nemzeti bibliográfia (1763-1995) retrospektív konverziójának projektje

A bibliográfiai információk legnagyobb része Lettországban még mindig csak hagyományos formában férhető hozzá, s mostanáig nem csatlakozott a nemzetközi vérkeringéshez – még azok az információs kincsek sem, amelyek Európa és a világ kultúrájához tartoznak. A katalóguscédulák géppel olvasható formára való konverziója népszerű Európa számos nagy könyvtárában (British Library, Cseh Nemzeti Könyvtár, Szlovén Nemzeti Könyvtár, Magyarország, Lengyelország és más országok szakkönyvtárai. Szomszédaink – Litvánia és Észtország – szintén ezt a változatot támogatták. A Lett Nemzeti Könyvtár és Lettország más könyvtárai katalógusainak nagy része külföldi publikációkat tartalmaz (legtöbbjük szovjet publikáció oroszul) az 1945-1990 közötti időszakból. Ezeknek a rekordoknak a nagy száma duplikációt jelenthet az Észtországban és Litvániában már konvertált katalógusokkal és a jövőben az oroszországiakkal is. Megvizsgáltuk a rekordok importálásának azon módjait, amelyeket a mai technika lehetővé tesz (pl. a nemzeti bibliográfia rekordjainak csere verziója az OCLC-vel, különböző nemzeti bibliográfiák CD-ROM változatának használata.) Emiatt a legésszerűbbnek az látszik, ha csak a nyomtatott nemzeti bibliográfiában szereplő lett dokumentumok konverziójára kerül sor.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Már bemutattuk a Bibliográfiai Intézet által 1996-tól készített nemzeti bibliográfiai adatbázist. A nyomtatott információk géppel olvasható formába való konverziója a már létező adatbázist mintegy 2,5 millió rekorddal fogja gazdagítani.

2. táblázat

A nemzeti bibliográfia publikációi és a rekordok száma

A nemzeti bibliográfia publikációi	A rekordok száma
Latvijas Preses Hronika	1 652 066
könyvek (1940., 1941, 1944-1996)	100 610
analitikus tételek (1950-1993)	1 331 793
Lettica („Lettország és a lettek a világ sajtójában") (1958-1990)	182 347
nyomtatott zene (1940, 1941, 1944-1995)	6 466
grafikai művek (1949-1995)	19 826
kritikák (1940, 1941, 1944-1995)	11 024
„Lettország tudománya és irodalma" (1763-1941)	812 512
„A Lettországon kívül kiadott lett publikációk bibliográfiája"	11 250
Összesen:	2 475 828

Mindez hozzáférhető lesz valamennyi könyvtár számára Lettországban s külföldön is két projektnek köszönhetően, ezek a „Könyvtári Információs Hálózat Konzorciuma" (Library Information Network Consortium - LINC) és a „Lettország közös könyvtári információs rendszere".

A projekt célja és várható eredményei

A projekt hosszú távú célja egy egyedi nemzeti kulturális adatbázis létrehozása (a 18. század közepétől 2000-ig) a nemzeti bibliográfia nyomtatott indexeinek géppel olvasható formába való konvertálásával (136 000 szövegoldal).

A várható eredmények:

- A nyomtatott bibliográfiai adatok (1763-1995) megőrzése US MARC formátumban és digitális formában;
- ezen adatok hozzáférhetősége helyi, országos és globális szinten az ALEPH500 könyvtári rendszer segítségével;
- jobb szolgáltatások a könyvtárhasználók számára (jelenleg az elektronikus katalógus mellett számos cédulakatalógust is használni kell, amikor keresnek a gyűjteményekben);
- megosztott bibliográfiai adatok (a Lett Nemzeti Könyvtár által konvertált nemzeti bibliográfiai rekordok elérhetőek lesznek Lettország egyéb könyvtárai számára).

A projekt szervezői

A projektet a Lett Nemzeti Könyvtár Bibliográfiai Intézete valósítja meg az SWH-TECHNOLOGY céggel együttműködve. Azért választottuk ezt a céget, mert komoly tapasztalatokkal rendelkezik. Ez a második legnagyobb programozó cég Lettországban, amelynek nemcsak Európából vannak ügyfelei, hanem az USA-ból is. A cég szakemberei képesek voltak a lehetséges szoftver olyan nemhagyományos verziójának megtervezésére, amely lehetővé teszi a munka egész technológiai ciklusának egyszerre való megvalósítását (a szkennelt rekordtól a MARC formátumú, strukturált rekordig, azaz a végső cél eléréséig).

Speciális szoftver tervezése

Ez a technikai feladat nagyon összetett volt: a különböző időszakok (1763-1990) különböző minőségű nyomtatott bibliográfiai rekordjainak konverziója MARC formátumra, amely a mezők meghatározásán alapszik, a szövegek meghatározott elrendezésének példáin alapul (figyelembe véve a többnyelvű alkalmazásokat, a lett betűkészletek egyediségét, régi nyomtatványokat stb.). Az SWH-T által

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tervezett szoftver egyetemes program, amely lehetővé teszi bármely szöveg elemzését és strukturálását, ha algoritmust lehet rá vonatkozóan meghatározni. A retrospektív konverziós szoftver egylépéses szoftverként használható, ahol az oldalak képei egyszerre teszik meg a három szakaszt, azaz lehetővé teszi az összes felismerési/feldolgozási problémák egyszerre történő megoldását, miközben az eredeti kép elérhető egy kezelő számára.

A projekt első fázisának (2000) eredményei

A projekt első szakaszában a következő feladatokat teljesítettük:

- a nyomtatott indexek elemzése és vizsgálata annak érdekében, hogy racionalizáljuk a retrospektív konverziót; a műveletek módszerének és technikai sémájának kidolgozása,
- az eredeti egylépéses szoftver tervezése és tesztelése, a szabványos alkalmazások integrálása ebbe a további retrospektív konverzió sikeres megvalósításának céljával;
- pillanatnyilag hiányzó bibliográfiai információk elkészítése a legnagyobb igényt jelentő 1990-es évekre vonatkozóan (körülbelül 63 000 MARC formátumú rekorddal egészítettük ki az addigiakat);
- a jövőben szükséges munkaidő és hardver mennyiségének felbecsülése.

A projekt továbbfejlesztése (második szakasz)

A projekt megvalósításának első szakasza szolgál a további jövőbeli projektek folytatásának alapjául. A tervezett szoftver biztosítja a nemzeti bibliográfia indexek „Latviešu zinātne un literatūra" (Lett tudomány és irodalom) – az első részben az 1920-1930 közötti időszak rekordjai, amelyek iránt a legnagyobb igény mutatkozik. Így az Örökség 1 projekt keretében megóvott hírlapokkal való kapcsolat a gyakorlatban is tapasztalható. A Lett Nemzeti Könyvtár valósítja meg az Örökség 1 projektet (az 1822-1940 közötti lett időszaki kiadványok konzerválása), amelyet a lett Soros Alapítvány és az OSI NLP támogat. A két projekt közötti együttműködés eredményeként az adatbázis analitikus rekordjai és a szkennelt újságcikkek (CD-ROM-on) közti kapcsolatot sikerül biztosítani (metaadatok használatával). A konvertált és kurrens nemzeti bibliográ-

3. táblázat

A nemzeti közös katalógus

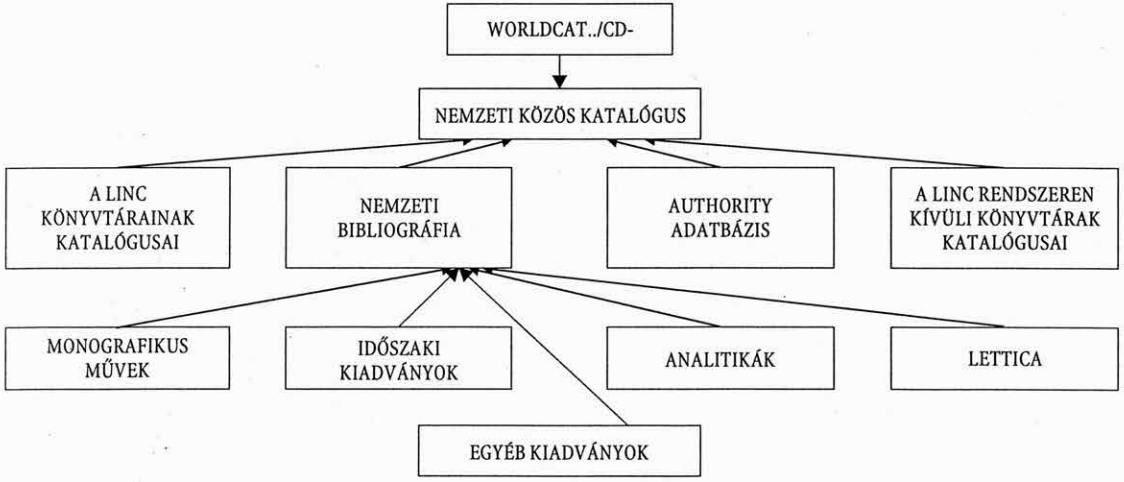

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

fiai adatok a nemzeti közös elektronikus katalógus egy logikai adatbázisát képezik, s a nemzeti dokumentumszolgáltató rendszer alapjául fog szolgálni. Az analitikus leírások tárgyi információkkal fognak kiegészülni. A monografikus művek és az időszaki kiadványok leírásai kiegészülnek authority rekordokkal és a Lett Nemzeti Könyvtár Lettonica osztályának és egyéb könyvtárak gyűjteményi adataival. A projekt következő szakaszában a Lett emigráns publikációk bibliográfiája („Latviešu trimdas izdevemu bibliogrāfija") szerepel majd. Ezt követi majd a Latvian Press Chronicle rekordjainak konverziója (először a monografikus művek része - 100 000 rekord). Az utolsó részt a régi nyomtatványok (kb. 3000 szövegoldal) rekordjai jelentik majd. Lehetségesnek tartjuk, hogy ebben az esetben a manuális feldolgozás sikeresebb lehet. Minden rekordot exportálunk az ALEPH500-ba, amely

4. táblázat

A retrospektív konverziós program működése, a használatától várható költségcsökkenés

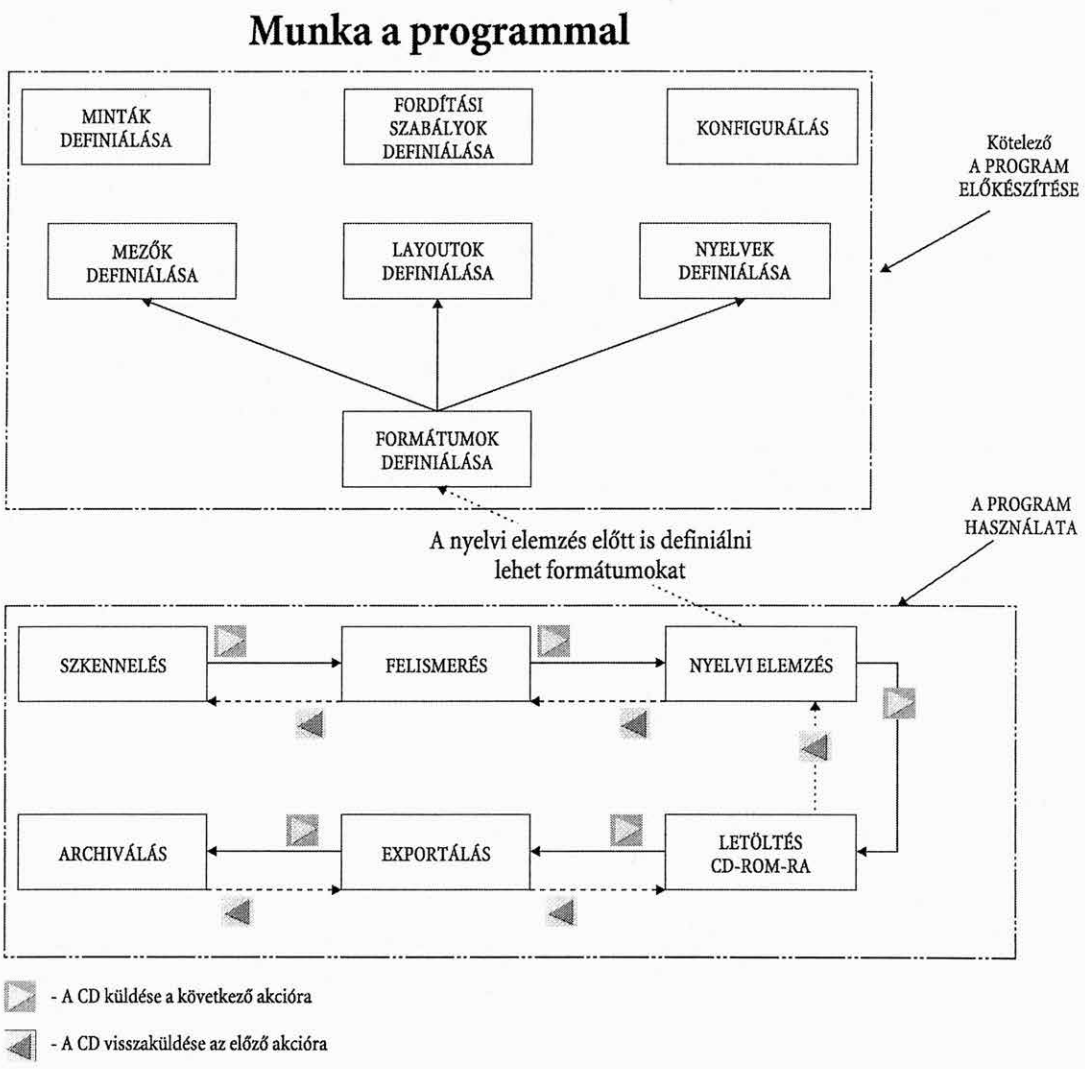

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

megfelel a nemzetközi szabványok (ISBD, USMARC, authority control, Z39.50) követelményeinek, amelyet a többi könyvtár is megkap (először a LINC-ben résztvevő könyvtárak, azután közművelődési, szak- stb. könyvtárak <az Állami Beruházási Program támogatása esetén>). Mivel az ALEPH500 az erőforrásoknak az interneten keresztül való megosztásán alapul, ez biztosítja a legmagasabb szintű együttműködést. Minden publikációról egy MARC rekord készül csak, amelyet kiegészítünk a Lett Nemzeti Könyvtár Lettonika Osztályának és az egyéb LINC könyvtáraknak az adataival.
Az *5. táblázat* összehasonlítási lehetőséget ad arra, hány emberévre van szükség 2,5 millió rekord feldolgozására a retrospektív konverziós programmal és anélkül.

6. táblázat
A költségek összehasonlítása

A költségek összehasonlítása	Szükséges munkamennyiség:
a Retro szoftver használatával	21,06 emberév
a Retro szoftver nélkül	132,51 emberév
Átlagos havi fizetés	200 USD
Átlagos éves fizetés (adóval együtt)	3 312 USD
A projekt kiadásai a Retro szoftver használatával:	
fizetés:	69 742,23 USD
Retro szoftver:	33 000,00 USD
Összesen:	102 742,23 USD
A projekt kiadásai a retro szoftver nélkül:	
Összesen:	438 862,81 USD
Különbség:	336 120,58 USD

5. táblázat
Retrospektív konverzióval vagy anélkül

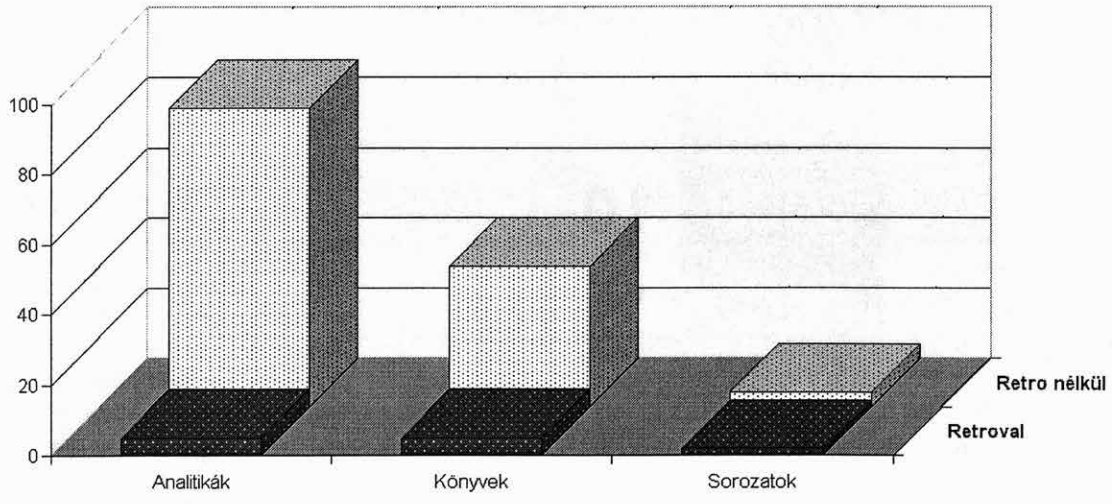

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Várhatóan a retrospektív konverziós szoftverrel való munka 6,4-szer hatékonyabb lesz, mint a manuális adatfeldolgozás (ld. *6. táblázat*).

A projekt sajátosságai

A projekt első szakaszának megvalósítása egybeesik azzal, amikor a Lett Nemzeti Könyvtár bevezeti az új könyvtári információs rendszert, az ALEPH500-at. Ez a bibliográfusok munkáját sokkal bonyolultabbá teszi. Az új rendszer katalogizáló modelljét ki kell fejleszteni, a US MARC sajátos jellemzőit meg kell ismerni (mostanáig a UK MARC-ra alapozott IT ALISE rendszerrel dolgoztunk), a kurrens bibliográfiai munkát folytatni kell, s ugyanakkor a SWH-Technology céggel együttműködve részt kell venni a retrospektív konverziós projektben. A projekt első szakaszába csak információtechnológiai szakembereket vontunk be külsősként. Nem lehetséges hallgatók és hozzájuk hasonlók bevonása, mert nagy tudású, gyakorlott bibliográfusokra van szükség. A szoftvertervezőt segítő bibliográfusnak a programozási nyelv alapjait is ismernie kell. A munka bonyolult a megfelelő állami támogatás hiánya miatt is: a költségvetésnek nem képezik részét a könyvtári munka új irányai, mint a retrospektív konverzió, digitalizálás és hasonlók. Az egyedüli lehetőség a munka folytatására pénzügyi támogatás keresése, részt véve különböző alapítványok által meghirdetett pályázatokon. Mivel a retrospektív konverzió új trend a könyvtári munkában Lettországban, csak külföldi tapasztalatokból kaphatunk támogatást. A tanulmányutakon, tapasztalatcseréken, konferenciákon való részvétel is a rendelkezésre álló pénztől függ. Az ilyen alkalmak nagyon hasznosak számunkra, lehetőséget adnak arra, hogy megismerkedjünk mások eredményeivel, ugyanakkor elkerüljük hibáikat. A modern technológiák alkalmazása a könyvtári munkában elősegíti a személyzetnek azt a vágyát, hogy új tudásra tegyenek szert, bátorítja önbecsülésüket, s kétségtelenül növeli a könyvtárak és a könyvtárosok presztízsét a nagyközönség előtt.

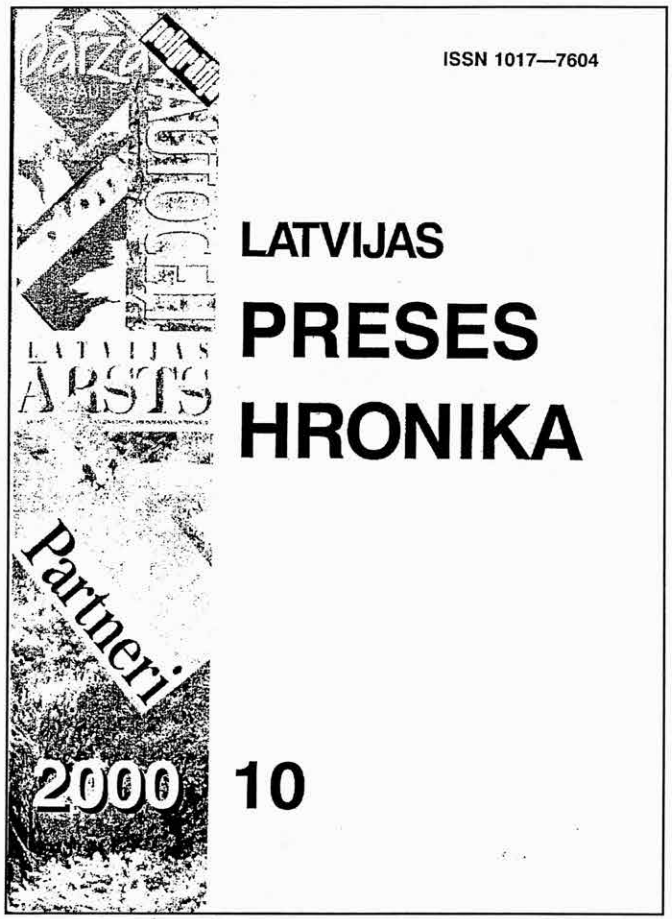

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Kis lett-magyar komparatisztika. A nemzeti bibliográfiák (főleg a cikkanyag feltárásának) összehasonlítása

Murányi Péter
peterm@kit2.bdtf

Bevezetés

Először a Lett Orvosi Akadémia Könyvtárában tartottam kezemben egy kötetet a kurrens lett nemzeti bibliográfiából, *a Latvijas Preses Hronika*-ból. Belelapozva úgy éreztem, hogy érdemes lenne alaposabban is megismerkedni vele. Szerencsére sikerült megszervezni, hogy ellátogassak a Lett Nemzeti Könyvtár keretében működő Bibliográfiai Intézetbe (jelenleg a nemzeti könyvtár hét különböző helyszínen, régi épületekben működik, de impozáns terveik vannak egy új nemzeti könyvtár építésére), s ott találkoztam *Anita Goldbergá*val, az intézet vezetőjével, a nemzeti könyvtár egyik igazgatóhelyettesével, s amellett, hogy kaptam tőle két kötetet nemzeti bibliográfiájukból (2000. 9., 2000. 10.), alkalom nyílt egy kis beszélgetésre, valamint arra, hogy belepillantást nyerjek abba is, hogyan készül nemzeti bibliográfiai adatbázisuk. További információkat már itthonról kértem tőle, ennek kapcsán kaptam meg azokat az előadásokat, amelyeknek a szövege az előbbiekben olvasható. Eredetileg csak a kurrens nemzeti bibliográfia készítésével kapcsolatban érdeklődtem nála, de ahogy megismertem a retrospektív feldolgozásra vonatkozó elképzeléseiket, rájöttem, hogy azok is éppen olyan érdekesek lehetnek a magyar olvasók számára.

Itt azonban arról kell írnom, mit találtam érdekesnek a nyomtatott nemzeti bibliográfiában. Először csodálkoztam azon, hogy miért 2000 októberi a legfrissebb szám, amit 2001 február elején megkaptam. Mit jelent az a hónap, amit az adott köteten találhatok? (Kötetet írok, nem füzetet, hiszen minden hónap anyaga mintegy 400 oldal, A/5-ös méretben). A mi nemzeti bibliográfiánkkal ellentétben itt egy kötetben, de egymástól természetesen elválasztva találhatjuk meg a különböző dokumentumtípusokat, műfajokat. Összesen 6 sorozatot találha-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tunk (*Grāmātu hronika* – könyvek, *Nošu hronikā* – nyomtatott zeneművek, *Attelizdēvumu hronika* – grafikai művek, *Žurnalu un avīzu rakstu hronika* – időszaki kiadványok cikkei, *Recenziju hronika* – kritikák, *Letika* – patriotika irodalom), ezek közül négy szerepel minden számban (a nyomtatott zeneművek és a grafikai művek nem), s a terjedelem több mint felét az időszaki kiadványok cikkei teszik ki. Ezek esetében lehet legkönnyebben megállapítani, hogy mikori anyag az, amit feldolgoznak. S a 10. számban havi folyóiratok 10. számából vett cikkeket, napilapok esetében október legvégéről származókat is találtam. Vajon milyen képet kapok, ha összehasonlítom az itt található anyagot azzal, hogyan dolgozzák fel az időszaki kiadványok anyagát a magyar nemzeti bibliográfia keretében?

A feldolgozott tételek száma a lett cikkbibliográfiában, a lett könyvkiadás és sajtó mérete

Havonta mintegy 3000 cikk adatai kerülnek be a nyomtatott nemzeti bibliográfiába. A 9. számban 2936 (28414-31349), a 10-ikben 3094 (31351-34444.) szerepel. A tételszám annyiban lehet megtévesztő, hogy a számozás az évben nem egyről indul, hanem 5001-ről, az ezt megelőző számokat fenntartják a három előbb sorrakerülő sorozatnak, előre megbecsülik tehát az év során várható dokumentumok számát, s kis rátartással kihagyják azok számát. Elmondták, hogy az analitikák adatbázisába kerülő tételek mintegy egyharmadát válogatják be a nyomtatott bibliográfiába, havi csaknem 10 000 tételből kb. 3 000-et, évi 110 000-ből 36 000-et. Ezeket a számításokat alátámasztja az az adat, hogy 1996 elejétől 2000 októberéig, tehát kevesebb mint öt év alatt 529 100 cikk adatai kerültek be az adatbázisba.

Igen nagy számról van szó tehát, hiszen Lettország Magyarországnál sokkal kisebb, területe mintegy kétharmada, lakossága pedig negyede hazánkénak. Nem lehet természetesen egyenes arányosságot várni a lakosság és a kiadott könyvek és időszaki kiadványok között.

Évről évre fokozatosan nő a kiadott könyvek száma, ha 1991-től, az ország újra önállóvá válásától nézzük 1991: 1387, 1992: 1509, 1993: 1614, 1994: 1677, 1995: 1968, 1996: 1965, 1997: 2320, 1998: 2596, 1999: 2652, 2000-ben pedig az októberi kötet után 2684-nél tartottak, tehát várhatóan 3000-es számot is túllépik. (Ezzel az utóbbi évekből már a szovjet idők csúcsait is túlhaladják, ahonnan az évtizedfordulók adatai közül 1980 emelkedett ki 2546-tal. Nem tudni, hogy azok közül mennyi volt az orosz nyelvű, 1999-ben 2191 kiadvány jelent meg lett nyelven, ezt követte az orosz (205), az angol (123) és a német (49). Az orosz nyelv helyzete sajátos, mert a szovjet időszak tendenciáinak köszönhetően a lakosság több mint 30%-a orosz, akik jelentős számban hozzájuthatnak Oroszországban publikált anyagokhoz is. Mindez érvényes az időszaki kiadványokra is. A forrásul használt statisztika (Latvijas Presse 1999, a Bibliográfiai Intézet kiadványa) szerint 262 periodikus kiadvány (folyóirat, magazin, bulletin) és 235 hírlap jelent meg, az első kategóriában 68, a másodikban 23 új cím jelent meg 1999-ben, míg 29, illetve 20 szűnt meg.

Az MNB IKR-ben feldolgozott időszaki kiadványok megoszlása

A lett nemzeti bibliográfiában szereplő cikkbibliográfiát az MNB IKR 2000 szeptemberi és októberi számával hasonlítottam össze. Először a feldolgozott időszaki kiadványokat vizsgáltam meg.

2000-ben mind a szeptemberi, mind az októberi számban szereplő időszaki kiadványok:

A szeptemberi számban 97, az októberiben 100 cím szerepelt A feldolgozott kiadványok jegyzékében, de ezek közül csak 21 volt azonos.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

1. táblázat:

Az MNB IKR 2000. szeptemberi és októberi számában is feldolgozott időszaki kiaványok

	Szeptember	Október
Napilapok		
Magyar Hírlap	152-177.	178-204.
Magyar Nemzet	152-177.	178-204.
Népszabadság	152-177.	178-204.
Népszava	152-177.	178-204.
Hetilapok		
Élet és Irodalom	22-26.	27-30.
Figyelő	23-26.	27-29.
Heti Világgazdaság	22-25.	26-30.
Havi folyóiratok		
Alföld	3.	4., 5.
Beszélő	1., 2., 3.	4
Filmvilág	1.	2., 3., 4., 5.
Havi Magyar Fórum	2.	3., 4.
História	1999. 9-10., 1.	2.
Holmi	2., 3.	4.
Kritika	3., 4.	5.
Szakoktatás	3.	4., 5.
Új Művészet	1., 2.	3.
Valóság	1., 2.	3.
Ritkábban megjelenő folyóiratok		
Miskolci pedagógus	1999	2000
Műhely/ Győr	1.	2., 3.
Pannon Tükör	1.	2.
Polisz	51.	52.

Látható, hogy a két szám bázisa nagy mértékben eltér egymástól, hiszen 76 illetve 79 időszaki kiadvány csak az egyik vagy a másik számban szerepel. Különösen feltűnő az, hogy a mindkét számban szereplő havi folyóiratok között egy sem volt olyan, amelynek ne dolgozták volna fel egynél több számát az ugyancsak havonta megjelenő bibliográfiában. A havi folyóiratok viszonylag elég pontosan jelennek meg, a rajtuk szereplő hónap az esetek többségében megegyezik a megjelenés dátumával, ezért ezek adataiból is következtetni lehet a feltárás gyorsaságára.

További havi folyóiratokat találhatunk az MNB IKR egyik vagy a másik számában.

2000. szeptember: Hitel 1., 2., 3., Lyukasóra 3., Mozgó Világ 3. Muzsika 3., Új Forrás 3., 4. Vigília 3., 4. Világosság 1., 2.

2000. október: Életünk. 2., 3., 4., 5., Forrás márc., ápr., máj., Iskolakultúra 1., 2. 3., 4., Jelenkor 3., 4. Kapu 1999. 11-12. 2000. 1. Kortárs 3., Magyar Napló 1999. 12., 2000. 1., Nagyvilág 2000 1-2., Tiszatáj 2000. 2., 3., 4., 5.

Mit jelent az IKR-en található dátum?

A szeptemberi számban augusztus 31., az októberiben július 31. szerepel az anyaggyűjtés lezárásaként. Ha a feldolgozott anyag eddigi listájával ezt összevetjük, azt láthatjuk, hogy a napilapok esetében az anyaggyűjtés lezártának hónapja egybeesik azzal a hónappal, amit az adott lapból feltártak. (Megjelenési dátumot sajnos a leírásokban sem adnak, de azért ez kiszámítható.) A hetilapok esetében ehhez képest már egy hónapos csúszás figyelhető meg, a júniusi illetve júliusi számokat találhatjuk a listán, minden esetben összesen egy hónap anyagát. A havi folyóiratok esetében a legszerencsésebb esetben (az októberi jelölésű, július 31-én lezárt számban májusi számmal találkozhatunk) még egy hónappal nagyobb az időkülönbség, az esetek többségében azonban meghaladja ezt.

S az eddig felsorolt időszaki kiadványok az összes feltárt közül a legfrissebbek közé tartoznak.

A következő táblázat alapján látható, hogy vannak időszaki kiadványok, amelyekből különböző évek anyagát feldolgozták (pl. 1998, 1999), máskor az adott lapszámon szerepel több év (pl. 1998/1999).

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

2. táblázat

Az MNB IKR 2000. szeptemberi számaiban feldolgozott időszaki kiadványok időbeli megoszlása

2000. szeptember (97 feldolgozott időszaki kiadvány)					
1997	3	1997/1998	1	1997, 1998	1
1998	3	1998/1999	1		
1999	33	1999/2000	1	1999, 2000	3
2000	51				
2000. október (100 feldolgozott időszaki kiadvány)					
1997	1	1997, 1998, 1999	1		
1998	1	1998/1999	2	1998, 1999	2
1999	29	1999/2000.	1	1999, 2000	8
2000	52				

Látható, hogy mindkét hónap anyagában alig haladja meg az 50 %-ot azon időszaki kiadványok aránya, amelyeknek csak a tárgyévből származó számaiból kerültek be tételek.

Mindebből kiszámítható a címlapon feltüntetett hónap és a feldolgozott anyag megjelenési ideje közötti különbség. A tényleges lemaradás azonban ennél sokkal nagyobb, mert a szeptemberi számot december 5-én, az októberit pedig december 19-én adták nyomdába, ennek megfelelően megjelenésük a következő hónap elejére illetve végére tehető. (A 2000 októberi szám, amely a napilapokból a 2000 júliusi, a hetilapokból a 2000 júniusi, havi folyóiratokból legjobb esetben a 2000 májusi anyagot tartalmazza, 2001. január 29-én érkezett meg Szombathelyre, a főiskolai könyvtárba, így a legminimálisabban számítható késés 6-7 illetve 8 hónap, de az esetek jelentős részében az egy évet is meghaladja. (Feltehető, hogy a frissebb kiadványokból kerül ki több tétel, így a tételek arányait tekintve kedvezőbb lehet a helyzet, mint amit a címek aránya mutat.)

A lett cikkbibliográfiában feldolgozott időszaki kiadványok időbeli megoszlása, összehasonlítása az MNB IKR-rel

A lett cikkbibliográfia forrásjegyzéke két csoportban sorolja fel a feltárt időszaki kiadványokat, Folyóiratok és bulletinek (*Žurnáli un bileteni*) és Hírlapok (*Avizes*)

2000. szeptemberében 73 és 84, októberében 72 és 83 cím került a két csoportba.

A szeptemberi számban szereplő két dátum (a szerkesztés befejezése és a nyomtatás engedélyezése) 2000. 11. 13. és 2000. 11. 16. a szeptemberi, 2000. 12. 08. és 2000. 12. 12 az októberi kötet esetében. (Nem egészen másfél hónap a tárgyidőszak lezárása után.) Mivel 2001. február 2-án kaptam meg az októberi számot, ez minden további nélkül összehasonlítható az MNB IKR nem sokkal ezelőtt megjelent októberi számával, s ez hasonlóan érvényes lehet a két szeptemberire is.

A hírlapok esetében a forrásjegyzékben megjelenési időt nem tüntetnek fel, mivel természetesenek tekintik, hogy a bibliográfia címlapján szereplő hónap anyagáról van szó. Mivel a leírásokban megadják a hónapot és a napot is, könnyen megállapíthatjuk, hogy valóban ez a helyzet.

Mit tapasztalhatunk a folyóiratok esetében?

A 2000 szeptemberi bibliográfiában találhatunk egy olyan folyóiratot, amelynek az 1999. 3/4. és a 2000. 1. számát dolgozták fel. A továbbiak esetében az év feltüntetése nem szükséges, mert minden esetben 2000-es lapszámokról van szó.

3. táblázat

Adott folyóiratok hányadik számát dolgozták fel a lett cikkbibliográfia 2000. szeptemberi és októberi számában

2000 szeptember
1. 4; **1-3.** 1; **2.** 5; **2-3.** 1; **3.** 6; **4.** 3; **5.** 2; **6.** 4; **6-7.** 2; **7-8.** 1; **7-9.** 1; **7.,** 9. 1; **8.** 5; **8-9.** 3; **9.** 22; **15.** 1; **16.** 1; **22.** 1; **35-39.** 1; **36-39.** 1; **36-40.** 1; **163.** 1.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

április-május., június-július 1, szeptember-október 1.
2000 október
1. 3; **1-2.** 1; **1., 5.** 1; **2.** 2 +1 (szept.); **3.** 2+1 (nov.); **4.** 3; **4-5.** 1; **5.** 2; **6.** 2; **7.** 1; **7-8.** 1; **7-12.** 1; **8.** 3; **8-10.** 1; **9.** 6 +1 szept.; **9-10.** 5; **10.** 25; **12-13.** 1; **15.** 1; **16.** 1; **40-43.** 3; **41-43.** 1; **81-82, 85-86.** 1; **629.** 1.

Mivel magukat a lapokat, s így periodicitásukat sem ismerhetjük, egyértelműen a tárgyhónapban megjelent havi folyóiratokat (9. és 10.), azt azt megelőző számot viselőket és az összevont számokat ismerhetjük fel a listán, továbbá a hetilapokat, amelyek számozása egyértelműen az adott tárgyhónapra utal. A továbbiak között minden bizonnyal szerepelnek ritkábban megjelenő folyóiratok, amelyeknek a számozása ezért sokkal alacsonyabb, továbbá feltételezhetően Lettországban is előfordul csúszás a folyóiratok megjelenésében, így a rendelkezésre álló adatok alapján is elfogadhatjuk annak az elvnek az érvényesülését, hogy az adott tárgyhónapban beérkezett időszaki kiadványokat tárják fel. Ha a megjelenési idővel vetjük össze a feltárást, akkor azt állapíthatjuk meg, hogy az MNB IKR-ben leggyorsabban feldolgozott napilapok esetében is legalább kétszer annyi idő telik el a megjelenés és a bibliográfiába való bekerülés között, a ritkábban megjelenő időszaki kiadványok esetében az időkülönbség még nagyobb. Egyszerűbben fogalmazva: míg a lett cikkbibliográfiában januárban már az októberben megjelent időszaki kiadványok cikkeit olvashatjuk, addig ekkor az MNB IKR-ben a júliusi cikkeket a napilapokból, a júniusiakat a hetilapokból, a legjobb esetben a májusiakat a havi folyóiratokból, de az esetek jelentős részében ennél jóval korábbiakat.

Feltűnő lehet, hogy a négy magyar napilappal szemben 84, illetve 83 hírlap szerepel, ezek többsége napilap, a néhány magyar értelemben vett központi napilap mellett sok olyan vidéki lap, amelyek cikkkeinek adatait, ahogy azt Anita Goldberga írásából megtudhattuk, 7 regionális könyvtár szolgáltatja a bibliográfiai intézet számára.

(Magyarországon vidéki, megyei napilapok cikkeivel legkönnyebben a Tallózó című hetilapban találkozhatunk, ezeket leginkább a helyismereti sajtórepertóriumokban tárják fel, de az, ami a Tallózóba bekerül, gyakran nem helyi jelenséggel foglalkozik.)

A másik feltűnő dolog az, hogy havi vagy ritkábban megjelenő időszaki kiadvány esetében a lett sajtóbibliográfiában a lehető legritkábban találkozhatunk olyannal, hogy több számot egyszerre tártak fel, míg az MNB IKR-ben, ahogy azt már a havi folyóiratok esetében láthattuk, elég megszokott jelenség, esetenként több év anyagának visszamenőleges feltárására egyszerre kerül sor, ilyen például a 2000. októberi számban a Légkör 1997. 1., 2., 3., 4., 1998. 1., 2., 3., 4. és 1999. 1., 2., 3. száma, de vannak további példák is, bár nem ennyire feltűnőek. Mindez azt jelenti, hogy a feltárás folyamatossága szempontjából is különbségeket figyelhetünk meg a két bibliográfia között.

A lett cikkbibliográfiában és az MNB IKR-ben feltárt anyag szakterületi megoszlásának összehasonlítása

Mindkét bibliográfia az ETO által kialakított szakcsoportokba sorolja be anyagát. Az esetek jelentős részében ezek a szakcsoportok egybeesnek, így van lehetőség öszehasonlításra. A különbségek sokszor abból adódnak, hogy mindkét bibliográfia saját országát emeli ki, az anyagnak és az igényeknek megfelelően (Magyarország belpolitikája, története, Lettország belpolitikája, története stb.). A teljes gyűjtésből most csak a 0-s főosztály anyagát közöljük. A lett cikkbibliográfia esetében zárójelben a lásd még utalások számát közöljük. (Esetenként, amikor az adott szakcsoporthoz nem tartozik tétel,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

lásd utalót is használnak.) Ezzel a több helyre is besorolható tételek gondját oldják meg. Ebből a szempontból nem kínálkozik összehasonlítási lehetőség az MNB IKR-rel, mert abban utalásokat nem alkalmaznak.

4. táblázat

Az MNB IKR és a lett cikkbibliográfia 2000. októberi számában szereplő tételek szakterületi megoszlása

	MNB IKR	Lett cikkbibliográfia
0	44 (10381-10424.)	176 (31351-31526.)
1.	11 (10425-10435.)	39 (31527-31565.)
2.	32 (10436-10467.)	42 (31566-31607.)
3.	469 (10468-10936.)	880 (31608-32487.)
5.	69 (10937-11005.)	70 (32488-32557.)
6.	*	761 (32558-33318.)
7.	190 (11006-11195.)	602 (33319-33920.)
8.	198 (11196-11383.)	383 (33921-34303.)
9.	168 (11384-11551.)	141 (34304-34444.)

* *Nem szerepel az MNB IKR-ben, az alkalmazott tudományok bibliográfiáiban keresendő: Magyar Orvosi Bibliográfia, Műszaki Cikkek a Magyar Időszaki Kiadványokban, Magyar Mezőgazdasági Bibliográfia.*

5. táblázat

Az MNB IKR és a lett cikkbibliográfia 0-s főosztályban szereplő anyagának megoszlása

	MNB IKR	Lett cikkbibliográfia
001	-	8 (11)
002	2	5 (5)
003	5	-
004	-	76 (44)
006	-	6 (7)
007	-	3 (6)
008	3	16 (21)
02	-	29 (3)
050+070	12	-
06	1	12 (38)
069	21	3 (14)
070	-	15 (10)
087.5	-	3 (-)

Feltűnő különbségekre figyelhetünk fel. Az egyik különbség, amit láthattunk, hogy az MNB IKR-ben nem szerepel a 6. főosztály anyaga, míg a lett cikkbibliográfiában minden szakterületet megtalálhatunk. Mellette a műfajok tekintetében is tapasztalhatunk különbségeket. A 7 főosztályon belül 791.4 csoporton belül a cikkek mellett külön kiemelt csoportban (Filmas) megtalálhatjuk a filmkritikákat is (14 tétel és 3 utaló, szeptemberben 42 tétel és 8 utaló), a a 792-n belül pedig szintén kiemelve (Izrades) a színházi előadások kritikáit (októberben 57 tétel 3 utalóval, míg szeptemberben 30 tétel 1 utalóval. Ezen műfajok feltárása nálunk távolról sem megoldott, a FSZEK irodalmi adatbázisában találkozhatunk példákkal, távolról sem a teljességre törekvően. Még érdekesebb, hogy a 8. főosztályon belül az időszaki kiadványokban megjelent szépirodalmi műveket is megtalálhatjuk, nyelvenként (esetenként az országot is megadva pl. kanadai, amerikai), azon belül műfajonként: Vers; Dráma, Dramaturgia, Színpadi művek; Próza; Esszé; Szatirikus próza. Humor. Epigramma. Paródia; Történeti irodalom. Memoár. Napló. Életrajz. Önéletrajz. A legtöbb tételt természetesen a lett irodalom alkotásai adják (2000 októberében a 211 alkotás közül 143 tartozott ide). Külön csoportot képeznek a gyermek- és ifjúsági irodalom alkotásai, szintén műfajok szerint csoportosítva, összesen 79 alkotással. (Az Országos Idegennyelvű Könyvtár Műfordítás adatbázisában a külföldi alkotások szerepelnek, de hol találhatjuk meg mostanában a magyarokat?)

Találkozhatunk egyes csoportokhoz tartozó tematikus csoportokkal is, ilyen például a Sport (796/799) csoport mellett a 27. nyári olimpiai játékokhoz kapcsolódó tételek, szeptemberben 54, ok-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tóberben 53 tétellel. Állandó csoportként a 34-en belül minden számban szerepel a törvények és más hivatalos dokumentumokra vonatkozó anyag, alkalmiak például azok, amelyek a lett államelnök norvégiai útjával, a rigai filmfesztivállal, a hannoveri EXPO 2000-rel kapcsolatos cikkeket gyűjtik össze.

Ahogy már szó esett róla, könyvkritikák külön egységben szerepelnek a bibliográfiában (Recenziju hronika), ugyanabban a szakrendben, mint a cikkanyag a cikkbibliográfiában. Feltűnően kicsi az az anyag, amely ide kerül, szeptemberben 9, októberben 17 tétel. Ugyancsak ugyanazokat a szakcsoportokat alkalmazza a patriotika irodalmat feltáró Letika (szeptemberben 453, októberben 408 tétel).

A lett nemzeti bibliográfia és az MNB IKR és Könyvek Bibliográfiája mutatóinak összehasonlítása

Mivel a könyvek feltárására is ebben a szakrendben kerül sor, lehetőség van arra, hogy a kötet végén egy közös áttekintő mutatót adjanak, ahonnan egyből meg tudjuk állapítani, hogy az általunk keresett szakterületi csoportba a 4 bibliográfia közül melyikbe jutott tétel, s az melyik oldalon kezdődik. Nálunk egy ilyen megalkotása nehézségekbe ütközne, mert az MNB Könyvek Bibliográfiájában sajátos, 49 szakcsoportból álló szakrendet alakítottak ki, az ETO-ban jártasak az ETO jelzetek és MNB szakcsoportok konkordancia táblázatából tájékozódhatnak, mások a Betűrendes szakmutatóból. Igazán eredményesek azonban azok lehetnek, akik az egészet végigolvassák, mert így lehetnek biztosak abban, hogy az itt sem alkalmazott utalók hiánya ellenére (A Középiskolai zenei lexikon (7903.) csak a 01 Lexikonok. Enciklopédiák. Referenszkönyvek. Címtárak. Almanachok csoportban található meg, ahogy a Who's who: ki kicsoda a világtörténelemben? (8277.) is, ahogy a szociológusok természetesen csak a 10 Matematika csoportban találhatják meg Fokasz, Nikosz: Bevezetés a kaotikus dinamikus rendszerek matematikájába – szociológusoknak című munkáját. (Meg persze a Névmutatóból, Címmutatóból, esetleg az ISBN, ISSN mutatóból, attól függően, hogy mit tudnak.)

Ezzel ellentétben az MNB IKR-ben keresők rendkívül alapos tárgymutatót is használhatnak, sőt a személyeket emellett még a Név- és címmutatóban és az Életrajzi mutatóban (a bevezető szerint Életrajzi adatok mutatója) is kereshetnek. A lett cikkbibliográfiához (s a kötetben található többi bibliográfiához nem tartozik tárgymutató), a tárgy szerinti tájékozódást nyomtatott formában a szakrend és az utalók biztosítják. A kialakított tételszámozásnak köszönhetően az összes bibliográfiában található személynév egy mutatóban kereshető (azt nem mondhatjuk, hogy egy betűrendben, mert itt is, mint az egyes szakcsoportokban, az orosz nyelvű, cirill betűs anyag átírás nélkül külön betűrendbe kerül. (Ők járnak jobban, ha azt nézzük, hogy a többi, eredetileg is latin betűkkel írt neveket hogyan írják át, alakíttják át a lett ábécének és nyelvtani rendszernek megfelelően.) A könyvek, nyomtatott zene és grafikai művek címmutatója, a Letika anyag külön címmutatója, az ISBN mutató és a Letika anyag nyelvi mutatója tesz még lehetővé visszakeresést az eddig említettek mellett.

A lett és a magyar nemzeti bibliográfiában feltárt könyvek

A könyvek feltárását nemcsak a különböző szakrend miatt nem könnyű összehasonlítani. Az MNB IKR-rel ellentétben az MNB Könyvek Bibliográfiáján szereplő dátum nagyjából valóban megfelel a megjelenési időnek. Így például a 2000. november 15-i számot 2000. október 20-án adták nyomdába, s már a rajta szereplő dátumnál valamivel hamarabb megérkezett a szombathelyi főiskolai könyvtárba. Az anyaggyűjtés lezárásának dátumát nem

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tüntették fel, de ennek szükségképpen korábbinak kellett lennie, mint az októberben beérkezett anyagot feldolgozó lett bibliográfia esetében. Mindezek figyelembevételével értékelhető csak reálisan az itt következő kis összehasonlítás a fent említett szám és a Grāmata hroniku októberi anyaga között.

Ahogy már a korábbiakból megállapítható volt, a magyar könyvtermés jelentősen meghaladja a lettet, így a magyar bibliográfiában fél hónap tételszáma is nagyobb, mint a lettben egy hónapé (374 illetve 370, a tételszámokból ítélve ez az aránykülönbség máskor még nagyobb lehet.)

A lett bibliográfia 370 tételéből 1 származik 1995-ből, 1 1997-ből, 14 1999-ből, míg a többi, vagyis 354 2000-es. Az MNB KB 2000. november 15-i számában, 1 1997-es, 25 1998-as és 232 1999-es tétel található, a többi, vagyis 116 tétel, valamivel kevesebb mint az 1/3 rész származik 2000-ből. Hogy ez a különbség a nem megfelelő mintaválasztásból származik, vagy a magyar anyag lassabb feltárásából, az további vizsgálat tárgyát képezheti.

A magyar cikkanyag feltárása további bibliográfiákban és adatbázisokban

A hazai cikkanyag feltárása helyzetének megállapításához sokkal komolyabb vizsgálódásokra van szükség, mint a lett anyag esetében. Hiába próbálkoztunk azzal, hogy csak a két nemzeti bibliográfiát hasonlítsuk össze, a magyar anyag esetében minduntalan további bibliográfiákat kellett szóbahozni. S valóban, csak ez ad összehasonlítási lehetőséget a feldolgozott cikkanyag mennyiségével kapcsolatban. Mihez tudjuk viszonyítani a lett cikbibliográfiában évente feltárt kb. 36 000 cikket és az adatbázisba évente bekerülő mintegy 110 000 tételt. (Az Anita Goldbergától kapott információk szerint 20-an foglalkoznak a Bibliográfiai Intézetben a cikkanyag analitikus feltárásával, közülük négyen szerkesztők a többi könyvtártól kapott tételek miatt, egynek pedig az egységes besorolási adatok biztosítása a feladata.)

Az MNB IKR 1999-ben 14 797, 1998-ban 13 420 cikk került be, a novemberi füzet 12744-es tételszáma alapján 2000-re (a 2000-es füzetekbe bekerülve) a kettő közötti érték várható. Tudomásom szerint ugyanaz az anyag kerül be az adatbázisba, az MNB CD-ROM-ra, de valójában sokkal jobban használható anyag, nemcsak a keresési lehetőségek miatt, hanem azért is, mert ott az egyes tételekhez kapcsolódva is láthatjuk a tárgyszavakat, így sokkal jobban meg tudjuk ítélni egy-egy cikk tartalmát. (Nem feladatom most a sajtórepertórium adatbázis dicsérete, pedig nagyon megérdemelné, ami és amikor benne van, az nagyon jól kereshető.)

Az MNB IKR mellett mindenképp meg kell vizsgálni azokat a bibliográfiákat, amelyek a kimaradt 6 főosztály anyagát dolgozzák fel az OSZK-val történt megállapodás alapján (*Magyar Mezőgazdasági Bibliográfia, Magyar Orvosi Bibliográfia, Műszaki cikkek a magyar időszaki kiadványokban*).

A nyomtatott MNB IKR-ből hiányolt tárgyszavakat mind megkaphatjuk a Műszaki cikkek a magyar időszaki kiadványokban című bibliográfiában, legfeljebb nem az előzőben használt tárgyszóláncokat, itt egészen más a tárgyszavazási gyakorlat. Továbbá keresni ezek alapján csak a Cikk adatbázisban tudunk, a nyomtatott kiadványban nem, itt már nemcsak utalók nincsenek, de többek között tételszámok, mutatók sem, de erről már máskor írtunk. Így csak az éves oldalszám (valamivel 1000 fölött) és az egy oldalra átlagosan jutó tételek száma alapján tudjuk 14 000 körülire tenni az egy évben feldolgozott cikkek számát. (Részletekbe nem menve, meg kell említeni az MNB IKR-hez viszonyítva a feldolgozás gyorsaságát, a 2000. októberi, 2001. január 18-án érkezett számban a Computer Panorámából valóban az októberi szám tartalmával találkozhatunk, de a Chipből is ott van a 9. és 10., a PC Formatból, a Természet Világából a szeptemberi szám.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A *Magyar Orvosi Bibliográfia* 1999-ben 8736 tételt tartalmazott, 2000-ben már az 5. számban (ha írnának hónapot, ez lenne a szeptember-októberi, érkezett 2001. január 24-én) 8522-ig jutott, így várhatóan a 10000-et is meghaladhatja a feldolgozott tételek száma. A feldolgozott időszaki kiadványok jegyzéke megkönnyíti az áttekintést, a Természet Világából itt is megvan a 9. szám (meg a három megelőző), a Nővér Praxis esetében négy 1998-as szám mellett a teljes 1999-es évfolyam (6 szám), de az 59 folyóirat közül az esetek többségében a 2000-es évfolyam számait láthatjuk. A bibliográfia sajátossága a tárgyszavak betűrendjébe rendezett anyag mellett (előtt) a tárgymutató, amelyben ugyanebben a betűrendben tudjuk áttekinteni 10 oldalon ugyanazokat a tárgyszavakat, egyetlen zökkenő sincs az oldalszámokban. A bibliográfia végén még névmutatót is találunk, amelyben intézménynevek és tárgyként szereplő személyek is szerepelnek, így bizonyos mértékig ez is tárgymutató.Az anyag adatbázis-változatában biztosan még további keresési szempontok is vannak, mi azonban nem rendelkezünk az ehhez szükséges pasworddel.

A *Magyar Mezőgazdasági Bibliográfiá*ból a főiskolai könyvtárban csak az 1998-as évfolyamhoz (meg korábbiakhoz) sikerült hozzájutni. A feldolgozott tételek száma feltűnő szabályosságot mutat, 1995-ben 6000 (minden negyedévben 1500), 1996-ban ugyanennyi, 1997-ben már 7000, 1998-ban pedig már 8000.

Az 1998. 4. számban (érkezett 1999. IV. 1-jén) feldolgozott időszaki kiadványok jegyzéke szerint 1995-ös volt 1, 1996-os is 1, 1997-es 20, 1997-es és 1998-as 2, míg a döntő többség, 50 cím kizárólag 1998-as. A Természet Világából az 5-7. szám került be, de a Figyelőből a 43., az Élet és Tudományból a 42. számig is eljutottak.

Ha a négy bibliográfia tételszámait összeadjuk (14 000, 14 000, 10 000, 8 000, de mindegyik már valamivel több is lehet), minimálisan 46 000 tételig jutunk el.

De hogyan lehet ebből (*Vajda Erik* könyvének címét szó szerint idézve) „*Időszaki kiadványok válogatott cikkeinek online adatbázisa kooperációs partnerek együttműködésével**?" Vajon milyen messze állunk ettől a céltól most 1994-hez viszonyítva, amikor a tanulmány íródott? Ha csak ezt a négy bibliográfiát szeretnénk közös adatbázisban feldolgozni, milyen nehézségeket okozna az, hogy annyira különböző az egyes adatbázisok tárgyszavazási gyakorlata.

S nem csak 4 bibliográfiáról van szó 1994-ben 34 általános és szakterületi bibliográfiát sorolt fel Vajda Erik, de ezek döntő többsége társadalomtudományi volt. Bár már 9 készült adatbázisból, 6-nak volt közülük géppel készült mutatója, de csak egy olyan volt, amely géppel olvasható volt, a PRESSDOK, akkor persze még floppyn. Azóta viszont már számos további adatbázisunk is van CD-ROM-on vagy az interneten. A MANCI-ba a MAKSZAB adatai szerint mintegy évi 1500 magyar tétel kerülhet be, a *Magyar Pedagógiai Irodalom* adatai alapján az OPKM PAD adatbázisába évi 4000-nél több, ennyivel számolhatunk újabban a FSZEK irodalmi adatbázisában, valamivel többel is talán a szociológiaiban, az Országos Idegennyelvi Könyvtár nemzetiségi és műfordítás adatbázisával kapcsolatban nem tudok számokat, mert sehogy sem sikerült telepíteni a CD-ROM-ot. Ki tud teljes, hiteles listát adni arról, hogy mi létezik még a Vajda Erik által összegyűjtött, felsorolt bibliográfiák közül, melyikből lett még adatbázis, melyik szűnt meg. De ha nagyon igyekszünk, osztunk-szorzunk, összeadunk, hozzáadjuk a PRESSDOK-ban évente feldolgozott tételek számát, valahogy talán továbbiak előkeresése nélkül is meg tudjuk haladni a lettek által évente feldolgozott 110 000 tételt. Ez a célunk? Ez a győzelem? Vajon mit szólna, mit szól Vajda Erik ahhoz, hogy Lettországban valóban létezik „Időszaki kiadványok válogatott cikkeinek online adatbázisa kooperációs partnerek együttműködésével"?

---

* VAJDA Erik: Időszaki kiadványok válogatott cikkeinek on-line adatbázisa, kooperációs partnerek együttműködésével. (Megvalósíthatósági tanulmány.) [Közr. az] Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központ. Bp. OSZK-KMK, 1994. 57. p. (A Könyvtári Figyelő könyvsorozata, ISSN 1217-6753 : 2)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Tudósítás az ALA téli konferenciájáról* 1. rész

Hajdu Katalin

Az amerikai könyvtárosok szerint az Amerikai Könyvtári Egyesület (ALA) téli konferenciáját 2001-ben nem véletlenül tartották éppen a fővárosban. Az időben ezzel csaknem egybeeső „elnöki beiktatási nap", január 20-a új lehetőségek megnyílását jelentheti – gondolták a könyvtárosok. Hogy várakozásuk mennyire válik valóra, ma még természetesen, nem lehet tudni. Mindenesetre a konferencia résztvevői nem hagyták figyelmen kívül azt a tényt, hogy elnökük, az USA 43. elnöke, *George W. Bush* felesége hajdan könyvtáros volt Texasban. Azt remélik, hogy a konferencia eseményeinek híre a konferenciateremből eljut a Fehér Házig, ahol majd érzékeny fülekre talál.

Méreteit tekintve a Washington Convention Centert első látásra elegendőnek hinné az ember a könyvtárosok évközi konferenciájához, ámde a több mint tízezres jelenlétre, a szám szerint több mint 1100 előadás és 490 kiállító számára, kevésnek bizonyult. Január 12-e és 17-e között még tizennégy rangos washingtoni szálloda tanácstermei szolgáltak helyszínként az amerikai könyvtárosok aktuális problémáinak megbeszélésére.

Az előadások hihetetlennek tűnő mennyisége talán érthetőbbé válna, ha az *ALA* szervezeteinek számát is mellé írnánk, ha tudnánk pontosan. Rendelkezésünkre áll az említett programfüzet, melynek alapján a résztvevő szervezetek száma 91 (kilencvenegy!). Ebbe beletartozik pl. az *ALA Közkönyvtári Egyesülete (Public Libraries Association),* mely ötven állam közkönyvtárait fogja össze, vagy a csupán néhány tagú *Intellectual Freedom Round Table Committee,* amely a Kongresszus határozatait figyeli a magánügy jogával kapcsolatában. Arra már nem vállalkoztunk, hogy kiderítsük egy-egy állam különböző típusú szervezetének, hány alszervezete van és azok közül melyiknek hány, az éppen aktuális problémák megoldására felállított kerekasztal konferenciája.

* (ALA Midwinter Meeting, Washington Convention Center, 2001. január 12-17.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A könyvtárosok tájékoztatása az öt nap alatt minden módon biztosítva volt. A vaskos hivatalos programfüzeten kívül az ALA különböző szervezeteinek (council, committees, special committees, divisions, charters, roundtables) prospektusai, szórólapjai segítettek eligazodni, nemcsak a programfüzetben feltüntetett 1100 előadás útvesztőjében, hanem rövidebb-hosszabb ismertetőket is közöltek a kiállítókról. Nem hiányozhatott a szóróanyagok közül a következő konferenciákra való felhívás, így Denverbe a Tudományos és Szakkönyvtárak Egyesületének (*Associaton and Research Libraries ACRL)* 10. konferenciájára és kiállítására szóló, valamint az ALA rendes éves (nyári) San Francisco-i konferenciájára, júniusban.

A *Cognotes – Official Conference Newspaper* c. hírlevélnek (mely 29 éve nélkülözhetetlen segédlete az ALA konferenciáknak) három száma jelent meg a konferencia ideje alatt. Általában az előző nap fontosabb eseményeiről számoltak be, hírt adtak a kiemelkedő napi eseményekről, s tájékoztatást a kiállítókról.

Az *ALA Washington Office* 2001. január 13-án közreadott *Legislative Update*-jából pl. megtudhatjuk, hogy a szövetségi kormány könyvtárral kapcsolatos programja 1 milliárd dolláron felül van, amely 200 millió dollárral magasabb a tavalyinál. A hivatal vezetőjétől, *Mary Costabile*-tól viszont az is kiderült, hogy a szövetségi költségvetésben ez az összeg oly kis mértékű, hogy „elhanyagolható", vagyis önálló költségvetési helyként nem is szerepel, „csupán" az oktatási költségvetés részeként, mint könyvtárral kapcsolatos program. A szórólap ugyanakkor felhívja a választópolgár figyelmét arra, hogy az április 30-ai és május 1-jei *Nemzeti Könyvtári Törvénykezési Nap (National Library Legislative Day)* lehetőséget ad érdekeik kinyilvánítására a képviselőkkel a Képviselőházban és a Szenátusban. *Nancy Cranich,* az ALA 2000-2001-es elnöke egy könyvtáros delegációval már megkezdte a párbeszédet tavaly novemberben a Fehér Házban a könyvtárosok és a politikusok között. Tájékozódni lehetett az hatvanezren felüli taglétszámú szervezet eddigi munkájáról, költségvetéséről is, amely 2001-ben 46 368 809 dollár.

Ha topográfiailag kezdjük feltérképezni a konferenciát, akkor az első szinten találjuk többek között az ALA profi módon megszervezett munkaközvetítő irodáját *(Office for Human Resource Development an Recruitment Centert).* A munkát kínáló könyvtárak, könyvtári szervezetek kis pavilonokban várták a jelentkezőket, akik a szükséges nyomtatvány kitöltése után kaptak pontos időpontot interjúra az általuk kiválasztott helyre. Az ily módon regisztrált munkakeresők a későbbiek során on-line adatbázisban is hozzájuthatnak információhoz. A munkaközvetítésen kívül karrierfejlesztő „gyorstalpaló" tanfolyamot is tartottak a munkakeresők számára, melyen a szerzett ismereteket azonnal hasznosíthatták a felvételre jelentkezők. A szeminárium előadásai közül a *„Positioning Yourself for Carrieer Success: Ten Tools to Help You Find a Job and Advance in Your Carreer"* című, az érdeklődők számából ítélve nélkülözhetetlennek tűnt. (Arról természetesen nincs adat, hogy milyen előnyt jelent, hány sikeres felvételi beszélgetésük volt azoknak, akik részt vettek egy ilyen „fejtágításon", jelentősége csupán gyanítható.)

A különböző szolgáltató szervizek számára a bejelentkezési övezet *(Registration Area)* nyújtott helyet:

- az ALA taglétszámát (mely 2000 novemberében 61 ezer fő volt) a tagnyilvántartó központ (Membership Center) volt hivatva növelni a találkozó idején;
- a gyerekmegőrző központ napi 25 dollárért fogadta a résztvevők gyerekeit;
- reprográfia, postai szolgáltatás, üzenő-központ, talált tárgyak osztálya, Internet Kávézó;
- a találkozások lemondásához, változtatásához a *Conference Service* nyújtott segítséget; de vállalkozott váratlanul szükségessé vált találkozások létrehozására, megszervezésére is.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A több százezres amerikai könyvtáros társadalmat foglalkoztató problémák, természetesen sok szempontból különböznek a könyvtárügy hazai problémáitól, mégis: bármekkora is a különbség a hazai és az amerikai könyvtárosok lehetőségei, létfeltételei stb. között, az amerikai könyvtárosok sem elégedettek saját körülményeikkel, lehetőségeikkel. Ez főképpen a rendes évi ALA elnökválasztáson nyilvánult meg. (Az ALA számára egyébként minden év az elnökválasztás éve.) A nagy számban fellelhető kitűzők, matricák, prospektusok ellenére igen lanyha érdeklődéssel kísérték az ötnapos konferencia negyedik napjának délutánján megtartott elnökjelöltek fórumát (*Presidential Candidates Forum)* A résztvevők mind felszólalásaikban, mind pedig a „közönség" soraiban a „gazdasági újraelosztást" várták el a leendő elnöktől. Ugyanakkor nem hiányzott sem a jelöltek, sem pedig a hozzászólók eszköztárából a „szellemi szabadság", „egyenlőség a hozzáférésben" és a „digitális szakadék csökkentése" (intellectual freedom, equity of access, narrowing the digital divide) kifejezések gyakori hangoztatása. Az iskolai könyvtárak mostoha sorsa több könyvtárost hozzászólásra késztetett. A jelöltek pedig nem fukarkodtak ígéretekben. A stílusukon kívül a három jelölt közti tartalmi, esetleg kvalitásbeli különbséget egy kívülálló nehezen tudná megállapítani. Mindhárom jelölt igen rangos helyet foglal el a szakmában. Egyetemi tanárok, igazgatók valamelyik egyetemi könyvtárban, tagjai néhány ALA szervezetnek, tulajdonosai számos szakmai kitüntetésnek. Szórólapjaik, választási beszédük alapján az egyenlő hozzáférés elvén kívül, a jogalkotókkal való kapcsolattartást tartják a legfontosabbnak. Tekintettel arra, hogy az érdeklődés a választási procedúrát nem befolyásolja, az ALA elnökjelöltjeinek sem sokkal egyszerűbb a sorsa, mint az Egyesült Államok elnökjelöltjeinek. A január 31-ei, utolsó benevezési dátumtól május 3-áig, kell várniuk, míg a Választási Bizottság kihirdeti az eredményt. Az ALA elnökválasztásának sajátosságához tartozik, hogy a 2001 májusában megnevezett elnök majd csak 2002-2003-ban tölti be e magas posztot. *John Berry*, a *Consortium of Community Colleges, Colleges and Universities* igazgatója, az ALA's Council egyik tagja a 2000-ben megválasztott ALA elnök a 2001-2002-es egyesületi évre.

Lehet mondani, hogy az ALA konferenciájának legszembetűnőbb programja a *Campaign @ Your Library!* volt. Hogy valóban szembetűnő volt, nem teszi kétségessé az öt napon keresztül, a konferencia első percétől az utolsóig az első szintet szinte elöntő kárminvörös papírból készült, formás reklámszatyrok, benne a kezelhetetlen méretű tájékoztató füzettel. Az ALA helyi boltjában nem volt olyan árucikk a ceruzától a zokniig, mely ne hívta volna fel a figyelmet az *@ Your Library* logóval az ötéves programra, annak ellenére, hogy az ALA hivatalosan csak az április 1–7-ig megrendezendő *Nemzeti Könyvtári Hét* (National *Library Week)* alatt hirdeti meg a *Kampány az Amerikai Könyvtárakért (The Campaign for America's Libraries)* című programját. A rendelkezésünkre álló információs anyagból, az előadások és azok résztvevőinek számából, a könyvtárosok aktivitásából – úgymond – a „tartalom és forma egységére" következtethetünk. A kitűzött cél a kampány koordinátora, *Sara Groves* szavaival igen egyszerűen kifejezhető: *„Az ALA öt évre elkötelezi magát arra, hogy hangosan és világosan beszéljen a könyvtárak és könyvtárosok értékeiről a közösség számára, legyen az iskola, egyetem, üzleti élet."*

A kampány két fő jelszavává a „könyvtári műveltség" (library literacy) és a „könyvtári támogatás" „library advocacy" kifejezések váltak. Az *Advocacy for Information Literacy Assembly* már a konferencia hivatalos megnyitása előtti napon megtartotta első munkaértekezletét, s az azokhoz közreadott információs anyagokból, az értekezleten kialakított csoportbeszámolókból a két fogalom is mélyebb értelmet nyert. A kapcsolatok kialakításának, s az azokban rejlő lehetőségek kiaknázása – mindaz, amit mi PR-nek nevezünk s, ami még mindig nem

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

foglalja el a szakmánkban azt a helyet, amelyre szükség és szüksége volna – az amerikai könyvtárosok számára önálló diszciplína. Szervezetten, higgadtan és magabiztosan mindent megtesznek annak érdekében, hogy bebizonyítsák: a könyvtárak soha nem látott segítséget képesek nyújtani ebben az információs hangzavarban. A legkülönbözőbb formában folyamatos módszertani „kiképzés" folyik arra vonatkozóan, hogy hol és hogyan lehet a könyvtárak súlyát, valódi természetét hangsúlyozni. Nem hagynak ki egyetlen lehetséges területet sem, ahol terjeszteni lehet a könyvtárak s könyvtárosok szerepét a digitális korszakban. Dinamikus változásuk biztosítja, és egyben bizonyítja hogy a könyvtár az *„a hely, ahol a* ***könyvtárosok*** *megtalálják a legjobb információforrást, függetlenül attól, hogy az éppen könyv, vagy netán weboldal."*

Úgy tűnik ez nem felesleges befektetés.

Nem szorul különösebb bizonyításra, hogy az ötnapos konferencia csaknem minden területe, minden előadása, találkozója valamilyen módon kapcsolódik a digitális információhoz, amely nem csupán Amerikában, de a világon mindenütt újabb és újabb problémákat vet fel. Az Amerikai Könyvtáros Egyesületben szervezetek foglalkoznak pl. a digitális szerzői jog kérdésével, amely soha nem látott egységbe kovácsolja, nem csupán az amerikai könyvtáros társadalmat, de szokatlan módon az üzleti élet jelentős részét is megnyerték ügyüknek. Lehet mondani, hogy közös érdekek fűzik egymáshoz az üzleti élet egy részét a könyvtárosokkal.

„Jön a számítógépes kommunikációs törvény", a UCITA

„UCITA is coming" a címe annak a kis kék füzetnek, amit a UCITA-munkaértekezlet minden résztvevője a vaskos csomagjában többek között kézhez kapott. Az ALA Washington Office, Office for Information Technology Policy (OITP) szervezésében megtartott megbeszélés és a témához kapcsolódó egyéb programok az ötnapos konferencia témái között a *Szövetségi Számítógépes Kommunikációs Törvény (Uniform Computer Transactions Act – UCITA)* az érdeklődők számának alapján prioritást élvezett. A UCITA, a hozzá kapcsolódó törvényekkel 1999 nyara óta stresszben tartja az amerikai könyvtáros világot.

A UCITA eredetileg a *Szövetségi Kereskedelmi Törvény (Uniform Commercial Code – UCC)* egy új cikkelyeként, a „nem-megfogható" (intangible) áruk: számítógépes szoftverek, on-line adatbázisok s egyéb digitális formában lévő információhordozók üzleti tranzakcióinak – szerződéskötéseinek – korlátozására készült. A folyamatot, ahogyan ez a törvény az információ tisztességes felhasználásának gátjává vált/válhat – végig kísérni most nem áll módunkban, csupán azt, hogy jelen állapotában mit jelent az amerikai könyvtáros társadalom számára, amely nem egyszerűen csak befolyásolja, de azt meg is határozza.

Az ALA Washington Office's Legislative and Policy Update szekcióján Jonathan Brand részletezte a UCITA-ban rejlő veszélyeket, felhívta a figyelmet arra, hogy a törvényhozás veszélyezteti a könyvtárak lehetőségét az információ terjesztésében.

A „shrink-wrap (kinyit) vagy click-on licences (installál)" kérdéssel nem csupán az ALA konferencia foglalkozik. Valamennyi amerikai könyvtári szaklapban lehet találkozni a témával, s ha még próbálunk is keresni hozzá az interneten irodalmat, elveszünk a mennyiségben. A *Library Journal*ban pl. *James G. Neal*, a Johns Hopkins Egyetem Sheridan Könyvtárának dékánja egyenesen úgy fogalmaz, hogy *„az amerikai könyvtárak háborúban állnak".*

Kivel háborúznak az amerikai könyvtárak, ki/k/nek az érdekeit sértik a „tisztességes felhasználás" elve; milyen érveik, „fegyvereik" vannak az amerikai könyvtárosoknak/könyvtáraknak érdekeik érvényesítésére? Mit jelent/het a UCITA a gyakorlatban az amerikai könyvtárak számára?

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Sharman Smith (State Librarian, Iowa) hozzászólásában összefoglalta a könyvtárak hétköznapi problémáit: *„a UCITA minden kétséget kizárva, egészében véve ijesztő az amerikai könyvtárak és könyvtárosok számára. A szerzői jog nem lesz érvényes az adatbázisokra és a szoftverekre; az eladóknak több joguk lesz mint a használóknak; a könyvtár nem kölcsönözhet szoftvert, nem készíthet másolatot ... Megszűnik a könyvtárak számára nyújtott eddigi lehetőség, hogy nagy mennyiségben olcsóbban vásároljanak, mint egyénileg lehet. Az eladó figyelemmel kísérheti, a szoftver használatát, és ha azt gondolja, túl sokan használják ingyen, akkor még egy új számlát is küldhet a könyvtárnak."*

A programokon résztvevő illusztris személyek, valamint könyvtárosok csoportjai a következőképpen fogalmazták meg a kérdéssel kapcsolatos problémáikat:

- a törvény drámaian felborítja az egyensúlyt, egyértelműen a szoftver eladóknak kedvez a felhasználókkal szemben;
- a könyvtárosok a digitalizálással egyre jobban ki vannak téve a szoftveripar támadásainak, mely azzal, hogy a szerzői jog törvényének átalakításán munkálkodik, szinte működésképtelenné teheti a könyvtárakat;
- a kutatókönyvtárak létszükséglete, hogy fussanak a digitális technológia után, miközben, e törvény értelmében szinte saját vesztükbe rohannak;
- a jelenlegi szerzői jogi törvény a szellemi tulajdon számára eddig védelmet nyújtott mind a kiadóknak, mind a szerzőknek, miközben feljogosította a könyvtárakat azok ingyenes terjesztésére, ellenkező esetben eddig is működésképtelenek lettek volna;
- a szoftverkiadók a jelenlegi kereskedelmi törvényt a XXI század „igényeinek" megfelelően szándékoznak megváltoztatni, mégpedig oly módon, hogy a digitális, kézzel-nem-érinthető szellemi termékek védelme alól ki akarják húzni a szerzői jogot, miközben megpróbálják az egészet a gazdasági tevékenység, a szerződéskötés körébe utalni;
- a könyvtárak attól tartanak, hogy a UCITA által a szerzői jogi törvény beleszól abba, hogy a könyvtárak miként használják a szoftvereket és más számítógépes információs forrásokat. Tehát éppen abba szól bele, amivel a könyvtárak egyedülálló értéket képviselnek, a szabad információszolgáltatásba.

Feloldható-e ez a paradox helyzet, ahonnan – most úgy tűnik –már nincs visszaút? Nem arról van szó ugyanis, hogy a régi többszázéves hagyományokon akarnak változtatni a digitális kiadók, -- hiszen egy hagyományt meghaladhat az idő – hanem arról, hogy a könyvtárakat a jelenleg még semmivel nem helyettesíthető alaptevékenységüktől fosztanák meg. A felvetődött kérdéseket, problémákat, kételyeket talán úgy foglalhatnánk össze, hogy lehetővé válik-e a digitális formában lévő kiadványok – melyek a könyvtárak (és csupán idő kérdése és nem csak a kutatókönyvtárak) jövőjét jelentik – megőrzése, archiválása és kölcsönzése?

A könyvtárosok értelmezése alapján és az összejövetelen a szakemberek által összeállított tájékoztató alapján kiderül, hogy a UCITA mire nyújt lehetőséget a szoftver eladók számára. Az új törvény megengedné, hogy az adás-vételi szerződés tartalmazhasson egy-egy olyan pontot amely szerint:

- ha a vásárló kinyitja a dobozt, vagy installálja a programot, akkor automatikusan elfogadja a szerződési feltételeket;
- megtilthatja a vállalaton belüli szoftver átadását egyik dolgozótól a másiknak, még abban az esetben is, ha egy régi dolgozó helyébe lép egy új dolgozó;

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

- megtilthatja a vállalatoknak, hogy egymásnak átadják, még egyesülés esetén is;
- elháríthatja maguktól a felelősséget a hibás szoftverek miatt, még abban az esetben is, ha a hibáért egyértelműen nem a vásárló a felelős;
- a szoftver eladója előre eldöntheti, hogy per esetén, hol legyen a vitás kérdés eldöntése.

Az *ALA Washington Office, OITP Point ...counterpoint* címmel közreadott egy hivatkozásgyűjteményt is. A törvényt védelmezők nyolc állítását – azaz támadásukat a könyvtárakkal szemben – a könyvtárosok negyven tételben cáfolták. Íme néhány az állításokból majd a cáfolatokból (kurzívval, számozottan a törvényvédők állításai olvashatók, álló betűkkel a könyvtároské):

1. A könyvtárak (helyi) állami szinten próbálják megszerezni mindazt, amit szövetségi szinten nem tudnának.

- A szövetségi szerzői jogi törvény által, mely biztosítja a tisztességes felhasználás (fair use) lehetőségét, több mint 200 éve előjogot élveznek a könyvtárak és oktatási intézmények. A UCITA most azt javasolja, hogy az állami törvény, amely valójában segíti a kiadókat és a szoftver terjesztőket, vessen véget a szövetségi szerzői jognak.

2. A UCITA szerint csak néhány könyvtár, biztosítótársaság és vásárlóvédő csoport foglalt állást a törvény ellen.

- A valóságban az a helyzet, hogy a törvény ellenzői között vannak többek között a következő szervezetek: Americans for fair Electronic Commerce Transactions (AFFECT), amely 63 ipari és üzleti vállalat szövetsége; hat vezető biztosítótársaság (jelezték hogy a UCITA következtében több millió dolláros plusz kiadásra számíthatnak); Computer and Comunications Industry Professionals; First Data Corporation; Federal Trade Commission; Principal Financial Group.

3. 26 főügyész 1999. július 23-án levelet küldött a National Conference of Commissioners on Uniform State Law (NCCUSL)-nak, – mely szervezet felelős a UCITA kidolgozásáért – amelyben aggodalmukat fejezték ki, hogy a törvény egy relatív kis számú eladói csoportnak kedvez szemben a nagyságrendekkel nagyobb felhasználókkal.

- A törvényhozás modellje normál esetben az, hogy a NCCUSL és az American Law Institute (ALI) közösen javasol egy törvénytervezetet; jelen esetben az ALI ötven éves történetében először megvonta támogatását a UCITA-tól.
- Iowa állam hozott egy törvényt, amely „semlegesíti" az állam polgárait a UCITA negatív hatásaitól. New Jersey állam törvény-felülvizsgáló bizottsága azt javasolta a Kongresszusnak hogy a UCITA ellen szavazzanak.

4. A UCITA az „új gazdaságban" az e-business állami pozícióját rangosabbá teszi; standardizálja a számítógépes információ-átvitel szabályait, egy semleges és előre meghatározható jogi keretet nyújt, amely leegyszerűsíti az üzleti tranzakciókat.

- Az ún. új gazdasági robbanás a UCITA nélkül történt az utóbbi tíz évben; az Emerging Digital Economy, az amerikai kormány jelentése szerint ez idő alatt a szoftver- és információs ipar több mint megduplázódott.

5. A UCITA-nak nincs kulcsszerepe az elektronikus ipar hatásában: a kemény oktatási struktúra, a képzett munkaerő, a jó minőségű telekommunikációs infrastruktúra és törvények, amelyek elősegítik a kutatást és fejlesztést és a kapcsolat lehetőségét az egyetemek és az üzleti élet között – ezek a lényeges tényezők az elektronikus ipar számára (idézi az ALA a The New Economy-t).

- Virginiában az UCITA módosításának tárgyalásakor a világ legnagyobb mérnöki egyesülete, az IEEE, (Technology Policy Activities for Institute of Electrical and Electronic Engineers) egyet ér-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tett abban, hogy a UCITA elriaszthatja az innovációt, visszafogja a versenyszellemet és növeli az üzleti bizonytalanságot, különösen az új high-tech vállalatoknál.

6. A könyvtárak össze vannak kötve a papír-alapú hagyományukkal, a nyomtatott világ szabályait próbálják alkalmazni az elektronikus világban, ami pedig új fajta gondolkodást követel.

- A könyvtárak mindig hittek abban, hogy a szellemi tulajdon joga és védelme független a publikáció formájától vagy terjesztőjétől. A szerzői jogi elvek média-semlegesek: tisztességes felhasználást alkalmaznak a digitális információhoz éppúgy, mint a nyomtatott anyaghoz.
- A könyvtárak mindig összefonódtak a társadalommal: a jelenlegi információs forradalomban helyet kapott az Internet-hozzáférés, a számítógép-oktatás, és a könyvtár fő színhelyévé, ellátójává válik a számítógép alapú információs társadalomnak, oktatási intézményeknek.
- A könyvtárak dollármilliókat költenek elektronikus termékekre és szabadalmakra valamint on-line forrásokra.
- Virginiában és Marylandban a könyvtárak kiegészítő jogszabályokban javasolták hogy az UCITA tartsa meg a szövetségi szerzői jog prioritását kiskereskedelmi szinten.
- A szellemi tulajdonjog 38 professzora levelet küldött a marylandi törvényhozásnak. A jogász professzorok egyetértettek a könyvtárosok aggodalmával, hogy a bíróság a UCITA által a közjogi szerzői jogi törvényt a magánjogi szerződések helyettesítésével fenyegeti.

A szerzői jogi törvény a könyvtárak számára ahhoz nyújt védelmet, amely küldetésük megvalósításához szükséges. Sajnos, a UCITA a szövetségi szerzői jogi törvénnyel kapcsolatban eléggé kétértelmű ahhoz, hogy a könyvtárak ragaszkodjanak a további tisztázásához.

Az ALA Washington Office *UCITA State Legislative Update*-ja szerint 27 állam törvényhozó testületében nincs napirendi ponton a kérdés; 5 államban foglakozik vele a törvényhozás, vagy a törvény-előkészítés állapotában van, vagy hamarosan várható a bevezetése; 16 államban lehetséges a bevezetése; Virginiában és Marylandben 2001. január 1-jétől emelkedett törvényerőre. Hogy e két államban milyen gyakorlati tapasztalatokkal rendelkeznek a könyvtárosok, még nincs információ. Néhány hónapnak el kell telnie, amíg kiderül, hogy mi történik abban az esetben, ha egy könyvtár a New Hampshire-ben vásárolt programját Marylandben akarja felhasználni, hiszen minden államnak vannak saját törvényei, miközben érvényesek rá a szövetségi törvények is. A szövetségi törvény pedig minden államban értelemszerűen azonos, míg az államok törvényei különbözhetnek egymástól.

A kérdésre, hogy a UCITA miért nem szövetségi törvény, míg a szerzői jogi az, válaszoljanak a jogászok. A könyvtárosoknak viszont létkérdés hogy a szoftverek és más, a számítógép adta információs forrásokat éppen úgy használhassák az információ forrásaként, mint bármely más formában lévő dokumentumot. Ezért aztán igazán érthető, ha a könyvtárosok lelkesen kapcsolódnak a felhasználók népes táborához, akik olyan országos méretű kampányt készítenek elő a UCITA ellen, melyhez fogható csak a Clinton-adminisztráció elején volt, amellyel sikerült megakadályozni az egészségügy szocializálását[1].

Akkor, amikor az USA Today.com 2000. november 14-*I Tech Report*-ja arról tudósít, hogy a *Business Software Alliance* szerint a szoftveripar évi 13 milliárd dollárt veszít a kalózmásolatok miatt, akkor joggal bízhatunk abban, amit *Peter Lyman*, a Berkely Egyetem professzora mondott: *„Ez egyike azon ritka pillanatoknak, amikor egy intézmény nem tűnhet el, de biztosan át fog alakulni."* – és ez vonatkozhat a törvényekre és a **könyvtárra** egyaránt.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

„Mennyire változik meg a könyvtár intézménye a digitális korszakban, milyen kihívásoknak van kitéve, s mennyire képes azokat követni, a felmerült jogi problémáknak, milyen konzekvenciái lesznek ?" – ilyen kérdések vetődtek fel a sajtószabadság védelmében kiálló szervezetek programjaiban. Fontos szakmai és egyéb emberi jogi szervezetek álltak csatasorba a törvényhozók ellen a gyermekek internethez való szabad hozzáférése jogának biztosításáért. Amennyire ez egy résztvevő számára kiderülhetett, nem volt olyan megbeszélés, előadás, folyosói beszélgetés, ahol a könyvtárosok ilyen egységesen készen álltak arra, hogy minden lehetséges módot kihasználjanak, kiaknázzanak a 2000. december 15-én aláírt törvénnyel szemben.

Szabad médium az internet? Vonatkozik-e az internet szabadsága a gyermekeket károsító pornográf irodalomra is? Sérti-e a korlátozás az Amerikai Alkotmányt, vagy kénytelenek lesznek a könyvtárosok elfogadni Szövetségi Legfelső Bíróság „First Amendment" (Első Kiegészítés) értelmezését, mely csak a politikai beszéd szabadságát garantálja? Sikerül-e a könyvtárosoknak „jobb belátásra" bírni a törvényhozást?

Végig kell kísérnünk néhány év történetét ahhoz, hogy megértsük, miért tartották olyan fontosnak e kérdések megvitatását 2001 januárjában azok az amerikai könyvtárosok, akik iskolákban vagy a könyvtárakban gyerekekkel állnak kapcsolatban, és miért kerültek szembe a törvényhozással.

Szabadságjogok versus pornográfia

„...Abban a versenyben, amely Amerikát az internethez kötheti egyetlen olyan intézmény létezik, amely biztosíthatja minden ember számára a jogot, hogy elérhesse az új technológiával a számára szükséges információt: a könyvtár."

Ez a megállapítás áll abban a *Könyvtárak és az internet segédlet*ben (Libraries and the Internet Toolkit), amit az ALA gyerekkönyvtári szervezete (Association for Library Service for Children) közreadott a *Gyermekek internet-védelmi törvénye* (Children's Internet Protection Act, CIPA) és annak alfejezete, a *Szomszéd Gyermekek internet-védelmi Törvényéről* (Neigborhood Children's Internet Protection Act, NCIPA) szóló megbeszélésekre. Ez a tényt azért kell hangsúlyozni, mert a Kongresszus elfogadta ezt a két törvényt 2000. december 15-én, 21-én pedig Clinton elnök aláírta, s amely „filtering" (szűrő) néven bevonul mind a könyvtárjog, mind pedig az amerikai alkotmány védelmének történetébe.

Törvény a szűrők alkalmazásáról

Mit is kell tudnia ennek a „filter"-nek, mit jelent konkrétan ez az intézkedés, mely szövetségi törvényként 2001. április 20-án lépett hatályba.

A törvény a *Könyvtári Törvény (Library Services and Technology Act)* az *Alap- és Középfokú Oktatási Törvény* (Elementary and Secondary Education Act, ESEA) és az *Általános Discount Áru Telefon Szolgáltatási Program* (Universal Service Discount Program) az ún. *E-rate* program által biztosított szolgáltatások megszorításait tartalmazza. Az *E-rate* program az 1934-*es Távközlési Törvény* (Telecommunication Act) módosítása értelmében ingyenes internet-elérési lehetőséget nyújt az iskolák és a könyvtárak számára. A szűrésről szóló törvényi korlátozások olyan internet-biztonsági politikát és technológiát várnak el, melyek blokkolják, megszűrik az interneten keresztül származó anyagokat. A szövetségi törvény az *E-rate* programban részesülő könyvtárak és iskolák számára tartalmaz utasítást: *„...Az Internet-eléréssel bíró számítógép úgy működhet, hogy leblokkolja vagy megszűri az obszcén tartalmat vagy a gyermek pornográfia vizuális megjelenítését, melyek kiskorúra – 17 év alatt – ártalmasak."*

A közkönyvtáraknak és az elemi vagy középiskoláknak, ahhoz hogy megkaphassák az ingyen internet-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

szolgáltatást, bizonyítaniuk kell, hogy teljesítették törvény adta kötelezettségüket. A bizonyítékot, attól függően, hogy milyen úton kapja az ingyenes szolgáltatást, a Szövetségi Távközlési Bizottságnak (Federal Communication Commission, FCC)[2] vagy az Oktatási Miniszterhez kell beterjeszteni.

A megjelölt kifejezéseket a törvényben a következőképpen definiálták. Például: „ártalmasak" a kiskorúra azok a képek, ábrázolások, grafikák vagy egyéb vizuális megjelenítések, melyekből „.... hiányoznak a komoly irodalmi, művészi, politikai vagy tudományos értékek ..." Szerencse, hogy ez a magyarázat igazán egyértelmű és csak az „inappropriate" -t (nem megfelelőt) hagyja homályban, illetve utalja az adott iskola, könyvtár vagy a helyi oktatási felügyelet hatáskörébe.

Gyermekvédő törvények: a CIPA, az NCIPA, meg ami előtte volt

Egy kis történelem – Tények és adatok a CIPA és az NCIPA történetéből

- 1996-ban a Kongresszus az 1934-es Távközlési Törvény módosításaként az iskolák és a kijelölt közkönyvtárak, mint telefon-szolgáltatók tulajdonosaivá váltak a szövetségi kormány által finanszírozott *E-rate*-nek.
- A Legfelső Bíróság 1997 márciusában, a *Reno v. ACLU* ügyben hozott először ítéletet arról, hogy nem korlátozható az internet-elérhetőség a gyerekek számára.
- 1997 áprilisában a Boston Globe arról tudósított, hogy a Boston Public Library számítógépeire olyan szoftvereket telepítettek, melyek a pornográfiát leblokkolják a gyerekek elől.
- 1998. október 7-én a Kongresszus a Távközlési Törvény újabb módosításával megszavazta a Gyermekek On-line Védelmi Törvényét *(COPA).* A törvény korlátozza a fiatalokat sértő kereskedelmi anyag terjesztését az interneten. A weboldalt működtető törvénysértők hat hónap börtönbüntetésre és napi (!) 150 000 dollárra büntethetők.
- Ugyanekkor a Kongresszus felállította a 19 tagú COPA-bizottságot azzal a feladattal, hogy határozzon meg egy olyan módszert, amelynek használata leszűkíti az ártalmas anyagokhoz való hozzáférést az interneten.
- 1998-ban Virginiában egy szövetségi bíró arról hozott ítéletet, hogy a filterezés megsérti a szólásszabadságot, melyet az alkotmány első bekezdése garantál.
- 1999 januárjában McCain szenátor bemutatta a Szenátusnak a CIPA-t, mely szerint az E-rate alapból részesülő könyvtárak vagy iskolák beszámolni tartoznak a választott technológiáról az FCC-nek az internet-elérés blokkolásáról vagy szűréséről.
- 1999 januárjában Kaliforniában elutasították egy anya beadványát a könyvtár ellen, ahol a 12 éves fia letöltött egy szexualitást tartalmazó képet.
- Az American Libraries Online 1999. szeptember 17-i közlése szerint a Chicago Public Library egy olyan szűrő csomagot talált, amely a saját oldalukat blokkolta.
- 1999. július 22-én *Ernest Istook* szövetségi kongresszusi képviselő másodszorra mutatta be a kongresszusnak a Gyermekvédelmi Törvényjavaslatot, mely tartalmazta a Kongresszusi Könyvtár Kongresszusi Kutató Tanácsa *(Congressional Research Service at the Library of Congress)* jogászának június 7-i, a képviselő kérdésére küldött válaszlevelét, mely szerint alkotmányos „blokkolni" a szeméremsértő és gyermekpornográfiát tartalmazó URL-címeket.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

- 1999. június 23-án a szenátus egyhangúan, majdnem 100%-os jelenléttel megszavazza a *COPA*-t.
- 2000. június 28-án McCain szenátor az amerikai gyermekek védelmében a CIPA módosítását javasolta. Az „on-line ragadozók magas szintű technológiájá"-ra hívta fel a figyelmet, akiknek a szex, a rasszizmus, az antiszemitizmus terjesztése, információk a kábítószer készítéséhez, valamint receptek a bombakészítéshez a profiljuk. Ugyan MacCain szenátor sötéten festette le „a rasszista szimbólumok kifestő könyvét", törvényjavaslata csak a „szeméremsértő oldalakkal és a gyermekpornográfiá"-val foglalkozik.
- Ugyanekkor, *Rick Santorum* szenátor egy alternatív kiegészítést – NCIPA – javasolt a törvényhez, mely a szűrők helyett kódot alkalmazna. A terv kidolgozás alatt van.
- 2000. október 20-án a COPA bizottság jelentésében elutasította a kötelező filterek elhelyezését a könyvtárakban és iskolákban. Helyette a népoktatás, a jelenlegi törvények hatásosabb érvényesítése, az ipar önkontrollja és a felhasználók saját ítéletében való bizalom kombinációját javasolta.
- 2000. december 15-én a Kongresszus megszavazta a törvényt.
- 2000. december 21-én Clinton elnök egyik utolsó hivatali aktusaként aláírta.
- 2001. január 17-én az *ALA* Végrehajtó Bizottsága a jogi kihívás mellett szavazott a *CIPA* és a *First Amendment* megsértésének ügyében

A gyakorlat

Bármit is mondjon a törvény, a megvalósítás úgy tűnik, hogy még Amerikában sem megy mindig gördülékenyen. A Montgomery Megyei Könyvtár (Maryland állam) összes számítógépén, amelyek a gyerekek számára elérhetőek, 2001. január 1-től tesztelik a filtert. A jobb könyvtári szolgáltatások megteremtésével foglalkozó bizottság szerint hibás a filter: a teszt tíz szexuális tartalmú weboldalból csupán egyet blokkolt, ugyanakkor 38 helyből hármat tévesen. Az ALA segédlete szerint az általuk végzett kutatások azt igazolják, hogy minden filterezett vagy letiltott oldal 20%-a tartalmaz legális, hasznos információt.

Az ALA jogi tancsadó iroda által összeállított Leggyakrabban feltett kérdések című dokumentum szerint „jelenleg nincs olyan technológia, amely megszűri az obszcenitast, a gyermekpornográfiát és mindazokat az anyagokat, melyek ártalmasak a gyerekre, anélkül, hogy blokkolná az alkotmányosan védett információt."

A testület a *Freedom to Read Foundation* felkérésére 1998 augusztusában az ún. közösségi mérték (community standard)[3] elfogadható összetevőiről készített értékelést az obszcenitásról a könyvtárak internetes kapcsolattartásával összefüggésben. Azoknak a könyvtáraknak, amelyek internet-hozzáférést kínálnak azt javasolja, hogy az adott esetben saját államukban, saját törvénykezésükhöz forduljanak jogi tanácsért, mert a törvények államról államra változnak. De felvetődik a kérdés, hogy melyik közösségi mérték alapján vonható felelősségre a könyvtáros, aki letölt vagy közzétesz egy képet az internetről? Nincs olyan bíróság, amelyik pontos választ adhatna, bár néhány ezzel kapcsolatos határozat a könyvtárosi vagy könyvtárhasználói felelősséget abba az államba helyezi, ahol történik az internetezés.

A felelősség kérdése (tehát ahonnét a program ered, vagy ahol használják), még nem került a Szövetségi Legfelső Bíróság elé, s annak állásfoglalásáig nem is lesz megoldva. (Bár a bíróságok éppen most birkóznak az internetes szeméremsértés jelenkori közösségi mértékének alkalmazásával).

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Biztosan lehetséges az is, hogy a bíróságok a programok szolgáltatóit tartják majd felelősnek, az információt nyújtó könyvtár viszont szembeszállhat az ilyen felelősséggel, ha konkrétan tudja, hol használják az általa szolgáltatott információt. Ez a technológiai kapacitás viszont a legtöbb internet-kapcsolat formájában jelenleg lehetetlen.

Az Iroda 2000 februári memorandumában egyrészt a közkönyvtárak potenciális felelősségét veti fel különböző szempontok alapján:

1. egyáltalán van-e felelőssége, ha tartalom-alapú filter programot telepít néhány vagy az összes könyvtári internet-terminálra;
2. van-e felelőssége a közkönyvtárnak, ha nem telepíti a filter szoftvert.

A könyvtárak nem blokkolhatják a felnőttek számára az alkotmányosan megengedett anyagot az interneten – áll a *Memorandum*ban a megállapítás, melynek alapján egy könyvtár számára a következő filterhasználati lehetőségek vannak:

- kereskedelmi forgalomban kapható, tartalmat blokkoló szoftvert alkalmaz valamennyi terminálon, minden korosztály számára;
- tartalmat blokkoló szoftvert használ az összes terminálon azzal a lehetőséggel, hogy a felnőttek számára kikapcsolható legyen;
- szűrőt alkalmaz a gyermekrészleg termináljain,
- szülői engedéllyel lehetőséget ad a gyerek számára filter nélküli internet-hozzáférésre, de csak akkor, ha a szülőnek határozott kifogása van a filterrel szemben;
- a „smart card" valamilyen formáját használja, lehetővé téve a szülők és más könyvtárhasználók számára a különböző filter-lehetőségek választását;
- filter nélküli használati lehetőséget nyújt mindenki számára, de a könyvtárosok figyelik és kordában tartják az olvasók internet használatát.

Ezt követik az alkotmányosan problémásnak tűnő filterezési lehetőségek, s a két felsorolás szinte szó szerint megegyezik, mely azt mutatja, hogy az ALA jogi tanácsadó testülete a filterezés bármely módozatát aggályosnak ítéli a *First Amendment* szempontjából.

A második kérdés pedig: ha a könyvtárak nem installálják a filtert, akkor felelősségre lehet-e őket vonni azért, mert nem védik a kiskorúakat az állítólagosan obszcén és ártalmas anyagoktól? A könyvtári alkalmazott is beperelheti a könyvtárat ahol nincs szűrve az internet, mert az potenciálisan „ellenséges munkakörülményt" kelthet.

Hozzáteszi még, hogy egy rendszer, amelyik számára szükséges a szülők hozzájárulása a filter nélküli Internet-hozzáféréshez, valószínű sikertelen lesz. Néhány közzétett bírósági esetből kiderül, hogy a gyerekek önállóan élvezik a *First Amendent* védelmét.

Tovább bonyolítja a helyzetet – emlékeztet az Iroda –, hogy a könyvtárak egyre inkább csak úgy kapnak pénzt az állami és szövetségi törvényhozóktól, ha installálják az internet filtereket.

A szólásszabadság védelmében

A könyvtárosok azt a két törvényt, mely felkavarta az iskolai és közkönyvtárak életét, a több mint 200 éve íródott az *Amerikai Alkotmány* és az 1939-ben elfogadott *ALA Alkotmány (ALA Bill of Rights)* szellemével ellenkezőnek vélik. Az ALA Végrehajtó Bizottsága 2001. január 17-én a jogi beavatkozásra szavazott a CIPA alkotmányosságának, az Első Kiegészítés megsértésének kérdésében. *„Nincs olyan szoftver, – áll a megállapításukban, mely – sikeresen tesz különbséget az interneten az alkotmányosan védett, ill. tiltott szöveg (tartalmú anyag) között."* Felhívja a figyelmet arra is, hogy a szövetségi bizottság is megállapította tanulmányában, hogy a „blokkolt" anyag tartalma kifogásolhatónak található, hasznos és alkotmányosan védett információt is tartalmazhat.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Az Amerikai Alkotmány Első Kiegészítése kimondja ugyanis, hogy: *„A Kongresszus nem hozhat olyan törvényt, amely ... lesz?kítené a szólás- vagy sajtószabadságot...”*

Az amerikai könyvtárosok nemcsak saját állami alaptörvényüket veszik komolyan, de saját szervezetük alaptörvényére, az ALA Bill of rights-ra is legalább annyit és annyian hivatkoznak a CIPA ellenzői, mint az Amerikai Alkotmányra. *„Könyv és más könyvtári forrás a közösség valamennyi tagjának érdekét, információhoz jutását és felvilágosítását szolgálja. Ne legyen könyvtári anyag kizárva az eredete, háttere vagy szemlélete miatt...”* – mondja az ALA alaptörvénye.

Az ALA különböző szervezetei, valamint egyéb, a szólásszabadság védelmére alakult civil szervezetek révén felvette a harcot a törvény ellen. Mindent megtesz annak érdekében, hogy az április 20-án életbe lépő törvényről kiderüljön annak alkotmánysértő tartalma.

Mennyiben sikerül a könyvtárosoknak a jogi útra került, és a pillanatnyilag eldöntöttnek látszó „játszma” ellen fellépni, netán azt visszájára fordítani? Érvényesül-e majd ebben az esetben is egyes pszichológusok azon véleménye, hogy a tiltás egyenlő az érdeklődés felkeltésével; nem a képek ártalmasak a gyerekekre, hanem a magárahagyatottság; mindaz, amitől „megfosztják” a gyerekeket, a sarki videotékában hozzájuthatnak és nagyobb érdeklődéssel „fogyasztják” majd a „tiltott gyümölcsöt”, mintha hagynák azt az érdektelenségbe hullani. Az persze már nem tartozik a pszichológia tárgykörébe, hogy mindez a könyvtárak kereti között milyen anyagi és szakmai problémákat vet fel, az elv ettől még megfontolható lehet. Nem kevésbé az amerikai szenátorok tiszteletreméltó aggodalma gyerekeinkért. Végigkísérve a törvény sorsát, annak felvetésétől a megvalósítás próbálkozásáig.

Jegyzetek

1. Az 1992-es választásokon a demokrata kampány fő jelszava az egészségügyi biztosítás megreformálása volt. Győzelmük után 1993-ban Hillary Clinton fogott a „krízis” megoldásához. Mrs. Clinton azonnal bizottságot szervezett és egyévi munka után 1500 oldalas beszámolót készített, melynek alapján benyújtotta a Kongresszusnak a törvényjavaslatot. Lényegében egy bürokratikus kelet-európai SZTK rendszert vezetett volna be Amerikában körzeti orvosokkal, kórházi beutalókkal, ingyen gyógyszerrel, ingyen orvossal stb. A javaslat ellen nagy kampány kezdődött, s olyan nagy volt a felháborodás, hogy a demokrata többségű képviselőházban elvesztette a szavazatot. Ennek köszönhetően az 1994-es kongresszusi választásokat pedig a republikánus párt nyerte meg.
2. A Szövetségi Távközlési Bizottság (Federal Communication Commission, *FCC*) egy kormányhivatal/ügynökség a kereskedelmi minisztériumban, amelyik nem ír törvényt, mert azt csak a kongresszus teheti meg, hanem (százezer oldalnyi) szabályzatokat a telefon- és rádiószolgáltatásról. A szabályzatok be nem tartása rendőri intézkedést – börtön, pénzbüntetés, etc. – von maga után.
3. A *community standards* nem törvény, hanem a *helyileg elfogadható, tisztességes viselkedést* jelenti, amely településenként változhat és a helyi szabályok határozzák meg. Bostonban például van egy utca, ahol a prostituáltak sétálhatnak de hivatalosan nem fogadhatnak klienseket; Waylandban a rendőr kitessékelheti őket a faluból. Egy nagyon vallásos faluban lehetnek más szabályok, mint egy kevésbé vallásos faluban, azzal a feltétellel hogy az alkotmánynak megfelel.

2001 a (digitális) Olvasás Éve (is), nemcsak a hagyományos olvasásé. Ebből az alkalomból a Neumann Kht. és az IQSoft közös kiadásában megjelent a *Budapest Museum - Múzeumi séták Budapesten* című CD-ROM. A vállalkozás legfontosabb célja az volt, hogy a budapesti múzeumok gyűjteményeinek bemutatásával széles körben népszerűsítsék kulturális örökségünk kincseit.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Könyvkultúra napjaink Oroszországában egy tudományos könyvkiadó személyével

T. V. Bulanina – D. M. Bulanin

A „Dmitrij Bulanin" tudományos könyvkiadó 1992-ben alakult Szentpétervárott. Azóta jeles helyet vívott ki magának a humán profilú tudományos könyvek megjelentetése terén. Az alábbi írást a könyvkiadó páros ***„Knižnaâ kultura poslereformennoj Rossii"*** c. előadása alapján **Futala Tibor** tömörítette.

A sorjázó prognózisok ellenére a telekommunikáció, a számítógép és a sokszorosítás-technika nem szorította ki a könyvet az emberek életéből. A fennmaradásnak azonban ára van: a könyv mint kulturális fenomén végképp elvesztette vallási jellegét. Deszakralizálódott. Az oroszországi könyvkultúra most éppen e tekintetben követi – kiegyenlítődéssel – a nyugat-európai és amerikai példákat. Az országban a könyvkiadás és terjesztés/kereskedelem berkeiben „panta rhei" a múlt és a jövő jellegzetességeinek keveredésével és harcaival.

A könyv 1917 előtti, még világszerte szakralitásként való kezelése a bolsevik évtizedek alatt is sajátos módon fennmaradt, nem utolsósorban azért, mert a Szovjetuniót vasfüggöny választotta el a világtól. Ez az állapot nem tette lehetővé, hogy az országban meghonosodjék a tömegkultúra. A „szocialista realizmus" emlékműveire aligha lehet ráfogni, hogy giccsek, s nem mondhatók annak a marxizmus-leninizmus klasszikusainak kiadásai és az őket környező publikációk sem. A tömegirodalom fogalmát a tömegek számára kiadott irodalom fogalmával nem szabad összetéveszteni.

A peresztrojka óta – megfelelően a kiegyenlítődési folyamatnak – a könyv mint kulturális érték, folyamatosan devalválódik. Annak, hogy évről-évre szűkül az oroszországi könyvpiac, korántsem csak az az oka, hogy a könyv drága. Az a helyzet, hogy a szovjet éra alatt kiadott hatalmas példányszámok, akkora fölösleggé halmozódtak fel, hogy a zsibárusoknál „fillérekért" szerezhetők be akár a legkiválóbb művek. Ami így sem kell, megy a zúzdába. (Megjegyzendő, hogy a nagy kiárusítás meglehetősen ellenőrizetlen, s ezért – tanúsítják a műgyűjtők – gyakorta a raritások is belekerülnek a „szórásba".)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Az olcsóság relatív értelemben a most kiadott könyvekre is jellemző. Míg az oroszországi nyomdaköltségek és a kötészet költségei esetenként meghaladják az európai színvonalat, a nyomdaköltségek pedig vele megegyezőek, az orosz könyv belföldön jóval olcsóbb az európainál. Meglehet, hogy ez a korábbi nagy könyvtisztelet visszfényeként valósul meg.

Ezzel szemben az „új idők" jele: megjelent az eredeti orosz giccs. A bűnügyi, a női regények, a komikszok stb. iránti igényt, bármennyi is jelenik meg belőlük, egyszerűen nem lehet kielégíteni. Különösen a bűnügyi tematika kelt kolosszális érdeklődést. Olyannyira, hogy egyes szakértőknek még arra sincs idejük, hogy kéziratukat átolvassák, mert a kiadók kilopják a kezük alól.

A könyv mint kulturális fenomén devalválódásán kívül, sok minden más is mutatja Oroszország könyves világának válságát. Mégpedig az egész vertikumét. E tömkelegből mindenekelőtt azt kell kiemelni, hogy az orosz könyvkiadást készületlenül érte a cenzúra eltörlése. A szovjet hatalom bukásáig a társadalom kasztosodottsága többé-kevésbé garantálta az egyes területek szerzőinek profi voltát. Abban az időben elképzelhetetlen volt, hogy az ugyancsak kasztok szerint illetékes kiadók az utcáról betévedtek kéziratát minden további nélkül megjelenésre elfogadják. A mostani orosz könyvkiadás élénk vonása a „nem profiság". S ez egyaránt vonatkozik a szép-és szakirodalomra. A grafománok számára megnyílt az aranykor. Egy „tudományos" rangra aspiráló szerző azzal dicsekedett, hogy éppen ötvenkilencedik könyve jelent meg. S mindez nem csalás, nem ámítás.

A kiadók professzionalizmusa is ugyancsak a múlté. Ebben az új technika is közrejátszott, mivel lehetővé tette, hogy a korábbi szerkesztők (mind szakterületiek, mind műszakiak), korrektorok, illusztrátorok stb. egyetlen – nem profi, de legalábbis nem minden vonatkozásban profi – személyben vonódjanak össze. A következmény: a megjelent könyvek külső és belső színvonaltalansága, aminek következtében még az érdemleges tartalmak sem tudják „kelletni magukat", illetve bizalmat ébreszteni maguk iránt.

A válság további oka a túltelítettség, ami azért következett be és termelődik lépten-nyomon újjá, mert a költségek leszorítását a kiadók és a példányszámok növelésével képzelik el. Különösen a vidéki vállalkozások leledzenek a túlzó példányszám-megállapítási gyakorlat (végül tönkremenéshez vezető) betegségében, nem utolsósorban elégtelen informáltságuk következtében.

A könyvterjesztés, a könyvpiac a válság „leglátványosabb" területe. „A minden egyes könyvpéldányt eljuttatni érdemi olvasójához" – olyan jelszó, amelynek realizálása a mai körülmények között elképzelhetetlen. Az országra jellemző kis kiadók tömegei nem tudnak önmaguk gondoskodni produkcióik eladásáról. Ezért vagy könyvesboltok, vagy kiskereskedelmi forgalomba bocsátás útján próbálkoznak vele. Még jó, hogy akár az egyik, akár a másik változatot igénybe bevehetik. A kiskereskedők könnyen meg is lophatják őket.

A tudományos és a szakkönyv a „könnyű irodalom korpája" közé keveredve vár a megvételre, leggyakrabban mindhiába. Előbb-utóbb úgyis a raktárakba kerül, minthogy a könyvesboltok semmit nem tartanak hosszú ideig a polcaikon. Fontos a gyors megtérülés, ami – ugyebár – a tudományos művekkel szemben jogtalan és teljesíthetetlen követelmény.

A Könyvkamara szerint az 1999-ben kiadott címek 61,1%-a Moszkvában, 9,8%-a pedig Szentpétervárott kerül „terítésre", mégpedig a címek példányszámának 82,5 és 7,7%-a erejéig. A régiókba alig jut újonnan megjelent könyv, minden túltelítettség ellenére.

A kötelespéldány-szolgáltatásról hozott törvény – pestiesen szólva – nem, vagy nem kellő hatékonysággal működik. Itt megint a régiók nagy és nagyobb könyvtárai lehetetlenülnek el. Nincs sem

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

elég könyv, amit beszerezhetnének, de pénzük sincs rá, hogy módszeresen gyarapítsanak.

A „Dmitrij Bulanin" kiadó létrejötte után az akadémiai irodalmi intézet, a Puskin Ház sorozatainak további kiadására vállalkozott, más szóval: e sorozatokat fenyegető megszűnés kivédésére. Azóta a Puskin Házon kívül egy sor más intézettel épített ki kooperációt, illetékességét a humán profilú könyvekre, sorozatokra és monográfiákra, gyűjteményes kötetekre és más hasonló publikációkra, szótárakra és referenszművekre kibővítve.

A Dmitrij Bulanin könyvkiadó (címe angolosan: Dmitrii Bulanin, Bolshoi pr. P.S. dom 104. Kv.11. –197022 St. Petersburg – Russia) működési elvei, amelyek alkalmazásával évről évre fokozni tudja tevékenységét a következők:

1. *A tudományos színvonal értékelése.* A kiadó mindjárt létrejöttekor „kicövekelte" illetékességét. Működése közben a kezdetektől kezdve arra törekedett, hogy új kutatási eredményeket tegyen közzé, mégpedig a lehető legmagasabb színvonalon. Ezért legszívesebben kipróbált szerzőkkel dolgozik, de az ő kéziratait is csak előzetes bírálatok kedvező volta esetén fogadja el. Az általános színvonalesés körülményei között minden magára valamit adó kiadónak az értékelő közegről saját magának kell gondoskodnia.
2. *A könyvkiadó szakma professzionalistáinak összegyűjtése és foglalkoztatása.* Ahhoz, hogy a tudományos könyv észre tudja vétetni, mintegy reprezentálni tudja saját magát, tartalmi kiválóságán túlmenően, tisztességes színvonalú kiállításban kell színre lépnie. Az előkészítő és a nyomdai munkák során nem lehet az érdemi otrombaság veszélye nélkül a szerkesztőket, a helyesírási hibák eluralkodásának veszélye nélkül a korrektorokat, a megjelenési rútság nélkül az illusztrátorokat, címlaptervezőket nélkülözni. A jelenlegi munkanélküliség bő kínálatot biztosít ezekből a szakemberekből.
3. *Árképzési politika.* A megjelent művek belföldi árát külföldi (külföldön elérhető) árával azonos szinten kell megállapítani. A kiadó nem ért egyet azzal, hogy – szovjet hagyományként – dömpingárakat alkalmazzon belföldön. És nem ért egyet az ún. „blanc order" alapján történő könyvtári állománygyarapítással sem, amely a vele járó engedményekért cserébe még kényelmessé is teszi a könyvtárakat. A kiadó reménykedik benne: hogy előbb-utóbb a könyvtárak is belátják: nem minden a „szerzeményezési olcsóság". (Addig azonban a „Dmitrij Bulanin" kiadó is kénytelen tolerálni e formát.)
4. *A tudományos könyvpiac megteremtése.* Oroszországban – objektív és szubjektív okokból egyaránt – a kiadók és a vásárlók közé beékelődik a nagykereskedelem. A „Dmitrij Bulanin" kiadó a tudományos könyvkereskedelem esetében ezt nem tartja jó megoldásnak, és arra törekszik, hogy a kiadó és a magán vagy könyvtári vevő közvetlenül egyezzék meg egymással. Ezt az érintett kiadók külön-külön nem tudják elérni, miközben érdemi együttműködésüknek, közös megoldásokra törekvésüknek olyan jogszabályi–gazdasági akadályai vannak, amelyek nem teszik lehetővé a konkurenciától való eltekintést. Addig is, míg egy közös kereskedelmi szervezet megvalósulhat, a „Dmitrij Bulanin" kiadó csak úgy tudja szélesíteni vevőkörét, hogy korlátozza kiadványai között a hazai tematikájú művek számát, a „világszerte érdeklődésre számító" kiadványaival pedig a pontosságot és a gyorsaságot betartva kereskedik.
5. Az oroszországi könyv világának válságát annak valamennyi részese megszenvedi. Éppen ezért valamennyi résztvevő, a kiadók, kereskedők és használók közös erőfeszítésére van szükség ahhoz, hogy ez a makacs válság véget érjen.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

KÖNYVSZEMLE

Mérhető-e, összevethető-e az egyetemi könyvtárak teljesítménye?

Nem tudok – talán nem is akarok – szabadulni *Michael Gorman* rendkívül kifejező metaforájától: békés növényevő világunkba betörtek az üzleti élet ragadozó eszméi. Azóta kell – egyéb ránk, vagy magunkra kényszerített praktikák mellett – „mérni a mérhetetlent", a techno- és monetokraták számára emészthető formába (azaz számszerű adatokba, arányokba, viszonyszámokba, különböző indikátorok numerikusan kifejezett mértékébe) önteni a szellemi tevékenységet és az ahhoz nyújtott segítséget. Bizonygatnunk kell ugyanis, hogy szükség van ránk, illetve könyvtárunkra, s hogy tevékenységünket kellő hatékonysággal végezzük... Ehhez nyújt hasznos segítséget a *Barton – Blagden* szerzőpárosnak a felsőoktatási könyvtárak hatékonyságának mérhetővé, összehasonlíthatóvá tételét szolgáló tanulmánya.

A teljesítmény-mutatók korát éljük tehát, ám – mint erre a tanulmány előszavában Newcastle egyetemének rektorhelyettese figyelmeztet – gyakran olyanok állítják fel a mutatandó követelményeket, akiknek a mérendő területről fogalmuk sincs. Így fordulhat elő, hogy a könyvtári személyzetre fordított, a beszerzéshez viszonyított magas költséget az alacsony hatásfok jelének tekintik, holott ez azt is jelezheti, hogy a könyvtár olvasói magas szintű információs szolgáltatásokat igényelnek, vagy egyszerűen azt, hogy a könyvtár az egyetem számos épületében szétszórva működik.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

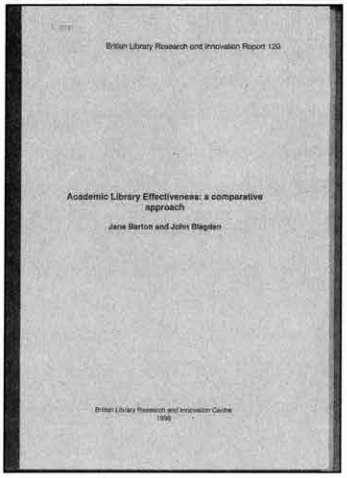

BARTON, Jane – BLAGDEN, John
Academic library effectiveness : a comparative approach / Jane Barton And John Blagden. –[Boston Spa] : British Library Research and Innovation Centre, 1998. – 146 p. ; 30 cm. – (British Library Research and Innovative Report ; 120)
ISBN 07 123 9723X
ISSN 1366 8218

A matematikus, statisztikus (Jane Barton) és az egyetemi könyvtárigazgató (John Blagden) munkájának éppen az volt a célja, hogy egy olyan, viszonylag kis méretű indikátor-készletet dolgozzanak ki, amely a felsőoktatási vezetők (és a pénzt adó testületek) számára lehetővé teszi az egész felsőoktatási szektorban a könyvtári hatékonyság összehasonlítását. Természetes követelmény volt a kimunkálandó teljesítmény-mutatókkal szemben az érvényesség, megbízhatóság, összehasonlíthatóság, elfogadhatóság és az adatok hozzáférhetősége. (Szempont volt még a költség – hogy mibe kerül az adott mutatóhoz szükséges adatok összegyűjtése, s e költség indokolható-e – valamint, hogy az indikátorok lehetőleg az eredményekre, teljesítményekre összpontosítsanak. Ugyanakkor az ilyen mutatók gyakran inkább kvalitatív jellegűek, s ennél fogva kevéssé alkalmasak arra, hogy az összehasonlíthatóság követelményének megfeleljenek.) Különös hangsúlyt kapott az adat-hozzáférhetőség és az összehasonlíthatóság, érthető okokból. Mit sem ér ugyanis az olyan indikátor, amelyhez nem rendelhető érték, mert nem állnak rendelkezésre a kiszámításához szükséges ellenőrzött, vagy gyorsan és megbízhatóan összegyűjthető adatok. Hasonlóképpen fontos szempont volt, hogy a kiválasztott mutatók (persze nem önmagukban, hanem más mutatókkal együtt, valamilyen képpé kerekedve) alkalmasak legyenek egy egyetemi könyvtárnak egy másikkal való összehasonlítására, illetve könyvtárak összevetésére különböző időskálákon. Mindazonáltal a cél nem elsősorban teljesítmény-mutatók megfogalmazása volt, hanem olyan, a vezetés számára szükséges adatcsoport (menedzsment-statisztika) kimunkálása, amelyek tényszerű adatokat jelenítenek meg az intézmény könyvtári tevékenységéről, melyekből teljesítmény-mutatók deriválhatók.

Ennyi bevezető után nézzük, mit tartalmaz a vaskos (146 oldalas) füzet. Mindenekelőtt felvázolja a projekt hátterét és célkitűzéseit, majd megismertet a munka módszereivel. Már e fejezet végén 11 tételes, „jegyzetek és hivatkozások" címet viselő jegyzéket találunk, s érdemes a téma iránt részletesebben érdeklődők figyelmét felhívni a füzet eme jellegzetességére: az E függelékként közölt bibliográfia mellett az egyes fejezetekhez (sőt, adott esetben az egyes függelékekhez) is csatlakozik – nem egyszer jelentős méretű – hivatkozásjegyzék, s így a téma irodalmának igen gazdag tárházát is rejti a kötet.

Blagden és Harrington 1990-es munkájára épül, s az azt követő évek szakirodalmát is gondosan áttekinti a következő, a teljesítmény értékelésének megközelítéseit taglaló fejezet, majd eljutunk a munka voltaképpeni lényegéhez; nem a javasolt indikátorokhoz, hanem a javaslatokhoz vezető megfontolásokhoz. Ezeket a mind terjedelmében, mind

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tartalmában önálló tanulmányként is helytálló negyedik, a teljesítmény néhány kulcskérdése címet viselő, és ötödik, a teljesítmény-mutatók és a menedzsment-statisztika elemzésével foglalkozó fejezet tartalmazzák. A kulcskérdések (84 tételes hivatkozásjegyzékkel is megtámasztott) áttekintése során szó esik az olvasók elégedettségéről, a dokumentumok elérhetőségéről, a használóképzésről, a tájékoztató szolgáltatásokról. a működés hatásairól, a hozzáférés vagy birtoklás (és ezen belül a venni vagy kölcsönözni) kérdésekről és nem utolsósorban az elektronikus környezetről.

Nézzük ezek után, melyek azok a menedzsment-statisztikai adatok, amelyeket a tanulmány végeredményeként a felsőoktatási vezetés statisztikai csoportjának kiadványában való megjelentetésre javasolnak. (Jegyezzük meg, az „olvasó" mindig „full-time equivalent", azaz egész embert jelent, – engedtessék meg ezt a továbbiakban „fte"-ként jelölni – ami az egyetemi könyvtár külső használói esetében – mint ezt az utolsó, K jelű függelékben javasolják – a „kölcsönzőjegy" érvényességi ideje alapján számítható át. Aki egy évre beiratkozott, teljes olvasónak számít, hisz bármikor igénybe veheti a szolgáltatásokat, míg a napi jegyes olvasó 1/300 olvasót jelent, s így a zárva tartás idejét is nagyjából figyelembe vettük.) Tehát a javasolt mutatók:

- teljes könyvtári költség per olvasó
- információellátási költség per olvasó
- személyzeti költség per olvasó
- óránkénti olvasói férőhely per hét per diákolvasó
- foglalt óránkénti olvasóhely per hét per diákolvasó
- vagy: a könyvtár látogatóinak átlagos száma bármely adott időben
- kölcsönzések per olvasó
- kintlévő állomány per olvasó
- könyvtárközi kölcsönzés az összes kölcsönzés százalékában
- használóképzésre és tájékoztató szolgáltatásra fordított munkaórák per hét per diákolvasó
- vagy: a teljes munkaidőnek használóképzésre és tájékoztató szolgálatra fordított százaléka

Az „olvasó" a teljes használói kört jelenti, azaz oktatót, hallgatót egyaránt, ám az „ülőhely-óra" (azaz az olvasótermi lehetőség és a tényleges helybenhasználat mérése) esetén az oktatókat jobb figyelmen kívül hagyni, hiszen a könyvtárhasználatnak ez a módja „diák-specifikusnak" tekinthető. Elengedhetetlenül szükséges a költségek megjelenítése a statisztikában, a könyvtár által szolgálni hivatott teljes olvasó-népességgel összevetve. A költségek megoszlását nézve ajánlatos az információellátás költségei közé sorolni a hagyományos és/vagy elektronikus könyvtárközi kölcsönzéssel hozzáférhetővé tett dokumentumok költségeit éppúgy, mint a hagyományos állománygyarapítását, ez ugyanis megkönnyíti az állományépítés, illetve a hozzáférés-biztosítás politikáját követő könyvtárak összehasonlítását. A statisztikai adatok százalékosan, vagy egy főre eső módon is kifejezhetők. A szerzők azért javasolják inkább a „per olvasó" adatokat, mert ezek könnyen kiszámíthatók, a könyvtári költségek esetleges nehezebben definiálható aspektusait érintő adatok nélkül, s ugyanakkor az összehasonlíthatóságot is jobban szolgálják. A javasolt adatok minél kisebb mennyisége érdekében nem bontották tovább a költségeket, de ha szükségesnek látszik a további bontás, akkor a könyv-folyóirat, hagyományos-elektronikus dokumentum bontás javasolható még.

Az olvasói férőhelyeknek a nyitvatartási idővel súlyozott mértékét azért javasolják, mert lényegesen jobban kifejezi a könyvtár tényleges (fizikai) hozzáférhetőségét, mint önmagában a férőhely/hallgató arány. Hasonlóképpen kifejezőbb és megbízhatóbb mutatója a helybenhasználat mértékének az egy olvasóra jutó heti olvasóteremben töltött órák (foglalt olvasói férőhelyek) száma, mint a sokkal általánosabb „látogatók száma" bármely adott időben.

Az évenkénti kölcsönzésesek száma és a bármely időpontban kikölcsönzött dokumentumok mennyi-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

sége a használat volumene, valamint „terjedelme és mélysége" közti egyensúlyra is reflektál, s a könyvtárközi kölcsönzés arányaival együtt a gyűjtemény használatáról meglehetősen hű képet nyújt. Bár a kintlévő dokumentumok mennyiségére vonatkozó adatok általában nem állnak rendelkezése, azért kerültek be a javasolt adatok közé, mert az integrált könyvtári rendszerekből könnyen kinyerhetők, és így megszerzésük nem okoz hasznukhoz képest aránytalanul nagy gondot.

A tájékoztató szolgáltatások és a használóképzés közti határok pontos megvonásának nehézségeit megkerüli, s a könyvtárak e tárgykörben való gyér adatgyűjtési gyakorlatát is figyelembe veszi a javasolt egyetlen adat. Egyben összehasonlíthatóbbá teszi az inkább a tájékozódási jártasság kifejlesztésére törő, s az inkább a kutatókat tájékoztató szolgálattal jól ellátni igyekvő könyvtárakat.

A könyvtári vezetőkkel (akinek a munkálatok során felkeresett széles körét melléklet sorolja fel) folytatott beszélgetések és levelezések rávilágítottak arra, hogy a szigorúan vett, teljesítmény-körüli adatok mellett szükség van olyan kiegészítő adatokra, kontextuális információkra is, amelyek abszolút értékekben mutatják be a könyvtári és az anya-intézményi körülményeket. Így a következő kiegészítő statisztikai adatok javasolhatók a *könyvtári környezetről:*

- a könyvtárak száma
- a könyvtári tér (m^2)
- a gyűjtemény mérete (kötetszám)
- a teljes könyvtári költség

Az intézményi környezetről:

- a hallgatók száma (fte)
- a posztgraduális hallgatók aránya
- a részidős hallgatók aránya
- az oktató-kutató személyzet létszáma (fte)

Az ily módon javasolt összesen tizenhét mutató legtöbbje jelenleg is rendelkezésre áll a SCONUL (Standing Conference of National and University Libraries – a nemzeti és egyetemi könyvtárak állandó értekezlete) által gyűjtött adatsorban, s az ebből készült összeállítás szerepel is az első mellékletben, bizonyítandó az adatok elérhetőségét, és használhatóságát. Számomra persze egyúttal azt is bizonyítják, hogy – mint az angol nyelvű szakirodalom legnagyobb része – ez a munka is országspecifikus. Visszatérve még a mellékletekhez, a szerzőpáros statisztikus fele nem állja meg, hogy be ne mutassa, az ajánlott mutatók mellett még mi mindent össze- és ki lehet számolni, ami az egyetemi könyvtár működését jellemzi. Mellékletben adja közre (az adatok meglététől függően) 30-50 brit egyetemi könyvtár név nélküli rangsorát 40 különféle – mérhető – szempont alapján (az összeállított további 17 táblázatnak csak tárgyát közli, tekintettel arra, hogy ezeknél aggodalmak merültek fel az adatok megbízhatóságát illetően. Ha néhány számoszlop lehet érdekes olvasmány, ez bizony az, nem csak a brit egyetemi könyvtári vezetők számára. Megtudhatjuk belőle, hogy az átlagos bruttó könyvtári tér 9542 négyzetméter (ami hallgatónként 0,99 m^2-t jelent), a teli polcfolyóméterek átlag száma 24 074, a teljes könyvtári költség pedig átlag 2 780 022 angol font volt 1995-96-ban a brit egyetemi könyvtárakban. Ebből pl. 5,85 font volt a könyvtárközi kölcsönzés és 62,27 font a folyóirat-előfizetés egy hallgatóra eső átlagos költsége. (Érdekes, hogy míg ez utóbbinál a könyvtárak igen nagy többsége az átlagnál többet, sőt, sokkal többet költött, az egy hallgatóra jutó on-line-költségek átlaga nagyjából a sorrend közepén helyezkedik el, bár itt is akad kiugróan magas szám.)

Elszakadva a részletektől, és visszatérve a voltaképpeni javaslatokhoz, annyit még érdemes megjegyezni, hogy a javasolt mutatók nem annyira értékelő, inkább állapot-jelző (ha úgy tetszik, kevésbé evaluatív, inkább diagnosztikus) értelműek. Nem arra valók, hogy kimondják, ez a könyvtár jobb. mint az, hanem arra, hogy a döntéshozók megfigyelhessék, az ő könyvtáruk működését, vagy akár teljesítményét, mi jellemzi, hasonló könyvtárakkal össze-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

vetve, s ennek alapján elgondolkodhassanak, hogy szükség van-e változtatásokra, s ha igen, azoknak milyen irányúaknak kell lenniük.
Ami pedig – a szerzők szerint – még hátra van: szükség lenne néhány, az elektronikus környezetet, a könyvtáraknak a digitális dokumentumokkal végzett tevékenységét és elektronikus infrastrukturális ellátottságát mérő mutató meghatározására. Nem kevésbé kidolgozatlan az olvasó elégedettségének, és a könyvtári tevékenység hatásainak mérhetősége.
A címben feltett kérdésre egy recenzió keretei közt nem lehet válaszolni. Annyi bizonyos, hogy gondosan kiválasztott, akár viszonylag kis számú statisztikai adat, illetve mutató alkalmas lehet arra, hogy az egyetemi könyvtár működését úgy jellemezze, hogy abból a könyvtár „teljesítményére" vonatkozó következtetéseket lehessen levonni, illetve, hogy egyetemi könyvtárak között – ha nem is valamiféle érték-sorrend megállapítása céljából – összehasonlításokat lehessen tenni. Ha a magyar egyetemi könyvtári közösségben igény van erre, mind a módszerek, mind az eredmények tekintetében alapvető jelentőségű segítséget nyújthat a brit körülmények között, és azokra érvényesen kidolgozott javaslat.

Mohor Jenő

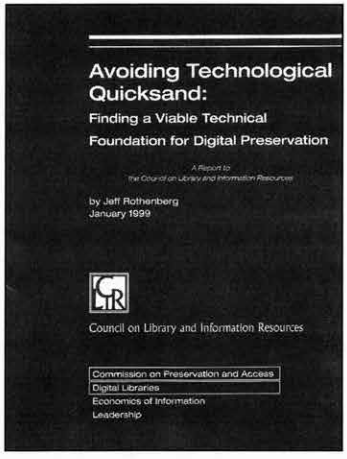

ROTHENBERG, Jeff
Avoiding technological quicksand : finding a viable technical foundation for digital preservation : a report.../ by jeff Rothenberg ; [publ. By Council on Library and Information Resources]. - Washington : CLIR, 1999. - VI, 35 p. ; 28 cm. - ISBN 1-887334-63-7

Egy elképzelhető megoldás a digitális dokumentumok megőrzésére, avagy megköthető-e a technológiai futóhomok

A digitális információk épségben való megőrzése a könyvtári (és levéltári) anyag hosszú távú hozzáférésének központi problémája, s a digitális információ archiválása ügyében létrehozott munkacsoport (*Task Force on the Archiving of Digital Information)* már 1996-ban körvonalazta a téma műszaki, jogi és szervezeti aspektusait. A könyvtári és in-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

formációs források tanácsa (*Council on Library and Information Resources, Washington, D.C.*) azon dolgozik, hogy 96-os jelentés nyomán a digitális információ megőrzésének különböző megközelítéseit bemutató tanulmányok szülessenek. E munkálatok egyik első gyümölcse az a füzet, amelyet a washingtoni *Council* és az amszterdami *European Commission on Preservation and Access* együtt adott ki.

Mindezidáig nem született olyan életképes hosszú távú stratégia, amely biztosítaná a digitális információk jövőbeni olvashatóságát. A digitális dokumentumok rendkívül sebezhetők: fizikailag is sérülékenyek, de elveszhetnek azért is, mert túlhaladottá válik az eszköz, amelyen tárolták, hozzáférhetetlenek és olvashatatlanok lehetnek, ha elavul az interpretálásukhoz szükséges szoftver, vagy a hardver, amelyen e szoftver fut. A digitális dokumentumok megőrzése pedig egyre nagyobb erőfeszítéseket és ráfordításokat igényel, s a probléma már túlnőtt a hagyományos könyvtári kereteken, érinti ugyanis a kormányzati irattárakat, tudományos és környezeti alap-adatokat, az orvosi feljegyzéseket, vállalati adatokat, az elektronikus kereskedelem tranzakcióit stb.

A digitális források hosszú távú megőrzésére (illetve hozzáférésük biztosítására) az utóbbi években számos megoldási javaslat született: papíron való megőrzés, erőteljes szabványosítás, a számítástechnikai múzeumok használata, időszakonkénti konvertálás az új formátumokra, és így tovább. Ezekkel szemben a hosszú távú megőrzés hosszú távon is életképes megoldást igényel, olyant, ami nem követel heroikus erőfeszítéseket, vagy új és új találmányokat minden esetben, ha a formátum, a szoftver, a hardver, a dokumentumtípus, vagy a rögzítés gyakorlata változik. Ez a megoldás legyen kiterjeszthető, még akkor is, ha nem tudjuk megjósolni a jövőbeni változásokat, és ne kívánjon meg munkaigényes fordító-tevékenységet, illetve az egyes dokumentumokkal való egyedi foglalkozást. Legyen képes a kurrens és az ismeretlen típusú jövőbeli dokumentumokat egyformán, azonos módon kezelni, de legyen fejleszthető is, amennyiben erre szükség lenne.

A füzet szerzője, *Jeff Rothenberg* szerint javaslata megfelel mindezen követelményeknek. Gondolatának lényege az, hogy a digitális dokumentumot eredeti logikai formátumában kell megőrizni, azaz szöveget, képet, vagy akármit reprezentáló bitek együtteseként. Ez a „logikai formátum" megkülönböztetendő a dokumentum fizikai megjelenési formájától, ami – szemben a bit-halmaz állandó jellegével – rendkívüli változékonyságot mutatott, és mutathat a jövőben is.

Rothenberg gondosan körüljárja a témát, kifejti a „digitális prezerváció" fontosságának és a megoldás-keresés szükségességének fentebb megemlített okait, és elemzi, majd elveti az eddigi megoldási javaslatokat, a papír-másolatra, a szabványokra, a komputer-múzeumokra és az adat-vándoroltatásra bízást egyaránt. Ezek után, a füzet (szűkebb) második felében ismerteti saját, emulációs javaslatát. Az emuláció maga nem újdonság, kifejlesztett, létező, kipróbált és bevált gyakorlat. Az emuláció digitális megőrzésre való felhasználásához mindössze először is ki kell fejleszteni az emulátor-specifikáció olyan általánosítható technikáit, amelyek lehetővé teszik, hogy az emulátor a jövő ismeretlen gépén is fusson, és rendelkezzen mindazon tulajdonságokkal, amikkel újraalkothatják a jelen és a jövő digitális dokumentumait. Másodszor, szükség van a digitális dokumentumok megtalálását, hozzáférését és újra-alkotását lehetővé tevő metaadatok ember által olvasható formában való megőrzésére. És harmadszor: kifejlesztendő az a „betokozási", vagy „kapszulázó" technika, amely egy kapszulába zárja a dokumentumokat, a kísérő metaadatokat, a szoftvert és az emulátor-specifikációt, biztosítva ezek összetartozását, és megvédve a romlástól. Egy betokozott digitális dokumentum tehát – elvben – a következőképpen néz ki: a kapszula felületén megta-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

lálhatók a metaadatok, a kapszulában, de „kívülről" is hozzáférhetően magyarázat, dokumentáció és a részletes metaadatok (címkézés, annotáció) vannak, míg a kapszula tényleges tartalma az operációs rendszer-szoftver, az emulátor-specifikáció, az eredeti szoftver és maga a digitális dokumentum. Ha tehát egy adott elavult hardver-platformnak van egy megfelelő emulátor-specifikációja, a digitális dokumentum megőrzése az alábbi négy lépésben foglalható össze: annotálni, kapszulázni, transzliterálni, emulálni. Azaz, 1. megalkotni mindazon annotációkat, amelyek a dokumentum kontextusát nyújtják és megmagyarázzák, hogyan kell a kapszulát kinyitni és tartalmát felhasználni; 2. betokozni a dokumentumot a fent említett tételekkel együtt; 3. a továbbiakban: ha szükséges (vagy akár minden hordozó-megújulási ciklusban) transzliterálni az annotációkat, hogy megtartsuk ember általi olvashatóságukat; 4. a jövőben: kinyitni a kapszulát, felépíteni a specifikált emulátort, és futtatni a jövő számítógépén. Ez teszi lehetővé, hogy az eredeti szoftver fusson az emuláció alatt, s ily módon a megőrzött dokumentumot újraalkossa.

A füzet előszavát író *E. H. Dooijes*, az amszterdami egyetem számítástechnika-professzora a problémák közt első helyen említi (nem véletlenül, lévén az egyetem számítógép-múzeumának kurátora is egyben), hogy a hosszú távú megőrzés érdekében a digitális dokumentumot legalább egyszer le kell olvasni, jelenlegi fizikai formájában. Ennek megfelelően, az eredeti „anya"-programot kell futtatni, az eredeti gépen, feltéve, hogy mindkettő rendelkezésre áll még. Ugyanis az a gyakoribb eset, hogy évek telnek el, míg egy adott digitális dokumentum hosszú távon megőrzésre érdemesnek bizonyul, vagy ítéltetik. Mégis szerephez juthatnak tehát a komputer-múzeumok? Nem kisebb kérdés, hogy hogyan őrizzük meg a bitek sorát. Hiszen az az elrendezés, amit a meghajtó olvasó-feje „lát", egészen más, mint ami a meghajtó-vezérlő interfészen, vagy a számítógép belső adat-buszán megjelenik. Hordozónként másképp jelenik meg, és másképp oldható meg az a probléma, hogy (például) a Hollerith-kártya lyukainak mintázatát úgy kell-e megőrizni, ahogy van, vagy pedig a szimbólumok szerint, amit reprezentál?

Egy megőrzött adat-együttesnek a kapszulából való „visszanyeréséhez" meg kell tudni magyarázni a jövő számítógépének, hogyan olvassa le az adatokat a hordozóról, hogyan értelmezze az emulátor formális leírását, annak érdekében, hogy egy host-gépen futó emulátort felépíthessen. A megőrzendő (tovább-hagyományozandó) információ-csomagnak ez a darabja ráadásul nem lehet a „kapszula" tartalmának része. Megfelel-e erre a célra a szerző által javasolt, ember által olvasható forma? Meglehetősen komplex dologról lévén szó, leírható-e ez a felhasználói kézikönyvek stílusában? Nem lenne-e célravezetőbb egy formálisabb (formalizáltabb) nyelv – vagyis egy számítógépes nyelv – alkalmazása? Ez utóbbihoz persze világméretű megegyezésre lenne szükség néhány egyszerűbb, általános célú programnyelv befagyasztásáról, és be kellene – kötelező érvénnyel – vezetni, hogy a forgalmazók minden új géphez mindig adjanak e nyelvekhez kompilátor-programot. Itt bizony elengedhetetlenül szükséges a szabvány, amit Rothenberg általában elvet. (Csak zárójelben: a Fortran lassan fél évszázada így él tovább.)

Felmerül a kérdés: mi történik – történjék – akkor, ha a betokozni kívánt operációs rendszer, vagy szoftver szellemi tulajdonként védelem alatt áll? Mi lesz – mi legyen, mi lehet – a megfelelő fizikai hordozó a kapszulák tárolására? A kérdések tovább sorolhatók.

Bár az emuláció adott, s a „betokozásnak" is vannak létező formái (illetve vannak annak tekinthető gyakorlati megoldások, mint pl. a *pkzip* tömörítő által a „sűrítménybe" helyezett egyszerűsített *pkunzip*, vagy egy programcsomag tartozékaként az installálást, indítást stb. magyarázó „olvass el" fájl), az emulációs megőrzés mindhárom lényegi

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

összetevője további kutatásokat és fejlesztéseket igényel, és megvalósíthatósága sem tisztázott, a szerző bátran állítja, hogy javaslata az általa megvizsgált más javaslatokhoz képest számos konceptuális előnyt mutat fel.

A recenzenst a füzet viszont csak arról győzte meg, hogy a technológiai futóhomok megkötése – bármily kívánatos és sürgős is – még ígéretnek sem tekinthető.

Mohor Jenő

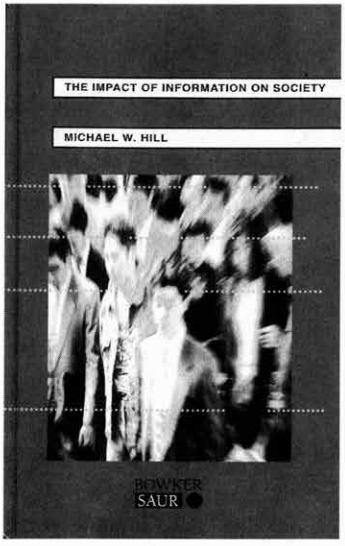

HILL, Michael W.
The impact of information on society : an examination of its nature, value and usage / Michael W. Hill. – London : Melbourne [etc.] ; Bowker-Saur, 2000. - XI, 292 p. ; 22 cm. –
ISBN 185739 124 1

Vizsgálódás az információ természete, értéke és használata körül, avagy az információ társadalmi hatása

Tíz éve, hogy a Könyvtári Figyelő lapjain *Fülöp Géza: Információ* című alapvető monográfiáját méltattam, s most megint egy igencsak dicsérendő könyv került kezembe, ismét csak az információról. Hogy egy nem főhivatású (s ráadásul kissé lusta) recenzens egy negyedévenként megjelenő szakfolyóiratban, hasonló témáról tízévente talál egy-egy feltétel nélkül dicsérhető könyvet, vajon mit jelent? Azt-e, hogy rosszul merít a kínálatból, azt-e, hogy a kínálat ilyen, vagy azt, hogy jobban szeret fanyalogni, mint dicsérni, el nem dönthető. Maradjunk hát a tényeknél: ismét van egy olyan könyv a Könyvtártudományi Szakkönyvtár állományában, amit legalább az angolul tudó könyvtárosoknak (itt-ott talán még kenyéradó gazdáiknak is) érdemes lenne elolvasni.

Hasonló, ám távolról sem azonos a két könyv témája: Fülöp információja a világban, a természetben (a matematikában, a biológiában) létező, működő információ, s annak egy metszete az információ és a társadalom; *Hill* viszont eleve a társadalomban működő, s arra ennél fogva

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ható információt állítja középpontba. Ez a „társadalmi" információ persze éppen úgy sokféle, mint a „természeti", sőt, megkockáztatom azt a kijelentést, hogy a shannoni értelemben vett, vagy a szemiotikai, a DNS által hordozott, vagy a sejtek közt áramló információ – nem egyszerűbb, de egyértelműbb – homogénebb fogalom, mint az emberek, emberek alkotta közösségek, intézmények, szervezetek között áramló (vagy éppen áramlásában akadályozott) információ. Hiszen információ az, amivel – szokatlan példaként – első fejezetét indítja Hill: a sürgős műtét után életéért küzdő híres ausztrál krikett-játékos akkor kezdett gyógyulni, amikor megkapta felesége üzenetét (*„Minden rendben, Don. Jövök"*). Íme a példa, hogy a megfelelő időben a megfelelő információ jelentős hatást gyakorolhat. És információ volt, hogy a németek betörtek Lengyelországba, s ez az információ volt a jel a második világháború „startjára", információ az, amit a fakopáncsok szokásairól szerzek, ha kertemben figyelem e madarakat – mondja szerzőnk. Egyes információknak van kisebb-nagyobb hatása (a hatás mértéke nem egyszer attól – is – függ, hogyan interpretálják az adott információt), másoknak egyáltalán nincs. Figyeljük meg a következő kifejezéseket: információs kor, információ-auditálás, információgazdaság, információ-menedzsment, információ-átcsomagolás, információpolitika, információs társadalom, információtechnológia, információ-átvitel; mindegyikben kissé más az „információ" jelentése, s mennyivel bonyolíthatjuk még a különbségtételt, ha szinonimaként az „ismeret" szót használjuk. Nos, Hill az információnak a társadalomban betöltött e sokféle szerepéről szól (nem feledve persze az információ természeti működését sem), ám gyakorlati szempontból sokszor a szakmánkhoz leginkább közel álló tudományos-műszaki-gazdasági jellegű információról beszél.

Annak ellenére, hogy egy írást nem az minősít, hogy milyen polcon ül (vagy ült) szerzője, mégis érdemes megemlékezni Michael W. Hill, az Oxfordban tanult vegyész könyvtárosi pályájáról, amely a British Museumban kezdődött, amikor egy, a szabadalmi hivatal könyvtárára alapuló tudományos és műszaki referensz-könyvtár felállítására alakult bizottság tagja lett. A következő lépés a *Patent Office Library* igazgatása, azután már „elkapta a gépszíj", és sorra töltött be olyan pozíciókat, mint az Egyesült Királyság kémiai információs szolgálatának igazgatója, az ASLIB Tanácsának tiszteletbeli elnöke, az IATUL alelnöke, és hat évig volt a FID elnöke is. Jelenleg a Bowker-Saur kiadó *Guides to Information Sources* sorozatának szerkesztője. Könyvei között említést érdemel a *Patent documentation; Michael Hill on science, invention and information; National information policies and strategies.*

Ilyen előélet után talán nem is meglepő, hogy (a könyve előszavát indító Browning-sorokat Somlyó György fordításában idézve)

> *„... körbejárt*
> *Hosszan, kimérni csalhatatlanul*
> *Arányt és teret, formát és határt,*
> *Mi az emberben megvilágosul."*

Rengetegen írnak ugyanis információ-technológiáról, információs társadalomról (globálisan, vagy másképp), információpolitikáról, információ-menedzsmentről és így tovább, csak éppen – úgy tűnik – az alapokra nem koncentrálnak, azaz nem tekintenek az egészre az információ szemszögéből. Célul tűzte ki tehát annak vizsgálatát, hogy mi valójában az információ, mik a lehetőségei és korlátai, terei és határai, és drámai növekedése vajon hová vezet minket. Másodlagos – de el nem hanyagolható – célja volt, hogy körülnézzen (akár helyettünk is), hogy mit írtak, mit mondanak erről mások, s ide két megjegyzés kívánkozik. Az egyik az, hogy mégsem szakirodalmi szemlét, vagy kompilációt, hanem önálló, jelentős monográfiát hozott létre. A másik pedig az, hogy a mű figyelemre méltóan (és hagyományos, kemény kötésű, papírból, nyomdai úton készült könyv esetében szokatlanul) friss: a fe-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

jezeteket követő irodalomjegyzékek döntő része az 1990-es években, sőt az évtized második felében megjelent címeket tartalmaz, de nem ritka az 1998-as tétel sem (a kötet eredetileg 1999-ben jelent meg!).

Első hat fejezetében az információt vizsgálja, alaposan, minden oldalról körüljárva a témát. Bevezető, első fejezetében általában szól a legkülönfélébb információkról, pillantást vet a háttérre és a történeti összefüggésekre, de felteszi azt a kérdést is, hogy mindig megvan-e az információnak az a hatása, aminek lennie kellene, amit attól várunk. Második, az információ és az ismeret természete című fejezetében kellő, de nem túlzott mélységben, részletesen és világosan vezeti végig az olvasót a témán, az információ-felfogásoktól, az információ fizikáján és fiziológiáján, a tények és az információ viszonyán, az információ és az ismeret (tudás) közti különbségeken és összefüggéseken át (nem hagyva említetlenül az intuíciót, hitet és elképzelést sem), a kutatásig, amely nem más, mint információ keresése és létrehozása. Az információ minősége és megbízhatósága a következő fejezet témája, ahol az adatok, a hitek és a prekoncepciók konfliktusai éppen úgy terítékre kerülnek, mint a statisztikai adatok és az átlagok, s nem utolsósorban a ma technikai lehetőségei között igen könnyen létrehozható nem reális információk. (Ezek közé tartozhat pl. egy kép, ahol az egyiptomi piramisok közelebb vannak egymáshoz, mint a valóságban, és ilyen a „virtuális valóság" technológia. Mindkettőnek lehet helye – az arányok bemutatása, illetve pl. a repülőgép-vezetés oktatása – és helyes használatuk tudásunk színvonalát emeli. A velük való visszaélés azonban komoly károkat okozhat.)

Megértés (befogadás) és közlés: nélkülözhetetlen, de számos akadályba ütköző folyamatok ahhoz, hogy az információ ne csak létezzen, hanem betöltse funkcióját. Ezekkel foglalkozik a negyedik és ötödik fejezet. Csak a verbális kommunikációról szólva, a megértést korlátozhatja a szókincs hiánya, illetve különbözősége, a háttér-ismeretanyag és a megértési készség foka; nem elhanyagolható szerepe van az emlékezetnek, a képzeletnek és a figyelemnek (elég gyakran olvassuk, vagy halljuk azt, amit várunk, ahelyett, ami valóban le van írva, vagy ténylegesen elhangzott). A befogadás mértéke függ még (egyebek mellett) az érdekeltség fokától, a célzott, de elrejtett információk „dekódolásának", azaz „a sorok közötti olvasás" képességétől, és említendő az ellenkező véglet, az információ elutasítása, a „nem vagyok hajlandó tudomásul venni" mentalitás is. Az információ közlésének persze ennél jóval szélesebb körei vannak, amelyek öt alapvető tényezője, hogy mit, milyen céllal, honnan hová (kitől kinek), milyen eszközzel (milyen hordozón) és milyen körülmények között akarunk közölni. Az ötödik fejezet leginkább a két utóbbi faktorral foglalkozik, a kommunikációs technológiáknak az információra gyakorolt hatását, a csatornákat és a hálózatokat teszi vizsgálat tárgyává.

Végül a hatodik, a könyv (érzésem szerint) első nagyobb egységét záró fejezet az információ, ismeret- és dokumentum-menedzsment néhány szempontját veszi szemügyre. Az információ-menedzsment felelősségét és feladatait az alábbiakban foglalja össze: 1. annak biztosítása, hogy a szervezet minden tagja kellő időben hozzáférjen a neki szükséges információkhoz; 2. a „belül" létrehozott dokumentumok (és jelentések) tárolására, rendszerezésére és visszakeresésére szolgáló rendszer felállítása; 3. a megfelelő publikált anyagok kiválasztása, beszerzése és tárolása a szükséges formátumokban; 4. az on-line forrásokhoz és webhelyekhez, valamint a hagyományos dokumentum-forrásokhoz való hozzáférés megszervezése; 5. a „belső" információk tárolása, papír, és (egyre inkább) számítógépes formában. A tárolás magában foglalja a visszakereshetőséget, és a terminálon való megjelentetést, vagy a papírmásolat kézbe adását, és a hozzáférési szintek rendezését, hogy pl. a bizalmas információkhoz csak az arra felhatalmazottak juthassanak; 6. az új

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

információk terjesztése azok közt, akiknek tudniuk kell azokról; 7. annak biztosítása, hogy a szervezet tagjai könnyen kommunikálhassanak egymással (pl. intranet létrehozása, vagy az internet megfelelő biztonsági használata révén); 8. a kommunikációs rendszerbe beleértendően az otthonról dolgozók (távmunka) számára hozzáférés biztosítása a cég rendszeréhez; 9. a gépközi kommunikáció menedzselése (az olyan külső szállítókkal vagy megrendelőkkel, mint pl. a „just-in-time" megrendelő rendszerek); 10. az adatvédelem, szerzői és egyéb jogi védelem, korlátozások stb. szakértői forrásának biztosítása – szükség esetén minden olyan ország tekintetében, amelyekben a szervezet tevékenykedik; 11. a már szükségtelen információk kivonása, illetve a meglévő anyagok szükség szerinti felfrissítése, a szervezet információs forrásai és rendszerei feletti minőségellenőrzés biztosítása. A mostanában hirtelen nagyon divatossá vált ismeret-menedzsment viszont arra tesz kísérletet, hogy biztosítsa minden egyes alkalmazott ismerteinek lehető legnagyobb mértékű megtartását a cégnél, ha az alkalmazott távozik- megpróbálja arra ösztönözni az alkalmazottakat, hogy osszák meg ismereteiket; és megpróbálja arra bátorítani a személyzetet, hogy növelje ismereteit. Az információk és az ismeretek rögzítése iránti igénynek ez persze nem egyetlen, nem is elsődleges oka, hiszen a rögzítés gyakorlata is évezredekre megy vissza (a barlangfalakig, kőig, papiruszig). A papirusz használatával az írás vált a kommunikáció növekvő szerepű eszközévé, majd a papír és a nyomtatás feltalálása változtatta meg drámai módon az információk terjesztésének módját. Évszázadok alatt mind az olvasók, mind a szerzők száma olyan mértékben emelkedett (s a nyomdatechnika fejlődése olyan gyors tömegtermelést tett lehetővé), ami nagy nyomást gyakorolt a közreadás, terjesztés és tárolás gyakorlatára: a publikációk minden típusa óriási mértékben került nyomtatásra és vált tárolandóvá; felmerültek e roppant tömegből a szükséges információk megtalálásának problémái; szükségessé vált a hagyományos nyomtatás gyorsan növekvő költségeinek csökkentése; nemcsak a kiadók, hanem a szerzők közti verseny következtében megjelent a gyorsabb publikálási eljárás, valamint a világot átfogó gyors terjesztés igénye; számos kiadvány esetében a frissítés szükséglete; a vásárlói ellenállás, ha egy folyóiratnak csak egy-két cikke esik az érdeklődés körébe. Ezen problémák megoldása csak egészen új kiadvány-formák, közreadási, terjesztési és tárolási módszerek révén lehetséges. Adatbázis, on-line elérés, CD-ROM, World Wide Web és így tovább, mindaz, amit új információs és kommunikációs technológia (ICT – magyarul IKT?) néven szoktunk emlegetni, látszik megoldást nyújtani. Kétségtelen hátránya azonban az új IKT-nak, hogy többnyire nekünk kell annak logikáját adaptálnunk, mintsem az alkalmazkodna a miénkhez. (Három könyv szövegét összehasonlíthatjuk úgy, hogy egymás mellé kitesszük magunk elé, de a számítógépen tárolt szövegeket előbb ki kell nyomtatnunk, hogy ezt megtehessük. Másrészt viszont a keresés sokkal könnyebb tud lenni, feltéve, hogy pontosan meg tudjuk határozni, hogy mit akarunk, és tudjuk, hogyan limitáljuk a válaszokat kezelhető mennyiségűre.) E fejezet felteszi még (az információ rögzítés-terjesztés-tárolás kapcsán) az „egész, vagy rövidített?" kérdést, tárgyalja az információrögzítéseket mint forrásokat, és eljut a könyvtárakhoz, mint a források egyikéhez, és hozzászól a könyvtárak jövőjéről széles körben folyó vitához is.

Ez az első hat fejezet (összesen 110 oldal) olyan becses és gondolatgazdag áttekintést nyújt arról, hogy mi az információ és az információ-használat, ami mindenkinek, aki szakmánkban (vagy annak környékén) tevékenykedik, csak hasznos lehet. Az újaknak olyan értékes betekintést kínál, amit legszívesebben kötelező irodalommá tennék, nekünk gyakorlóknak (vagy gyakorlottaknak) pedig hasznos emlékeztetőül szolgálhat.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A következő három fejezet egészen más szempont alapján érdemli különös figyelmünket: igen kevés szó esik a magyar szakirodalomban a könyvtári vagy az információs etikáról. A 7-9 fejezet pedig éppen ezzel foglalkozik: az elvárásokkal és jogokkal, a kötelességekkel és felelősségekkel, az intellektuális tulajdonnal és az adatvédelemmel. Az információ-etika magában foglalja az információkereséshez való jogot és – ehhez kapcsolhatóan – az új technológiák használatának jogát. Mivel nemcsak létező információt lehet keresni, hanem olyant is, ami még nem létezik, ide tartozik a tanulás és a kutatás szabadsága, valamint a tudáshoz való jog. Az általában demokratikusnak nevezett országokban mindenkit megillet az információ-kapás joga, azaz önmagában nem jelent bűncselekményt bármely, akár a nemzetbiztonságot érintő, vagy éppen közvagy valláserkölcsbe ütköző információ passzív megkapása. Vagyis, a cenzúrának korlátai vannak, ezzel szemben áll az információ közlésének szabadsága. A közlés szabadsága természetes módon vezet a következő témához: azok kötelességeinek és felelősségének boncolgatásához, akiknek kiváltságos hozzáférésük van kényes információkhoz. Az információ-szegények és információ-gazdagok problémájának tárgyalása, és a problémával való megbirkózást célzó politikák felemlítése után – immár a 9. fejezetben – a magyar szakirodalomban ismertebb, és etikai oldalról is megközelíthető kérdéshalmazzal, a szellemi tulajdon és az adatvédelem, a copyright és az elektronikus publikációk szerzői jogi bonyodalmai következnek. Nem marad említetlenül a személyes információk visszatartásának, vagy használatuk korlátozásának joga, s végül az adatvédelem jogi szabályozásának ügye sem.

A könyv harmadik nagy egységének, az információ társadalmi hatásai áttekintését tartalmazó 10-14 fejezetnek indításaként elgondolkodtató felsorolást kapunk arról, hogy mi minden változott meg a társadalomban az elmúlt mintegy ötven év alatt. Kisebbek lettek a családok, a felnőtt családtagok szétszóródnak; megváltozott a férfi-nő viszony: a fiatal nők számára immár nem fő cél a házasság és a család, sok házasság végződik válással, s a fiatal párok gyakran nem is házasodnak össze, sok nőnek nincs gyermeke; a nők általában (s nem személyes kivételként) társadalmi és intellektuális téren elfogadottan egyenlők a férfiakkal; fokozatosan eltűnik az egyes fajok felsőbbrendűségébe vetett hit; a létező osztály-különbségek ellenére van egyfajta, az általános társadalmi egyenlőséget elismerő attitűd; a szégyen(kezés) eltűnőben van; növekszik a bűnözés; az ifjúságot – és annak ízlését – fontos dologként kezelik, a gyermekeknek jogaik vannak, a korral járó tapasztalat nem érték többé; növekszik az egyéni jólét (a recenzens ezúton figyelmezteti az olvasót: a könyv nyelve, kiadója, szerzője és ihlető környezete egyaránt angol...); a jólét általános növekedéséhez köthetően az „eldobás kultúrája" váltja fel a javítást, és megvásároljuk a legújabb modellt, autóból és számítógépes programból egyaránt, akkor is, ha nincs ténylegesen szükségünk az újra; lakókörülményeink gátolják a felnőtteket a közösségi érzés és a gyerekeket a barátságok kialakulásában, az óvodába-iskolába „szállítás" módja az anyák lehetőségét szüntette meg a társadalmi kapcsolatok kialakítására és az informális információcserére; az öltözködés informálisabb – és többnyire kényelmesebb – lett; a bevásárlás a szórakozás egyik formájává vált a szükségletek beszerzése helyett; megváltoztak az étkezési szokások: készételt vásárolunk, idegen ételeket eszünk és gyakrabban eszünk házon kívül; a többség külföldre jár nyaralni; vallását az emberek kisebb része tartja meg; az élet egyre vadabb és az idő egyre értékesebb; a munka kevéssé nyújt stabilitás-érzést, sokan, akik régen egy irodában vagy gyárban töltötték volna egész munkás életüket, ma feleslegesek, részmunkaidősök, „kényszervállalkozók" vagy munkanélküliek. Bármily hosszú is e felsorolás, kétségtelen, hogy nem teljes, mégis, valamilyen hátterét adja az információs környezet változásainak, és számos olyan fejleményt is

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tartalmaz, amelyeknek egyik tényezője az új információ-növekedés. A változások üteme növekszik: a közszolgálati rádiózás kezdetétől 28 év alatt lett 40 millió embernek rádiója, a 40 millió televíziós készülékhez már csak 8 év kellett, és mindössze 3-4 év kell ennyi ember internet-kapcsolódásához. Egyedül az információ persze nem oka ezeknek a változásoknak, de lényeges szerepet játszik bekövetkezésükben, hatásuk erősítésében. Gyakran nem is maga az információ az, ami a változásokhoz vezet, hanem az, amilyen gyorsan és amilyen széles körben terjed. Elterjedt (és hibás) gondolkodási sémák példái bizonyítják, hogy a széles körű információhozzáférés következményei mélyebbek és drámaibbak lehetnek, mint először gondoltuk volna.

A továbbiakban szó esik a kétféle személyes információról (amit mi tudunk másokról, és amit mások – személyek és/vagy szervezetek – tudnak rólunk; a média és a társadalom viszonyáról; a hirdetésekről; az életstílusról, egészségről és diétákról – mint az információ hatásainak erősen kitett megannyi társadalmi és kulturális jelenség néhány példájáról. A gazdasági tényezőket tárgyaló fejezetben szó esik a foglalkoztatottságról, az információ értékeléséről és az ingyen vagy plusz költségért kérdésről és – nem utolsó sorban az információiparról. Kissé rövidnek tűnik az információ és a környezet című fejezet, elmélyültebb olvasást igényel az „oktatás most és a következő évtizedben" (a könyv 13. fejezete), és az ezt követő, az információnak a politikában és a kormányzásban játszott szerepét taglaló. Itt esik szó arról, hogy – bár a kormányzás és az információ elválaszthatatlan – minden kormányzat ambivalens módon viszonyul az információhoz: egyrészt elvárja az állampolgároktól és az intézményektől egyaránt, hogy hozzáférhetővé tegyék minden információjukat, amelyekre a kormányzati tisztviselők szerint szükség lehet. Másrészt viszont – bármiféle, az információ szabadságát biztosító jogszabály mellett is – úgy gondolja, hogy az állampolgároknak és az intézményeknek nem feltétlenül kell tudniuk minden kormányzati tervről, mindaddig, amíg a kormányzat nem látja elérkezettnek az időt a tájékoztatásra. A modern kormányzat – minden országban – az információk begyűjtésére komoly infrastruktúrát épített ki, ám mégis úgy tűnik, hogy a holnap ügyeit a tegnap információival próbálja eligazítani (vessük össze a demográfiai adatok fontosságát a népszámlálások gyakoriságával). Másrészt viszont a kormányzat számára nemcsak a tájékozódás, hanem a tájékoztatás is fontos: az a kormány, amely nem tartja az országot (a nemzetet) megfelelően informált állapotban, nem várhatja el az állampolgároktól, hogy a kormány kívánságainak megfelelően viselkedjék. Szükség van tehát a kormányzati szándékok és ténykedések közzétételére, az ezzel kapcsolatos információk használatát lehetővé kell tenni, és bátorítani kell a polgárt, hogy éljen a lehetőséggel. Mindez már bizonyos mértékig meghatározza egy nemzeti információpolitika természetét. Hill, aki a recenzió elején említetten kívül még egy könyvében foglalkozott az országos (nemzeti) információpolitika kérdéseivel, felsorolja, hogy a nemzeti információpolitikának milyen kérdésekre kell kitérnie, érdemes szemezgetni ezek felsorolásából: az állampolgároknak az információ-kereséshez, -kapáshoz, -tároláshoz, -használathoz és -közléshez való jogának terjedelme, valamint e jogok korlátozása, tekintettel másoknak az információ tulajdonlásához való jogára; a kormányzat joga az egyéntől és intézményektől való információkérésre; a megfelelő információk bizalmasan kezelésének joga/kötelessége; a hivatalos információkhoz való nyilvános hozzáférési jog kiterjedése és időzítése; az információk nyilvánosságra hozásának és terjesztésének kötelessége és szükségessége; a hivatalos információk közreadásának politikája; az információk határokon keresztüli áramlásával kapcsolatos politika; a kormányzati intézmények információkeresési gyakorlatának koordinálása; a szükséges információ-menedzsment gyakorlat biztosítása valamennyi hivata-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

los testületben; az információiparral kapcsolatos politika, ide értve a nemzetközi információs cégeket és a médiát is, valamint a publikált információk megbízhatóságának biztosítását; a könyvtárakkal, levéltárakkal, múzeumokkal és webhelyekkel, mint információforrásokkal kapcsolatos politika; a tanulók információhasználatra oktatása-nevelésére valamint az egyéneket és a szervezeteket a tanulás és az információ társadalmában teljes szerep betöltésére alkalmassá tevő felvértezésére irányuló politika.

Búcsúzó fejezetében az információs társadalomról szól a szerző, azt kérdezve, hogy vajon részesei vagyunk-e, és hogy hová vezet. Pontokba szedett fontos mondatokat olvashatunk még az információ-intenzitásról, a kommunikáció és a számítástechnika jelen és jövő szerepéről. Mindezek hatása, a társadalmi, kulturális, gazdasági és politikai változások rövid összefoglalása következik, és még egyszer a kérdés: meddig jutottunk, és hogyan, merre tovább? A záró fejezet elgondolkodtató töprengés az információnak a társadalomban betöltött szerepéről és hatásáról. A felmerülő (és a könyvben ténylegesen feltett) kérdések legtöbbjére a válasz ott van a könyv lapjain, interpretálásuk túlmutatna a recenzió keretein, s elvenné az olvasók örömét. Ezt a könyvet ugyanis öröm (és élvezet) olvasni, átfogó és gondolatébresztő, ugyanakkor érdekes, sőt, szórakoztató (a humorérzéknek sincs híján), még akkor is, ha egyik-másik megállapításával éppen vitába szállna is az olvasó.

Ha feltétlenül kell valami rosszat mondanom, a könyv – számunkra – egy kicsit angol (nyelvében is, de nem erre céloztam). Környezete, példái, a társadalom berendezkedése és fejlettségi foka, az információ terjesztésének-használatának módja és mértéke, mindez egy kicsit más, mint a miénk. Persze, ez nem a könyv és a szerző hibája, csak éppen tény, amit olvasásakor – amit mindenkinek csak ajánlani tudok – érdemes figyelembe venni.

Mohor Jenő

Nem a könyvtár a felelős – Egy kaliforniai fellebbviteli bíróság úgy határozott, hogy a közkönyvtárak nem vonhatók felelősségre a nyilvános számítógépeken megjelenő internetes tartalomért. Miután egy 12 éves fiú pornográf anyagokat töltött le a könyvtárban, a sacramentói Public Justice Institute szerette volna arra kényszeríteni a könyvtárakat, hogy korlátozzák a hozzáférést egyes honlapokhoz. A bíróság szerint az ilyen korlátozások összeegyeztethetetlenek lennének az állami és szövetségi törvényekkel. Több jogvédő csoport, köztük az American Civil Liberties és számos város is ellenezte a követelést. Az ítélet egybecseng egy virginiai bíróság döntésével, mely kimondta, hogy a szűrés ellenkezne a szólásszabadsággal. **(M.G.)**
(Silicon Valley.com 2001. márc.)

Elektronikus könyvkiadás – Főként az e-könyvek ára, nem pedig az olvasás nehézkessége tartja vissza az amerikai fogyasztókat az elektronikus könyvektől – állapították meg az internetezők körében végzett felmérés nyomán az Arthur Andersen cég szakemberei. **(M. G.)**
(http://fn.hu/cikkprint.cmt?id = 3473)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

001
108

KÖNYVTÁR- ÉS INFORMÁCIÓTUDOMÁNY

Történet

01/001

GLAZKOV, M.N.: Čistki massovyh bibliotek v Sovetskoj Rossii (20-e gg.) = Bibliografiâ. 2000. 4.no. 99-103.p.

Közművelődési könyvtárak tisztogatása Szovjet Oroszországban, a 20-as években

Állományapasztás; Cenzúra; Könyvtörténet -nemzeti

A szerző két állománytisztogatási akcióról számol be. Az első 1923 és 1924 folyamán zajlott le, a második 1926 és 1928 folyamán.

Az első az ellenforradalmi és „művészetellenes" irodalom kivonását célozta a falusi könyvtárak állományából, ám – mondhatni – a „fürdővízzel együtt a gyereket is kiöntötte" az akció elrendelője, a Glavpolitproszvet: az instrukció, amelyet N. K. Krupszkaja írt alá, „középkori-inkvizítori" jellegű volt. Ezért Krupszkaja magyarázkodásra kényszerült, mondván: az instrukciót úgy írta alá, hogy nem nézte át a mellékletben hozott selejtezési jegyzékeket.

A második akció többé-kevésbé jóvátételnek is nevezhető. Egy sor kül- és belföldi írónak kegyelmezett meg, s általában csak a maga-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

sabb szintű használatot feltételező műveknek a járási könyvtárakba történő koncentrálását írta elő.
Gyakorlatilag azonban a két szóban forgó akció sok helyütt egybecsúszott, s ilyenkor mindig a korábbi akció túlzásai szűkítették a jóvátétel körét. Számos érdemi dokumentum esett áldozatul a „jóvátételi akció"-ban (nyilván más célból) engedélyezhető bezúzatásnak.
1926 őszén N.K.Krupszkaja arra utasította helyettesét, hogy készüljenek főhatósági ajánló katalógusok a közművelődési és iskolai könyvtárak állománygyarapításának „mederben tartására", minőségi emelésére. A cikkíró megjegyzi: a szovjet elit igen hamar eljutott oda, amit korábban – élén Leninnel – olyannyira bírált: a „nemzeti elsötétülés" jegyében fejlesztette a könyvtárakat.
Ezt a fejleményt szerzőnk azzal magyarázza, mondhatni mentegeti, hogy a korabeli szovjet rezsim egyfelől szerette volna kiegyenlíteni a művelődési esélyeket, másfelől azonban – s ez a polgárháború lelki hagyatéka volt – mindent gyanúsnak vélt, ami a múltat jelentette, s a legszívesebben el is pusztította volna. A „másfelőlt" azonban folyamatosan enyhíteni kellett, hisz az ország értelmiségére egészen beszűkült kultúrpolitikát nem lehetett a végtelenségig ráerőltetni, ilyen kultúrpolitikával nem lehetett ezt a réteget megnyerni a gazdaságépítő nagy feladatok számára. A két állománytisztogatási akció közötti különbség ezt az ellentmondásos folyamatot dokumentálja.

(Futala Tibor)

01/002

NOURGALIEV, Viatcheslav: Der Kalte Krieg im Buch- und Bibliothekswesen der Sowjetunion = Bibliothek. 24. Jg. 2000. 2.no. 182-188.p.

Res. angol és francia nyelven

A hidegháború a Szovjetunió könyv- és könyvtárügyében

Könyvkiadás története; Könyvtárügy története

A cikk a szovjet könyvkiadás és könyvtárügy jellegzetességeit ismerteti az ún. hidegháborús években, amikor a politikai rendszer eltérő érdekei szabályozták az összes ágazat tevékenységét, különösen a humán területeken. A szerző azóta már hozzáférhető dokumentumok és személyes tapasztalatai alapján mutatja be a könyv és a könyvtárak pártirányítású rendszerét. Az ideológiai felügyelet megszervezésére és szervezetére vonatkozó kérdések sorát vizsgálja, a negyvenes évektől kezdve egészen a nyolcvanas évekig. A jelen tényfeltáró tanulmány célja nemcsak az, hogy felvázolja a hidegháború hatását a szovjet könyvipar és könyvtárügy fejlődésére, hanem megpróbál hozzájárulni ahhoz is, hogy megérthessük ennek a rendszernek a súlyos következményeit. Csak ily módon lehetséges megbirkózni a problémákkal.

(Autoref.)

01/003

GABEL, Gernot: Von der Aufwärmhalle zur "Universität an der Stassenecke". 150 Jahre Public Libraries in Grossbritannien = Buch Bibl. 52.Jg. 2000. 8.no. 526-529.p.

Res. angol nyelven

150 éve léteznek közkönyvtárak Nagy-Britanniában

Jogszabály -könyvtárügyi; Könyvtárügy története; Közművelődési könyvtár; Támogatás -pénzügyi -társadalmi

1850-ben hagyta jóvá a londoni parlament a William Ewart által előterjesztett *Public Library Act*-et. Ewart mint egy skót választókerület liberális képviselője már korábban is foglalkozott állami finanszírozású kulturális programok elfogadtatásával, nevéhez fűződik az 1845-ös Museum Act. A könyvtárügy kérdéseire Edward Edwards hívta fel figyelmét írásaival, melyekben kimutatta, hogy Anglia könyvtári helyzete kedvezőtlenebb más európai országoknál és Észak-Amerikánál.
Ewart tervei érdekében képviselőtársaiból 14 tagú grémiumot szervezett, köztük volt Joseph Brother-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ton, ismert textilgyáros és Benjamin Disraeli, a későbbi miniszterelnök. Több szakértőt is foglalkoztatott, köztük elsőként Edwards-ot, ő hívta fel figyelmét arra, hogy az állami finanszírozás terve keresztülvihetetlen, ezért a településekre kell hárítani a nyilvános könyvtárak helyiségének és fenntartásának feladatát. Ezt a javaslatot erősítette meg az ugyancsak tanácsadóként megkérdezett Guizot, egykori francia miniszterelnök, tájékoztatást nyújtva a francia települések által fenntartott könyvtárak helyzetéről. Egyházi és egyetemi könyvtárak vezetői is hozzájárultak a tervezet szakmai szempontból történő megvitatásához.

1850. február 14-én adta be Ewart törvényjavaslatát a Parlamentbe, első olvasatban azonban nem fogadták el. A visszautasításban döntő szerepet játszott Antonio Panizzi-nek, a British Museum könyvtárigazgatójának előzetesen az Athenaeum folyóiratban megjelent kritikája. Végül harmadik olvasatban fogadta el az Alsóház július 30-án, 118 szavazattal 101 ellenszavazattal szemben. Viktória királynő aláírásával 1850 augusztus 14-én lépett a törvény életbe.

A Viktória-kor más szociális törvényeihez mérten a Public Library Act egyáltalán nem tekinthető nagyvonalúnak. A törvény lehetőséget ad a 10 ezernél nagyobb lélekszámú városok polgármestereinek, hogy (a városi tanáccsal egyetértésben) a lakóknak városi nyilvános könyvtár felállítását javasolják. A választópolgárok kétharmadának egyetértése esetén indulhat meg a könyvtár megszervezése, ehhez a telket vagy az épületet a város adja, a fenntartási költségeket a könyvtári adóból fedezik, a könyvek – az eredeti elképzelések szerint – az adományozóktól gyűlnek össze. A könyvtári adó az egyéb adók minden fontja után egy fél penny. Ennek fejében a könyvtár használata ingyenes.

Rövidesen nyilvánvalóvá vált, hogy az adományokból összegyűlt könyvek nem kínálnak az olvasók igényeinek megfelelő választékot, ezért 1855-ben a könyvtári adó összegét egy pennyre emelték, ebből már könyveket is be lehetett szerezni. A könyvtárat létesítő városok száma azonban így is csak lassan növekedett. Az első kezdeményező város Norwich volt, az első könyvtárnyitás 1851-ben Winchesterben történt. 1859-ben még csak 21 településen nyílt meg a nyilvános könyvtár, tíz évvel később újabb 35-ben, s ez a szám tíz évenként 48-cal, 70-nel, 161-el növekedett, 1900-1909 között pedig már 208 új nyilvános könyvtárat alapítottak.

Kezdetben számos nehézség is jelentkezett. A kapott telkek gyakran távol estek a város központjától, az épületek nem voltak mindig megfelelők, s hiába volt az előírt gázvilágítás, mellette „csak egy bagoly tudta volna kibetűzni a szöveget". Az első időszakban téka-könyvtárakat terveztek magas polcokkal, a kívánt könyvet a könyvtárosok csak hosszú létrákkal tudták elérni. 1894-től bevezették a szabadpolcos rendszert. Különös gondot fordítottak az olvasótermek felszereltségére, a gazdag újság- és folyóirat választékra.

A *public library* társadalmi elfogadottságával együtt nőtt a társadalom adakozó kedve, az alapítást vagy a fenntartást támogatók száma. A legnagyobb adományozó Andrew Carnegie, a skót származású amerikai „acélbáró" volt, aki 1879 és 1918 között 310 településen támogatta a könyvtárat, és 380 könyvtár megépítését tette lehetővé. Adományait azonban csak építésre és berendezésre lehetett fordítani, fenntartásra nem, ezért sok kisebb településnek okozott megoldhatatlan gondot a túl nagyra méretezett könyvtár működtetése.

1919-ben a törvény módosításával megszüntették a könyvtári adó korlátozását, a kisebb települések ellátására pedig 1920-tól bibliobuszokat állítottak üzembe. A 30 ezer lakosnál nagyobb települések 90%-ában ekkor már működött nyilvános könyvtár.

A Public Library Act kihirdetésének 150-ik évfordulóján Nagy-Britanniában 4160 központi- és fiókkönyvtár működik több mint 26 ezer alkalmazottal, 663 bibliobusszal. Állományuk 127 millió kötet, a lakosság 58%-a használójuk, évente 480 millió kötetet és 38 millió AV-eszközt kölcsönöznek.

(Katsányi Sándor)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

01/004

ROTHBART, Otto-Rudolf: Die Leipziger Büchereifeier. Ein Jubiläum als Denkmal(nach)-Datum = Buch Bibl. 52.Jg. 2000. 9.no. 588-593.p.

Res. angol nyelven

Könyvtári jubileum Lipcsében

Könyvtárügy története; Közművelődési könyvtár; Módszertani központ

75 évvel ezelőtt, 1925 szeptember 17-én nyitották meg Lipcse városának központi közkönyvtárát. A könyvtár egy dekoratív épületben kapott helyet, és a megnyitó ünnepségen a könyvtárosokon kívül magas rangú politikusok is jelen voltak. A könyvtár fontosabb funkciói kezdetben a következők voltak: tanulási központ, tájékoztatási és tanácsadó szolgálat más könyvtáraknak, szakmai folyóirat kiadása, személyzet képzése, recenziók kiadása az új szerzeményekről, könyvek és más dokumentumok eladása könyvtáraknak. Néhány év elteltével a központi könyvtárnak már több mint 500 ügyfele volt, 250 városban. Ma sincs hozzá hasonló intézmény egész Németországban. Ezért a szerző a könyvtár eredményeit nem pusztán történelmi szempontból tárgyalja, hanem a jelenben is követendő példáknak tekinti őket.

(Autoref. alapján)

Kutatás és fejlesztés

01/005

LICEA DE ARENAS, J. – VALLES, J. [et.al.]: Una visión bibliométrica de la investigación en bibliotecologia y el Caribe = Rev.Esp.Doc.Cient. 23.vol. 2000. 1.no. 45-53.p. Bibliogr. 14 tétel.

Res. angol nyelven

Egy bibliometriai pillantás Latin-Amerika és a karibi térség könyvtár- és tájékoztatástudományi kutatásaira

Bibliometria; Könyvtárudományi kutatás

A könyvtári-informatikai szakma három nagy nemzetközi adatbázisa (*Library and Information Science Abstracts, Library Literature, Information Science Abstracts*) a latin-amerikai és karibi térség 31 országából összesen 1911 szakirodalmi tételt regisztrált. Ezeknek több, mint fele (53,6%) Brazíliából származik, amit Mexikó (9,63%), Kuba (6,64%), Kolumbia (5,19%) követ. A legtöbb (19-19) cikket egy mexikói (jelen cikk vezető szerzője) és egy brazil szerző publikálta, ám a legtermékenyebbek sorában a 13. helyig csak brazilok szerepelnek, kivéve a 7. és 9. helyet, ahol ismét mexikóiakkal találkozunk.

Ez a brazil túlsúly magyarázhatja, hogy a cikkek 42%-a portugál nyelvű, de meglepő lehet, hogy közel ennyi (40%) az angol, és csak 14% a spanyol nyelvű publikáció. A térség szerzőinek legtöbb cikkét megjelentető tizenhárom folyóirat közül az első három brazil, és kétszer annyi cikket jelentetett meg, mint a további tíz összesen. Érdekesség, hogy a negyedik helyen (81 cikkel) a kolumbiai megjelenésű *Rev. Interamericana Bibliotecol.* (tehát egy regionális nemzetközi folyóirat) áll, majd a 10. és a 11. helyen szerepel ismét nemzetközi lap: a magyarországi *Scientometrics* (34 cikk) és az angol *Int. Library Review* (32 cikk).

(Mohor Jenő)

Tudománymetria, bibliometria

Lásd 5

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

KÖNYVTÁR- ÉS TÁJÉKOZTATÁSÜGY

Nemzetközi könyvtárügy

01/006

VITIELLO, Giuseppe: Library policy and legislation: a European perspective = Int.Inf.Libr.Rev. 32.vol. 2000. 1.no. 1-38.p. Bibliogr. lábjegyzetekben.

Könyvtárpolitika és jogi szabályozás: európai helyzet

Jogszabály -könyvtárügyi; Könyvtárpolitika; Tájékoztatás szabadsága

Mi az oka annak, hogy az utóbbi öt évben legalább három európai szervezet – az Európa Tanács, az Európa Parlament és az Európa Bizottság – olyan sok tanulmányt, kutatást, és irányelvet szentelt a könyvtárpolitika és a könyvtári jogi szabályozás kérdésének? A válasz a könyvtári és tájékoztatási munka területének kiszélesedésében, és azokban az új tényezőkben keresendő, amelyek napjainkban meghatározókká váltak a politika és tervezés területén. Három ilyen tényezőt kell megemlíteni: egybefonódás, globalizáció és részvétel. A szerző négy olyan területet vizsgál meg, amelyekre a tervezőknek erősen oda kell figyelniük: a tájékoztatás szabadsága és az információkhoz való akadálytalan hozzáférés, az országos információs politikákon belüli könyvtárak, a könyvtárak és a tudáshoz kapcsolódó egyéb területek kapcsolata, a könyvtári örökség védelme. Megvizsgálja, hogy ezek a területeket mennyire fedik le a könyvtárpolitikai dokumentumok, különösen a nemrég megjelent *Council of Europe/EBLIDA Guidelines on library legislation and policy in Europe* c. dokumentum.

(Autoref. alapján)

01/007

KLUGKIST, Alex C.: LIBER Licensing Principles for electronic information = J.Acad.Librariansh. 26.vol. 2000. 3.no. 199-201.p.

A LIBER ajánlásai az elektronikus információval kapcsolatos licenszek megkötéséhez

Elektronikus folyóirat; Koordináció -nemzetközi; Szolgáltatások

Bár a legtöbb kiadó termékei digitalizálásán dolgozik, a digitális információk árai nem alacsonyabbak, mint a nyomtatott termékekéi. Ma is a folyóiratok válságáról beszélhetünk. Legtöbben az elektronikus változatot csak a nyomtatott változattal együtt, magasabb előfizetési áron értékesítik. A licenszek tárgyalása során egyre újabb feltételeket szabnak, például megtiltják az előfizetés lemondását és korlátozzák a dokumentumszolgáltatást és a könyvtárközi kölcsönzést. A könyvtárosok egyelőre nem léptek fel közösen ebben az ügyben, leszámítva egy 1997-es német-holland kezdeményezést, amely alapjául szolgált a tudományos könyvtárak európai szövetsége (LIBER) 1999-es irányelveihez. Az irányelvek rögzítik, hogy a könyvtárak évente 7-15%-os folyóiratár-emelkedéssel néznek szembe. Ennek ellensúlyozására megkísérelték költségvetésüket a könyvvásárlás csökkentése terhére növelni, az előfizetett címek egy részét lemondani. Szívesen fogadják az elektronikus információk elérhetőségét, mivel ez javítja a kutatók közötti nemzetközi kommunikációt, a használók hozzáférési lehetőségeit, a tudományos folyóiratok költséghatékony elérését. Ugyanakkor úgy érzik, hogy a digitális korszakban romlottak a könyvtárak lehetőségei a korábbiakhoz képest, a használók közvetlen hozzáfé-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

rése lehetségessé vált ugyan, de az árak jóval magasabbak lettek a könyvárközi kölcsönzés jelenlegi árainál, és gondot okoz az is, hogy a kiadók és más közvetítők technikai megoldásai sem kompatibilisek egymással.

A digitális környezetben is egyensúlyt kell teremteni a szerzők és a szerzői jog tulajdonosai és a szélesebb közönség érdekei között, a berni konvenció elveinek figyelembe vételével. Jelenleg egy átmeneti időszak zajlik, amely jelentős befektetéseket tesz szükségessé a résztvevők részéről. A könyvtárosoknak és a kiadóknak együtt kell működniük az optimális információterjesztés és a hosszú távú elektronikus publikálás előmozdítása érdekében.

A LIBER irányelvei a tudományos és a nemzeti könyvtárak számára készültek. Az irányelvek összhangban állnak az ICOLC (International Coalition of Library Consortia) elveivel. Az irányelvek a következőket tartalmazzák: I. Általános elvek (a kiadókkal két- és több oldalú, gazdaságos megállapodásokat kell kötni; nem szabad elfogadni az előfizetések lemondásának tilalmát); II. Elérés és használat (biztosítani kell a tartózkodási helytől független elérést, a méltányos használatot az érvényes szerzői jogi előírások alapján; a használatból ki kell zárni a külső használókat; gondoskodni kell az előfizetett információk eléréséről és tartós archiválásáról); III. Tárolás, formátumok és integrálás (a licenszben szereplő tartalomnak elérhetőnek kell lennie az aktuális, szabványos számítógépes platformokról és hálózati környezetből, a kívánt formátumban; a licenszeknek nem szabad korlátozniuk a könyvtárak jogait az adatok integrálására helyi infrastruktúrájukba és információs szolgáltatásaikba; külön kell kezelni a tartalmat és a megjelenítést, az adatokat és az alkalmazásokat); IV. Szolgáltatások és költségek (a könyvtárak elvárják, hogy a kiadók az előfizetett folyóiratok bibliográfiai adatait és referátumait az előfizetés fejében, felár nélkül elektronikusan szolgáltassák, legkésőbb a nyomtatott változat megjelenésével egyidejűleg; felárat csak akkor lehet kérni, ha értéknövelt szolgáltatást nyújtanak, ha valaki csak az elektronikus változatra fizet elő, maximum a korábbi előfizetési ár 80%-át fizeti; a könyvtárak külön kívánnak tárgyalni egyéb kiegészítő szolgáltatások lehetőségéről, pl. a kevésbé használt folyóiratcímek átalánydíjas előfizetéséről és ritkán használt folyóiratok alkalmankénti megtekintéséről); V. Tájékoztatás a használatról (gondoskodni kell a bizalmas adatok védelméről, a használat mérhetőségéről és az összesített adatokat a kiadók számára is rendelkezésre kell bocsátani); VI. Egyebek (a könyvtárak nem felelősek a szerzői és a szabadalmi jog bármilyen megsértéséért, amit harmadik fél követ el; a licensz-szerződéseknél az adott ország előírásai érvényesek).

(Hegyközi Ilona)

01/008

HANNESDÓTTIR, Sigrún Klara: NORDINFO (Nordic Council for Scientific Information): financing international development without bureaucracy = Bottom Line. 13.vol. 2000. 3.no. 134-141.p. Bibliogr.

A NORDINFO bemutatása, különös tekintettel finanszírozási rendszerére

Koordináció -nemzetközi; Koordinációs központ; Támogatás -pénzügyi -állami, hatósági

A NORDINFO-t (The Nordic Council for Scientific Information) 1977-ben alapították. A skandináv országokban már ez idő előtt is komoly hagyományai voltak a tudományos könyvtárak közötti együttműködésnek. A NORDINFO feladata a tudományos információk hozzáférésére irányuló együttműködési kezdeményezések koordinálása. Alapítását megelőzően a skandináv országok különféle együttműködési formákat építettek ki a politikai, gazdasági, kulturális és tudományos együttműködés terén. Működésének 20 éve alatt a NORDINFO számos kísérleti projektet és konferenciát finanszírozott. Az egyik jelentős projekt egy olyan használói felület kifejlesztése volt, amely a tagországok különféle adat-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

bázisaiban való keresést teszi lehetővé, különféle nyelveken. A NORDINFO költségvetését a skandináv országok minisztertanácsa (Nordic Council of Ministers) biztosítja, hároméves szerződésekkel. A munkatervet a igazgatótanácsnak kell elfogadnia, amelybe az öt tagország egy-egy tagot delegál.

(Autoref. alapján)

Lásd még 106

Nemzeti könyvtárügy

01/009

Koncepciâ gosudarstvennoj informacionnoj politiki = Naučn.Teh.Bibl. 2000. 6.no. 6-45.p.

Az orosz állami információs politika koncepciója

Tájékoztatási politika

A koncepció rögzíti az orosz állami információs politika céljait, feladatait és objektumait, illetve alapvető realizálási irányait és mechanizmusait. Megszületését egy tizenhárom fős *ad hoc* bizottságnak köszönheti. A koncepciót eleddig az elnöki bizottság és a Duma-apparátus illetékes bizottságai vitatták meg és fogadták el.

Módszere: objektumonként előbb a jelenlegi helyzetet írja le, majd bemutatja a kívánatos állapotot. A szóban forgó objektumok az alábbiak: információvagyon, információs-telekommunikációs infrastruktúra, információs és telekommunikációs technológiák, rendszerek és realizálásuk eszközei, a termelés és a kutatás informatizálásának eszköz-, termék- és szolgáltatás-szükségletei, nevezetesen: az eszközelőállítás gyártási potenciálja, termék- és szolgáltatáspiac, háztartások informatizálása, tömegközlési politika, információs jog, biztonsági problémák, Oroszország együttműködése a globális információs hálózatokkal.

A koncepció „Az információs politika kölcsönhatása a társadalmi lét meghatározó tartományaival" címen veszi sorra a geopolitikai, biztonsági, nemzetközi kapcsolati, gazdasági, államigazgatási, művelődési-tudományos, egészségügyi és természetvédelmi összefüggéseket, ami ismét alkalmat ad a tényleges és a kívánatos helyzet szerint megosztott „elővezetésre".

Az információs társadalomra történő átmenet tennivalóinak összefogását a koncepció három ún. „problémaosztály" keretében oldja meg. Az első osztály az átmenet technológiai bázisának kifejlesztésével, a második a nemzetközi „bekötésekkel", a harmadik a szociális-gazdasági és szociális-kultúrális előfeltételeivel foglalkozik.

Az állami információs politika következetes (és e koncepció szerinti) véghezvitele meggyorsítja az orosz társadalom információs társadalommá történő alakulását. Ez a realizálás az információ előállításának reformját, az ország lakosságának információhasználatra történő érdemi és technikai nevelését, az információ biztonságának garantálását teszi szükségessé. Az iméntieken belül még egy tucatnyi, igencsak „magvas" részfeladat található. Mindez irdatlan összegeket emészt fel. Emiatt a koncepció végrehajtási határidők feltüntetésétől el is tekint. A leghatározottabban azt hangsúlyozza, hogy 1) az információs eszközök kifejlesztésében jelentős eredményeket felmutató tudományos iskolák részesüljenek kiemelkedő támogatásban, 2) a jövőkutatás szakembereit ne kezeljék mostoha gyerekként, 3) szülessen újjá az orosz számítástechnikai és távközlési ipar, 4) kapjon nagyobb támogatást az információs politika céljait szolgáló képzés és továbbképzés.

(Futala Tibor)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

01/010

MANILOVA, T.L.: Municipal'nye biblioteki i mestnoe samoupravlenie: nekotorye rezul'taty federal'noj bibliotečnoj politiky = Naučn.Teh.Bibl. 2000. 5.no. 27-33.p.

Városi könyvtárak és a helyi önkormányzatok: az orosz szövetségi könyvtárpolitika néhány eredménye

Fenntartó szerv; Könyvtárpoltika; Városi könyvtár

A szovjet „tömegkönyvtári" hálózatból a szövetségi könyvtárpolitika nyilvános nagyvárosi könyvtárakat törekszik fejleszteni. Ez „kettősen egy" feladatot jelent. E könyvtártípusnak egyfelől olyan társadalmi intézményként kell fennmaradnia, amely az egész lakosság számára egyetlen intézménye az információhoz való ingyenes hozzáférésnek, a szabadidő eltöltésének, főként ami az intellektuális időtöltést illeti. Másfelől viszont alkalmassá kell tenni őket a feltételek radikális és folyamatos változásából következő igények kielégítésére.

Első lépés a szóban forgó könyvtárak olyatén orientálása volt, hogy minden erejükkel a helyi közösség, a municipális közoktatás, a helyi önkormányzat szolgálatára rendezkedjenek be. Ez nem ment könnyen, és még nem is fejeződött be, ám a nehezén túljutottak az illetékes könyvtárpolitikusok, könyvtárosok és önkormányzati szakemberek. A folyamatot különféle alapítványi és állami támogatások kísérték. Jelenleg az a helyzet, hogy

- nyilvánvalóvá vált, hogy milyen is a szóban lévő városi, illetve önkormányzati szolgálatba szegődött könyvtár,
- milyen válfajai vannak,
- tapasztalataik általánosításon, rendszerezésen, publikáláson és tapasztalatcserén estek át.

A fentieken kívül sikerült e könyvtártípus kapcsolatait megszervezni, támogatni és fejleszteni az állami és nem állami struktúrákkal, tényleges eredményeket lehetett elérni a helyi információs központtá történő alakításukban, s mindehhez járult a szakmai közvélemény érdeklődésének felkeltése és fokozódása a szóban forgó átalakulással kapcsolatban. Végül: több önkormányzati kutató és gyakorlati szakember a könyvtárakat ma már úgy tekinti, mint a helyi önkormányzat és lakosság nyilvános információs központját. Mindez arról tanúskodik, hogy a szövetségi kulturális minisztérium kulturális politikája, ezen belül könyvtárpolitika kiállta a valóság próbáját.

(Futala Tibor)

01/011

SHMITIENE, Giedre: The system of libraries in Lithuania = Nordinfo NYTT. 23.vol. 2000. 2.no. 11-18.p.

A könyvtári rendszer Litvániában

Könyvtári rendszer

Litvánia könyvtári rendszerét 11 hálózatba szervezett 4345 könyvtár alkotja, amelyek összesen 81 milliós állományát kétmillió olvasó használja. A működésük irányultsága, állományuk összetétele, olvasóik létszáma és intézményi hovatartozásuk alapján különböző könyvtárak három csoportba oszthatók: állami nyilvános könyvtárak, tárcakönyvtárak, társadalmi szervezetek és mozgalmak könyvtárai.

Az *állami nyilvános könyvtárak* egy hálózatot alkotnak, amelyet az állam szervez és tart fenn. Célja a lakóhely szerinti könyvtári ellátás, ennek megfelelően a könyvtárak általános gyűjtőkörűek, figyelemmel az adott terület kulturális és gazdasági jellemzőire. A hálózat a köztársaság területi adminisztratív felosztásához igazodik. Fejlesztése 1950-ben kb. 200 új könyvtár létesítésével kezdődött, az egységes hálózat szervezését 1960-ban vették célba. 1966-67-ben a területi alá-fölé-rendeltségi viszonyok megtervezése ment végbe, 1976-78 pedig az állományok és az anyagi lehetőségek jobb kihasználása érdekében elvégzett centralizáció, az egységes, központosított szervezetek, a hierarchikus kapcsolatok kialakításának időszaka volt. A nemzeti

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

könyvtár módszertani központi szerepét öt másik könyvtár segíti. 2000-ben 44 regionális és 5 városi könyvtári rendszerben 1700 könyvtár 23 milliós állománya lát el több mint 800 ezer olvasót. További 18 önállóan működő könyvtár 5,5 milliós állománya 154 ezer olvasót szolgál. Ezek legnagyobbika a Martynas Mazvydas Nemzeti Könyvtár: az általános tudományos könyvtárnak 5 millió könyvtári egységnyi gyűjteménye és közel 30 ezer olvasója van.

A különböző kormányzati szervek (minisztériumok) által szervezett és fenntartott hálózatokban működő *„tárca-könyvtárak"* alkotják a legnépesebb hálózati csoportot. Ide a tudományos és szakkönyvtárak, valamint az oktatási intézmények könyvtárai tartoznak, a könyvtárak jellegét, működését, állományát, szolgáltatási és olvasói körét az adott főhatóság profilja határozza meg. A főbb hálózatok:

A *Tudományos Akadémia központi és négy intézeti könyvtára.* 29 ezer olvasó, 3,7 milliós gyűjtemény jellemzi az 1964 óta teljesen központosított rendszert.

A *műszaki könyvtárak* hálózatába 147 könyvtár tartozik, 150 ezer olvasójukat 5,6 milliós állomány várja. A nem központosított rendszerbe tartoznak az ipari, építőipari, közlekedési stb. vállalatok műszaki, illetve a kutató-intézetek tudományos szakkönyvtárai, valamint a Köztársasági Tudományos Műszaki Könyvtár és a vezetése alatt álló, a nagy városokban létrehozott műszaki könyvtárak.

A mezőgazdasági könyvtárak adminisztratív központja a Köztársasági Mezőgazdasági Könyvtár, a nem centralizált hálózat tagjai a mezőgazdasági képző intézmények, kutatóintézetek könyvtárai, összesen 81 könyvtár, 4 milliós állománnyal, 54 ezer olvasóval.

Az *Egészségügyi Minisztérium könyvtári rendszerébe* 93 orvosi-egészségügyi szakirodalmat nyújtó könyvtár tartozik, köztük az Állami Orvostudományi Könyvtár és 11 fiókja, a regionális központi kórházak és az egészségügyi képző intézmények könyvtárai. A 700 ezer kötetet használó 40 ezer olvasó közé tartoznak a kórházi betegek is.

Felsőoktatási intézmények könyvtárai. A 11 felsőoktatási könyvtár (12 millió nyomtatvány, 100 ezer olvasó) 1990-ig a Vilniusi Egyetem könyvtárának irányítása alatt állt, azóta az intézményi autonómia következményeképpen megszűnt a központi feldolgozás, és megszakadtak a korábbi kapcsolatok. Az iskolai könyvtárak centralizált rendszerét (2050 könyvtár, 19 milliós állomány) a Köztársasági Pedagógiai Könyvtár, mint módszertani központ 1989-ig irányította.

Önálló rendszereket alkotnak a középiskolák, a szakmunkásképzők és a technikumok könyvtárai.

A *társadalmi szervezetek és mozgalmak könyvtárai* közé tartozott a szakszervezeti könyvtári rendszer, amelynek kiépítését 1940-41-ben kezdték meg, s amely 1990-ben (a központi támogatás megszűnésével) megszűnt, az intézmények egy részét bezárták, másokat a vállalatok átvettek és fenntartanak. A vakok egyesületének központi és négy fiókkönyvtára van, további 42 könyvtári ellátóhelyen fogadják és elégítik ki az ilyen olvasói igényeket.

A jelenlegi helyzet fő hátránya, hogy a hálózatok kialakítása és az anyagi javak elosztása szűk tárca-érdekek mentén történt, így egyes területeken túl nagy a könyvtár-sűrűség, míg máshol nagy területek maradtak könyvtár nélkül, az anyagi ellátottság egyenetlen és nem feltétlenül felel meg a könyvtárral szembeni igényeknek. A megoldás az 1990-ben elkezdődött folyamat tudatos véghez vitele, azaz olyan egységes könyvtári hálózat kialakítása lenne, amelyben a különböző főhatóságokhoz tartozó könyvtárak integrálódhatnának.

(Mohor Jenő)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

01/012

VALM, Tiiu: Estonian library science in the past decade = Nordinfo NYTT. 23.vol. 2000. 2.no. 19-34.p. Bibliogr. 14 tétel.

A könyvtártudomány helyzete Észtországban az elmúlt évtizedben

Könyvtári rendszer

Bár az észt könyv 475 éves, és az első kolostori könyvtárak a 13. században keletkeztek, a könyvtáralapítások ideje a 19. század volt; 1925-ben született az első könyvtári törvény és 1940-ben 769 közkönyvtár működött. A szovjet megszállás nyomán azonban az észt könyvtárakból közel 26 millió kötetet távolítottak el és semmisítettek meg. Ezen a máig is pótolhatatlan hiányon kívül 1989-90-ben (a függetlenség kivívásának idején) a könyvtári rendszert az átpolitizáltság, az elavult eszközök, az adminisztratív megosztottság, a könyvkiadás és az olvasói igények közti ellentmondások, a gyűjtemények használatának korlátai, a dokumentumok növekvő mennyisége és a hozzáférhetőség minősége közti ellentmondás, a rugalmatlan könyvtári módszerek jellemezték. A közkönyvtárakból, iskolai könyvtárakból, tudományos és szakkönyvtárakból (felsőoktatási könyvtárakból) álló könyvtári rendszer 1998-ban 65,7 millió példánnyal rendelkezett. A 813 ezer olvasó 11,17 millió látogatása során 23,77 millió kölcsönzést regisztráltak. 1990-98 között a könyvtárak száma 28-cal csökkent, ugyanakkor 15 új közkönyvtár létesült (részben volt szakszervezeti könyvtárak városi tulajdonba kerülése révén), a tudományos könyvtárak körében összevonások, önállósulások egyaránt történtek, egyesületek, egyházak, szervezetek létesítettek saját könyvtárt, vagy legalizálták meglévő gyűjteményüket.

A jogi szabályozás összetevői: az 1992-es, 1997-ben a fejlődés és a gyors változások miatt, az UNESCO manifesztum alapján megújított közkönyvtári törvény; az 1990, 1994 és 1998-ban a nemzeti könyvtárról alkotott törvények; az 1997-es kötelespéldány-törvény (mely szerint a nyomtatványokból 8, az audio-vizuális és a szilárd hordozójú elektronikus kiadványokból 2 példány jár a könyvtáraknak) és az 1995-ös, az iskolai könyvtárakat szabályozó törvény.

A viták során felmerült egy egységes könyvtári törvény gondolata, azonban ezt elvetették, s így a könyvtári rendszer egészének fejlesztésével az 1998-ban elfogadott *Az Észt állami kulturális politika alapjai* című dokumentum foglalkozik, amelynek könyvtári fejezete szerint

- a könyvtári rendszer a nemzeti információs infrastruktúra integráns része;
- az egységesen kidolgozandó könyvtárpolitika nem korlátozódhat a Kulturális Minisztérium illetékességi körére;
- a könyvtárak, típusuktól, székhelyüktől, fenntartójuktól stb. függetlenül, egységes információs rendszerként kell, hogy biztosítsák a globális információk könnyű és pontos elérését;
- a könyvtárak együttműködésének gerincét képezik a jogi garanciák és az állami fejlesztési programok.

Az információs rendszer megfelelő működéséhez szükséges a központi tudományos könyvtárak (11 nagy könyvtár) közvetlen és teljes körű állami finanszírozása; a közkönyvtárak állami támogatása állománygyarapítási és szolgáltatási költségeik 50%-áig; a hátrányos helyzetűek könyvtári ellátásának állami támogatása célprogramokon keresztül; a képzés minőségének és a jövőbeli képzés flexibilitásának garantálása.

A tudományos és szakkönyvtárak körébe tartozik a Nemzeti Könyvtár (1988-ban az Állami Fr. R. Kreutzwald Könyvtár vált azzá), mely 1989-ben a parlamenti könyvtári feladatokat is megkapta, valamint az Akadémia, 4 egyetem, az irodalmi múzeum könyvtára, az orvosi, a szabadalmi, a szabványügyi könyvtár és az észt gyermekirodalmi információs központ. Ezek gyűjtőkörét rendelet határolja el egymástól, viszont néhány szűkebb terület lefedet-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

len maradt. A nemzeti, akadémiai, irodalmi és három egyetemi könyvtár által alapított ELNET (Estonian Libraries Network) konzorcium tenderének győzteseként az Inovative Interfaces (USA) cég INNOPAC integrált könyvtári rendszerét 1999-ben helyezték üzembe.

A közkönyvtárak szerepe, és a szolgáltatásaik iránti igény jelentősen megnövekedett: mind a látogatások, mind a kölcsönzések száma közel megkétszereződött, s 22%-kal nőtt az olvasók száma is. Míg az állomány jelentősebb részét a szép- és gyermekirodalom teszi ki, csökken ezek kölcsönzése, s növekszik a szakirodalom iránti igény. A növekvő igények a fenntartókat a helyzet javítására ösztönzik, az utóbbi években 300 közkönyvtár került jobb körülmények közé. 1996-ban megkezdődött a KIRJASTO 3000 elnevezésű közös számítógépes könyvtári rendszer üzembe állítása, mely jelenleg 240 könyvtárban működik. További tervek az INNOPAC-rekordok átvétele, elektronikus kölcsönző rendszer bevezetése, az internet- kapcsolódások javítása, a CD-ROM és más adatbázisok használatának elterjesztése, a könyvtárak saját honlapjainak elkészítése, az olvasók és a könyvtárosok képzése az új technológiák használatára.

A jelen helyzetben megszűnt az ideológiai nyomás és visszaállt a könyvtárak mint információs, kulturális és szociális intézmények igazi szerepe; növekedett a könyvtárhasználat (legalább minden második lakos használ egy könyvtárt); a gyűjtemények gazdagabbak (többféle dokumentumot, több nyelven kínálnak); nőtt a könyvtárosok szaktudása; a könyvtárak működését törvények szabályozzák; az adatbázisok használata révén emelkedett a tájékoztató és bibliográfiai szolgáltatások színvonala; új integrált könyvtári rendszerek működnek a nagyobb tudományos, köz- és iskolai könyvtárakban; kiterjedtebb a könyvtári együttműködés; megkezdődött az új információhordozókra való áttérés; különböző típusú könyvtárak fejlődnek információs központokká.

A jövő víziója egy nemzetközi virtuális könyvtár, amely szakgyűjtemények ezreit egyesíti. Addig is, a vezérlő elv a kiegyensúlyozott fejlesztés, amely felismeri azokat a területeket, ahová az erőfeszítéseket és a könyvtári forrásokat összpontosítani kell.

(Mohor Jenő)

01/013

KLINEC, Peter: Reforma verejnej správy a knižnice = Bull.SAK. 8.roč. 2000. 3.no. 26-32.p.

Az államigazgatási reform és a könyvtárak Szlovákiában

Állami irányítás; Könyvtárpolitika

A szlovák kormány 2000. április 11-én fogadta el az ország közigazgatásának decentralizálását és korszerűsítését célzó koncepciót. Ennek értelmében olyan decentralizálást kell végrehajtani, amely lehetővé teszi az állampolgárok és az általuk választott testületek intenzívebb kapcsolatrendszerének kialakulását, anélkül azonban, hogy ez az össztársadalmi célok és feladatok háttérbe szorulásával járna.

Ezért továbbra is fennmarad az igazgatás állami szintje, de jobban definiált, főként ellenőrző feladatkörökkel. A területi szintnek két fokozata lesz, az első a helyi önkormányzat (falu, város), a második pedig az ún. „magasabb földrajzi egység" önkormányzata. A szintek mindegyikén lesz választott testület és adminisztratív apparátus.

Míg a helyi önkormányzat szabályozása nem vet fel különösebb problémákat, addig a „magasabb földrajzi egység" önkormányzatiságának tartalma körül viták zajlanak. Az mindenesetre eldöntött tény, hogy az 5-10 járásból kialakítandó magasabb egységek száma 12 lesz.

Időközben megalakultak azok a szövetségek is (Szlovákiai Falvak és Városok Szövetsége, Szlovák Regionális Társaság), amelyek hivatva vannak segíteni a reform minél zökkenőmentesebb végrehajtását.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A Szlovák Könyvtári Szövetség (Slovenska asociácia knižníc) sem maradt tétlen a reformmal kapcsolatban: már néhány nappal a decentralizálási-modernizálási koncepció elfogadása után az egyes régiók képviselőiből létrehozta azt az ad hoc csoportját, amelynek segítenie kell a nyilvános könyvtárügyet a közigazgatási átalakulásokhoz való alkalmazkodásban.

A könyvtárügyi érintettség legvitatottabb pontja: ki legyen az új „magasabb földrajzi egységi" és az állami tudományos könyvtárak (Kassa, Eperjes, Besztercebánya) fenntartója. E tekintetben a legtöbben azt akarják, hogy ezeket a „magasabb földrajzi egységi" könyvtárakat ne a városok tartsák fenn és működtessék, hanem a „magasabb földrajzi egységek" önkormányzatai, mivel ezeknek az intézményeknek regionális (terület) funkcióit mindenképpen meg kell hagyni. Az állami tudományos könyvtárak fenntartója-működtetője pedig a Kulturális Minisztérium legyen. De a legmúlhatatlanabb követelmény: a majd meghatározandó fenntartók-működtetők e célokra megfelelő anyagi eszközökkel rendelkezzenek.

Végül: a kulturális minisztérium is készül a hatáskörök leadására. A még mindig változó listák mindenkori állapotát a kulturális minisztérium web-oldalán lehet figyelemmel kísérni.

(Futala Tibor)

01/014

Forslag til revidert informasjonspolitikk for staten = Synopsis. 31.arg. 2000. 4.no. 189-190.p.

Res. angol nyelven

Norvégia: javaslatok az országos tájékoztatási politika megújítására

Tájékoztatási politika

2000 tavaszán a norvég munkaügyi és államigazgatási minisztérium tervezetet adott ki az ország információs politikájáról. A norvég könyvtáros egyesület megkérdőjelezi a nemzeti információs politika túl szűkre szabott definícióját, és felteszi a kérdést: hogyan tervezheti meg a széles értelemben vett országos információs politikát egy központi kormányzati minisztérium. Mivel az információs munkának az ország összes polgárát kell szolgálnia, nagyobb hangsúlyt kellene kapnia a tervezetben az ő igényeiknek. Az egyesület szerint tisztázandó és jobban kidolgozandó az is, hogy a dokumentum javaslatait hogyan lehet a gyakorlatban megvalósítani. Az állami intézmények információs munkájával kapcsolatos innováció szükségessége sincs megfelelően kidolgozva a tervezetben.

(Autoref.)

01/015

BOUGHEY, Alan: Implementing the "New Library: The People's Network" and the management of change = Aslib Proc. 52.vol. 2000. 4.no. 143-149.p.

A "New Library: The People's Network" kormányprogram megvalósítása és a változások menedzselése a brit közkönyvtárakban

Információtechnológia; Közművelődési könyvtár; Számítógép-hálózat; Szolgáltatások

A *New Library: The People's Network* és más kormányzati kezdeményezések 1997-től új irányt szabtak a közkönyvtári szolgáltatások fejlesztése számára Nagy-Britanniában. 1998-ban az új kormányzat *Building the New Library Network* című jelentése meghatározta a megvalósítás eszközeit. Olyan célokat tűztek ki, amelyek megőrzik az eredményeket, és a társadalom minden csoportja számára elérhetővé teszik az információs és kommunikációs technológiát. A közkönyvtárak tevékenysége lényegében változatlan maradt, csak a módszerek változtak meg a nyomtatott könyveket és az elektronikus eszközöket egyaránt alkalmazó, ún. hibrid könyvtárak időszakában.

A fejlesztési programoknak három súlyponti kérdése van: a tartalom fejlesztése, a személyzet képzése

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

és hálózati infrastruktúra biztosítása. Az első két feladathoz pénzügyi támogatást nyújt a New Opportunities Fund, a harmadiknál viszont a finanszírozás nagy gondot jelent. A programokhoz más kormányzati projektek is kapcsolódnak, például a National Grid for Learning, a University for Industry (Learn Direct), a Community Access to Lifelong Learning, amelyek az önálló tanulást, az átképzést segítik. A könyvtáraknak évente tervet kell készíteniük fenntartóik számára arra nézve, hogy mit kívánnak tenni a New Library céljainak elérése érdekében. A Kulturális, Médiaügyi és Sportminisztérium Wolfson Challenge Pénzalapja a program első három évében pályázatok kiírásával segítette az infrastuktúra fejlesztését. A kormányzat az állampolgárok közérdekű elektronikus tájékoztatását is ambicionálja. A korábban ismert szolgáltatásokról van itt szó (oktatás és örök tanulás, közigazgatási információk, üzleti és gazdasági tájékoztatás), az egyetlen új területet a helytörténet jelenti. A könyvtárakban az információs és kommunikációs technológiát főként az olvasásfejlesztés, az információkeresés és a tanulás segítése területén kívánják alkalmazni.

A könyvtárosok képzésében és átképzésében nemcsak a technológiával kapcsolatos alapkészségeket tanítják (erre szolgálnak az ECDL-kurzusok), hanem főként azt, hogyan segítsenek a használóknak a tájékozódásban és a tanulásban. 2000 áprilisa és 2003 márciusa között erre 20 millió fontot szánnak.

A programok gyakorlati megvalósítását a szerző a Bury-i könyvtári hálózat példáján keresztül mutatja be. Itt már 1997-ben mindenütt biztosították a nyilvános hozzáférést az internethez, és a fő cél az egyenlő hozzáférés volt. Alacsony térítési díjat szabtak meg a hálózat eléréséért, a gyermekek, látás- és hallássérültek számára ingyenes szolgáltatásokat biztosítottak. A használók számára bevezető kurzusokat szerveztek, útmutatókat szerkesztettek. A könyvtárosok a számítógépek üzemeltetésétől az információbrókeri funkciókig sokféle feladatot ellátak. A közérdekű információkat hirdetőtábla-szerűen tették közzé. A központi könyvtárak „mélyebb" és sokrétűbb szolgáltatásokat nyújtanak, használatukban jellemzőbb a felsőoktatási és üzleti cél. A fiókkönyvtárak használói között dominálnak az idős emberek, a háziasszonyok és a gyerekek. E könyvtárakban lesz majd leginkább érezhető a New Library program hatása.

A technikai fejlesztések csak a változások egy elemét jelentik, de e változások előreláthatólag a szervezetek egészében további változásokat fognak előidézni.

(Hegyközi Ilona)

01/016

HILZ, Helmut: Israels wissenschaftliches Bibliothekswesen – Geschichte und Gegewart. Ein Beitrag zur IFLA-Konferenz in Jerusalem = Z.Bibliothekswes. Bibliogr. 47.Jg. 2000. 3.no. 255-269.p.

Izrael tudományos könyvtárügye. A jeruzsálemi IFLA-konferenciára készült előadás

Könyvtártörténet -nemzeti; Nemzeti könyvtár; Tudományos és szakkönyvtárak

Nemzeti könyvtár. Palesztinában az 1870-es évektől kezdve jöttek létre azok a modern alapítású gyűjtemények, melyek a zsidó nép történetére vonatkozó anyagukkal a mai Nemzeti Könyvtár elődjeinek tekinthetők. (Ezt megelőzően 1847-ben Jeruzsálemben a porosz konzulátus létrehozta a Jeruzsálemi Királyi Könyvtárat, ez a történeti, régészeti és néprajzi gyűjtemény azonban elsősorban a német tudományos kutatók munkáját szolgálta.) A mai Zsidó Nemzeti Könyvtár előzményeinek az 1874-ben alapított Montefiore Könyvtár, az 1884-ben létrehozott Izrael Népének Könyvtára és főleg az 1892-től működő Midras Abrabanel Könyvtár tekinthetők. 1920-tól a Cionista Szervezet vette át a Nemzeti Könyvtár ügyét, az intézmény első igazgatója 1920-1935-ig a prágai Egyetemi Könyvtár

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

egykori munkatársa, Hugo Bergmann lett. A Nemzeti Könyvtár 1925-ben átvette az időközben létrehozott Hebreisztikai Egyetem könyvtári feladatait is, ekkor vette fel a máig viselt Zsidó Nemzeti és Egyetemi Könyvtár nevet. Állománya Bergmann igazgatósága alatt (1935-ig) 300 ezer kötetre emelkedett, elsősorban az európai (főként német) és amerikai ajándékoknak köszönhetően. A nyelvi megoszlása ekkor: német: 43%, angol: 19%, héber: 17%. 1930-ban a könyvtár számára új épületet emeltek a jeruzsálemi Skopus-hegyen, 1938-ban pedig kötelespéldány jogot kapott az akkori Palesztina területén megjelenő sajtótermékekből.

Az 1948-as államalapítás után a Jeruzsálemtől keletre fekvő Skopus-hegy nem volt elérhető, ezért a könyvtárat nyugatra helyezték át a Giwat-Ram-Campusba, ahol 1960-ban új épületet kapott. Az államalapítás következményeként a könyvtár feladatává vált az izraeli nemzeti bibliográfia szerkesztése is. Az 1967-es „Hatnapos háború" után a könyvtár ismét birtokába vette a skopus-hegyi épületet, ma két telephellyel rendelkezik: a Skopus-hegyen a társadalomtudományok, a campus új épületében a természettudományok irodalmát tárolják. A két gyűjtemény állománya ma három millió kötet fölött van, ennek legnagyobb része héber nyelvű (beleértve a héber keveréknyelveket is, pl. a spanyol-hébert, az arab-hébert, a perzsa-hébert stb.), ezt követi az angol, a német, a francia, a spanyol és az arab nyelvű irodalom.

Természettudományos-műszaki egyetemi könyvtárak. Izrael második legnagyobb egyeteme az 1924-ben Haifaban alapított műszaki egyetem, a Technion. Ebben a német oktatási nyelven csak fokozatosan váltotta fel a héber, a könyvtár alapját is a német nyelvű szakirodalom képezte. A 30-as években számos tudós és hallgató jött a Technionba előadni és tanulni Németországból, Ausztriából, Lengyelországból. Ma az egyetemnek 13 ezer hallgatója van, a könyvtár egymillió kötettel és 4500 folyóirattal rendelkezik.

Rehovot-ban, 20 kilométerre Tel-Avivtól működik a Weizmann Tudományos Kutatóintézet, a természettudományi és matematikai kutatások bázisa, 2400 tudóssal, technikussal és doktorandusszal. Könyvtárának 250 ezer könyve és 1600 kurrens folyóirata van.

Újabb alapítású egyetemek. Tel Avivban 1954-ben alapítottak egyetemet. Könyvtára 1,5 millió kötettel rendelkezik. Az önálló központi épületen kívül több szakkönyvtára is van (orvostudomány és biológia, természettudományok és technika, társadalomtudományok és menedzsment, jogtudomány).

Ugyancsak Tel Avivban működik az 1955-ben alapított judaisztikai egyetem, e tudományág világszerte vezető intézménye. Könyvtárának 850 ezer kötete, 4000 kurrens folyóirata van.

Haifaban a Technion mellett 1963 óta egy másik egyetem is működik, ahol a humaniórákat és a társadalomtudományokat oktatják. Nemzetközi érdekessége az 1982-ben szervezett Gyermekkönyvtárosi Laboratóriuma. Az egyetem könyvtárának kétmillió dokumentuma van, 17 ezer kurrens folyóirata.

Szakkönyvtárak. A nagy tudományágak könyvtárai az egyetemek mellett szerveződtek, néhány speciális területen azonban – például Izrael történetével kapcsolatban – fontos muzeális gyűjtemények is találhatók. Ilyen az Izrael Múzeum könyvtára Jeruzsálemben, a Diaszpóra Történetének Múzeuma Tel-Avivban, ilyenek Jeruzsálem örmény, görög keleti és római katolikus egyházi gyűjteményei. A dominikánusok által fenntartott Francia Bibliakutatási és Archeológiai Intézet könyvtára Jeruzsálem legjobb könyvtárai közé tartozik.

Közművelődési könyvtárak. Az ország legnagyobb közművelődési könyvtárának a Zsidó Nemzeti és Egyetemi Könyvtár tekinthető, ugyanis ennek első igazgatója, Bergmann a tudományos és a közművelődési könyvtárakat mereven szétválasztó német gyakorlattal szemben könyvtárát közművelődési intézménynek is tekintette és a legszélesebb olvasókö-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

zönség szolgálatába állította. Ezen kívül a kisebb zsidó települések lakói a saját könyvtár ügyét mindig ideológiai kérdésnek tekintették, ezért már az államalapítás előtt is az angol fennhatóság alá tartozó 293 zsidó település csaknem mindegyikének volt már saját közkönyvtára.

(Katsányi Sándor)

Lásd még 36, 76, 99

Központi szolgáltatások

01/017

ELEPOV, B. – SOBOLEVA, E. – FEDOTOVA, O. – ŠABANOV, A.: Sozdanie rossijskogo centra podobnogo OCLC: pervye sagi. Internet kak sredstvo integracii informacionnyh resursov: regional'nyj aspekt = Biblioteka. 2000. 6.no. 27-29.p.

Az OCLC-hez hasonló oroszországi központ létesítése: az első lépések. Az internet mint az információkészletek integrálásának eszköze: a regionális szempont

Gépi könyvtári hálózat; Központi katalógus; Számítógép-hálózat

Ma már a jelentős orosz könyvtárak is bekapcsolódtak az internetbe, de ez korántsem jelenti azt, hogy egy csapásra javul az információ-ellátás. A hálózatba kapcsolódó intézményeknek két alapvető feladatot kell megoldaniuk: használóik érdekében ésszerűen kell kihasználniuk a WWW-forrásokat, illetve saját termékeiket kell online szolgáltatniuk. Ez utóbbinak egyre nagyobb a jelentősége azzal összefüggésben, hogy a könyvtárak anyagi lehetőségei nem teszik lehetővé, hogy a könyvtárak egyenként teljes értékű információs szolgáltatásokat nyújtsanak. Csak együtt biztosíthatják az állampolgárok számára az információhoz való reális hozzáférést.

Szibériában és a Távol-Keleten két könyvtár kap a jogszabály alapján kötelespéldányt, az Orosz Tudományos Akadémia szibériai tagozatának műszaki könyvtára (Gosudarstvennaâ publicnaâ biblioteka naučno-tehničeskaâ biblioteka Sibirskogo otdeleniâ Rossijskoj akademii nauk, GPNTB SO RAN és a Távolkeleti állami tudományos könyvtár (Dal'nevostočnaâ gosudarstvennaâ naučnaâ biblioteka, DGNB). Elektronikus katalógusukat WWW-szerverről szolgáltatják. A GPNTB SO RAN online katalógusa (http://info.spsl.nsc.ru) ingyenesen elérhető. 1992 óta épül a WWWISIS 3.0 verziójával, és 245 ezer rekordot tartalmaz. A rendszer kétnyelvű (orosz és angol), 80 adatbázishoz, köztük 4 teljes szövegűhöz nyújt hozzáférést. A DGNB katalógusa csak térítés ellenében használható (http://www.fessl.ru). 1994 óta épül és 150 ezer rekordot tartalmaz.

A kötelespéldány-szolgáltatás nem garantálja az információ teljességét: a megjelent kiadványoknak évente mintegy 40%-át nem szolgáltatják be. Ezek főként kis példányszámú, helyi kiadványok. Ezért fontos, hogy minden könyvtár a saját állományát hiánytalanul dolgozza fel, és katalógusát tegye hozzáférhetővé. Jelenleg a novoszibirszki és a kemerovoi megyei könyvtár, valamint a Tomszki és a Távolkeleti Állami Egyetem könyvtára rendelkeznek online elektronikus katalógussal.

Oroszországban most van napirendben az OCLC-hez hasonló közös katalogizálás megszervezése, de az ország nagy kiterjedése és az adatátvitel viszonylag kis sebessége miatt regionális társulások keretében kell megvalósítani. A közös katalógus alapja lehet a GPNTB SO RAN elektronikus katalógusa, mivel a régióban ez a legteljesebb. Már folyik az akadémiai intézetek könyvtárainak bekapcsolása a Z39.50 protokoll használatával.

A katalógusok retrospektív konverziója anyagi okokból nem valósulhat meg a közeljövőben. Optimális megoldásnak az tűnik, ha a könyvtárak legfontosabb állományrészeiket tárják fel a közös katalógusban: pl. azokat a kiadványokat, amelyekre re-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

gionális megőrzési kötelezettségük van, illetve a legértékesebb és legritkább hazai és külföldi kiadványokat (amelyek nincsenek meg a régió más könyvtáraiban). Ugyancsak fontos egy közös referenszapparátus létrehozása elektronikus formában (távlatilag teljes szövegű adatbázisként).

Első lépésként az interneten hírül adták a regionális tárolókönyvtári rendszer létét, a résztvevő könyvtárak gyűjtőkörének leírásával, valamint bemutatták a Ritka könyvek múzeumának gyűjteményeit. A közeljövőben lesz elérhető az interneten Puskin legjelentősebb műveinek teljes szövege, valamint a közös katalógusba kerülnek a sorozatok rekordjai, illetve a Szibériában és a Távol-Keleten található kódexek és ősnyomtatványok rekordjai.

Szibéria és a Távol-Kelet az ország gazdasági és tudományos életében meghatározó szerepet játszik. Jól kiépített rendszer keretében tárják fel a megyei könyvtárak a helyismereti irodalmat. A legjelentősebb, Szibériára vonatkozó adatbázisokkal a GPNTB SO RAN rendelkezik A helyismereti adatbázisok egy része is elérhető az interneten. A tudományos kutatóintézetek adatbázisainak egy része is a világhálóra kerül a közeljövőben, pl. az erősáramú elektronikai kutatóintézeté (http://www.hcei.tomsk.su), a napfizikai kutatóintézeté (http://smis.iki.rssi.ru) vagy a közgazdasági kutatóintézeté (http://ieie.nsc.ru)

A GPNTB SO RAN a régió adatbázisairól rendszeresen ad ki kalauzokat, a legutóbbi 1998-ban jelent meg. A könyvtárosok és a használók képzésére több könyvtárban internet-kabinetet alakítottak ki a Soros Alapítvány támogatásával. 1998-ban a GPNTB SO RAN keretében az Open Society Institute segítségével regionális könyvtáros-továbbképző központ alakult, amely programjában az internet-használat oktatása is szerepel.

Orosz javaslatra az IFLA égisze alatt interneten elérhető kalauz készül az ázsiai-csendes óceáni régió információforrásairól, adatbázisairól.

(Rácz Ágnes)

Lásd még 85

Jogi szabályozás

01/018

GONDOVÁ, Daniela: Máme zákon o knižniciach, a čo dalej? = Bull.SAK. 8.roč. 2000. 3.no. 3-8.p.

Megszületett a könyvtári törvény, mi a további teendő?

Jogszabály -könyvtárügyi

Zákon NR SR číslo 183/2000 Z.z. o knižniciach... = Bull.SAK. 8.roč. 2000. 3.no. 9-26.p.

A Szlovák Köztársaság Nemzeti Tanácsának 183/2000. Z.z. számú törvénye a könyvtárakról...

Jogszabály -könyvtárügyi

Szlovákiában is megszületett a „posztszocialista" könyvtári törvény: 2000. július elsején lépett hatályba. *Gondová* bevezető cikke részint arról szól, hogy az alapjogszabály „Luca székén" készült (első változata 1992 májusából való), részint pedig arról, hogy – bár nem minden szakembernek tetszik, gondosan határozza meg a fenntartók kötelezettségeit, az állami kívánalmakat, a szolgáltatási rendszert. Ha ezek az előírások mind teljesülnének, a „könyvtárak optimálisan funkcionáló intézményekké fejlődnének". Mindenesetre: törekedni kell a törvény minél kiteljesedettebb megvalósítására.

Rátérve magára a törvényre: az 1.§ a törvény hatályát minden olyan könyvtárra kiterjeszti, amely könyvtári-információs szolgáltatásokkal áll a köz rendelkezésére, illetve e történeti értékkel bíró gyűjtemény. A „köz" értelmezése tág, vonatkozik a „részleges közre" (pl. egy intézeti kollektívára) is.

A 4.§ így szól: „A könyvtári rendszer része az állami információs rendszernek, tagjai a Szlovák Nemzeti Könyvtár, a tudományos, felsőoktatási, nyilvános, iskolai könyvtárak és a szakkönyvtárak." A könyvtárat központi államigazgatási szerv, területi hivatal, önkormányzat, egyéb jogi vagy fizikai sze-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

mély tarthatja fenn (ez utóbbi saját szervezeti egységeként).

A könyvtártípusok (6-11.§) mindegyike jogi személynek vagy valamely jogi személy szervezeti egységének van definiálva. A róluk szóló paragrafusok megfogalmazása egyébként szokványos, mindössze a tudományos és szakkönyvtárakat illetően merészebb, amikor megengedi több funkció ellátásának lehetőségét. A jelenleg ilyen „több funkciót" ellátó könyvtárakat név szerint fel is sorolja.

A nyilvános könyvtáraknak három – községi-városi, regionális és területi – szintje van (9.§). Itt a szabályozás némiképpen „dodonai", mivel a közigazgatási reformtörvény még nem készült el, s nem lehet biztosan tudni, hogy a különböző területi alakzatokat hogyan fogják nevezni.

A szakkönyvtáraknak, mondja a törvény 11.§-a, speciális (szakosított, szakosodott) állománya van, könyvtári-információs szolgáltatásokkal fenntartóját, illetve az ő beleegyezésével a közt látja el. Lehet egyházi, vallásos, egyesületi, orvosi, műszaki, katonai, mezőgazdasági, fegyintézeti, múzeumi, közigazgatási-közgazdasági, jogi, és hátrányos helyzetűeket kiszolgáló.

A 12-17.§ a fenntartói és könyvtári kötelezettségeket sorolja fel, mint ahogy korábban már szó volt róla: gondosan. A 18-21.§ a történeti gyűjteményekről szól, megóvásuk szigorúra sikerült szándékával.

A Kulturális Minisztérium irányítja és koordinálja a könyvtári rendszert, megteremti fejlődéséhez a szükséges jogi és szervezeti feltételeket, nekilát a könyvtárak informatizálásának és az állami információs rendszerbe történő beépítésének, gondozza az országos könyvtári jegyzéket, ellenőrzi a törvény betartását, gondoskodik a történeti állományok megfelelő kezeléséről.

A kultusztárca büntetéseket szabhat ki a könyvtári törvény előírásainak megsértésével kapcsolatban. 20 ezer koronáig büntethető a fenntartó mulasztása. 50 ezer koronáig a könyvtáraké, és 1 millió 500 ezer koronáig terjedő büntetés jár a gyűjtemények illegális külföldi értékesítéséért.

Az alapjogszabály átmeneti rendelkezésekkel, hatályon kívül helyezésekkel zárul.

(Futala Tibor)

01/019

PAJUELO MACIAS, Antonio: La protección juridica de los fabricantes de bases de datos en el Derecho comunitario y en el Derecho espanol = Rev. Esp. Doc. Cient. 23.vol. 2000. 1.no. 54-62.p.

Res. angol nyelven

Az adatbázis-előállítók jogi védelme a közösségi és a spanyol jogban

Adatbázis; Adatbázis-szolgáltató vállalat; Szerzői jog

Az adatbázis (akár elektronikus, akár nem elektronikus formátumú adatbázisról van szó) jogi (tulajdonjogi) védelmének három eleme van: az adatbázis előállítója *sui generis* jogának, valamint az adatbázis tartalma szerzőinek és az adatbázis struktúrája szerzőinek szellemi tulajdonának jogi védelme. (Az elsőt a közösségi jog a 96/9 direktívája szabályozza.) Az előállító jogának védelme voltaképpen az előállító jelentős ráfordításának elismerése, ezért pontosan meghatározandó mind az előállító fogalma, mind a jelentős ráfordítás, illetve annak összetevői (anyagiak, idő, energia stb.). A jogi védelem érdekében szükséges a „használat" és a „felhasználás", a „kivonatolás" és (az azzal bizonyos értelemben azonosnak tekintendő) „másolás", „reprodukálás", s ezekkel kapcsolatban a „lényeges rész" értelmezése is. Az értelmezés elsődleges szempontja az adott cselekmény céljának alapján történik.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

01/020

PIERRAT, Emmanuel: Les responsabilités de l'éditeur de presse sur Internet et du serveur = Documentaliste. 37.vol. 2000. 2.no. 104-109.p. Bibliogr. 14 tétel.

Res. angol, német és spanyol nyelven

A világhálón való publikálás jogi felelőssége

Elektronikus publikáció; Jogszabály -más területről; Számítógép-hálózat; Szerzői jog

Az elektronikus információk terjesztésével kapcsolatosan újabb szakmai felelősség hárul a könyvtárosokra és az információs szakemberekre a jog szempontjából. Mint a honlapok szerkesztői és kiadói, illetve mint szöveges vagy képi „dokumentumok" terjesztői közvetlenül felelősek azért, hogy online kiadványaik megfeleljenek a média- és a kiadói törvények előírásainak. Az információs szakembereknek ezért tanulmányozni kell az online szerkesztőket, kiadókat és szolgáltatásokat érintő jogszabályokat.

(Autoref.)

Lásd még 6, 26, 90

Könyvtárosi hivatás

01/021

DALTON, Peter – MYNOTT, Glen – SHOOLBRED, Michael: Barriers to career development within the LIS profession = Libr.Rev. 49.vol. 2000. 6.no. 271-276.p. Bibliogr.

A könyvtárosi pályán való előmenetel akadályai

Könyvtárosi hivatás; Munkabér, alkalmazás

Az Egyesült Királyságban a Library and Information Commission vizsgálta a szektorok közötti mobilitást és a szakmai előmenetel akadályait a könyvtári és tájékoztatási szakmában. A fő akadály a „vertikális rétegződés", azaz az a tény, hogy a szakma egyes szektorai (tudniillik a felsőoktatási, a köz- és a szakkönyvtári szektor) egymástól függetlennek tartják magukat. A tapasztalt nehézségek a következők: a szakmai szegregáció (ezt orvosolhatja a Library Association és az Institute of Information Scientists tervezett fúziója), a munkáltatók előítéletei a más szektorokból származók iránt, a rugalmatlan álláshirdetési és alkalmazási stratégiák, a könyvtárosok és tájékoztatók hiányzó önbizalma, a képzés gondjai és a szakmai támogatás hiánya.

Mindezen nyitottabb álláspályázatokkal, nagyobb szakmai támogatással és az egész szakmára kiterjedő képzési programokkal lehet változtatni. A munkáltatóknak tisztában kell lenniük azzal, hogy a szakma különböző szektorai között a készségek „transzferálhatók", átvihetők. Az egyes szektorok sajátos követelményeit a lehető legkevesebbre kell csökkenteni, az állásokat széles körben meg kell hirdetni. A szakmai szervezeteknek és a szakszervezeteknek a szakmán belüli kulturális korlátok lebontására és együttműködésre kell törekedniük, az egész szakmát átfogó képzési alkalmakat kell teremteniük. A könyvtári és tájékoztatási szakembereknek felelősséget kell vállalniuk saját előmenetelükért és képzésükért, valamint az álláspiacon való tájékozódásért, növelniük kell önbizalmukat és erőfeszítéseket kell tenniük képességeik piaci értékesítése érdekében. Ha a képzett és tapasztalt könyvtárosok és tájékoztatók érvényesülni szeretnének, a szakmának le kell bontania a szektorok közötti mobilitás és az előmenetel kulturális akadályait.

(Hegyközi Ilona)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

01/022

DOLE, Wanda V. – HURYCH, Jitka, M. – KOEHLER, Wallace C.: Values for librarians in the information age: an expanded examination = Libr.Manage. 21.vol. 2000. 6.no. 285-297.p. Bibliogr.

Könyvtárosok értékrendje az információs korszakban: részletesebb vizsgálat egy 1998-as felmérés megismétlésével

Könyvtárosetika

A gyors technológiai fejlődés és az információs kor beköszöntése arra készteti a könyvtárosi szakmát, hogy újra átgondolja küldetését és felelősségét. A jelenlegi tanulmány egy 1988-as felmérés kiterjesztése. Az 1988-as felmérésben észak-amerikai és ukrán könyvtárosokat kérdeztek meg az általuk legfontosabbnak tartott szakmai értékekről, a jelenlegi tanulmány pedig a résztvevők körét a teljes angol nyelvterületre kiterjesztette. Mindhárom csoport hasonló értékeket tartott fontosnak. A jelen felmérésben az értékek kialakításának segítésére további szakmai és demográfiai adatokat is gyűjtöttek a szakképzés, a szakmai gyakorlat és a szakmai felelősség kategóriájában.

(Autoref. alapján)

01/023

HORTON, Forest Woody: The wisdom administrator. Waiting in the wings = Inf.Outlook. 4.vol. 2000. 9.no. 26-30.p.

A tájékoztató szakemberek pályaképének várható változásai

Könyvtárosi hivatás; Prognózis

A cikk röviden áttekinti, hogyan fejlődött az elmúlt ötven évben a vállalatoknál az ún. információs vezető (information officer) szerepe. A szerző nem tagadja a fogalommal kapcsolatos humoros-ironikus felhangok elszaporodását, mégis azt állítja, hogy 2010 tájékán nagy kereslet lesz magas fizetésű, ún. „bölcsesség-irányítókra" (wisdom administrator). Mivel voltak már adatelemzők (data analyst), információmenedzserek (information manager), fő információs vezetők (chief information officer) és újabban megjelentek a fő tudás-irányítók (chief knowledge officer), vajon távol lehetnek-e a bölcsesség-irányítók? A szerző szerint ezek a szakemberek már léteznek, csak arra várnak, hogy végszót kapjanak, színre lépjenek, és átvegyék hatszámjegyű fizetésüket!

(Autoref. alapján)

01/024

MATLINA, Slava Grigor'evna: Bibliotečnaâ etika v aspekte nacional'nyh prosvetitel'skih tradicij. (Postanovka voprosa.) = Bibliotekoved. 2000. 3.no. 23-30.p.

Könyvtári etika a nemzeti felvilágosodási hagyományok szempontjából (A kérdés felvetése)

Könyvtárosetika

A hagyományok felé fordulás nem más, mint dialógust kezdeményezni a múlttal. Az oroszországi népnevelő (népművelő) tradíciók szellemi értékeken alapulnak. (Ez azonban nem jelenti azt, hogy minden ún. szellemi érték pozitívan hatott, illetve hatna.)

Az orosz könyvtárosok múltjának egyik pozitív jellemzője, hogy az elődök hamar felfedezték az „egyszerű embert". *Rubakin* nyomán az is világossá vált előttük, hogy az olvasó és a könyv között sajátos, individuális viszony jön létre, melynek optimalizálását a könyvtárosnak elő kell segítenie. Ennek érdekében megfelelő kommunikációt kell folytatnia az olvasóval.

Ami a könyvtár társadalmi beágyazottságát illeti, azt az előd-könyvtárosok a közoktatáson belül határozták meg. A rajta túl létező könyvtár későbbi fejlemény.

A személyiség tisztelete a könyvtárostól áldozatkészséget és türelmet kíván.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A múlt negatív jellemzői gyakorta a pozitív jellemzők „túlhatásából" következnek. Ilyen pl. a túlzott szerénység, a félénkség, a szakma társadalmi presztizsének alacsonyságába való belenyugvás. A régi kollégákra a „ritualizmus" ugyancsak ráillik.
A hagyományok feltárása, a múlttal való párbeszéd azért fontos, mivel a régi időknek a szakmai etikával kapcsolatos pályakép-jellemzői is érvényesek, mégha modern „köntösben" jelentkeznek is. Közülük a pozitívakat pártolni, a negatívakat elszigetelni kell.
Egyébként a szovjet közelmúltban számos eltévelyedést idézett elő a hagyományok elvetése, korántsem csak a könyvtárügyben.
A *Bibliotekovedenie* szerkesztősége megjegyzi, hogy nem mindenben ért egyet a szerző megállapításaival és következtetéseivel, s ezért tanulmányát vitaindítóként teszi közzé.

(Futala Tibor)

01/025

MILNE, Patricia: Information professionals and the knowledge-aware, intelligent organisation: skills for the future = Aust.Libr.J. 49.vol. 2000. 2.no. 139-150.p. Bibliogr.

Információs szakemberek és tudásra épülő, intelligens vállalatok: milyen jártasságokra lesz szükség a jövőben?

Információszervezés; Könyvtárosi hivatás; Munkabér, alkalmazás

Nyilvánvaló, hogy napjainkban a könyvtárosi pálya lehetőségei erősen változnak, újabb és újabb lehetőségek jelennek meg. Egy amerikai felmérés szerint a könyvtárosok 13%-a nem a hagyományos könyvtári környezetben dolgozik, hanem az üzleti világban talált munkát magának, ahol a fizetések sokkal magasabbak a hagyományos könyvtárosi fizetéseknél. Az információs hivatásnak ma példátlan lehetőségei vannak a társadalom minden területén, mert a vállalatok sikerességét az információ határozza meg.

(Autoref.)

01/026

OCIEPKA, Gabriela: O regulacjach prawnych i bibliotekarskim kodeksie etycznym za wschodnia granica = Bibliotekarz. 2000. 7/8.no. 24-27.p.

Jogi szabályozások és könyvtárosetikai kódex keleti határainkon túl

Könyvtárosetika

A lengyel szerző két könyvtári vonatkozású oroszországi dokumentumot ismertet. Az első egy könyvtári mintatörvény a FÁK-országok számára, amelyet az illetékes országok küldöttei 1998. november 8-án fogadtak el azzal az ígérettel, hogy amennyiben náluk születik könyvtári törvény, az nem áll majd ellentétben a szóban forgó mintával.
Maga a dokumentum három részre oszlik. Az első rész általánosságokat tartalmaz, nem utolsó sorban a könyvtári törvény beilleszkedésének módjait a kulturális törvények és az alapvető emberjogi állásfoglalások körébe. Második része – korántsem „szűkkeblűen" – a nemzeti könyvtárral foglalkozik. Eszerint a nemzeti könyvtár az az állami, kulturális, tudományos és kiadói intézmény, amely őrzi és védi a nemzet történelmi emlékezetét, kielégíti a társadalom egyetemes információs szükségleteit, és az ország valamennyi nemzete, a nemzeti és a nemzetközi kultúra, a tudomány, művelődés és képzés érdekében könyvtári, bibliográfiai és tudományos tájékoztató tevékenységet folytat. Különös hangsúllyal szerepelnek a minta-dokumentumban az állam kötelezettségei a nemzeti könyvtár iránt.
A dokumentum második része a nyilvános könyvtárakat tárgyalja. E könyvtárak használata minden állampolgár számára alanyi jogú. Értelmezésében a nyilvános könyvtár általános könyvtár, s mint ilyen, térítés nélkül elégíti ki a lakosság alapvető könyvtári szükségleteit, miközben igencsak tekintettel van hatókörének lakossági szükségleteire.
A nyilvános könyvtárakat az önkormányzat működteti. A költségvetési juttatást a legkülönfélébb fizetett szolgáltatások létesítésével és kínálatával egé-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

szítheti ki. Az államnak annyi „köze van" a nyilvános könyvtárakhoz, hogy finanszírozza a központi könyvtárak és a nyilvános könyvtári hálózatok műszaki fejlesztési és szolgáltatási célprogramjait.
A második ismertetett dokumentum az orosz könyvtárosok szakmai etikai kódexe, amely 1999 májusában fogadtatott el (nagyon demokratikus „referendum" nyomán). Eszerint az orosz könyvtáros szakmai munkája közben „egyenrangú" kapcsolatokat épít ki a használóval, az információhoz való hozzáférést az egyén elidegeníthetetlen jogának tartja, törekszik a szolgáltatások lehető legszínvonalasabbá tételére, ellene van bármiféle cenzúrának (miközben nem terheli a felelősség azért, hogy a megkapott információt ki mire használja fel), diszkréten kezeli a használók adatait, védelmezi a szellemi alkotás tulajdonjogát. Szakmai tudását fejleszti, illetve naprakészen tartja, tiszteli a kollégák véleményét, és nyitott irántuk, kollégáival együtt munkálkodik a szakma „rangemelésén", hírnevének növelésén.

(Futala Tibor)

01/027

STACHOWSKA-MUSIAŁ, Ewa: Bibliotekarz – zawod wielu obliczach. Refleksje z okazji Dnia Bibliotekarza = Poradnik Bibl. 2000. 5.no. 7-9.p.

Könyvtárosság – sokarcú hivatás. Reflexiók a Könyvtárosnap alkalmából

Könyvtárosi hivatás

A könyvtáros szakma felettébb régi, az egyik legrégibb értelmiségi elfoglaltság. Évszázadokon át csak a legműveltebb személyiségek vállalkozhattak rá. A könyvnyomtatás általánossá válása és a megjelenő dokumentumok számának mindinkább fokozódó „áradása" hozta magával a könyvtárosok számának rohamos növekedését, illetve a foglalkozás pályaképének kialakulását. Ez az ún. „könyvtári egységek" kezelni tudását – begyűjtését, feldolgozását és használatba adását – szabta meg követelménynek valamikor a 19. század elejétől fogva. A fentieknek megfelelően ez a pályakép meglehetős egységet mutatott a különböző országokban.

A pályaképek differenciálódása a második világháborút követően indult meg, s főként a szakirodalmi tájékoztatásban legalábbis kettős képzettséget tett szükségessé, úm. a dokumentum tartalma szerinti szakmait, valamint a könyvtári-dokumentációs szakmait. (Nem is beszélve az idegen nyelvek tudásáról mint követelményről.)

A könyvtári-dokumentációs ismeretek értékelése ebben a fejleményben „rosszul járt": a könyvtáros szakma társadalmilag meglehetősen devalválódott. (Az európai fejlődés éppen mostanában kezdi helyreállítani a szakma „rangját", aminek itt, Kelet-Európában még nem sok jele van.)

Az elmondottakból következik, hogy a szakma (hivatás) meghatározása szinte semmilyen kézikönyvben-lexikonban nem pontos: ha valamiféle elvárásnak meg is felel, mindenképpen „féloldalas", hol a szakirodalmi tájékoztatás, hol a pedagógia és felnőttoktatás felől „van igazsága", ám teljes igazságot képtelen tükröztetni.

Felvethető a kérdés: az imént jellemzett pályaképekben van-e egyáltalán valamiféle közös, minden hivatás-gyakorlóra közös – és kötelező – jellemvonás. A szerző szerint természetesen van, mégpedig 1) a pr-hez való hozzáértés, 2) automatizálási-távközlési ismeretek az igénybevétel szintjén, 3) az emberi civilizáció ismeret- és tudásanyagának megőrzési, áthagyományozási kötelezettsége, 4) bizonyos alkati-pszichés tulajdonságok megléte.

Nem lehet pl. jó könyvtáros, aki nem hajlik a változások elfogadására, nem tudja magát elkötelezni a munka hatékonyságának növelése iránt, nem rendelkezik különféle funkciók ellátására való rugalmassággal, önállósággal és kreativitással, hiányzik belőle a holisztikus munkafelfogás.

(Futala Tibor)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

01/028

VLASÁK, Rudolf: K europské standardizaci kvalifikačních nároku na knihovnícko-informacní profese = Čtenár. 52.roč. 2000. 9.no. 243-247.p.

A könyvtárosi-tájékoztatási hivatás gyakorlásához szükséges kvalifikációs igények európai szabványosításához

Lásd még a 00/238 tételszámon található referátumot a KF 2000/3. számában

Könyvtárosi hivatás; Könyvtárosképzés, dokumentálóképzés; Minősítés

A franciaországi ABDS-nek (Assotiation des professionels de l'information et de la documentation) köszönhetően 1999-ben a Leonardo da Vinci (DECIDoc) projekt keretében széles körű nemzetközi munkálatok indultak a könyvtáros-szaktájékoztató munkakörök lényegének felmérése, ezt követően a követelmények szabványosítása érdekében. Azóta Belgium, Nagy-Britannia, Németország, Portugália, Spanyolország és Svájc, illetve a nem tag Cseh Köztársaság és Románia kezdte meg az ezirányú munkát.

A tennivalókhoz eredetileg francia nyelvű eligazító készült, amelyet időközben cseh nyelvre is lefordítottak. Amit e vállalkozásról tudni kell, az benne van ebben a dokumentumban, melyről az alábbiakban lesz szó.

A könyvtáros-szaktájékoztató munkakörök feletteb változatosak. Az eligazító ennek megfelelően mintegy harmincféle szakismeretet sorol fel. Nevezetesen úgy, hogy definiálja a munkakör típusát, megadja, hogy ellátásához milyen követelményeknek kell eleget tenni, illetve a munkakörön belül négy fokozatot állít fel a legegyszerűbb „megvalósulási formától" a legbonyolultabb felé haladva.

Az eligazító a használót mindenütt kliensnek nevezi, s így nem hagy kétséget afelől, hogy itt a szakma üzleti súlypontú felfogásáról van szó. A követelmények rangsorában az első helyen a klienssel való szóbeli kapcsolatfelvétel áll, csak azután kerülnek felsorolásra az „európai módon" értelmezett szakmai követelmények, melyek egyaránt lehetnek ismeretek, jártasságok és készségek.

Szerzőnk, bár hasznosnak és érdekesnek tartja az eligazító „leltárát", mégis úgy véli: a projektben részt vevő országoknak egy sor tennivalója lesz tökéletesítését, alkalmazkodását illetően. Ilyen hiányosságok: a dokumentum nem veszi tekintetbe a szakmai előmunkálatokat (pl. az IFLA, az UBICIM eredményeit), bizonytalan a digitális állományok építésének kérdésében, leginkább csak a szóbeli kommunikációval számol, nincs meghatározva az idegen nyelvek ismeretének színvonala, felettébb elnagyolt a szükséges készségek és jártasságok felsorolása.

Az eligazító alapdokumentum francia nyelven készült, ezt fordították le angolra, majd az angol változatot csehre. Ez terminológiai tekintetben viselte meg mondanivalóját, ami alkalmat ad a referált szerzőnek arra, hogy felelevenítse a könyvtárügy és a tudományos-műszaki információügy korábbi nézeteltéréseit. (A francia változat inkább tudományos-műszaki információ párti, az angol könyvtárcentrikusabb, s a jelenlegi trendeknek megfelelően a munkakörök szabványosításának dolgában indokoltnak tartja a nyilvános könyvtárak figyelembe vételét is.)

A DECIDoc projekt mindenesetre rátapintott egy olyan „euro-problémára", amelyet minél előbb meg kell oldani.

(Futala Tibor)

Lásd még 70, 83, 96

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Oktatás és továbbképzés

01/029

BUEHLER, Marianne: The anytime anyplace degree in information resorces and library science = Tech.Serv.Q. 17.vol. 2000. 4.no. 43-53.p. Bibliogr.

Az Arizonai Egyetem könyvtáros iskolájának távoktatási programja

Könyvtárosképzés -posztgraduális; Számítógép-hálózat; Távoktatás

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

Az Arizona Egyetem könyvtáros iskolájának (School of Information Resources and Library Science) új távoktatási programja modellként szolgálhat a felsőoktatás és az információipar számára; az információs szakemberek és a könyvtárosok megtanulhatják belőle, hogyan lehet az információkat egyik helyről a másikra, illetve egyik személytől a másikhoz továbbítani. Az oktatás keretében a különféle földrajzi helyeken élő hallgatók az internet útján tanulnak és kommunikálnak az oktatókkal és egymással. Az oktatásnak ez az elektronikus útja egyre keresettebbé válik; a sikeres szolgáltatások azonban nagyfokú szakértelmet igényelnek. Amennyiben valakinek nincs lehetősége bejárni az egyetemre, és könyvtártudományi posztgraduális diplomát szeretne szerezni, érdemes kihasználnia ezt az új lehetőséget.

(Autoref.)

01/030

BÜTTNER, Stephan: Mediengestüzte Fernstudiengänge Bibliotheks- und Informationswissenschaft an der HU Berlin = NFD Inf. 51.Jg. 2000. 6.no. 373-378.p. Bibliogr. 8 tétel.

Res. angol nyelven

Posztgraduális távoktatás a Berlini Humboldt Egyetem Könyvtártudományi Intézetében

Könyvtárosképzés -posztgraduális; Tanterv, óraterv; Távkonferencia; Távoktatás

A berlini Humboldt egyetem könyvtártudományi intézetében 1995-ben kezdték el oktatni a „Posztgraduális Könyvtári Távoktatási Program" nevű tantárgyat. 1998 óta az iskola egy teljes mértékben az információs-kommunikációs technológiára épülő magiszteri programot is indított, ugyanebben a témakörben. A jelen cikk ez utóbbi kurzus kétéves tapasztalatait tárgyalja. A program információs összetevője a hipermédia elvre alapszik; a hallgatók és oktatók közötti kommunikációt video-konferencia technikával valósítják meg. A multimédia-alapú távoktatás problémái a hallgatók és oktatók közötti interaktív kommunikáció megvalósításával kapcsolatban jelentkeznek. A modern technológiákra épülő távoktatást illetve távtanulást nem egy meglévő szolgáltatás új technológiával való folytatásának, hanem egy teljesen új kezdetnek tekintik.

(Autoref. alapján)

01/031

KOCHTANEK, Thomas – HEIN, Karen K.: Creating and nurturing distributed asynchronous learning environments = Online Inf.Rev. 24.vol. 2000. 4.no. 280-293.p.

Osztott, aszinkron oktatási programok kifejlesztése és gondozása

Didaktika -felsőoktatási; Könyvtárosképzés felsőfokú; Számítógép-hálózat; Távoktatás

Az 1998/1999-es tanévben a University of Missouri könyvtáros iskolája az egyik tanfolyamát (Library Information Systems) kihelyezte a világhálóra, ahol szinkron (chat) és aszinkron kommunikációs eszközök is rendelkezésre állnak a használók szá-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

mára. Az új formátum módot ad az oktatási modellek és a hallgatók közötti információáramlás hatékonyságának újravizsgálására. A tér- és időbeli korlátok megszűnésével az oktatók tanulócsoportokat szervezhetnek és tarthatnak fenn. Az oktatók ennél a tanulási formánál inkább koordinátori szerepet játszanak; céljuk a hallgatók egymás közötti, illetve az oktatók és hallgatók közötti kommunikáció előmozdítása.

(Autoref. alapján)

Lásd még 28

KÖNYVTÁRAK ÉS TÁJÉKOZTATÁSI INTÉZMÉNYEK

Nemzeti könyvtárak

01/032

HÄKLI, Esko: Kansalliskirjasto – ongelma vai ongelmien ratkaisu? = Signum. 33.vol. 2000. 5.no. 112-115.p.

Előidézője vagy megoldója-e a problémáknak a Finn Nemzeti Könyvtár

Egyetemi Könyvtár; Nemzeti könyvtár

A Helsinki Egyetemi Könyvtár (finn Nemzeti Könyvtár) ellen egyetemi könyvtári körökben olyan „vádak" is megfogalmazódnak, amelyek szerint „drámai módon próbálja megerősíteni helyzetét", s úgy látják, mind méretének, mind feladatainak jobban arányban kellene állnia a többi egyetemi könyvtáréval. A valóságos helyzet viszont – a könyvtár főigazgatója szerint – a következő:

1. Mindenek előtt külön kell kezelni a Helsinki Egyetem könyvtárát és a Helsinki Egyetemi Könyvtár elnevezésű nemzeti könyvtárat, megjegyezve, hogy az utóbbi egyébként az északi országok – Izlandot leszámítva – legkisebb és legolcsóbban működő nemzeti könyvtára.
2. A könyvtár 1999 végén elkészült stratégiai terve annak ellenére is inkább óvatos, mint expanzív, hogy az új nemzeti könyvtári feladatok ellátására fel kíván készülni. Ezek többek közt a következők: a Nemzeti Elektronikus Könyvtár továbbfejlesztése; felelősség a könyvtárak új, közös számítógépes rendszerének és szolgáltatásainak fenntartásáért; felkészülés az elektronikus dokumentumok köteles példányainak fogadására, beleértve a rádió- és tv-műsorok archiválását, valamint az elektronikus kiadványokkal kapcsolatos szabványosítási munkálatokat. A könyvtár próbálja megszerezni a széles körű nemzeti digitalizálási programfinanszírozásához szükséges összegeket is.
3. A szakfőiskolák könyvtárai egyre több szolgáltatást követelnek a nemzeti könyvtártól, a közkönyvtárak pedig a nemzeti könyvtár fenntartotta adatbázisok szabad használatát szorgalmazzák. A mai hálókörnyezetben természetesnek kellene lennie, hogy a nemzeti könyvtár

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

szolgáltatásait az egész könyvtári hálózat akadálytalanul használhassa, ehhez azonban meg kell találni a megfelelő finanszírozási megoldást, az egyetemi költségvetésből ugyanis csak az egyetemi könyvtárak számára biztosítottak a szolgáltatások. Szükség van rendeletmódosításra is, mivel az egyetemi rendelet a tudományos (egyetemi) könyvtárakra korlátozza a nemzeti könyvtár tevékenységét. A „ hálózatosodó" társadalomban elkerülhetetlen a nemzeti könyvtár szerepének megerősítése a felsőoktatási könyvtári hálózaton kívül is.

A nemzeti könyvtár tehát nem versenytársa a többi (egyetemi) könyvtárnak, hanem éppen hogy azok tevékenységét próbálja elősegíteni. Miután a nemzeti könyvtár az egyetemi költségvetés állami részéből kapja a költségvetési hozzájárulást, ez fontos többletet jelent a könyvtárak közös (együttes) erőtartalékához. A könyvtári hálózat szempontjából igen hasznos lenne, hogy a lehető legtöbb tervet (projektet) a nemzeti könyvtár költségvetésén keresztül finanszírozzák. Értsük meg: a nemzeti könyvtár kapta támogatás nem másoktól elvett pénz, hanem reális többlet az összes egyetemi könyvtár közös költségeit tekintve.

(Sz. Nagy Lajos)

01/033

JOEL, Jonathan: The Jewish National and University Library, Jerusalem = Alexandria. 12.vol. 2000. 2.no. 99-111.p. Bibliogr.

A jeruzsálemi Zsidó Nemzeti és Egyetemi Könyvtár

Egyetemi könyvtár; Könyvtártörténet -nemzeti; Nemzeti könyvtár

A szerző részletesen áttekinti a könyvtár történetét, bemutatja a gyűjteményt és kitér a jövőre vonatkozó tervekre.

A könyvtár története szorosan összefügg a zsidó nép és a független, önálló állam megteremtésének folyamatával. A gyökerek jóval az Izrael létrejötte előtti időikig, 1872-ig nyúlnak vissza. Többszöri próbálkozás után 1892-ben nyílt meg Jeruzsálemben az első életképes nyilvános könyvtár – egyelőre minden nemzeti utalás nélkül –, amely a jelenlegi nemzeti könyvtár alapja lett. 1920-tól kezdve a Cionista Szervezet (Zionist Organization) átvette a könyvtárat és fokozott szerepet szánt neki az újonnan megalapított Héber Egyetem keretein belül. 1930-ban a könyvtárat a Héber Egyetem Mount Scopus-on kialakított új épületébe költöztették. 1947-ben, amikor a két állam, a zsidó és az arab létrejött, a Mount Scopuson levő épületet csak az arab városrészen keresztülhaladva lehetett megközelíteni a zsidó negyedből. Így a könyvtár használata gyakorlatilag lehetetlenné vált. A katalógusok nagy részét átszállították a város nyugati részébe, de a gyűjtemény jelentős része a helyén maradt.

Tulajdonképpen szinte elölről kellett kezdeni a könyvtár kialakítását, melyhez most is, mint a múltban egyéni és szervezetek felajánlása nyújtott segítséget.

1960-ban, tizenkét évi számkivetettség után, jelenlegi helyén, a Giv'at Ram-on telepedett le.

Nemcsak a könyvtár helye változott az évek folyamán, hanem feladatai is átalakultak. Eleinte a nemzeti könyvtári feladatok teljesítésének sem tudott megfelelni, inkább egy halom könyvnek lehetett tekinteni, mint könyvtárnak. Az első világháborúig a könyvtárnak két fő funkciója volt, nemzeti és nyilvános közművelődési közkönyvtári feladatokat látott el. Az, hogy a könyvtárat az egyetem szolgálatába állították, nagymértékű fejlődést jelentett az intézmény életében. Az első tíz évben óriási növekedésnek lehettünk tanúi, hála a világ minden tájékáról érkező adományoknak. Nemcsak egyszerűen könyvek érkeztek, hanem ezek nagy részét katalogizálva kapta az intézmény. Nemcsak a kötetszám emelkedett látványosan, hanem változott a gyűjtemény tartalmi összetétele is. Az egyetem központi könyvtáraként egyrészt kiszolgálta az egyetem okta-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tóit és a diákokat, másrészt technikai szolgáltatásokat nyújtott a tanszéki könyvtáraknak.

Ekkor olvadt be a könyvtárba a korábban létrehozott Zsidó Kéziratok Mikrofilm Intézete és a Nemzeti Hangarchívum. Az utóbbi részben az Izraelben és a tengerentúlon élő zsidó közösségek különböző etnikai csoportjainak zenei és nyelvi hagyományait, részben a modern izraeli és zsidó dalokat gyűjti és őrzi.

1980-ban a bölcsészeti és társadalomtudományi tanszékek – amelyek legjobban igényelték az egyetemi könyvtár szolgáltatásait – visszaköltöztek a Mount Scopus-ra. Egy idő után az ott levő tanszéki könyvtárakat egyesítették egy nagy humán- és társadalomtudományi könyvtárrá, néhány évvel később pedig megkezdték az egyetemen kifejlesztett könyvtári rendszer – az ALEPH – alapján a cédulakatalógusokból az egységes számítógépes katalógus kialakítását.

A gyűjteményépítési politika három fő alapelve:

- mint Izrael állam nemzeti könyvtára gyűjti az izraeli kiadványokat, valamint a külföldön megjelenő, Izraellel kapcsolatos műveket;
- mint azoknak a zsidó embereknek a nemzeti könyvtára, akik az ország határain kívül élnek, helytől és nyelvtől függetlenül gyűjt minden olyan könyvtári anyagot, amely kapcsolatos a zsidó nép történetével vagy kultúrájával;
- mint központi egyetemi könyvtár, gyűjti a kutatást, oktatást segítő tudományos irodalmat.

A nemzeti jellegű anyag jelenleg 500 ezer bibliográfiai tételt tartalmaz. Állománya összesen kb. 3 millió könyvtári dokumentum.

A könyvtár bár szervezetileg a Héber Egyetem egysége, s így a rektor irányítása alá tartozik, gyűjteményfejlesztési politikájában nagy szabadságot élvez. 1982 óta két kötelespéldányban részesül. Ebből egy példány mindig elérhető a könyvtáron belül az olvasók számára, a második pedig tartalékpéldányként szolgál. A rendeletet még nem sikerült kiterjeszteni a nem-könyv jellegű dokumentumhordozókra.

Állományvédelmi célokat szolgál az anyag mikrofilmre vitele. A nemzeti, helyi, városi újságokra, a kibucok hírleveleire és a zsidó témájú doktori munkákra terjed ki a tevékenység. Digitalizálást csak ritkán, pl. a héber kéziratok esetében alkalmaznak.

Az állomány nem egészen 20 százaléka került szabadpolcra. Nyolc olvasóteremben helyezték el őket. Ezek közül öt általános gyűjteményt, három pedig speciális anyagot tartalmaz.

A nem-könyv jellegű anyag szintén három olvasóteremben található. Ezek a következők: hangzó anyag, kották és egyéb zenei iratok és kéziratok. A raktárban számjelzet alapján helyezik el a könyveket. Ez egyszerű, könnyen használható és helykihasználó rendszer. Régebben Dewey/Cutter szerint raktároztak.

Mivel nem használnak latin betűs ábécét, a katalógus szerkesztésekor négyféle írásjegyet különböztetnek meg: arab, cirill, héber és latin.

A gépesített katalogizálás 1983-ban kezdődött el az intézményben. S már a korai 1970-es években – 10 évvel korábban, mint bárhol Izraelben – már a kölcsönzés és a folyóiratkatalógus is gépesítve volt. A főbb katalógusok online elérhetőek.

A könyvtárnak két fontos bibliográfiai kiadványa van. Az egyik a *Kiryat Sefer*, a kurrens nemzeti bibliográfia, mely 1924 óta negyedévenként jelenik meg. Az Izraelben megjelent illetve a zsidó kultúrával és történelemmel kapcsolatos művekről tájékoztat. A másik az *Index of Articles on Jewish Studies* című kiadvány, amely 1969-től félévente jelenik meg. Az adatbázis web-címe: http://sites.huji.ac.il/jnul/rambi.

A könyvtár a gazdája és részben finanszírozója két héber könyvtörténeti projektnek. A Héber bibliográfiai Intézet a héber karakterrel nyomtatott könyvek retrospektív bibliográfiáját állítja össze, a Héber Paleográfiai Projekt pedig középkori héber kéziratok azonosításával, jellemzőivel foglalkozik.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A jövő feladata is a nemzeti publikáció megőrzése, ami nem egyszerű feladat a növekvő számú kiadványok, marginális dokumentumok, szürke irodalom, és az elektronikus adathordozók térhódításának idején.

(Szénászky Mária)

Felsőoktatási könyvtárak

Lásd 33, 40, 43, 48, 59, 73, 82

Közművelődési könyvtárak

01/034

"Kirjastojen Nobel" Helsinkiin = Kirjastolehti. 93.vuo. 2000. 5.no. 22.p.

„Könyvtári Nobel-díj" a Helsinki Városi Könyvtárnak

Hatékonyság; Pályázat -könyvtáraknak; Számítógép--hálózat; Városi könyvtár

2000. július 10-én Chicagóban, az American Library Association éves konferenciáján adták át a Helsinki Városi Könyvtárnak a Bill és Melinda Gates Alapítvány egymillió dolláros *Access to Learning* díját.

A most első ízben kiadott díjat azok a közkönyvtárak kaphatják, amelyek kivételesen jó lehetőséget biztosítanak használóiknak ahhoz, hogy az internet segítségével jussanak el kultúrális forrásokhoz.

A Helsinki Városi Könyvtárnak mind a 37 szolgáltatási pontján lehetősége van az olvasóknak a számítógép és az internet használatára. Összesen 180 használói munkaállomás van, s ezen kívül 110 készülék a dokumentum-adatbázisban történő kereséshez. Magas színvonalú internet-szolgáltatásokat is kínál a könyvtár, három nyelven. A díjazás indoklásában külön kiemelték az ún. Üvegpalotában elhelyezkedő „Könyvkábel" (kirjakaapeli) szolgáltatóhely jelentőségét a fejlett, információtechnikán alapuló szolgáltatások kínálójaként, és a könyvtárat világméretekben követendő és lelkesítő példaként jellemezték.

Erkki Lounasvuori könyvtárigazgató elmondta: még nem döntöttek, melyik folyamatban lévő szolgáltató programjukhoz használják fel a kapott összeget. Helsinki város önkormányzata viszont ígéretet tett arra, hogy a kapott díj miatt nem fogja csökkenteni könyvtára költségvetési összegét.

(Sz.Nagy Lajos)

01/035

LILLEY, Emma – USHERWOOD, Bob: Wanting it all: the relationship between expectations and the public's perceptions of public library services = Libr.Manage. 21.vol. 2000. 1.no. 13-24.p. Bibliogr.

Hogyan függnek össze a közkönyvtári szolgáltatások iránti elvárások a szolgáltatásokról alkotott véleményekkel

Igény; Közművelődési könyvtár; Szolgáltatások

1995-ben egy vizsgálat során azt találták, hogy a használók a következő öt év során jelentős javulásra számítanak a közkönyvtári szolgáltatások terén, míg a könyvtárosok a szolgáltatások romlását jósolják. A későbbiekben azt elemezték, hogy ez a vélemény hogyan alakult ki, mi befolyásolta, és a várakozások hogyan hatnak egymásra. Négy önkormányzat vett részt a vizsgálatban, közülük egynél tesztelték a vizsgálati módszereket és három, különböző típusú önkormányzatnál végezték a tényleges vizsgálatot. A vizsgálat alanyai a nyilvános szolgáltatások gyakori (legalább havonkénti) használói voltak. A vizsgálatot telefoninterjúkkal végezték el. A megkérdezett használókat emlékeztették arra, hogy milyen várakozásoknak adtak hangot 1994-1995-ben, majd kikérdezték őket könyvtárhasznála-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ti szokásaikról. Ezután 12 pontos Likert-skálán jelezték, milyennek látják a használók nyilvános szolgáltatásokat, mit várnak el különböző területeken és miért. Végül a válaszolókról kértek személyes információkat és teret engedtek véleményük kifejtésének.

Könyvtáranként hét személyt kérdeztek meg az első önkormányzatnál, és 40 interjú készült a másik háromnál. A személyzet körében 4-8 fős fókuszcsoport-megbeszéléseket tartottak. A személyzetnél nem ragaszkodtak ahhoz, hogy csak azokat kérdezzék meg, akik 1994-95-ben is válaszoltak. A vizsgálat megállapításai három témakörbe csoportosíthatók: 1) a szolgáltatás fogadtatása, a személyes tapasztalatok hatása, 2) a technológia hatása – evolúció vagy revolúció, 3) a könyvtárak szerepe a fogyasztói társadalomban. A vizsgálat szerint a használó várakozásai szempontjából kulcsfontosságú, hogy milyen képet alakít ki a könyvtárról a használat során. Azt tapasztalták, hogy belső és külső tényezők (a család hatásától a média hatásáig) egyaránt befolyásolják az egyén benyomásait a könyvtárról. Bizonyos konfliktusok voltak megfigyelhetők a közkönyvtárak hagyományos szerepe és az információtechnológia potenciális fogadtatása között. A személyzet viselkedése jelentős hatással van arra, hogyan látja a használó a szolgáltatást. 1994-ben a könyvtárosok feltehetőleg azért voltak pesszimistábbak a szolgáltatások jövőjét illetően, mert már számítottak a pénzügyi megszorítások hatásaira. Jelenleg az érezhető, hogy optimistábbak, valószínűleg azért, mert úgy érzik, „túl vannak a nehezén". A használók viszont most pesszimistábbak, mint 1994-ben, mert érzékelik a közintézményekben (különösen az egészségügyi és oktatási intézményekben) zajló korlátozásokat. Megállapítást nyert, hogy a használók várakozásait mindenképpen rendkívül fontos megismerni a közkönyvtári szolgáltatások hatékony menedzselése érdekében.

(Hegyközi Ilona)

01/036

LORIUS, Marion – GROGNET, Thierry: Les bibliothèques municipales a vocation régionale: du mythe a la réalité = Bull.Bibl.Fr. 45.tom. 2000. 3.no. 17-24.p. Bibliogr. 22 tétel.

Res. angol, német és spanyol nyelven

Regionális feladatkörű városi könyvtárak Franciaországban: a mítosztól a valóságig

Könyvtárpolitika; Regionális könyvtár; Városi könyvtár

Franciaországban az 1992. júl. 13-i könyvtári törvény tizenkét regionális felelősségű városi könyvtár megtervezését és felépítését irányozta elő. A francia állam 550 millió frankkal vesz részt ezekben a projektekben, amelyek fő hangsúlya a „regionális feladatkör". Ez a megnevezés sokatmondó ugyan, de gyakorlati megvalósítása nem megfelelő. A valóságban ugyanis helyi szintű viták alakulnak ki az együttműködési prioritások meghatározása tekintetében. A regionális feladatkör hatékony megvalósítása érdekében ki kellene terjeszteni ezt a felelősséget más nagykönyvtárakra is, és gondoskodni kellene a hasonló jövőbeli projektek finanszírozási mechanizmusának megteremtéséről.

(Autoref.)

01/037

SKRZYPKOWSKA, Joanna: Jak biblioteki publiczne moga sluzyc integracji Polski z Unia Europejska = Bibliotekarz. 2000. 7/8.no. 3-7.p. Bibliogr.

Miként szolgálhatják a közművelődési (nyilvános) könyvtárak Lengyelország beintegrálódását az EU-ba?

Közművelődési könyvtár

Lengyelországnak 1989 óta vannak hivatalos kapcsolatai az EU-val. Ekkor kötött ui. a lengyel állam az EU-val kereskedelmi-gazdasági együttműködési szerződést. E kapcsolatok 1989 márciusában jutottak el az EU-ba történő felvételt előkészítő tárgyalások megkezdéséig. Ezt megelőzően fogadta el a kor-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

mány az *Integráció nemzeti stratégiája* c. dokumentumot, amely egyebek mellett előírja, hogy el kell érni a lakosság tartós támogatását az integrációra vonatkozóan.

A nyilvános könyvtárügy éppen a szóban forgó támogatottság biztosításához járulhat hozzá a maga „országos jelenlétével" és eszközeivel. Az alábbiakat teheti, illetve kell tennie:

1. Az EU-ról szóló információk terjesztése. Az ehhez szükséges (állományba veendő illetve szétszórandó) információs anyagokat 11 lengyel nagyvárosban működő „letéti helyekről" lehet beszerezni, különös tekintettel a különféle (nagyságú) nyilvános könyvtárak közönségére.
2. *A társadalom nevelése az EU jegyében.* Itt főként a legkülönfélébb rendezvények – szemináriumok, vitaestek, klubdélutánok, (meghívott személyiségekkel rendezett) előadások, kiállítások, „napok", „hetek", „hónapok" – jönnek számításba, ismét csak az egyes könyvtárak (anyagi és személyi) lehetőségeihez és közönségük igényeihez igazodva.
3. *Részvétel az EU könyvtári programjaiban.* Ez a legnehezebben teljesíthető elvárás, ui. idegen nyelvtudásra van szükség valóra váltásához. Ezért viszonylag kevés (főleg: nagy) könyvtár vállalkozhat rá.

Az egyszerre könyvtár- és nemzetközi együttműködésnek immár kialakultak az EU-projektjei. Mindenekelőtt a PubliCÁ-t kell megemlíteni, amely 1995-ben jött létre a leuveni központi városi könyvtár koordinálása alatt. A kelet-közép-európai könyvtárak benne való részvétele 1998 óta lehetséges és kívánatos. Erre külön képzési-továbbképzési programok szolgálnak.

Ugyancsak 1998. évi fejlemény, hogy elindították az ötödik kutatási, műszaki fejlesztési és ajándékozási programot, amely több kulcsfeladatot tartalmaz (lakossági rendszerek és szolgáltatások, új munkamódszerek és az elektronikus kereskedelem módszerei, multimédiák, alapvető technológiák és infrastruktúra). E kulcsfeladatokon belül sok a könyvtárak pályázatára váró részfeladat, ezen belül az olyan feladat, amely „nem akar nagyot markolni", hanem megelégszik kis területi befogással és kevés együttműködő partnerrel. (Az országban két „kapcsolati ponton" lehet a szükséges információkat beszerezni.)

Hasznos dolog az ausztriai, finnországi és svédországi tapasztalatok felhasználása is.

(Futala Tibor)

01/038

VAVREK, Bernard: Downsizing the public library: this is only the beginning = Public Libr.Q. 18.vol. 2000. 1.no. 31-34.p.

A közkönyvtárak használatának csökkenése az internet térhódítása nyomán

Hatékonyság; Közművelődési könyvtár; Számítógép-hálózat; Szolgáltatások

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

Az internet növekedésének nyomán egyre természetesebbé válik, hogy csökken a közkönyvtáraknak címzett referensz-kérdések száma. Miután már rengeteg dokumentum hozzáférhető a világhálón, az internet-hozzáféréssel rendelkező átlagemberek az önkiszolgálás útját választják. A szerző szerint ez csak a kezdet, a közkönyvtárak használata a jövőben tovább fog csökkenni. A közkönyvtáraknak azt javasolja, hogy olyan szolgáltatások nyújtására törekedjenek, melyeket csak ők nyújtanak. A közkönyvtár akkor jár el helyesen, ha a már meglévő ilyen típusú szolgáltatások körének (pl. programozási foglalkozások felnőttek és gyermekek számára, hátrányos helyzetű olvasók ellátása és egyéb olyan szolgáltatások, amelyek személyes, „négyszemközti" kapcsolatot igényelnek) kiszélesítésére törekszik.

(Autoref.)

Lásd még 1, 3-4, 10, 15, 74, 77, 80, 84

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

MUNKAFOLYAMATOK ÉS SZOLGÁLTATÁSOK

Állomány, állományalakítás

01/039

CHAPMAN, Ann – CREASER, Claire – SPILLER, David: Trends in monograph acquisitions in UK libraries = Libr.Manage. 21.vol. 2000. 6.no. 307-315.p. Bibliogr.

A monográfiavásárlás tendenciái az Egyesült Királyság könyvtáraiban, 1980-1998

Dokumentumszolgáltatás; Felsőoktatási könyvtár; Könyvárak; Könyvvásárlás; Közművelődési könyvtár

Az UKOLN (UK Office for Library and Information Networking) 1980-tól folyamatosan felméréseket végez annak megállapítására, hogy az éves kiadványtermés (BNBMARC rekord formájában) milyen mértékben lelhető fel a brit könyvtárakban. Adatgyűjtésnél először csak azt az időpontot regisztrálták, amikor a könyvtár hozzáadott egy bizonyos MARC rekordot a katalógusához, 1988-tól viszont már a rendelési tételeket is felvették. A húsz év óta épülő adatbázis az eredeti szándéktól némileg eltérő célú vizsgálatok folytatását, pl. az állományalakítási tendenciák megfigyelését is lehetővé teszi. A felmérésben félévenként 6 közművelődési és 6 felsőoktatási könyvtár vett részt. Ezek mindegyike havonta beküldött 10-10 véletlenszerűen kiválasztott új katalógustételt, illetve megrendelési tételt, a 1974 utáni megjelenésekből.

Az elemzést, melynek fő célja brit közművelődési és egyetemi könyvtárak 1980 és 1998 közötti állománygyarapítási tendenciáinak meghatározása, az UKOLN és a LISU (Library and Information Statistics Unit, Loughborough) közösen végezte. Az UKOLN adatbázisának tételeit kiegészítették a Book Data formátumra és tárgyi besorolásra vonatkozó adataival, valamint a Whitaker adatbázisból származó ár-adatokkal. Az elemzés tehát a publikálás és a beszerzés között eltelt időre, a keménykötésű és puhafedelű könyvek arányára, tartalmi kategóriákra, a publikálás idején érvényes árra és az állomány megőrzésének időtartamára terjedt ki.

A közművelődési könyvtárakban a beszerzés jóval több, mint 70%-a történt a dokumentum megjelenésének évében, illetve a következő évben. Az öt évvel a publikálás idején túli beszerzés 1984-ben csak 4%, 1995-ben 8%, 1998-ban 3% volt. Meglepő a régebbi könyvek beszerzésének alacsony aránysáma, hiszen a kereslet nem korlátozódik csupán a legújabb művekre. Az elhasználódott állapotú könyveket állandóan cserélni kellene, de a közkönyvtárak nem tudnak ehhez szükséges mértékű és gyakoriságú állományrevíziót folytatni. Túlságosan kötődnek a könyvkereskedelem kurrens újdonságaihoz is. Az ismeret elévülésének rátája alig érinti a beszerzést. A beszerzési arány éppen a megjelenés évében a legalacsonyabb a jog, orvostudomány, számítástechnika gyorsan avuló anyagából. (Igaz, hogy öt évnél régebbi kiadványokat is alig vásárolnak ilyen tárgykörökben.)

Az egyetemi könyvtárakban a megjelenés évében vagy az azt követő évben beszerzett dokumentumok aránya kb. kétharmados. Gyakrabban vásárolnak régebbi megjelenésű műveket, és ez az arány növekszik. Pedig egy szakkönyv sokszor nem nagyon sokáig kapható kereskedelmi forgalomban. A válogatáshoz szükséges szaktudományos könyvis-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

mertetések általában bizonyos késéssel jelennek meg. A használt szakkönyvek vásárlása is megélénkült, különösen az újabb alapítású egyetemek töltik fel állományaikat ily módon. A kiadóknak érdemes volna hosszú évekig kereskedelmi forgalomban tartani bizonyos címeket, és a terjesztőknek sem árt tudni az ilyen igényekről. A tartalmi elévülés az egyetemi könyvtárakban szintén nem döntő szempont a beszerzésnél, noha nagyobb a szerepe. Az öt évnél régebbi megjelenésű beszerzések közül a művészeti könyvek aránya itt a legszámottevőbb. A legújabb könyvek beszerzésében nincs a szaktárgyak között jelentősebb eltolódás, bár a 90-es években a bölcsészettudományok aránya fokozatosan csökkent, a társadalomtudományoké viszont megnőtt.

A közkönyvtárakban a keménykötésű könyvek beszerzési aránya a 80-as években kb. 50% volt, és ez 1998-ra 44%-ra esett vissza. Meglepő módon a nem szépirodalmi művek beszerzési aránya keménykötésű formátumban még jobban megcsappant, pedig ez ellentétes a közkönyvtárak beszerzési elveivel. A puhafedelű könyvek beszerzési aránya a közkönyvtárakban minden területen növekszik. Az egyetemi könyvtárakban a keménykötésű könyvek beszerzési aránya jóval magasabb, hiszen tartósabb megőrzésre törekszenek.

A közkönyvtárakban a szépirodalmi és gyerekkönyvek beszerzési aránya nem oly magas, mint ahogy az éves hatósági jelentésekben olvasható. Az alábbi témakörök vezetnek: család, otthon, hasznos tanácsok, sport, utazás, szabadidő, nyelv, irodalom, életrajz. Az életrajz aránya a vizsgált időszak beszerzésében megháromszorozódott, de valószínűleg a könyvkiadásban is ez a jellemző. A közkönyvtárakban csökkent a bölcsészettudományi és társadalomtudományi beszerzések részaránya. A számítástechnikai szakirodalom aránya csak lassú növekedést mutat, késve szolgálja ki az erőteljesen jelentkező igényeket. Az egyetemi könyvtárakban az utóbbi terület növekedési aránya gyorsabb.

Az egyetemi könyvtárakban meglepő jelenség a társadalomtudományi beszerzések elsöprő többsége (45%). Sokkal magasabb ez az ilyen tárgyakat tanulók számarányánál. 1998-ban a természet- és műszaki tudományok 23%-kal, a művészetek majdnem 18%-kal, a bölcsészettudományok pedig 10% alatt részesedtek az beszerzések statisztikai adataiból. A természettudományok, matematika és műszaki tudományok aránya a vizsgált időszak alatt egyenletesen csökkent.

A közkönyvtárakban prózairodalmat a kiadványok éves átlagára fölött vásároltak, ez a keménykötésben megjelenő szépirodalom nagyobb beszerzési arányának tudható be. A minta szerint a gyerekkönyveket is az átlagárnál drágábban gyarapították. Szakkönyveket viszont sokkal olcsóbban vásároltak, mint az éves árindexekben kiszámított átlagárak. Ha kétféle formátum kerül forgalomba egy szakkönyvből, akkor a közkönyvtár általában az olcsóbb puhafedelű változatot veszi meg. Egyébként is az olcsóbb szakkönyveket választják, a drágábbakat könyvtárközi kölcsönzéssel szolgáltatják.

Az egyetemi könyvtárak a LISU éves átlagárszámításaihoz képest nagyrészt szintén az olcsóbb szakkönyveket választják beszerzésre. Általában a könyvtárak vonakodnak nagy értékű kiadványokat vásárolni. A kis helyi érdeklődésre számot tartó drágább kiadványok szolgáltatására az egyetemi könyvtárakban egyre inkább folyamodnak a könyvtárközi kölcsönzéshez.

Végezetül azt vizsgálták, hogy 5-5 találomra kiválasztott könyvtár jelenleg működő katalógusaiban mennyiben szerepelnek még az utóbbi két évtizedben beszerzett tételek. Az öt közkönyvtár katalógusában az 1981 és 1984 közötti beszerzések 55%-a szerepel csak, viszont az 1995 és 1998 közötti beszerzéseknek már 93%-a. Az öt egyetemi könyvtárban az 1980 és 1982 közötti beszerzések 88%-a, négy intézmény alapján az 1988 és 1989-es beszerzések 91%-a található még meg. Nem meglepő, hogy az egyetemi könyvtárakban az állomány meg-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

őrzési aránya magas, mivel a kutatáshoz a régebbi anyagot is biztosítani kell, ugyanakkor a dokumentumok fizikailag nincsenek kitéve olyan intenzív elhasználódásnak, mint a közkönyvtárakban. Az egyes könyvtárak szelekciós elveik szerint nagy változatosságot mutatnak az állomány időarányos megtartásában. A megőrzési elveket mindenesetre hozzá kell igazítani könyvtárközi kölcsönzés helyi irányelveihez.

(Nagypál László)

01/040

GABEL, Gernot U.: Die Erwerbungsetats der französischen Universitätsbibliotheken 1994-1998 = Bibliotheksdienst. 34.Jg. 2000. 9.no. 1413-1417.p.

A francia egyetemi könyvtárak gyarapítási kerete 1994 és 1998 között

Egyetemi könyvtár; Gyarapítási keret

Az állománygyarapítási keretek stagnálásáról panaszkodó német egyetemi könyvtárakkal szemben Franciaországban jelentős emelkedésről számol be az oktatási minisztérium könyvtári statisztikája (Annuaire des bibliothèques universitaires). Az elmúlt 20 évben a francia egyetemi könyvtárak költségvetési összege nominálisan megtízszereződött, s különösen a 90-es évek mutattak nagy fellendülést. Ez elsősorban annak a jelentésnek köszönhető, melyet a minisztérium megbízásából egy munkacsoport készített az egyetemi könyvtárak helyzetéről André Miquel (a Bibliothèque Nationale akkori igazgatója) vezetésével. A jelentés kimutatta a könyvvel és folyóiratokkal való ellátottság súlyos hiányait és elmaradottságát a szomszédos országokkal (pl. Németországgal) szemben.

A minisztérium a nemzetközi mércével mért elmaradottság megszüntetésén túl fejlesztési politikájával a vidéki egyetemek mostoha ellátottságán is javítani kívánt. A 98 francia egyetemből 26 található Párizsban és 72 vidéken, az utóbbiak részesedése a költségvetésből 1994-ben 70,7% volt, ami 1998-ra 71,5%-ra emelkedett. A növekvés csekély ugyan, de egy évtizedes romló tendencia megállását, sőt megfordulását jelzi.

Az állománygyarapításra fordított összeg alakulása:

- párizsi egyetemi könyvtárak – 1994: 84,3 millió frank, 1998: 113,0 millió frank,
- vidéki egyetemi könyvtárak – 1994: 203,6 millió frank, 1998: 282,3 millió frank.

Az egyes egyetemek között nagy különbség van: a legtöbbet a párizsi BIU Jussieu egyetem költ állománygyarapításra (14,2 millió frank), Lyon egyeteme (10,1 millió frank) Nantes és a párizsi BIU Médicine (8,7 – 8,7 millió frank). A legrosszabbul ellátott Sevenans új alapítású egyeteme: 0,9 millió frankkal.

A könyvtárak többet költenek folyóiratokra, mint könyvekre:

- monográfiára költött összeg: 1994: 125,4 millió frank, 1998: 155,5 millió frank,
- folyóiratokra költött összeg: 1994: 139,5 millió frank, 1998: 194,7 millió frank;

Az 1994-98 közötti időszakban a könyvekre fordított összeg 24%-kal emelkedett, a folyóiratok esetében az emelkedés jóval magasabb: 39%.

A könyvek beszerzése terén feltűnő a francia nyelvűek igen magas arányszáma:

- francia monográfiára fordított összeg: 1994: 88 millió frank, 1998: 109 millió frank,
- idegen nyelvű monográfiára: 1994: 37,4 millió frank, 1998: 46,4 millió frank.

Annak ellenére, hogy a kutatók gyakran panaszkodnak a külföldi monográfiák szegénységére, a két csoport beszerzési aránya a négy éves időszakban nem változott, a francia és a külföldi monográfiákra fordított összeg egyaránt 29,8%-kal nőtt.

Egészen más képet mutatnak a folyóiratok. A külföldi lapokra csaknem háromszor annyit költenek, mint a franciákra:

- francia folyóiratokra fordított összeg: 1994: 37,2 millió frank, 1998: 50,1 millió frank,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

- külföldi folyóiratokra fordított összeg: 1994: 102,3 millió frank, 1998: 144,6 millió frank.

Ez azonban nem jelenti azt, hogy a külföldi folyóiratok nagyobb választékban vannak jelen. Ha a gyarapodást nem a ráfordított összeg, hanem a megrendelt folyóiratok száma szerint nézzük, a következő képet kapjuk:

- megrendelt francia folyóirat: 1994: 49,656 cím, 1998: 65,531 cím;
- megrendelt külföldi folyóirat: 1994: 49,003 cím, 1998: 57,183 cím.

Ezek szerint a francia nyelvű folyóiratok választéka a vizsgált négy évben 31,9%-kal nőtt, míg a külföldi folyóiratoké 16,6%-kal emelkedett.

Az elmúlt évtized jelentős javulása ellenére sem mondhatjuk a francia egyetemi könyvtárak irodalomellátását jónak. Az ország 98 egyetemi könyvtárában összesen 23 millió könyv és 410 ezer folyóirat található, a német egyetemi könyvtárak mutatószámai ennél lényegesen jobbak. Megnyugtató viszont, hogy a francia kormányzat, felismerve ezt a hátrányt, nagyvonalú és következetes intézkedésekkel törekszik annak mérsékelésére.

(Katsányi Sándor)

01/041

HENDERSON, Albert: The library collection failure quotient. The ratio of interlibrary borrowing to collection size = J.Acad.Librariansh. 26.vol. 2000. 3. no. 159-170.p. Bibliogr.

A „könyvtári állomány hiányainak mutatója" avagy a könyvtárközi kölcsönzés aránya az állomány nagyságához mérve

Állomány; Egyetemi könyvtár; Könyvtárközi kölcsönzés; Statisztika

A könyvtárközi kölcsönzést (hozzáférés) a könyvtár állományához (tulajdon) viszonyítva olyan indikátort kapunk, amely jól tükrözi az állomány hatékonyságát. A kapott mutató (Collection Failure Quotient, CFQ) értékeléséhez egyéb mutatókra való hivatkozások, báziskönyvtárakkal való összehasonlítások és olvasói visszajelzések is szükségesek.

(Autoref.)

01/042

KOVACS, Diane K.: Building a core Internet reference collection = Ref.User Serv.Q. 39.vol. 2000. 3.no. 233-239.p. Bibliogr. 9 tétel.

Alapvető referensz-állomány kiépítése az interneten

Módszertani útmutató [forma]; Segédkönyvtár, kézikönyvtár; Számítógép-hálózat

Az internet megjelenése előtt az állománygyarapító könyvtáros munkája ahhoz a földműveséhez volt hasonlatos, aki évszázados hagyományok, tapasztalatok birtokában elvetette a magot, gondozta a növényt, majd leszüretelte a termést. A világháló használatának elterjedése után inkább a vadászhoz hasonlít, aki az őserdő belsejébe hatolva új, étvágygerjesztő, vagy visszariasztó külsejű, ismeretlen gyümölcsökre lel, melyekről meg kell állapítania, hogy táplálóak, vagy éppen mérgezőek-e. Legalább is bizonyos könyvtárosok így gondolják. *Diane K. Kovács* szerint viszont az internetes információforrások kiválasztásának és összegyűjtésének kritériumai sokban megegyeznek a hagyományos formájú referensz-eszközökével. Jótanácsai az alábbiakban foglalhatók össze.

Először is pontosan meg kell határoznunk, hogy a mi olvasóinknak milyen jellegű tájékoztatási eszközökre van szükségük. Általános kívánalom, hogy ezekben gyorsan és könnyen megtalálható legyen a válasz a legkülönbözőbb tárgykörökben.

Induljunk ki a meglévő állományból. Ennek segítségével keressük a hasonló, rokon vagy alternatív internet-forrásokat.

Használjuk az interneten elérhető elektronikus könyvtárak tájékoztatási segédleteit. Ezeket azért is célszerű figyelembe venni, mert könyvtárosok válogatták őket, ami garanciát ad a források megbízha-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tóságára, értékességére, és állandó elérhetőségére. A szerző különösen két forrást ajánl figyelmünkbe: a *Librarian's Index to the Internet* (www.lii.org) és az *Internet Public Library* (www.ipl.org/ref/RR/) nevűt. Mindkét gyűjteményt önkéntes könyvtárosok állították össze és tartják karban.

Tartsuk szemmel továbbá az online eszközöket, nevezetesen a vitafórumokat, levelezési listákat, hírcsoportokat, elektronikus újságokat, melyek közzéteszik, ismertetik és értékelik az elektronikus tájékoztatási forrásokat. Különösen figyeljük a Libref-L-t és a Publib-et, melyek az egyetemi és közkönyvtárosok tájékoztatóinak központi vitafórumai. (Az előbbi archívuma és feliratkozási tájékoztatója a listserv.kent.edu/archives/libref-l.html címen, utóbbié pedig a sunsite.berkeley.edu/PubLib/archive címen található.)

Számos könyv jelenik meg, melyek az internetes források „webliográfiáit" tartalmazzák. Sok hagyományos folyóirat pedig állandó rovatában vagy különszámaiban teszi közzé a legkülönbözőbb tájékoztatási segédleteket. A hagyományos állománygyarapítási tanácsadásnak internetes megfelelői is vannak. Három jól használható ezek közül a *Choice* (www.ala8.ala.org/acrl/choice/other.html), a *Booklist* (www.ala8.ala.org/booklist) és a *College and Research Libraries News* (www.ala.org/acrl/crlnew2.html).

Bármennyire jó tájékoztatási eszközöket is találunk azonban, mindig figyelembe kell vennünk használóink adottságait – korukat, nyelvtudásukat, képzettségüket. Mérlegelnünk kell, rendelkezik-e könyvtárunk olyan eszközökkel, melyek például a hátrányos helyzetű olvasóknak is lehetővé teszik az elektronikus referensz könyvtár használatát. Mennyi idő alatt jön be a használni kívánt forrás? Mennyi ideig elérhető, van-e archívuma, vagy a benne levő információk megjelennek-e időnként nyomtatásban, vagy CD-ROM-on? Ingyenes, vagy fizetni kell érte? Ha pénzért kaphatjuk meg, milyen feltételekkel használható: csak a könyvtár domain-jén keresztül, vagy kaphat az olvasó azonosítót és jelszót, hogy bárhonnan elérhesse?

A tartalom felméréséhez pedig a hagyományos nyomtatott források jól bevált értékelési szempontjai mutathatnak irányt. James Rettig *Bridging the Qualaitz Gap* című conferenciai előadásában (www.swem.wm.edu/Conferences/RJ/alajun97.html) igen hasznos szempontokat tesz közzé az internetes tájékoztatási eszközök értékelésének elősegítéséhez.

Mindezek után Kovacs közel 30 internetes tájékoztatási eszközt mutat be, melyek alapul szolgálhatnak bármely könyvtár számára saját referenszkönyvtárának összeállításához.

(Fazokas Eszter)

01/043

METZ, Paul – COSGRIFF, John: Building a comprehensive serials decision database at Virginia Tech = Coll.Res.Libr. 61.vol. 2000. 4.no. 324-334.p.

Átfogó adatbázis építése a Virginai Műszaki Egyetemen a folyóiratokkal kapcsolatos döntésekhez

Adatbázis; Állománygyarapítás; Folyóirat; Vezetők tájékoztatása

A felsőoktatási könyvtárak sok éve használnak különböző mérési eszközöket (költség, a használat mértéke, idézettség stb.) folyóirat-állományuk alakítására, azonban a Virginia Tech (Virginia állami és műszaki egyeteme) könyvtára volt az első, ahol a különböző megközelítési módok eredményeit egyetlen nagy adatbázisban egyesítették a folyóiratok értékelése érdekében. (A folyóirat-előfizetésre fordított évi négy millió dollár az egész egyetem költségvetésének majdnem teljes egy százaléka.) Ennek során az egyetem teljes személyzetétől begyűjtötték folyóirat-javaslataikat (egyénektől, tanszékektől egyaránt), a könyvtári használat adatait (a visszasorolás gyakorisága szerint) és a könyvtárközi kölcsönzés forgalmat. Valamennyi cím esetében feltüntették, hogy a CARL Uncover szolgáltatá-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

sa tartalmazza-e. Az ISI-től megrendelték a *Local Journal Utilisation Report* szolgáltatást, annak megállapítására, hogy mely folyóiratokban publikálnak, illetve melyekre hivatkoznak az egyetem munkatársai. Végül a könyvtár folyóiratainak fő szállítója (Faxon Corp.) megadta a szükséges technikai adatokat (gyakoriság, ár, ISSN stb.). Az így összeállított teljes adatbázis 23 ezer sort foglal el az Excelben. Felhasználása során végül azokat a folyóiratokat tekintették szignifikánsan értékesnek ill. érdekesnek, amelyek legalább egy személyi vagy tanszéki javaslatot kaptak, legalább hússzor kölcsönözték más könyvtártól, legalább tíz publikációt közöltek az egyetem szerzőitől, ill. az egyetem szerzői legalább ötvenszer hivatkoztak az adott folyóiratra. Az így összeállított 4563 címet új, egyszerűsített adatbázisba szervezték, melynek alapján már döntés születhetett a „legszükségesebb" folyóiratok 3 588 000 dolláros költség-igényéről.

Bár a gyűjteményfejlesztés artisztikus elemei is fontosak, a komoly döntéseket az elérhető legjobb adatok szinte tudományos elemzése kell, hogy megalapozza. Egy ilyen komplex adatbázis egyes elemei statikusabbak, mások gyakrabban változnak, ugyanakkor az adatbázis összeállítása igen munkaigényes, és drága is. Megfontolandó kérdés, hogy milyen időközönként érdemes felújítani.

(Mohor Jenő)

01/044

SCHAFFNER, Bradley L.: The acquisition of Russian publications through independent book agents: what is to be done? = Slav.East Eur.Inf.Res. 1.vol. 2000. 1.no. 69-81.p. Bibliogr. 11 tétel.

Orosz kiadványok beszerzése független könyvkereskedők útján

Állománygyarapítás; Könyvárak; Könyvkereskedelem

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

A Szovjetunió felbomlása nyomán instabillá vált az orosz könyv- és folyóiratkiadás; hiányossá, megbízhatatlanná vált a bibliográfiai ellenőrzés; meggyengült a könyvkereskedelem rendszere. A szovjet kiadványok egyik legnagyobb nemzetközi terjesztője (*Les Livres Etrangers*), a legtöbb nagy amerikai szláv gyűjtemény szállítója, kiszállt az üzletből. Ugyanakkor az amerikai kereskedőknél 8-11 USD volt kötetenként azon könyvek ára, melyeket a szerző 1993-ban oroszországi tanulmányútja során megvásárolt, hazaszállítással együtt 1,25 dolláros kötetenkénti költséggel.

Mindez arra késztette a Kansasi Egyetem könyvtárának humán és társadalomtudományi gyűjtőkörű szláv részlegét, hogy országon belüli könyv-ügynököt alkalmazzanak, egy moszkvai könyvtáros személyében. Az ügynök az egyetemi könyvtár gyűjtőkörének ismeretében rendszeresen küldi (e-mailen) az érdeklődésre számot tartó új kiadványok jegyzékét, de egyedi kéréseket is fogad, megpróbál beszerezni már nem kapható kiadványokat is. A helyi kiadvány-árakat, a postázás költségét, és munkadíjat számít fel, ami a hivatásos amerikai könyvkereskedők árainál alacsonyabb. Összehasonlító táblázatok szerint az egyes kereskedők között is jelentős különbségek vannak. Az egyetem 1998-ban az ügynöktől 131 kötetet vásárolt 11,55 $, egy kereskedéstől 833-at 14,40 $, egy másiktól 791-et 21,16 $, míg egy harmadiktól 32 kötetet 43,22 dolláros átlagáron. Ugyanakkor az ügynöktől és más független forrásokból (a szerzőtől, kiadványcsere útján stb.) beszerzett dokumentumok feldolgozása több belső, járulékos munkával jár (a kifizetés is számos bonyodalom forrása), ám ezek költségével együtt is olcsóbb az így beszerzett kiadvány.

A szállítóval (könyvkereskedéssel) való kapcsolat „bejáratott" módja kevés gondot okoz a könyvtár belső munkájában. Ezzel szemben a kiadványok ára magas, és ma egyetlen szállító sem tudja a biz-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tosítani a teljes áttekintést (illetve hozzáférést) az orosz kiadványokhoz. A „független forrás" felhasználása minden lépésben több erőfeszítést igényel a könyvtártól, ám ennek költsége nem növeli az árakat a hagyományos szállítók árai fölé, s nem is jelentkezik közvetlenül az adott költséghelyen (pl. nem a szláv gyűjtemény állománygyarapítási keretét terheli). Egy független ügynök csak egy-két könyvtárral áll kapcsolatban, s beszerzi a kért műveket, míg a könyvkereskedés saját raktárából elégít ki számos könyvtári megrendelőt, így ez utóbbitól előbb – és gyakrabban – kapunk „elfogyott", „nem kapható" választ megrendelésükre. Komoly állománygyarapítás csak a különböző források együttes felhasználásával folyhat, amelynek sikeréhez az ügynökök igénybe vétele – minden nehézséggel együtt – jelentékeny mértékben járul hozzá.

(Mohor Jenő)

Lásd még 7, 91

Állományvédelem

01/045

ALAO, I.A.: Theft and mutilation of library materials by students in a university = Libr.Arch.Secur. 16.vol. 2000. 1.no. 63-78.p.

Egyetemi hallgatók könyvlopási és -rongálási szokásainak vizsgálata

Egyetemi könyvtár; Felmérés [forma]; Könyvlopás; Könyvrongálás

A nigériai Ilorin Egyetem könyvtáraiban végzett felmérés során a 2000 kiosztott kérdőívből 1280 (64%) érkezett vissza. A válaszadók 32,5%-a vallotta be, hogy lopott el, illetve csonkított már meg könyvtári könyvet, míg 59,7% állította, hogy soha nem tett ilyent. A bűnösök 53,8%-a volt nő, 46,2%-a természet- és alkalmazott tudományi, 38,5%-a társadalomtudományi, 15,4% humán szakos hallgató volt. Arányuk a felsőbb évfolyamokon, a könyvtárt hetente egyszer látogatók, a főleg kézikönyveket használók körében magasabb. 38,5% csak kézikönyveket csonkított, 30,8% tankönyvet, 30% újságot, folyóiratot lopott/csonkított. Bár a válaszadók 90%-a egyetért azzal, hogy a könyvtári anyagok ellopása, megcsonkítása komoly probléma, a bevallottan lopóknak csak 16,7%-a mondta, hogy esetleg visszavinné az ellopott könyvtári könyvet.

A jelenség okaként elsőnek az önzést, az elégtelen könyvtári példányszámot, a saját könyv elérhetetlenségét (nem kapható) vagy magas árát, ezeket követően a szigorú könyvtárhasználati szabályokat, a drága és gyakran elakadó másoló-szolgáltatást, s végül általában a rossz erkölcsöket említették.

A megoldások, illetve a lopások/csonkítások csökkentése érdekében teendő lépések közt a csonkított dokumentumokból kiállítások rendezése, az elektronikus biztonsági rendszerek használata, a példányszámok növelése, az olcsóbb és folyamatos másolat-szolgáltatás, olvasótermi felügyelet, kijárati ellenőrzés és időnkénti „amnesztia" meghirdetése szerepelt javaslatként.

(Mohor Jenő)

01/046

BILINSKI, Lucjan: Ratowanie zagrozonych zbiorów bibliotecznych i archiwalnych = Poradnik Bibl. 2000. 5.no. 9-11.p.

Veszélyeztetett könyvtári és levéltári gyűjtemények megóvása

Állományvédelem

Lengyelországban a savas papírra nyomtatott dokumentumtermés 30 millió könyvtári egységet tesz ki, amihez még az archívumok 10 millió kötetre tehető anyagát kell hozzáadni.

A savas papír élettartama 80-100 év, de vannak olyan előfordulásai, amelyeknél kevesebb. A tennivalóknak három iránya van:

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

- pusztulással fenyegetett dokumentumok és gyűjtemények savtalanítása;
- a kevésbé fontos vagy már nem is savtalanítható dokumentumok és gyűjtemények mikrohordozóra vétele;
- a savas papír mind közkeletűbb felváltása alkalikus papírokkal a könyv- és folyóiratkiadásban.

Az állományvédelemnek van külön egyesülete is, amelyben a legfontosabb lengyel könyvtárak is részt vesznek. Ez az egyesület kimunkálta a védelem, illetve megóvás 2008-ig szóló tervét, amelyben három szakasz különböztethető meg (2000-2002, 2003-2005 és 2006-2008). Az egyes cselekvési irányok menedzselésére kijelölték a megfelelő intézeteket.

1999-ben a Minisztertanács is foglalkozott ezzel a kérdéssel, s olyan határozatokat hozott, amelyek értelmében

- teljes és a fenyegetettség mértéke szerint struktúrált felmérést kell végezni az érintett gyűjteményekről;
- a savtalanításra, illetve mikrofilmezésre meg kell teremteni a kellő kapacitással rendelkező infrastruktúrát;
- a kultúrális minisztériumnak ki kell építenie az e téren végzett munkálatok ellenőrző apparátusát;
- az érdekelt intézményeket és intézeteket országosan kell közös erőfeszítésre a lengyel kulturális örökség e meghatározó szegmentumának megmentésére;
- a nemzeti könyvtárnak koordinátori szerepkört kell ellátnia a munkálatokban.

Az elképzelések szerint az egész hatalmas akció kb. egy hatodát államilag kell finanszírozni. A fennmaradó öt (nyilván kevésbé értékes) hatodra vállalkozásokat kell szervezni a költségvetés kímélése érdekében. Célszerű volna, ha nemzetközi alapítványok is hajlandóak lennének e célból „kinyitni a pénztárcájukat". A program lefuttatása több mint 80 millió zlotyba kerül.

(Futala Tibor)

Különgyűjtemények

01/047

WHITSON, Katharine A.: Electronic reserves – pilot and evaluation = J.Interlibr.Loan Doc.Del.Inf.Supply. 10.vol. 2000. 3.no. 29-41.p.

Távolról elérhető oktatási anyagok elektronikus tára – kísérlet és értékelés

Egyetemi könytár; Oktatás információellátása; Távoktatás

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

1997 őszén a Washington Egyetem Bothell könyvtára elektronikus könyvtárat fejlesztett ki az oktatásban előírt irodalom hozzáférhetővé tételére, főleg a részidőben tanuló, dolgozó és távolról bejáró hallgatók igényei miatt. A távolról bejáró hallgatók számának növekedésével szükségessé vált az oktatási anyagok távoli, 24 órás elérhetőségének megoldása. Mivel nem sikerült további támogatást szerezni, a kísérleti projekt kezdetben csak négy tantárgy anyagaira terjedt ki. Ez lehetővé tette, hogy a könyvtárosok túlterhelés nélkül megismerkedjenek a technológiával. Tantermi bemutatókat tartottak, és negyedévenként közreadták a felmérések eredményeit a projektben részt vevő hallgatók és oktatók számára. A negyedéves felmérések eredményeit összehasonlították, és kimutatták a hallgatók, illetve oktatók szempontjából tapasztalt előnyöket. 1998 őszére már 33 tanfolyam anyaga, a teljes állomány 80%-a volt elérhető elektronikusan. A kísérleti program eredményei: megnövekedett a könyvtárban és a számítógép-termekben a nyomtatások száma; képzési tanfolyamokat szerveztek az elektronikus állomány használatának oktatására; a hatékonyabb szolgáltatás érdekében átszervezték a személyzetet.

(Autoref.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Raktározás

Lásd 85

Feldolgozó munka

01/048

HORENSTEIN, Bonnie: Outsourcing copy cataloguing at Adelphi University Libraries = Cat.Classif.Q. 28.vol. 1999. 4.no. 105-116.p.

Az átvételes katalogizálás bérmunkába adása az Adelphi Egyetem könyvtáraiban

Bérmunka kiadása; Egyetemi könyvtár; Gazdaságosság -könyvtárban; Gépi dokumentumleírás

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

1995-ben az amerikai Adelphi Egyetemi Könyvtár (Garden City, N.Y.) szerződést kötött a Blackwell's Book Services vállalattal az átvételes katalogizálás (copy cataloging) és a könyvek fizikai felszerelésének bérmunkában való elvégzésére. 1996 májusa óta 17 ezer felszerelt könyvet és 16 ezer katalógusrekordot kaptak a könyvtár Innovative Interfaces online katalógusa számára. A cikk a szolgáltatás költségeit, munkafolyamatait és hatékonyságát tárgyalja. Annak ellenére, hogy kevés személyzet állt a könyvtár rendelkezésére, a program sikeresnek bizonyult; a vállalat elfogadható áron magas színvonalú szolgáltatást nyújtott.

(Autoref.)

01/049

STUBBS, Edgardo A. – MANGIATERRA, Norma E. – MARTÍNEZ, Ana M.: Internal quality audit of indexing: a new application of interindexer consistency = Cat.Classif.Q. 28.vol. 1999. 4.no. 53-69.p. Bibliogr. 23 tétel.

Módszer az indexelés következetességének ellenőrzésére

Hatékonyság; Indexelés; Matematikai módszerek

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

A cikk egy olyan módszert ismertet, amely kombinálja az indexelés következetességének vizsgálatát egy belső minőségellenőrző módszerrel, amely egy, a műszaki és ipari intézmények által használt ellenőrző táblázatra alapszik. A módszer kimutatja egy adott indexelő csoport munkájának következetességét és eltéréseit, és jelzi az indexelési szabványoknak és folyamatoknak való megfelelés mértékét. Lehetővé teszi az eltérések okainak megállapítását, ezeknek a képzésbe való bevonását, illetve orvoslását, s ily módon az indexelés minőségének folyamatos javítását. A módszer praktikus; megbízható és összahasonlítható adatokat eredményez.

(Autoref.)

01/050

SAADANI, Lalthoum – BERTRAND-GASTALDY, Suzanne: La représentation dans Internet des connaissances d'un domaine = Doc.Bibl. 46.vol. 2000. 1.no. 27-42.p. Bibliogr. lábjegyzetekben.

Res. angol és spanyol nyelven

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Kísérletek az internet szakterületi szervezésére

Fejlesztési terv; Gépi információkeresési rendszer; Számítógép-hálózat; Tárgyi feltárás

A világhálón való „rendteremtés" és a tárgyi hozzáférés fejlesztése végett több szervezet is a könyvtártudomány és informatika hagyományos módszerei felé fordult. A világhálón helyi, regionális, nemzeti és nemzetközi szinten egyaránt gyors ütemben jelennek meg új szabványok, katalogizálási projektek, indexelési és osztályozási rendszerek, elektronikus könyvtárak. A szóban lévő kezdeményezések a kereskedelmi szolgáltatások által meghagyott űrt kívánják betölteni. Néhányan bonyolult, költséges és elavult módszereknek tekintik ezeket, de mások ígéretes megoldásokat látnak bennük. A jelen kutatás több befejezett és folyamatban lévő projektet bemutat, és megkísérli kiemelni ezek gyengéit és erősségeit.

(Autoref.)

01/051

SHIRI, Ali Asghar – REVIE, Crawford: Thesauri on the Web: current developments and trends = Online Inf.Rev. 24.vol. 2000. 4.no. 273-279.p. Bibliogr.

Tezauruszok a világhálón: új fejlemények és irányzatok

Fejlesztési terv; Számítógép-hálózat; Tézaurusz

A tézauruszokat mint ellenőrzött szótárakat a weben is felhasználják tárgyi feltárásra és információkeresésre. A tézaurusz-szoftverek előállítói a webes programok közül a HTML-t, a JAVA-t és a XML-t alkalmazzák a tézauruszépítésben és -szerkesztésben.

A webes tézauruszok következő típusai ismertek jelenleg:

- egyszerű statikus szöveges formátumú tézauruszok (ilyen az ASFA),
- statikus (hipercsatolásokat nem alkalmazó) HTML-formátumú tézauruszok (pl. az Infoterm),
- dinamikus (navigálható hipercsatolásokat alkalmazó) HTML-formátumú tézauruszok (MeSH),
- fejlett vizuális és grafikus interfészeket használó tézauruszok (Plumb Design Visual Thesaurus),
- XML-formátumú tézauruszok (Virtual HyperGlossary).

Ritkábbak az önálló tézauruszok, amelyek nem kötődnek valamely információs rendszerhez (ASIS Thesaurus of Librarianship and Information Science). Vannak olyanok is, amelyek szorosan kapcsolódnak egy-egy adatbázishoz vagy információkereső rendszerhez (a pedagógia területén az ERIC, a társadalomtudományok területén a HASSET, a kormányzati dokumentumok területén a NDAD, az orvostudományi területen a MeSH, az Ovid Technologies tézaurusza és a Bowker-Saur cég LISA könyvtártudományi tézaurusza). A webes tézauruszok felsorolását tartalmazza a *Controlled vocabularies resource guide* elnevezésű webhely.

Jelenleg kereken 30 témakörben több, mint 30 nagy tézaurusz található meg a weben. Egyre többet foglalkoznak az interoperabilitás, az együttműködéses tézaurusz-szerkesztés és -gondozás, csak úgy, mint az -elérés és -használat kérdéseivel. A World Wide Web konzorcium megalkotta az RDF-et (Resource Desciption Framework), amely lehetővé teszi megosztott szótár-rendszerek ellenőrzött használatát és biztosítja az adatcseréjükhöz szükséges szintaxist. A tézauruszok közös elérését kutatja, illetve biztosítja a CERES (Californian environmental resources evaluation system), a KCL (Knowledgecite Library) nevű online szolgáltatás, a GenThes (General Thesaurus Browser), az UMLS (Unified Medical Language System), a CHT (Consumer Health Terminology), a SNOMED (Systematized Nomenclature of Medicine).

A tárgyköri zsilipek szintén használják a tézauruszokat a webhelyek és weboldalak kézi vagy

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

automatikus indexelésére és visszakeresésére: az Art, Design, Architecture and Media – az Art and Architecture tézauruszt, az Engineerig Electronic Library – az Engineering Information tézauruszát, az Organising Medical Networked Information – a MeSH tézauruszt, a Social Science Information Gateway – a HASSET tézauruszt.

A Networked Knowledge Organisation Systems (NKOS) éves szemináriumai a tézauruszok webes alkalmazásának elméleti és gyakorlati kérdéseivel foglalkoznak. Felmerült az igény és lépések történtek az elektronikus tézauruszok szabványos, és a metaadat-formátumok tézauruszokhoz igazodó, jól használható és funkcionálisan megfelelő új megoldásainak kidolgozására. A tudósok, kutatók és lexikográfusok használói szokásait és elégedettségét folyamatosan vizsgálni kell. Egyelőre még nem világos, hogy a hívójelek tézauruszokra alapozott alkalmazása mennyiben segíti a források leírását és felkutatását.

(Hegyközi Ilona)

Katalógusok

01/052

MATTHEWS, Joe: The value of information in library catalogs = Inf.Outlook. 4.vol. 2000. 7.no. 18-24.p.

Res. francia és spanyol nyelven

A könyvtári katalógusban szereplő információk értéke

Formátum -gépi; Hatékonyság; Online katalógus

A katalógusokban tárolt MARC rekordok és állományadatok anyagi értéket jelentenek a könyvtárnak. A dokumentumok feldolgozásakor a könyvtár az információ szervezése, rendezése által (hozzáadott) értéket termel.

A Kongresszusi Könyvtár (LC) azért is kezdte el terjeszteni MARC rekordjait, hogy csökkenteni lehessen a katalogizálás költségeit. A MARC szabvány világnyelvvé vált, lehetővé tette a könyvtárak együttműködését a katalogizálás területén, és MARC-ra alapozott szoftvereket kezdtek kifejleszteni a könyvtári funkciók széles körére.

A könyvtári katalógusok értékének meghatározásánál elkülöníthető a csereérték és a használati érték fogalma. A csereértéket általában költség/haszon elemzéssel szokták vizsgálni, illetve a befektetés megtérülési adataival jellemzik.

Az LC egyik legrégebbi MARC rekord szolgáltatója az a cég, amely jelenleg OCLC néven közismert. Nemzetközi hálózatán keresztül az OCLC ma már 34 ezer tagkönyvtárnak biztosítja adatbázisa használatát. A tagkönyvtárak fizetnek az OCLC-nek a felhasznált rekordokért. Ha a tagkönyvtár nem találja meg a kívánt rekordot az adatbázisban, akkor az OCLC elvárja, hogy a tagintézmény eredeti leírást készítsen az adatbázis számára, és ez esetben az OCLC a hozzáadás költségét elengedi. Tapasztalatok szerint átvétellel az eredeti katalogizálás költségének több mint a fele takarítható meg rekordonként.

Az OCLC adatbázisa 1999. március 1-én már 40 871 887 rekordot tartalmazott. Ennek 14%-át az LC hozta létre és terjesztette, további 7%-át szintén ugyanott készítették, de más tagkönyvtárak adták hozzá az adatbázishoz. A fennmaradó 79%-ot a tagkönyvtárak eredeti címleírásai teszik ki. (Átlagban minden 15 másodpercben kerül új rekord az adatbázisba) Minél több tagkönyvtár csatlakozik, általában annál kevesebb eredeti tétel létrehozása esik egy intézményre.

Az OCLC WorldCat adatbázisában a MARC rekordok anyagi értéke drámai növekedést mutat. 1989-től 1998-ig az OCLC 468 700 200 $ jövedelemre tett szert pusztán abból, hogy szolgáltatta a bibliográfiai tételeket a tagkönyvtáraknak.

A bibliográfiai tételekhez lelőhelyadatok társulnak. Az OCLC által szolgáltatott rekordokban általában több lelőhelyadat szerepel, mint a tagkönyvtárak ál-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tal benyújtott eredeti leírásokban. 1999. március 1-én az adatbázis 692 821 411 lelőhelyadatot tartalmazott, miközben a tagkönyvtárak száma 34 307 volt. Tehát egy MARC rekordhoz átlagban 18,5 lelőhelyadat tartozik, egy tagkönyvtárhoz pedig átlagosan 20 377 MARC rekord.

A jövedelem kb. 75%-a köszönhető a kibővített MARC rekordoknak, kb. 25%-a tulajdonítható a technológiai háttér karbantartásának és a hozzáférés biztosításának. Ha tehát a bevétel 75%-át elosztjuk a lelőhelyadatok számával, akkor megkapjuk egy MARC rekord hozzávetőleges értékét, mely nem sokkal marad 9 $ alatt. Bár az idők során bizonyos rekordok értéke csökkenhet, a lelőhelyadatok biztosítják a rekordok értékállóságát, felhasználhatóságát, pl. könyvtárközi kölcsönzéshez. A régi, ritka könyvek rekordjainak értéke növekszik, míg más könyveké átmenetileg csökken, hogy évek múlva az eredeti értékénél is magasabbra szárnyalhasson.

Az OCLC 1979 áprilisa óta működtet egy alternatív könyvtárközi kölcsönzési szolgáltatást. 1999 nyaráig 92 millió tranzakció zajlott le ebben a rendszerben. A legutóbbi egymillió tranzakció 51 nap alatt ment végbe. Egy kérésért általában 80 centet számoltak fel a kereső könyvtárnak. Ez azt jelenti, hogy ebben az évtizedben az OCLC jövedelmének 10%-a származott könyvtárközi kölcsönzési adatokból, tehát lelőhelyadatonként 16,7 cent. A könyvtárközi bevételek talán fele származik a lelőhelyadatokból, másik fele a technikai háttér biztosításából, így tehát az OCLC egyetlen lelőhelyadatának értéke kb. 8 cent.

A MARC rekordok kiegészítése tartalmi elemekkel tovább javítja a könyvtári keresési eredményeket. Az egységesített besorolásiadat tételek és a hozzájuk kapcsolódó mutatók nagyban segítik a keresések eredményességét. Kb. 150 ezer bibliográfiai leírásig arányosan nő a besorolási tételek száma, utána relatíve csökken, pl. egymillió bibliográfiai tételhez már csak kb. 650 ezer egységesített besorolásiadat tartozik, de ez könyvtártípusonként is változó. Az LC rendszer 4 560 000 egységesített nevet tartalmaz, továbbá 245 ezer tárgyszót (LCSH) is, ez utóbbinak kb. 60%-a utaló (kereszthivatkozás). Az indexek javítják a keresési eredményeket, tehát pénzben kifejezhető anyagi hasznuk is van.

A MARC rekordok kiegészítése állományadatokkal (jelzet, példány, állapot stb.), időt, fáradságot, pénzt takarít meg az olvasó számára. Már a könyvtárlátogatást megelőzően értesülhet a használó a példány elhelyezési- és állapot-adatairól. Az ilyen adatok a könyvtár számára további értéket jelentenek, pl. hatékonyabban ellenőrizhető általuk az állomány és a kölcsönzés.

(Nagypál László)

01/053

ČERKASOVA, I.U.: Retrokonversiâ katalogov: novyj podhod = Bibliografiâ. 2000. 4.no. 38-45.p.

Katalógusok retrokonvertálása: új megközelítés

Konverzió

Az Orosz Tudományos Akadémia Pussinskij Tudományos Központjának központi könyvtára (Central'naâ biblioteka Pučsinskogo naučnogo centra Rossijskoj akademii nauk) az akadémia természettudományi könyvtára, a tudományos központhoz tartozó intézetek könyvtárainak hálózati központja. A mintegy 700 ezer kötetes könyvtár 1979-ben, az elsők között kezdte meg az információ-feldolgozás számítógépesítését. 1995 óta építi elektronikus katalógusát.

A könyvkatalógus retrospektív konverziójára saját eljárást dolgoztak ki. Az eljárás célja: a könyv teljes bibliográfiai rekordjának létrehozása különböző információforrások felhasználásával és minimális kézi adatbevitellel. A munkaadatbázisok feldolgozására külön programokat dolgoztak ki.

A cédulakatalógusok tartalmazzák mindazt az információt, amelyet a gépi katalógusban akartak rögzíteni, mégis finanszírozási nehézségek miatt el-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

vetették a cédulák szkennelését. Külső adatbázisok beszerzésével is gondok merültek fel. Találtak viszont két olyan hazai adatbázist, amelyet a retrokonverziónál fel tudtak használni: 1.) az orosz műszaki könyvtár (GPNTB) központi elektronikus katalógusa tartalmazza azoknak a könyveknek a rekordjait, amelyeket a könyvtárak – köztük az akadémiaiak is – az 1970-es évek közepétől bejelentettek a központi katalógusnak; 2.) az orosz könyvkamara (RKP) elektronikus katalógusa tartalmazza az orosz nemzeti impresszum rekordjait.

Sokoldalú elemző és tervező munka végén végül a következő források felhasználása mellett döntöttek: a hálózat leltárkönyvei, helyrajzi katalógusa, a GPNTB központi katalógusa, valamint az RKP adatbázisai.

A retrokonverzió lépései:

1. A leltárkönyvek rögzítése: minden egyes leltárkönyv egy szövegfájl, amelynek sorait a leltárkönyv egyes bejegyzései alkotják: a példány leltári száma, a hálózati tagkönyvtár kódja, szerző, cím, megjelenési év és ár. A szövegfájl kézi adatbevitellel készül, majd egy program segítségével két fájlt hoznak létre: az egyikben szereplő rekordok alkalmasak a további feldolgozásra, a másikat ki kell egészíteni a leíró katalógus alapján. A kiegészítés után a fájlokat egyesítik, majd rendezik a megjelenési év, az ár, a szerző neve, illetve a mű címe alapján, végül hozzáadják a szerző betűrendi jelét (a Cutter-számhoz hasonló jelzet).
2. A helyrajzi katalógus cédulái alapján a könyvek leltári számának és raktári jelzetének (ez egy osztályozási jelzetből és a betűrendi jelből áll) rögzítése szövegfájlban.
3. A két szövegfájl egyesítése; az új szövegfájl már minden szükséges adatot tartalmaz – a teljes bibliográfiai leíráson kívül.
4. A GPNTB központi elektronikus katalógusából a szükséges tételek kiválogatása, és letöltése UNIMARC formátumban, majd a rekordok konverziója a könyvtár SOLÁR nevű programjának belső formátumára. A technológiát az egyik kisebb részleg állományán próbálták ki, és a szükséges rekordoknak mintegy 70%-át találták meg a GPNTB központi katalógusában.
5. A nem talált tételek hasonlítása és leválogatása az RKP adatbázisából.
6. Az egyik adatbázisban sem szereplő könyvek rekordjainak rögzítése kézi adatbevitellel: az 1980 után megjelent kiadványok adatait válogatás nélkül beviszik a katalógusba, az 1980 előttiek közül azokét, amelyekre olvasói kérés érkezett. (Egyhetes vizsgálat alapján azt tapasztalták, hogy az 1980 előtt és után megjelent könyvek iránti kereslet megoszlása 32 és 68%.)

A retrokonverzió során keletkezett munkafájlokat megőrzik, mert később jól felhasználhatók lesznek pl. állományellenőrzés céljára.

(Rácz Ágnes)

01/054

HARMSEN, Bernd: Adding value to Web-OPACs = El.Libr. 18.vol. 2000. 2.no. 109-113.p.

Hogyan növelhetjük a web-OPAC-ok értékét?

Hatékonyság; Online katalógus; Számítógép-hálózat

A világhálón elérhető online katalógusok nemcsak egyszerűbb hozzáférést biztosítanak a közvetlen felhasználók számára, hanem azt is lehetővé teszik a könyvtárosok számára, hogy további értékeket adjanak hozzá a katalógus-adatokhoz. Egy ilyen jellemző, amely ma már szinte általános funkciója az új könyvtári szoftvereknek, a rekordokba beépített, teljes szövegű vagy multimédia-dokumentumokhoz vezető kapcsolat. Egyéb, még nem általános funkciók: kapcsolatok kiadókhoz, vállalatokhoz, folyóiratokhoz. Az utóbbival általában tartalomjegyzékekhez lehet eljutni, illetve, előfizetők számára, teljes szövegű folyóiratcikkekhez. Az online adatbázisok előállítói már használják ezeket a lehetőségeket, és hamarosan a könyvtárak is átveszik ezt a

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

gyakorlatot. Ha egy könyvtár új könyvtári rendszerre szeretne áttérni, érdemes számolnia ezekkel a lehetőségekkel.

(Autoref.)

Információkeresés

01/055

OLVERA LOBO, M. D.: Rendimiento de los sistemas de recuperación de información en la world wide web: revisión metodológica = Rev.Esp.Doc.Cient. 23.vol. 2000. 1.no. 63-77.p. Bibliogr. 40 tétel.

Res. angol nyelven

A világháló információkereső rendszereinek teljesítménye: módszertani áttekintés

Információkeresési rendszer értékelése; Számítógép-hálózat

A web keresőrendszereinek („search engines") segítségével végzett információkeresések értékelésének még nincsenek kidolgozott módszerei. Egy ilyen módszertan kidolgozásához figyelembe kell venni a felhasználók tényleges információigényét (és az ennek való megfelelést), a keresés szintaxisát, a keresés végrehajtását, az eredmény relevanciáját. Ez utóbbihoz hagyományos módszerek adaptálhatók (ebben az esetben Salton – McGill: *Introduction to modern information retrieval* című, 1983-as könyvéből). Mivel a keresőrendszerek az eredményt általában relevancia-sorrendben jelenítik meg, az értékeléshez az első húsz tétel elemzése ajánlott. Az ajánlott értékelési módszert tíz általános, nemzetközileg használt keresőrendszeren próbálták ki, és olyan eredményeket kaptak, amelyek a módszer használhatóságát, illetve a létező értékelési technikáknak a web-környezethez való adaptálhatóságát bizonyítják.

(Mohor Jenő)

01/056

OLVERA LOBO, M. D.: Rendimiento de los sistemas de recuperación de información en la web: evaluación de servicios de búsqueda (search engines) = Rev.Esp.Doc.Cient. 23.vol. 2000. 3.no. 302-316.p. Bibliogr. 18 tétel.

Res. angol nyelven

A világháló információkereső rendszereinek teljesítménye: tíz rendszer értékelése

Információkeresési rendszer értékelése; Számítógép-hálózat

Korábbi cikkének folyatásaként a szerző ismerteti a tíz keresőrendszerrel, azonos témákban elvégzett forrás-keresések eredményét. Húsz általános és részletekbe menőbb témát (pl. „az ETA terrorizmusa", „spanyol konyha", „Julio Iglesias", „San Fermín ünnepe", „a spanyol meleg mozgalom" stb.) kerestek, természetes nyelvű, illetve Boole-alapú keresőkérdéssel. Az Altavista, Excite, Hotbot, Infoseek, Lycos, Magellan, OpenText, WebCrawler, WWWWorm, Yahoo első húsz eredményét értékelték relevancia, pontosság és teljesség szempontjából. A végeredmény szerint a legjobban az Excite, Infoseek, Hotbot, Altavista teljesített, míg „hátulról" WWWWorm, Yahoo, WebCrawler sorrend alakult ki. Általánosan megállapítható, hogy a „web search-engine"-ek igen pontosak, ám teljességük sokkal több kívánni valót hagy.

(Mohor Jenő)

01/057

PÉREZ GUITÉRREZ, M.: El lenguaje de interrogación: una gramática formal para la recuperación de información = Rev.Esp.Doc.Cient. 23.vol. 2000. 3.no. 247-266.p. Bibliogr. 11 tétel.

Res. angol nyelven

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A keresőnyelv: egy formális grammatika az információ-visszakereséshez

Információkereső nyelv

A keresőnyelv ismerete az információ-visszakeresés fontos eszköze. A cikk e nyelvhez kínál a szintaxist és szemantikát is magában foglaló formális grammatikát (a Boole-operátorokra építve). E nyelvtan egyrészt a keresőnyelv szisztematikus és konceptuális elsajátítását könnyíti meg, másrészt a keresési eljárás során nyújt mind szintaktikai, mind szemantikai jellegű előnyöket.

(Autoref. alapján)

Lásd még 51, 89

Olvasószolgálat, referensz

01/058

LEE, Stephen: A low tech answer to a high tech problem: the time shift plan (TSP) = Public Libr.Q. 18.vol. 2000. 1.no. 37-41.p.

Megoldás az internet-terminálok hatékony kihasználására az olvasószolgálatban

Közművelődési könyvtár; Munkaszervezés; Olvasószolgálat; Számítógép-hálózat; Terminál

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

A könyvtárak általában véges számú nyilvános elérésű internetes munkaállomással rendelkeznek. Hogyan lehetne ezeket a legigazságosabban és a használók számára leginkább elfogadható módon „beosztani"? Ezzel a kérdéssel előbb-utóbb minden könyvtár szembesül, amelyik elérhetővé teszi az internet elérését olvasótermében.

A San Francisco Main Library-ben többféle megoldással kísérleteztek. Először a legegyszerűbbnek tűnő eljárást vezették be: a könyvtárosoknak kellett a gépekre történő bejelentkezésekről listát vezetni. Azonban érdemi munkájukban gyakran megakasztotta őket az olvasók kérdésáradata, hogy van-e már szabad gép, hogyan lehet hozzáférni stb. Ezért életbe lépett a második terv, melynek lényege, hogy a számítógépek mellett elhelyezett listán az olvasók önmaguk iratkozhatnak fel, előre jelezve igényüket a gépidőre. A számítógéphasználati szabályzat szerint egy személy egy nap csak fél órára vehet igénybe egy internetes gépet. Természetesen igen sokan voltak, akik a legkülönfélébb módon kijátszották ezt a megkötést. Habár a könyvtárosok időről időre ellenőrizték a táblázatokat, és kihúzták a szabálytalankodók nevét, de mihelyst felálltak, azok máris újra felírták magukat. Gyakori volt a szóváltás is a gépeknél, ha valaki úgy vélte, a másik már túl hosszú ideje ül a gép előtt.

Két év után ezért megszületett az előjegyzési rendszer harmadik változata, melynek lényeges eleme volt, hogy a könyvtárosnak a lehető legkevésbé kelljen beavatkoznia az előjegyzési procedúrába. A számítógépeken jól látható helyen megkülönböztető jelzéseket helyeztek el, valamint egy tájékoztatót, mely a géphasználati szabályokat és a következő felhívást tartalmazta: ehhez a géphez a tájékoztató pultnál tud bejelentkezni. Ott pedig egy táblázatban szerepelt a rendelkezésre álló kilenc gép jele, mellette a rubrika, ahová az olvasó beírhatja magát, a lap tetején pedig a könyvtáros jegyezheti be, pontosan mikor kezdődik az aktuális fél óra. Mindig csak a következő két félórára szóló táblázat van a pulton, és a könyvtárosoknak csak ezeket kell figyelemmel kísérniük és időben cserélgetniük.

A rendszer bevált, a használók sokszor dícsérik, a könyvtárosok is érdemi kérdésekre fordíthatják figyelmüket. Ráadásul akik hosszabb ideig akarnak gép előtt ülni, gyakran már a fél óra lejárta előtt

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

öt-tíz perccel felállnak és a pulthoz mennek, hogy bejelentkezhessenek a következő időszakra.
Persze létezik olyan szoftver is, mely az időbeosztás kezelésére hivatott, és ezek közül valamelyiket a könyvtár a jövőben – költségessége ellenére – esetleg igénybe is veszi, de ezek sem tudnak majd tökéletes megoldást nyújtani, hiszen nem tudják például ellenőrizni, hogy a bedugott olvasói kártya vajon tényleg azé az emberé e, aki használja, vagy egyszerűen csak kölcsön kérte valakitől. Minden esetre az elektronikus levelezés és csevegés elburjánzása különösen valószínűtlenné teszi, hogy a könyvtáraknak valaha is annyi internet-elérésű gépük lesz, mint amennyire igény lenne, így a megoldást továbbra is a könyvtárosok és a használók közötti kompromisszumok jelentik majd.

(Fazokas Eszter)

01/059

BEGER, Gabriele: Benutzungsordnungen für Internet-Plätze = Bibliotheksdienst. 34.Jg. 2000. 9.no. 1499-1505.p.

Internetes munkaállomások használati szabályai

Könyvtárhasználati szabályzat; Számítógép-hálózat; Tájékoztatás szabadsága

Az EDBI (a megszüntetés alatt álló Német Könyvtári Intézet) jogi bizottságához gyakran érkezik olyan kérés, hogy készítse el a nyilvános internet-állomások használati szabályzatát. A szabályozás középpontjában legtöbbször az a törekvés áll, hogy a könyvtár mentesüljön a használók jogsértésének következményei alól. A cikkben először a berlini Központi és Tartományi Könyvtár (KTK) gyakorlatát vizsgálják, és általános irányelveket fogalmaznak meg a használati szabályzatról.
A szabályozás mindig kiegészíti a könyvtárban már meglévő használati, kártérítési stb. szabályokat. A szabályozásnak igazodnia kell az érvényben lévő jogi előírásokhoz (az információs és kommunikációs szolgáltatásokról, a távolsági szolgáltatásokról szóló törvényekhez, a büntetőtörvénykönyvhöz, az ifjúságvédelmi törvényhez, az adatvédelmi törvényhez.
Ezután az észak-rajna-vesztfáliai egyetemi könyvtárak szempontrendszerét tekintik át, amely a könyvtár felelősségéről, a könyvtár intézkedéseiről, a személyes adatok átmeneti tárolásáról, a szabályozás hatóköréről, az internetről való másolás engedélyezéséről szól. Ezt egy rövid nyilatkozat követi, amely a használók által kitöltendő kötelezettségvállaláshoz ad mintát a berlini KTK-ból.

(Hegyközi Ilona)

01/060

CAMPBELL, Jerry D.: Clinging to traditionaal reference services: an open invitation to Libref.com = Ref.User Serv.Q. 39.vol. 2000. 3.no. 223-227.p. Bibliogr. 9 tétel.

A hagyományos referensz-szolgáltatás hanyatlása, és átalakításának szükségessége

Hatékonyság; Információtechnológia; Referensz

A referensz-munka körülményei a közzétett tudás fokozódó digitalizációja és a távoktatás (amely elválasztotta a referensz-könyvtárost és a használót) eljövetele következtében egyre bonyolultabbak és kétértelműbbek. A referensz helyzete az egyetemi könyvtárakban a 90-es években folyamatosan romlott.
A hagyományos referensz nem képes megfelelő, magas színvonalú szolgáltatásra. A felmérések azt mutatják, hogy az eredményességi ráta 50 és 60% között mozog, ami elfogadhatatlan. A referensz-munka megreformálására irányuló erőfeszítések kudarcba fulladtak.
A helyzetet tovább rontja, hogy a hagyományos referensz-szolgáltatás iránti igények is csökkentek. Messze nem biztos, hogy a hagyományos, személyes kapcsolatra alapozott referensz helyzetet a használók többsége kedveli.
Ráadásul a referensz-könyvtárosok jelentős része elutasítja a referensz-munka megváltozott helyzeté-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

nek elfogadását, s a megoldás kulcsát a nagyobb költségvetési támogatásban látja. Hogyan lehet azonban egy 55%-os eredményességgel működő szolgáltatás fejlesztése mellett érvelni?

Végezetül a referensz-könyvtárosokat az a veszély fenyegeti, hogy elvesztik az uralmat saját környezetük és sorsuk fölött. Mivel a személyes kapcsolat enyészőben van, a referensz-pult eltűnik, vagy igen sok referensz-pult kerül a helyére (hiszen minden munkaállomás ekként működik), a referensz-könyvtáros helye pedig bizonytalanná válik a folyamatban.

Ez utóbbinak három velejárója van: a személyes aggodalom és stressz megbénít és nem engedi, hogy a könyvtáros éljen a lehetőségekkel; a keletkező új, digitális alapú információs infrastruktúrából hiányozni fog az a lényeges szaktudás, amellyel a referensz-könyvtáros rendelkezik; a holnap referensz-szolgáltatásait (ha ennek lehet hívni őket) már most mások tervezik és nyújtják számukra.

Három olyan, külső erőt lehet azonosítani, amelyek újraformálják a referensz-igényeket.

1. A technológiai hatása az oktatásra és az emberi értelemre. Nem a technológiai teszi szükségessé a változtatást, hanem az, amire használják. Nemcsak a távoktatás, hanem a helybeli oktatás módszereit is alapvetően meghatározzák a technológia lehetőségei. Az aszinkron oktatási folyamatban függetlenül fizikai helyüktől kell kielégíteni a hallgatók referensz-igényeit.
2. Az új generáció már egészen másképpen viszonyul a webhez, hiszen abban és használatában nőtt fel. Mégis szüksége van segítségünkre, amit most már a technológia közvetítette, új referensz-formákkal kell megadnunk.
3. Az oktatás egyre jobban kommercializálódik, ami azt jelenti, hogy az emberek hajlandók fizetni az oktatásért, a tudás megszerzéséért egyfelől, egyes szervezetek és intézmények pedig meglátják ebben az üzleti lehetőséget másfelől. Kérdés, hogy a kereskedelmi alapon működő egyetemek, működtetnek-e egy 55%-os hatékonyságú szolgáltatást? Hiszen új, kereskedelmi versenytársak jelentek meg a terepen (AltaVista, AskJeeves, Yahoo! stb.).

A túlélés kérdése nyitott; átalakulás és a hasznosság igazolása nélkül a referensz-szolgálat jövője bizonytalan.

(Papp István)

01/061

GARNSEY, Beth A. – POWELL, Ronald R.: Electronic mail reference services in the public library = Ref.User Serv.Q. 39.vol. 2000. 3.no. 245-252.p. Bibliogr. 26 tétel.

Referensz-szolgáltatás e-postával az amerikai közkönyvtárakban

Elektronikus posta; Felmérés [forma]; Közművelődési könyvtár; Referensz

Annak ellenére, hogy egyre több könyvtár nyújt referensz-szolgáltatásokat elektronikus posta útján, erről nem sok információ jelent meg a szakirodalomban. A szerzők az ilyen szolgáltatásokat nyújtó amerikai közkönyvtárak, illetve a szóban lévő szolgáltatások használói között végeztek felmérést. A résztvevő könyvtáraknak postán küldték ki a kérdőíveket, a használóknak pedig a weben tették elérhetővé ezeket. A kérdések három fő csoportja: 1) a szolgáltatás könyvtári adminisztrációjának jellemzői; 2) a használók jellemzői és elégedettségük a szolgáltatással, 3) a beérkezett referensz-kérdések tematikus csoportosítása. Összegzésként azt lehetett megállapítani, hogy az e-postán küldött referensz-szolgáltatások jellemzői jelentősen eltértek egymástól, de a használók, akik egyszerűsége és kényelme miatt választották ezt a megoldást, legnagyobb részt elégedettek voltak az eredménnyel.

(Autoref.)

Lásd még 42

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Témafigyelés

01/062

TREHUB, Aaron: MyLibrary oder Interaktive Dienstleistungen: die Erfahrung einer akademischen Bibliothek = NFD Inf. 51.Jg. 2000. 6.no. 367-372.p.

Res. angol nyelven

MyLibrary avagy interaktív szolgáltatások: egy egyetemi könyvtár tapasztalatai

Egyetemi könyvtár; Ember-gép kapcsolat; Figyelőszolgálat; Számítógép-hálózat; Térítéses szolgáltatás

Az Egyesült Államokban és más országokban egyre népszerűbbek az interaktív, személyre szabott, web-alapú szolgáltatások. Könyvtári környezetben az ilyen szolgáltatások igény szerint alakítható honlapok és automatkius SDI szolgáltatások formájában jelennek meg. A cikk egy amerikai egyetemi könyvtár tapasztalatait ismerteti, és javaslatokat tesz a jövőbeli fejlesztésre.

(Autoref.)

Könyvtárközi kölcsönzés, dokumentumszolgáltatás

01/063

MASSIE, Dennis: The international sharing of returnable library materials = Interlend.Doc.Supply. 28.vol. 2000. 3.no. 110-115.p.

Visszaküldendő könyvtári anyagok nemzetközi kölcsönzésének (szállításának) gazdaságossága

Együttműködés -nemzetközi; Felmérés [forma]; Gazdaságosság -könyvtárban; Könyvtárközi kölcsönzés

A cikk a nemzetközi könyvtárközi kölcsönzés keretében kölcsönzött, visszaküldendő dokumentumok szállításának költségeivel és kockázataival foglalkozik. Ismerteti a Research Libraries Group SHARES programjában részt vevő országok erőfeszítéseit az akadályok leküzdésére. Olyan lépéseket javasol, amelyek eredményeként értékes kutatási anyagok nemzetközi megosztása rutin-tevékenységgé válhat.

(Autoref.)

01/064

CHUDNOV, Daniel: Docster: the future of document delivery? = Libr.J. 125.vol. 2000. 13.no. 60-62.p.

Docster: a dokumentumszolgáltatás jövője?

Dokumentumszolgáltatás; Számítógép-hálózat; Szerzői jog; Szoftver

A Napster – ha valamilyen bíróság még be nem tiltotta végleg – megérdemel egy pillantást. A hihetetlenül hatékonyan működő, és a használó számára rendkívül egyszerű rendszer egyrészt egy egyetemes zene-másoló eszköz, másrészt egy elosztott fájl-rendszer. (Népszerűségére jellemző, hogy számos egyetemen már letiltották a hozzáférést, mert intenzív használata túlterhelte az internet-hozzáférést.) A Napster átlagosan 3-5Mb méretű MP3 fájlok keresésére és letöltésére szolgál: egyszerű protokol, egy viszonylag új számítógép és internet-kapcsolat kell csak hozzá. Egyszerűsége a katalogizálás- és nyilvántartás-mentességben rejlik. Mindössze a megfelelő fájlok megosztásának szándéka szükséges hozzá: ha van .mp3 fájlom, csak annyit kell megadnom, hogy szükség esetén a Napster szerver hol keresse, s ha én szeretnék egy nótát, a

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Napster szerver keresi meg a 2-3 ezer éppen bejelentkezett használó fájljai között, s megküldi gépemre a másolatot. Nincs adatbázis, nincs egy központi másolat-gyűjtemény, amelyből valaki szolgáltat (ezért is bonyolult a kérdés copyright-oldala), egy személy ad egy másolatot egy másik személynek, a Napster csak közvetíti, illetve lebonyolítja ezt.

A szerző elképzelése szerint ugyanezen az elven más fájlok, adott esetben dokumentumok (azok másolatai) is hozzáférhetővé tehetők. A *Docster* fantázianevű elképzelt rendszer megtakarítaná a sokszoros másolás és megküldés munkálatait, a ma is létező jogdíj-fizetési és egymás közti elszámolási rendszer (a *Copyright Clearence Center*nek, illetve az *Electronic Fund Transfer System* révén) pedig továbbra is működhetne.

Képzeljük el a következő esetet. „A" kutatónak „X" egyetemen szüksége van egy cikkre, docsterkliense az „X" egyetemi könyvtár docster-szerverének használatára van konfigurálva; „X" egyetemi könyvtár docster-szervere keresi a cikket más egyetemek docster szerverénél; „Y" egyetemi könyvtár tudja, hogy az ottani „B" kutatónak megvan a cikk, tehát azt mondja „B" kutató docster kliensének, hogy küldjön egy másolatot „A" kutatónak; „A" kutató elolvassa cikket, felhasználja munkájában, Nobel-díjat kap, amelyből „X" egyetemet adományban részesíti.

Ebben a néhány perces – csak a kérdés és a letöltés időigényes – folyamatban mindkét könyvtár tud a kért cikkről, de az egész intézményi szinten marad. Ha jogdíjat kell fizetni, „X" könyvtár megterheli „A" kutató keretét (már ha erre érvényesen megállapodott a kutató és a könyvtár), „Y" könyvtárnak nem kellett levenni semmit a polcról, és „B" kutató akár otthon főzhetett is az egész procedúra alatt, s egyik könyvtárnak sem kellett közvetlenül egy másolatot sem tárolni, sem elküldeni.

A jelenleg működő Napster protokol-variációk könnyen átalakíthatók lennének, a docster kliensszoftverek szükséges integrálása a bibliográfiai meta-adatokkal sem tűnik nehéz feladatnak. Tekintettel arra, hogy a docster bevezetésével minden cikkről (dokumentumról) csak egyetlen egyszer, az első kérés kielégítésére kellene másolatot készíteni (ha az első kérő gépe online állapotban van, a következő kérés már az első kérő gépén lévő másolatról elégíthető ki), az időmegtakarítás is jelentős.
A *Library Journal* szerkesztősége vitát vár a kérdésről.

(Mohor Jenő)

01/065

CORNISH, Alan: The Relais document delivery system: An innovative model for resource sharing = J.Interlibr.Loan Doc.Del.Inf.Supply. 10.vol. 2000. 3.no. 77-84.p. Bibliogr.

A Relais nevű hatékony dokumentumszolgáltató rendszer bemutatása

Dokumentumszolgáltatás; Könyvtárközi kölcsönzés; Szoftver

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

A cikk a Releais nevű számítógépes dokumentumszolgáltató rendszert ismerteti, amelynek segítségével a könyvtárak teljes mértékben automatizálhatják a könyvtárközi kölcsönzés és dokumentumszolgáltatás munkafolyamatait. A Relais sikeres rendszernek bizonyult az amerikai Nemzeti Orvosi Könyvtárban (National Library of Medicine), és elődjét, az IntelliDoc-ot a CISTI-ben (Canada Institute for Scientific and Technical Information) telepítették sikeresen. A cikk három funkciót ismertet részletesen: a kért dokumentumok digitalizálására használt szkennelő munkaállomást; a különféle szállítási módszerek (beleértve az elektronikus továbbítást) támogatását végző modult, és azt a

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

funkciót, amellyel részletes adatok kérhetők le a Relais-vel feldolgozott kérésekről.

(Autoref.).

01/066

ROSEMANN, Uwe: Die subito-AG – noch nicht am Neuen Markt, aber schon ein richtiges Dienstleistungsprodukt? = Buch Bibl. 52.Jg. 2000. 8.no. 520-523.p.

Üzleti vállalkozás lesz a Subito nevű dokumentumszolgáltatási rendszer

Dokumentumszolgáltatás; Térítéses szolgáltatás

A Subito dokumentumszolgáltató rendszer megtervezése 1994-ben indult szövetségi-tartományi kezdeményezésre; maga a szolgáltatás 1997-ben kezdte meg az üzemszerű működést. 72 (gyorsszolgálatként 24) óra alatt vállalják e-mailen, ftp-vel, postán és faxon a dokumentumok (cikkmásolatok) eljuttatását a megrendelőhöz. Nem kereskedelmi célú megrendelőknek az elektronikus megrendelésért és dokumentumszolgáltatásért dokumentumonként 5 DM-et, a postai szolgáltatásért 8 DM-et, faxért 10 DM-et számítanak fel. A gyorsszolgálatért a nem kereskedelmi célú megrendelőknek és a kereskedelmi megrendelőknek a 24 szolgáltató könyvtár egyedi árait számítják fel. A monográfiák küldése még kísérleti stádiumban van, valószínűleg 13 DM-be fog kerülni. A szolgáltatási módok közül legnépszerűbb az e-mail (43%), ezt követi a postai szolgáltatás (40%), és az ftp (12%), 5% az egyéb módok (fax, futár és sajátkezű elvitel) részaránya.

Amikor 1999 végén lezárult a Subito-program kezdeti szakasza, különböző koncepciókat dolgoztak ki a szolgáltatás folytatására és finanszírozására. Szóba került, hogy a szolgáltatást vegye át Észak-Rajna-Vesztfália. A résztvevő könyvtárak egy másik elképzelés mellett voksoltak. A hannoveri Műszaki Könyvtár és Tájékoztatási Központ (TIB) koncepciója szerint a szolgáltató könyvtárak konzorciumot alakítanak, amely a szolgáltatást üzemelteti és a bevételekből egy titkárságot is fenntart. A személyzet alkalmazását az Oktatás- és Tudományügyi Minisztérium vállalta határozott időre egy projekt keretében. További alkalmazásuk a Subito üzleti eredményességétől függ. A konzorcium ügyvezetője a TIB igazgatója. A számítóközpont a TIB-ben van. A Subito alapító tagjai a braunschweigi egyetemi könyvtári a brémai állami és egyetemi könyvtár és a kieli központi közgazdaságtudományi könyvtár. A szolgáltató könyvtárak közvetlen kapcsolatban állnak a megrendelőkkel.

A szolgáltatást szeretnék nemzetközivé tenni: a külföldnek is szolgáltatni, illetve külföldről dokumentumokat fogadni. Szerződéskötés előtt állnak a holland PICA-val és az amerikai OCLC-vel, tárgyalások folynak a svájci ETH-val.

A dokumentumszolgáltatásban egyre nagyobb az elektronikus dokumentumok szerepe. A Subito a kiadókkal tárgyalásokat folytat a licensz-szerződésekről és a használati modellekről. Hosszú távon szeretné szolgáltatásait önfenntartóvá tenni.

(Hegyközi Ilona)

Lásd még 41, 100

Hátrányos helyzetű olvasók ellátása

Lásd 67

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Hálózatok, regionális rendszerek

01/067

BUNINA, E.G.: Informacionno-bibliotečnye resursy Evrejskoj avtonomnoj oblasti dlâ obsluživaniâ pol'zovatelej drugih regionov i stran = Naučn.Teh.Bibl. 2000. 5.no. 46-51.p.

Az oroszországi Zsidó Autonóm Terület információs-könyvtári állománya más régiók és országok használói számára

Egyházi könyvtár; Nemzetiségi olvasó; Regionális könyvtár

A cikk zöme a Zsidó Autonóm Terület (a továbbiakban: ZSAT) létrejöttének előzményeivel és történetével foglalkozik. Mint ilyen elmondja, hogy a cári Oroszország 2,2 millió zsidó állampolgára gyakorlatilag számkivetett volt a törzslakosság közepette. Ezért sokan üdvözölték közülük a forradalmat, amely 1921-ben valóban foglalkozni is kezdett a zsidóság problémáinak megoldásával. Előbb (1924 és 1926 között) a Krim félszigeten, Ukrajnában, Sztavropol, Szmolenszk és Pszkov környékén akartak mezőgazdasággal foglalkozó zsidó telepeket létrehozni, majd amikor ez (szabad földterület és a helyi lakosság pozitív hozzáállásának hiányában) kudarcba fulladt, az Amur déli régiójában jelölték ki a szovjet zsidóság letelepítésének helyét.

Ide 1928 májusában érkeztek az első telepesek, sőt nemcsak a Szovjetunióból, hanem külföldről is (kb. hétszázan). A szibériai vasút Tyihonka állomása lett az új régió központja. Belőle fejlődött ki a mai Birobidzsan.

1928 és 1933 között 22,3 ezer telepes érkezett a területre, bár különféle (élelmezési és éghajlati) nehézségek miatt korántsem tartott ki mindenki. Ennek ellenére a helyzet viszonylag gyorsan konszolidálódott (iskolák nyíltak, újságok jelentek meg, kórházak létesültek, kiépült a rádiózás és a távbeszélő szolgálat), úgyhogy az addig birobidzsáni nemzetiségi járásként emlegetett közigazgatási egység 1934. május 7-én elnyerte a ZSAT státuszát.

A sztálini elnyomás a második világháború előtt és után a ZSAT-ot sem kímélte meg: főleg az értelmiséget érték súlyos veszteségek. 1960 és 1980 között azonban ismét megindult a fejlődés, de immár nem zsidó nemzetiségű állampolgárokkal. A ZSAT lakossága fogyni kezdett. 1992-ben 221,5 ezer lakosa volt, 1998-ban pedig már csak 205,1 ezer lakosa. Sokan költöztek délibb régiókba, illetve Izraelbe.

A 90-es évek azonban eredményeket is hoztak. 1990-ben nyílt meg Birobidzsanban a Nemzetiségi Képzési Problémák Intézetének zsidó fiókja, amely a zsidó közoktatás koncepcionális és módszertani kérdéseit van hívatva megoldani. 1991 folyamán a tudományos akadémia távol-keleti tagozata itt rendezte be a Regionális Problémák Komplex Elemzésének Intézetét. Ez a 18 szakágban érdekelt intézet a ZSAK kormányával együtt menedzseli a tudományos projekteket és a kézikönyvek-szótárak kiadását. Ennek az intézetnek keretében működik a ZSAK vezető szakkönyvtára és információs központja. Gondozásában kulturális, művészeti, gazdasági és szervezeti adatbázisok állnak a bel- és külföldi kutatók-érdeklődők rendelkezésére. Belőlük naprakész információkhoz lehet hozzájutni.

Örvendetes az is, hogy 1998-ban megnyílt az Eurázsia Alap helyi kirendeltsége. Ez lényegesen haté-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

konyabbá teszi a kutatások-felmérések támogatását. Ugyancsak sokat segít a ZSAK szakembereinek a Nyílt Társadalom Intézete.

(Futala Tibor)

Lásd még 17, 38, 50-53, 58, 71, 93, 98, 107

Orvostudományi tájékoztatás

01/068

RAO, Siriginidi Subba: Health care information resources over the Internet and their utilization in India = Sci.Technol.Libr. 18.vol. 2000. 4.no. 65-82.p.

Egészségügyi információk az interneten, és használatuk Indiában

Gépi információkeresés; Számítógép-hálózat; Tájékoztatás -egészségügyi

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

A cikk bemutatja az egészségügyi információk mennyiségi növekedését, és az információs technológiának a terjesztésükre gyakorolt hatását. Egészségügyi példákon tárgyalja a különféle keresési eszközöket (pl. FTP, hálózati terminál, Gopher, Archie, World Wide Web, böngészők, keresőgépek, kalauzok, e-posta jegyzékek). Válogatott jegyzéket közöl speciális orvosi webhelyekről, nemzetközi folyóiratokról és indiai honlapokról. Következtetésként megállapítja, hogy Indiának megvannak az erőforrásai ahhoz, hogy egyre több webhelyet készítsen, és az internet forradalmasítani fogja az egészségügyi információk terjesztését Indiában.

(Autoref. alapján)

Lásd még 105

Oktatás információellátása

01/069

COOPER, Jean L.: A model for library support of distance education in the USA = Interlend.Doc.Supply. 28.vol. 2000. 3.no. 123-131.p. Bibliogr.

Egyesült Államok: a távoktatás könyvtári támogatásának egy modellje

Egyetemi könyvtár; Oktatás információellátása; Számítógép-hálózat; Távoktatás

A távoktatás csak az elmúlt néhány évben kezdett népszerűvé válni az Egyesült Államokban, különösen a posztgraduális képzésben. Ennek következtében az amerikai főiskolák és egyetemek megkezdték a „házon kívüli" kurzusok szervezését, különös figyelmet fordítva e programok logisztikai és módszertani követelményeinek kielégítésére. Kevesebb figyelmet fordítottak viszont az ilyen programok információellátására. A jelen cikk az University of Virginia könyvtárának és továbbképzési részlegének (UVa Division of Continuing Education) együttműködését tárgyalja a távoktatás hallgatóinak könyvtári szolgáltatásokkal való ellátására.

(Autoref.)

01/070

ELLISON, John W.: Distance learning for today's librarian = Libr.Rev. 49.vol. 2000. 5.no. 240-242.p.

Res. német és francia nyelven

A könyvtáros szerepe a távoktatás információigényének kielégítésében

Szakirodalmi ellátottság; Távoktatás

A távtanulás vagy a távoktatás jelenségével manapság a legváltozatosabb környezetben lehet találkozni. Távtanulás – a legegyszerűbben kifejezve – az oktatás oly módon történő megszervezése és lefoly-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

tatása, amely nem kívánja meg, hogy a tanuló az oktató mellett vagy közelében legyen.

A távoktatás történhet szinkron és aszinkron módon. Az első esetben a tanítás televízión, rádión, interaktív videón vagy online interneten folyik, a második esetben a tanuló saját ütemterve szerint. A két módszer kombinálva is alkalmazható. Pl.: a tanfolyamot egy televíziós stúdióban tarják a résztvevők egy csoportja előtt. Ugyanakkor az adást meghatározott pontokra ISDN vonalak viszik el további tanulókhoz. Ugyanezt a tanfolyamot mások egy web hirdetőtáblán keresztül kapják meg a jegyzetekkel együtt, s mód van az oktatóval is interaktív kapcsolatra lépni. A tanulóknak online konzultációs lehetőségük is van egy meghatározott időben, hetenként egyszer vagy kétszer. A módszerek tovább bővíthetők és kombinálhatók: audioklipek, CD-ROM-ok, online vizsgák és kiértékelések, saját számítógép segítségével valós időben részt venni egy internetes kurzuson stb. Az egyes tanfolyamok számára külön digitális könyvtárak állíthatók össze, amelyeket a hallgatók lehívhatnak a maguk gépére. Lehetségessé vált, hogy a távoktatás 100%-osan távtanulás formájában folyjék.

A távoktatás ennek ellenére még mindig a kezdet kezdetén tart. Az oktatók egyelőre még kísérleteznek a legalkalmasabb módszerek kifejlesztésével. A technológia előbbre tart, mint az oktatás módszertana.

A könyvtárak olyan feladatokkal találják magukat szemben a távtanulók forrásokkal való ellátásában, amilyenekkel soha korábban. Elszigetelt közösségek kis könyvtárainak kell közvetlen hozzáférést nyújtaniok a tanulmányokhoz szükséges forrásokhoz. Igaz ugyan, hogy az oktató szervezeteknek kell gondoskodniok mind a források rendelkezésre bocsátásáról, mind pedig a hozzáférés lehetőségéről, de az adott közösség könyvtára nem függetlenítheti magát a konkrétan jelentkező igényektől. Nem lenne bölcs döntés a helyi könyvtártól, ha elhárítaná magától ezt a feladatot, miközben az adófizetőktől nagyobb támogatást vár el.

Sok távoktató szervezet távoktatási könyvtárost alkalmaz, mások terjedelmes távoktatási könyvtárat kínálnak fel a weben, folyóiratok indexeit, sőt cikkeit bocsátják rendelkezésre a tanulóknak, megszervezik a könyvtárközi kölcsönzést, s a szükséges anyagot a hallgatók otthonaiba juttatják el faxon, postán, interneten.

A távoktatás és -tanulás problémájával minden könyvtárban találkozik a könyvtáros. Ezért a könyvtárosnak – dolgozzék bármilyen típusú könyvtárban is – pontosan fel kell mérnie az ebből adódó igényeket. Nem elegendő pusztán az információs igényeket önkényesen megállapítani, hanem tisztázni kell, milyen formában és milyen szinten kell őket kielégíteni.

A távtanulók tényleges igényeinek megismeréséhez a legjobb út, ha a könyvtáros maga is részt vesz a távoktatásban. Élni kell azokkal a továbbképzési lehetőségekkel, amelyeket az új technológiák nyújtanak.

(Papp István)

Egyéb tájékoztatási rendszerek

01/071

SPERBER, Wolfram – DALITZ, Wolfgang: Portale, Search Engines und Math-Net = NFD Inf. 51.Jg. 2000. 6.no. 359-363.p.

Res. angol nyelven

Portálok, keresőgépek és a Math-Net

Elektronikus publikáció; Gépi dokumentumleírás; Online információkeresés; Számítógép-hálózat; Tájékoztatás -matematikai

A Math-Net matematikusok számára készült információs és kommunikációs rendszer. Személyek és

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

intézmények önkéntes hozzájárulásán alapszik. Az információkat általában helyi szervereken bocsátják rendelkezésre, de a dokumentumokat és szervereket egységesítés céljából összevonják; e célból a Math-Net ajánlások és szabványok kifejlesztésével is foglalkozik. A helyi információkat összegyűjtik, összegzik, és automatikusan indexelik. Ezek az indexek jelentik a Math-Net szolgáltatások alapját. A Math-Net a világháló összes, matematikai információjára kiterjed. A rendszer több, mint egy szokásos keresőgép vagy kapu; teljes körű matematikai információs és kommunikációs rendszernek és publikációs eszköznek tekinthető.

(Autoref. alapján)

VEZETÉS, IRÁNYÍTÁS

Általános kérdések

01/072

BARTLETT, Chrystal: Supervisory communication and subordinate job satisfaction: The relationship between superiors' self-disclosure, offers of help, offers of cooperation, frequency of contact, trust and subordinates's job satisfacction = Public Libr.Q. 18.vol. 2000. 1.no. 9-30.p. Bibliogr.

A vezetők kommunikációs stílusának hatása a dolgozók elégedettségére

Felmérés [forma]; Kommunikáció -személyzeten belül; Munkahelyi légkör; Vezetés

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

A tanulmány azt vizsgálta, hogy a vezetők ötféle kommunikációs viselkedése hogyan hat a beosztottak munkaköri elégedettségére. Az eredmények azt mutatják, hogy az öt közül négy (segítség felajánlása, együttműködés felajánlása, kapcsolatfelvétel gyakorisága és bizalom) lényegesen meghatározta a beosztottak elégedettségét. A személyes „kitárulkozás" általában nem befolyásolta az elégedettséget, de a feladatokhoz kapcsolódó vonatkozásai már hatással voltak rá.

(Autoref.)

01/073

EDWARDS, Catherine – WALTON, Graham: Change and conflict in the academic library = Libr.Manage. 21.vol. 2000. 1.no. 35-41.p. Bibliogr.

A változások és konfliktusok kezelése a brit felsőoktatási könyvtárban

Felsőoktatási könyvtár; Vezetés

A felsőoktatási könyvtárak gyorsabb változásokon mennek át, mint anyaintézményeik. A könyvtárak körül minden változik: a szolgáltatások, a technológia, a szervezeti konstrukciók, a birtoklási és hozzáférési politika, az érték-szemlélet stb. Ez az intenzív változási folyamat minden szinten konfliktusok

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

forrása lehet, s a konfliktusok komoly hatással vannak a könyvtári és információs szolgáltatásokra.
Az IMPEL2 (*Impact on People of Electronic Libraries*) projekt 1996-1998 között figyelemmel kísérte a konfliktusok megjelenését. A menedzsment-szakirodalomban tipizált fő konfliktus-okok jól beazonosíthatók a felsőoktatási könyvtári-tájékoztató szervezetekben. Ennek megfelelően érvényesek a konfliktusok pozitív és negatív hatásairól szóló megállapítások, és alkalmazhatók a konfliktus-kezelés általánosan leírt módjai is. A példaként bemutatott három konfliktus-helyzet nem ritka a felsőoktatásban, s igazolja a fenti megállapításokat. Egyben arra int, hogy bár vannak olyan konfliktusok, amelyek a személyzet demoralizálásához is vezethetnek, a konfliktusok megoldhatók. A könyvtáraknak javára válik, ha mélyebben tanulmányozzák a konfliktusokat és azok megoldását, azzal a céllal, hogy az információellátás hatékonyabb legyen. Ugyanakkor a konfliktusok vizsgálata a szervezeten belül igen kényes feladat, ami különös óvatosságot igényel.

(Mohor Jenő)

01/074

PROCTOR, Richard – SIMMONS, Sylvia: Public library closures. The management of hard decisions = Libr.Manage. 21.vol. 2000. 1.no. 25-34.p. Bibliogr.

Hogyan kell kezelni a nehéz döntéseket a közkönyvtárak bezárása során?

Felmérés; Hatékonyság; Megszűnés -könyvtáré; Vezetés

A cikk a közkönyvtárak bezárásakor felmerülő vezetési problémákkal foglalkozik. Az adatok két, a British Library által támogatott kutatásból származnak. Az első egy kérdőíves felmérés, amelyben angol és walesi helyhatóságokat kérdeztek meg a korlátozások mértékéről, majd ezt egy használói vizsgálat követte az „előtte-utána" helyzet felmérésére. A második tanulmány azt kutatta, hogy milyen tapasztalatokat szereztek a helyhatóságok a könyvtárak bezárása nyomán. Húsz olyan helyhatóságot mértek fel, amelyek pénzügyi nehézségek miatt döntöttek a könyvtárak bezárása mellett; ezek közül tíznek a vezetőivel külön interjúkat is készítettek. A tanulmány arra a következtetésre jut, hogy egyetlen olyan indokot sem lehetett találni, amely igazolná a könyvtárak bezárását. A könyvtár-bezárások megakadályozásának kulcsfontosságú kérdése, hogy a hatóságok változtassanak a sikerességük megítélésének hagyományos módján. Fel kell ismerniük, hogy a helyi könyvtárak nemcsak mint olvasási források fontosak, hanem széles körű társadalmi értékkel is rendelkeznek. Ezt az értéket a kutatások is alátámasztják.

(Autoref. alapján)

Munka- és rendszerszervezés

01/075

PILAŘ, Jindřich: Z kušenosti s teleworkingem (elektronickou prací doma, mimo pracoviště) v praxi nemeckych knihoven = Čtenár. 52.roč. 2000. 9.no. 248-250.p.

A teleworking (otthon, a munkahelyen kívül végzett elektronikus munka) tapasztalatai a német könyvtárak gyakorlatában

Munkaszervezés; Számítógép-hálózat; Távközlés

Az Egyesült Államokban immár – mondhatni – közkeletű a távmunka (teleworking), azaz az otthoni foglalkoztatás az elektronikus eszközök és berendezések hasznosítása révén. Németország sem akar e tekintetben lemaradni: máris mintegy 2 millió ilyen „újfajta" munkahellyel számolnak a munkáltatók. Németül *Telearbeit*-nek hívják ezt a formát, azt pedig, aki vele keresi a kenyerét, *Telearbeiter*-nek.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A német nagykönyvtárak ugyancsak próbálkoznak bevezetésével, általános meghonosításával. Mindenekelőtt azokat a munkaféleségeket szemelték ki erre a célra, amelyek kevés dokumentum oda-vissza szállításával járnak, és végzésük nem kíván meg lépten-nyomon konzultációkat és egyeztetéseket.

Ügyelni kell arra is, hogy a „leadott" munka ne tegyen szükségessé külön ellenőrzési mechanizmusokat, továbbá nem szabad bizalmas jellegű dokumentumokat és információkat „telemunkásoknak" kiadni.

Csak azokból a munkatársakból lesz jó otthoni dolgozó, akik könnyen kommunikálnak és kooperálnak a távközlési csatornákon át is, akik kellően önállóak, jól értenek az általuk kezelt technikához, és otthon is meg tudják teremteni az egyensúlyt a családi munkamegosztásban elfoglalt helyük és kenyérkereső foglalkozásuk között.

A módszer bevezetése kettős veszéllyel jár, legalábbis járhat. A „telemunkás" egy idő után elmagányosodik, elveszti kapcsolatát társadalmi-szakmai környezetével, illetve: ha egyszer az új technika és technológia minden további nélkül „átöleli a teret" nincs akadálya annak, hogy ázsiai vagy kelet-európai munkatársakkal cseréljék fel a „többe kerülő" helybelieket. (Ők azonban a tekintetben előnyben vannak, hogy az alkalmazónak nem kell minden eszközt megvásárolnia majdani „teledolgozójának", ui. Németországban már sok ilyen berendezéssel rendelkeznek a háztartások.)

Legelőször a berlini szabadegyetem könyvtára alkalmazott két félmunkaidős kismamát ily módon. Noha mindkettőnek egy sor elektronikus berendezése már megvolt, a szükséges kistafírozás azonban még így is 8100 márkába került személyenként. A próba – állítja mindkét fél – sikerült, ám a kollégák hiányozni kezdenek a két kismamának.

Karlsruheban a fele-fele arányban kell otthon és a könyvtárban dolgozni. Ez a kísérlet hatékonyabbá tette a referensz-osztály munkáját.

A Friedrich Ebert Alapítvány berlini könyvtára igen alapos előkészületeket tesz a módszer bevezetésére. Itt csak önkéntes alapon lehet vállalkozni ilyen foglalkoztatásra, a könyvtár pedig komoly ígérvényekkel (nem módosulnak a korábbi illetmények, megmarad a korábbi jogviszony az alkalmazó és alkalmazott között, a felszerelést a könyvtár biztosítja) csinál kedvet erre a munkáltatási módra, amely azonban csak fele-fele arányban lehet hagyományos, illetve „újmódi".

A szerző szeretné, ha a hazájában is hódítana a teleworking, amely hite szerint fel fogja számolni a poroszos „könyvtárhivatalt"

(Futala Tibor)

Lásd még 55

Pénzügyi és gazdasági kérdések

01/076

SORDYLOWA, Barbara: Finansowanie bibliotek a reformy = Prz.Bibl. 68.rocz. 2000. 1/2.no. 37-47.p. Bibliogr.

Res. angol nyelven

Lengyelország: könyvtárfinanszírozás és a reformok

Működési feltételek; Támogatás -pénzügyi -általában

Lengyelországban a közkönyvtárak és a nagyobb (központi) szakkönyvtárak finanszírozása költségvetésből történt 1998-ig. Ez ugyan egyre szegényesebb, de biztos forrásnak bizonyult. A könyvtárak ezért cserében azt is elviselték, hogy saját szolgáltatási „keresményeiket" egyáltalán nem, vagy csak kivételesen tarthatták meg, minthogy ezeket az összegeket be kellett fizetniük a költségvetésnek.

1998. november 26-án következett be a könyvtárak számára a finanszírozási csőd. Ekkor született meg

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ui. a közfinanszírozási törvény, amely kimondja, hogy a különféle költségvetési intézmények összes dotációja nem haladhatja meg a saját jövedelmek 50%-át. Ez az előírás a könyvtárak számára teljesen abszurd, értelmetlen előírás volt.

Persze kivételek akadtak, köztük az, hogy az 1991. október 25-i törvény hatálya alá tartozó kulturális tevékenységek és intézményeik megmaradhattak a korábbi költségvetési finanszírozási rendben. Csakhogy az imént idézett törvényben a könyvtárak nem szerepelnek, ugyanis számukra külön törvényt fogadtak el 1997. június 27-én. A pénzügyminisztérium e nyilvánvalóan hanyag jogszabályalkotási abszurdumból következő ellehetetlenülést nem akarta korrigálni. Ezért nem volt mit tenni: a könyvtárakat utólag kellett a kulturális intézményi törvénybe „besuszterolni", ami sikerült is, úgyhogy legalább a sovány költségvetési ellátás fennmaradt.

A felhozott példa mutatja: ideje volna a gondosan koordinált törvényalkotást ismét bevezetni, költségvetési kérdésekben pedig biztosítani a megbízhatóságot.

A szerző a könyvtárak kiegészítő finanszírozásának kérdéseit is áttekinti. Megállapítja, hogy a különféle alapok, alapítványok és szponzorok az eseti támogatásra vannak berendezkedve. Igaz ugyan, hogy egy-egy drága berendezés megvásárlását lehetővé tevő eseti támogatás is jól jön bármely könyvtárnak, ám a könyvtári munka jellegéből kifolyóan a tartós támogatás volna kívánatos, minthogy a folyóiratok, CD-ROM-ok, adatbázisok megrendelésénél ismerni kell a jövő finanszírozási lehetőségeit is.

Egyelőre nem látszik, hogy a politikusok belátták volna: a tudás- és információ-alapú társadalom nem jöhet létre a könyvtárak megfelelő anyagi támogatása nélkül.

(Futala Tibor)

01/077

CLAY, Edwin S. – BANGS, Patricia C.: Entrepreneurs in the public library: reinventing an institution = Libr.Trends. 48.vol. 2000. 3.no. 606-618.p. Bibliogr.

Vállalkozás a közkönyvtárban: egy intézmény újra-felfedezése

Közművelődési könyvtár; Vállalkozás -könyvtárban

A 90-es évek folyamán a könyvtárak állandó tevékenységévé vált külső forrásokat találni költségvetésük kiegészítésére. A közkönyvtárakat sem kerülte el ez a jelenség, kezdve a használt könyvek eladásától egészen a könyvtári alapok létrehozásáig.

A Fairfax County Public Library (FCPL) is úgy tekinti magát, mint egy közszolgáltatást nyújtó vállalkozást. Az ebben a szellemben indított programjai eredményeképpen sikerült a működési mutatók visszaesését megállítani, s jelentős külső anyagi támogatást szerezni. Jelenleg a megyei lakosság 77%-ának van olvasójegye, 1999-ben 5 millió könyvtári látogatást és 10 millió kölcsönzést jegyeztek fel. A lakosság körében végzett, a közszolgáltatásokra vonatkozó felmérés szerint a válaszolók 81,7%-a személyesen használta az FCPL-t, s 93,7%-uk meg volt elégedve a szolgáltatással.

Az adózási jogszabályok szerint egy nonprofit szervezet csak akkor jogosult az adómentességre, ha vállalkozásaiból eredő jövedelmét olyan tevékenységekből szerzi, amelyek eredeti céljait segítik elő. A könyvtárnak arra is gondot kell fordítania, hogy támogatóival szemben megőrizze önállóságát és integritását.

Az FCPL különösen az alábbi területeken ért el eredményeket, amelyek egyúttal közönségkapcsolatait is erősítették.

A könyvtáron belül vállalkozási részleget szervezetek, amely azon van, hogy költségvetésen kívüli forrásokból biztosítsa a minőségi szolgáltatásokat.

A Library of Congress programja keretében egyedüli közkönyvtárként alapították meg a *Center for the*

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Book projektet a közönségnek nyújtott programokra és egyéni adományok gyűjtésére.

A gyerekek számára nyári olvasási programokat szerveztek különféle vállalatok közreműködésével (pl. egy pizzalánc kuponokat ajánlott fel az olvasási terv teljesítőinek). A vállalatok nagyon hatásos propagandaeszköznek tartották a könyvtári képernyőkön holtidőben megjelenő, igényes grafikával megformált, a támogatást név szerint megköszönő anyagokat.

Külön részleg foglalkozik azzal, milyen alapítványokhoz, pályázatokhoz, szervekhez lehet fordulni kiegészítő támogatásért. A megyei önkormányzat illetékes hivatalával kilenc információs kioszkot állítottak fel kilenc fiókkönyvtárban, ahonnan a lakosok elektronikus úton intézhetik ügyeiket az önkormányzattal.

A társadalmi munkások 1999-ben összesen 142 ezer órát ajánlottak fel a könyvtárnak. Számuk 3000-nél is több volt.

A könyvtár alapítványa különösen hasznos eszköznek bizonyult az anyagi támogatások megnyerésére, mert igen sokan szívesebben adnak egy nonprofit szervezetnek, mint egy állami ügynökségnek.

A könyvtár web-helye közelebb hozza a szolgáltatást a lakosokhoz (előjegyzés, hosszabbítás, katalógus), de hozzáférést nyújt már távoli adatbázisokhoz is.

A programokkal kapcsolatos belső továbbképzés anyagát sikerült más könyvtáraknak is eladni, amiből szép jövedelmük volt.

(Papp István)

01/078

CORSON-FINNERTY, Adam: Cybergifts = Libr.Trends. 48.vol. 2000. 3.no. 619-633.p. Bibliogr.

Kiber-ajándékok: hogyan szerezzünk támogatást könyvtárunknak az interneten?

Elektronikus posta; Marketing; Számítógép-hálózat; Támogatás -pénzügyi -társadalmi

Az internet hatékony eszköz a könyvtárak és más, közszolgálatot végző intézmények számára nyújtott anyagi támogatások ösztönzésére és begyűjtésére. Azonban nem mindegy, hogyan élnek ezzel az eszközzel. Egy unalmas honlap alján elhelyezett „adakozzon most – kattintson ide" felirattal ellátott gomb valószínűleg nem sok eredményre vezet, bár már ez is fejlettebb megoldás, mint a hajdan felkínált kinyomtatható űrlapok, melyeket kitöltve postán lehetett visszaküldeni.

Először is azt kell elérni, hogy a potenciális adományozó egyáltalán ellátogasson honlapunkra. Nézzük, mivel is csalogathatjuk oda? A gyakran látogatott internet-oldalak vonzereje általában információgazdagságukban, szolgáltatásaik sokféleségében, a rajtuk keresztül hozzáférhető termékekben rejlik, vagy egyszerűen az általuk felkínált szórakoztató eszközökben, mint például az online kiállítások, zeneszámok, mozgó képsorok, játékok. Érdemes például meglátogatni a Metropolitan Muzeum honlapját, mely ilyen szempontból is igen jól megtervezett és felépített (http://www.metmuseum.org). A változatos kínálat arra ösztönzi a nézőt, hogy újra meg újra megkeresse kedvenc oldalait, így szinte „barátjává" válva az intézménynek. Mint ilyen, könnyebben és szívesebben éli ki itt adományozó kedvét is. Hasonló késztetést érezhet az adományozásra egy profi módon megszervezett online képzés „hallgatója" is, aki a kurzus során számos forráshoz, érdekfeszítő információhoz, konzultációs lehetőséghez jutva válik a weblapok tulajdonosához lojálissá. A vonzó online tanfolyamok meghirdetésének lehetősége természetesen a könyvtárak számára is nyitva áll. Nem kell mást tenni, mint a lehetséges résztvevők orra elé tolni egy kedvcsináló hirdetést, ami aztán maga után húzza az érdeklődőket a könyvtár internetes oldalaihoz. Itt pedig olyan kínálatot kell

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

nyújtani, ami rendszeres látogatásra és a könyvtár támogatására ösztönzi az illetőket.

Jó eredményre vezethetnek a képernyőn futó szalagcímek is, melyeket általában nagyforgalmú weboldalakon helyeznek el, és amelyek egy konkrét cél támogatására hívnak fel. Az e-mail is rendkívüli lehetőségeket rejt magában. Az elektronikus levélforgalom hihetetlen mértékben nőtt az utóbbi egy-két évben. A lánc-levél – vagyis az, amit ismerősök adnak „kézről kézre" – például igen hatékony marketing-eszköz. Egy másik érdekes lehetőség az engedélyezett e-mail-ek rendszere. Ellentétben a kéretlenül a postaládánkba tolakodó „spam"-mel, a szolgáltató itt minden új szolgáltatás megküldésekor engedélyt kér a továbbiak küldéséhez. Például először álláshirdetések érkeznek elektronikus postánkba, majd könyvismertetések jönnek rendszeresen. De minden levélben szerepel, hogy bármikor lemondhatjuk a szolgáltatást. Viszont ha elégedettek vagyunk a kapott információkkal, folyton bővülhet a kínálat. Az elégedett használó pedig könnyebben adakozik.

Az is hasznos lehet, ha két honlapot szerkesztünk intézményünknek. Az egyiket rendszeres látogatóinknak, a másikat pedig figyelemfelkeltés céljából a szörfözők számára. Itt kérhetünk engedélyt arra, hogy kapcsolatba léphessünk velük, elkérve e-mail címüket. Ha megkapjuk ezt a lehetőséget, a neki küldött levelünk tartalmazhatja a támogatásgyűjtő weblapunkhoz vezető linket.

A kereskedelmi cégek tapasztalatai szerint a korrekt információk és a tolakodó magatartás elkerülése forgalmuk jelentős növekedését eredményezte. A nem profit-orientált intézmények pedig ilyen módszerekkel késztethetik azokat az embereket adakozásra, akik ismerik, elismerik és támogatni akarják az intézmény céljait és munkáját.

(Fazokas Eszter)

01/079

MACDONALD, Vincent: Selling your message without selling out = Public Libr.J. 15.vol. 2000. 3.no. 79-82.p.

Hogyan nyerhetünk meg egy vállalatot könyvtárunk támogatására: Suffolk-i sikertörténet

Közművelődési könyvtár; Támogatás -pénzügyi -társadalmi; Vállalkozás -könyvtárban

Nem találunk túl sok példát arra, hogy egy profit-orientált cég jelentős anyagi támogatást nyújtson egy könyvtárnak. Suffolkban mégis ez történt.

A megyei könyvtár már régebben is próbálkozott szponzorok keresésével. Kis híján sikerült megnyerniük például az Angol Vízműveket az ügynek, de a kísérlet végül „vízbefúlt". Nem adták fel azonban, és megkerestek egy marketing céget, mely összehozta őket az *East Anglian Daily Times* című napilappal. Az együttműködés gyümölcsözőnek bizonyult, évente 17 500 font bevételt jelent a könyvtárnak, egyéb előnyökről nem is beszélve.

Mielőtt a történetet ismertetnénk, néhány jótanács: praktikus naprakész információkat tartani tarsolyunkban beiratkozott olvasóink számáról, arról, hogy hány könyvet olvasnak évente, és hányan látogatják web-oldalainkat. Hangsúlyozzuk könyvtárunk közkedveltségét, megbecsültségét. Támogatásért forduljunk a profilunkhoz legjobban illő szervezetekhez. Legyünk felkészülve arra, hogyan mondjunk nemet, ha egy számunkra nemkívánatos szponzor tűnik fel a láthatáron. Ne verjük magunkat túlzott költségekbe a szponzor miatt, elég például a logóját rányomtatni saját ismertetőnkre.

Ezek után nézzük, miért volt vonzó a könyvtár egy napilap számára? Egyrészt a hasonló közönség miatt: mindkettő az olvasókat szolgálja. Másrészt a földrajzi „lefedettség" miatt: a megye 41 könyvtára, valamint a 9 mobil könyvtár falu- és város-szerte ideális a lapeladás szempontjából. A könyvtár komoly és innovativ arculata szintén illett a szóban forgó sajtótermékhez.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A könyvtár az évi 17 ezer fonton kívül is profitált a támogatásból. Nem egyszer megjelent az újságban a könyvtárról szóló hír, (bár nem annyiszor, mint remélték). A támogatásért cserébe mindössze annyi dolguk volt, hogy megjelentessék a napilap logóját a könyvtárakban. Szerencsére ez az ízléses és diszkrét jelvény színben éppen harmonizál a könyvtár logójával. Rányomtatták ezernyi szórólapjukra, és az előjegyzési értesítéseket tartalmazó borítékokra is. (De csak akkor, mikor már amúgy is új borítékokra volt szükségük!) Megállapodtak abban is, hogy a könyvtári terminálok képernyővédőjén is szerepelni fog, ám technikai okok miatt erre még nem került sor. Szerencsére az EADT nagyon megértő ez ügyben is.

Származott-e valami hátránya a könyvtárnak a kapcsolatból? Határozottan állíthatjuk, hogy nem. A jelentős pénzbeli támogatás mellett is megőrizte önállóságát, és megerősödött önértékelése.

(Fazokas Eszter)

01/080

EGHOLM, Charlotte – JOCHUMSEN, Henrik: Perspectives concerning user fees in public libraries = Libr.Manage. 21.vol. 2000. 6.no. 298-306.p. Bibliogr.

Mi várható a térítési díjak területén a közkönyvtárakban?

Használó; Közművelődési könyvtár; Térítéses szolgáltatás

A közkönyvtárak előtt álló új kihívások egyre több anyagi erőforrást, illetve az információk tömegéből való hatékonyabb válogatást igényelnek. E problémák egyik megoldása lehetne a térítéses szolgáltatások bevezetése. A cikk beszámol a közkönyvtári térítéses szolgáltatások természetére és szintjére irányuló kutatásokról. A jövőre vonatkozólag a következő hat szempontot tárgyalja: a térítéses szolgáltatás pénzügyi indokoltsága; a használók fizetési készsége, hajlandósága; a térítés mint eszköz a használói preferenciák megállapítására illetve a használat korlátozására; a térítés hatása a szolgáltatások társadalmi megosztottságára (gazdagok-szegények eltérő lehetőségei); a térítés szerepe a modern, jóléti államban; kulturális politika és a közkönyvtárak jövője.

(Autoref. alapján)

Lásd még 8, 48, 60, 81

Gépesítési kérdések

01/081

TEBBETTS, Diane R.: The costs of information technology and the electronic library = El.Libr. 18.vol. 2000. 2.no. 127-136.p. Bibliogr.

Az információs technológia költségeinek hatása az elektronikus könyvtárakra

Elektronikus könyvtár; Információtechnológia; Költségelemzés; Vezetés

A cikk az új információs technológiáknak az elektronikus könyvtárak költségeire gyakorolt hatását tárgyalja. A technológia gyors fejlődése a hardver és a szoftver folyamatos aktualizálását követeli meg. A hálózati hozzáférésnek nemcsak kezdeti, hanem folyamatos költségei is vannak, továbbá az elektronikus dokumentumok tartalma, a képzés és az ügyfélszolgálat mind költségekkel jár. Ezért az intézményeknek a költségvetés elkészítésénél figyelembe kell venniük ezeket a tényezőket. Egyetlen kezdeti, pályázati, vagy a fenntartói támogatással lehetetlen megfelelni az információs technológiák piaci követelményeinek. A jelen cikk fontos kérdéseket tesz fel a hardverrel, szoftverrel, a hálózati hozzáféréssel és a folyamatos aktualizálással kapcsolatban, és stratégiákat javasol a folyamatos pénzügyi támogatásra, amely elengedhetetlen az elektronikus könyvtárak állandóan növekvő technikai igényeinek kielégítéséhez.

(Autoref.)

Lásd még 48

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Személyzet

01/082

BEILE, Penny M. – ADAMS, Megan M.: Other duties as assigned. Emerging trends in the academic library job market = Coll.Res.Libr. 61.vol. 2000. 4.no. 336-347.p. Bibliogr.

„Plusz egyéb feladatok elvégzése." Tendenciák a felsőoktatási könyvtári munkaerő-piacon

Felsőoktatási könyvtár; Munkakör

A cikk két, könyvtárosi álláshirdetéssel kapcsolatos észak-amerikai felmérés adatait veti össze, és von le következtetéseket a szakmai követelmények változása terén.

1988-ban 1133 álláshirdetést elemeztek, összevetve a nyilvános és feldolgozó szolgálati funkciókat. 1996-ban négy folyóirat több, mint 900 álláshirdetését vizsgálták meg, hogy összehasonlítsák az egyetemi könyvtárak különböző pozícióihoz szükséges követelményeket, előnyöket. A növekvő számú elektronikus szolgáltatással kapcsolatos hirdetések hatására a mostani cikk egy harmadik területet is bevont a vizsgálatba: a rendszer- és automatizálási könyvtárost. A tanulságok hasznosak lehetnek a könyvtáros hallgatóknak, mert segíthetik őket abban, milyen szakterületet válasszanak, a könyvtárosképző iskoláknak a megfelelő tananyag összeállításában, s a gyakorló könyvtárosoknak is. Talán a legfontosabb, hogy a könyvtárosképző intézmények világosan lássák, melyek azok a képességek, amelyeket meg kell tanítaniuk a diákjaiknak, hogy azok versenyképesek legyenek az álláspiacon.

A korábbi tanulmányok egy-egy speciális szakterület hirdetéseit vizsgálták, mások pl. azt, hogy az automatizálás hogyan hat a követelményekre. Az sem mindegy, hogy egy szakterületet önállóan vizsgálunk, vagy több területen dolgozni tudó állást hirdetnek-e.

A cikk által alkalmazott módszer: 1996-ban ugyanazoknak a lapoknak a hirdetéseit elemezték, amelyeket az 1988-as felmérés is (American Libraries, Chronicle of Higher Education, College and Research Library News, and Library Journal). Ha ugyanaz a hirdetés több lapban is megjelent, csak egyszer vették figyelembe. A részmunkaidős és igazgatói pozíciókat figyelmen kívül hagyták.

A álláshirdetéseket az 1988-as felmérés sémája szerint osztályozták. A kategóriák tartalmazták az állás típusát, a földrajzi területet, az adminisztrációs teendőket, a számítógépes gyakorlatot, a nyelvismeretet, a korábbi gyakorlati tapasztalatot, az iskolai végzettséget és a fizetést.

Az adatokat statisztikai szoftverek segítségével elemezték, 11 táblázatba rendezve őket az áttekinthetőség megkönnyítésére.

Hétféle hipotézist állítottak fel a cikk elején, és az adatelemzéseket ezzel vetették össze. Azt feltételezték, hogy technikai szolgálati munkaterületeken inkább követelmény a nyelvtudás, a szakmai tapasztalat, az elektronikus szolgáltatásokban inkább fontos a számítógéphasználati jártasság, s kevésbé fontos az MLS végzettség. Az olvasószolgálati állások magasabb tudományos fokozatot igényelnek, valamint azt, hogy a több tapasztalattal rendelkező, illetve az elektronikus szolgáltatásokban dolgozók több fizetésre számíthatnak a hirdetések alapján.

Az első tanulság az, hogy az idősödő könyvtárosok demográfiai hulláma befolyásolja az egyetemi könyvtárosi álláspiac egészét. Ennek alapján a nyugdíjazások miatt emelkedés volt várható, mégis 20 százalékkal csökkent a hirdetések száma az 1988-as helyzethez képest.

Az első táblázat szerint a referensz-könyvtárosi állás a hirdetések 30 százalékát tette ki, s az olvasószolgálati jellegű állások az összes hirdetés 60,9 százalékát képviselték. A technikai szolgálat (feldolgozó munka) állásainál 10 százalékos visszaesés tapasztalható. Viszont megjelentek hirdetések az elektronikus szolgáltatásokkal kapcsolatos öt munkakörre. A második táblázat a hirdetések földrajzi megoszlását mutatja be. A többi táblázatban összehasonlítják, hogy az olvasószolgálat, a technikai

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

szolgálat valamint az elektronikus szolgálat munkakörei mennyire igénylik a nyelvtudást, a jártasságot a számítógép használatában, a korábbi tapasztalatokat, és milyen fokú képzettséget feltételeznek. A követelmények megfogalmazásakor még három szempontot vettek figyelembe a szerint, hogy a táblázatban vizsgált munkakörben az adott követelmény meghirdetett-e, szükséges-e, illetve előnyös-e, ha van.

Több táblázat is foglalkozik a fizetéssel. Ez utóbbiról a területek további részletezése, illetve a vezetők fizetését kiemelve és összehasonlítva is készült táblázat.

A számítógépes jártasság iránti igény valamennyi munkaterületen látványosan nőtt.

Az idegen nyelv ismeretének szükségessége a technikai szolgálat terén jelentkezett a legnagyobb százalékban. A nyelvtudás szintjeként az olvasószolgálatban inkább a folyamatos beszédkészségre helyezik a hangsúlyt, míg a másik két szolgálatban elegendő az írásos anyag megértésének képessége. Megdőlt az a hipotézis is, hogy főleg a technikai munkaterületeken fontos az előzetes szakmai tapasztalat, mert az olvasószolgálati állásokban legalább olyan számban jelent meg ez a követelmény. Ez a szám az elektronikus szolgáltatások esetén volt a legalacsonyabb.

Jelentős volt a magasabb tudományos fokozatot elért munkatársak száma az olvasószolgálati munkakörökben. S mint az feltételezett volt, az elektronikus szolgáltatások és a szakmai tapasztalt magasabb fizetéssel jár.

Végül a cikk ismét összegzéseket fogalmaz meg a további kutatások számára, hogy van-e lényeges különbség az olvasószolgálati, a feldolgozó munka és az elektronikus szolgáltatásokkal kapcsolatos munkakörökben.

Az állások egyre inkább specializálódnak, és a követelmények gyorsan és drámaian változnak. Az ALA által akkreditált MLS tekintélye veszélyben van.

(Szénászky Mária)

01/083

HOUŠKOVÁ, Zlata: Pruzkum vekové, vzelanostní a mzdové situace v knihovnách České republiky. 1-5.č. = Čtenář. 52.roč. 2000. 5.no. 128-130.p.

A kor, a képzettségi és a bérezési helyzet vizsgálata a Cseh Köztársaság könyvtáraiban

Folytatását ld.: 6.no. 160-164.p.; 7/8.no. 192-196. p.; 9.no. 240-242.p.; 10.no. 272-276.p.

Könyvtári rendszer; Könyvtárosi hivatás; Munkabér, alkalmazás

A cseh kulturális minisztériumnak 100 ezer, a nemzeti könyvtárnak pedig 45 ezer koronájába került az a felmérés, amely az ország könyvtárosainak alapvető jellemzőiről akart megbízható képet szerezni. (A „reprezentativitást" a visszaküldetlen kérdőívek nagy száma miatt egészen nem sikerült elérni.) Az 1100 kérdőívből (belőlük 800 ment a nyilvános könyvtárakba, 300 pedig a szakkönyvtárakba) 569 érkezett vissza (60%-a nyilvános, 30% a szakkönyvtárakból). A felmérésben 1998-ból valók a legfiatalabb adatok, a legrégibbek (összehasonlítások végett) 1990-ből. A felmérés megállapításai a következők:

1. A 90-es évek első felében szinte minden könyvtárban csökkent a személyzet száma (kivételt csak az ún. állami tudományos könyvtárak képeztek). Ez a trend később lanyhult, illetve az évtized végefelé meg is állt.
2. A könyvtárakban főként középkorú nők dolgoznak középiskolai szakképzettséggel (46,5%) vagy nem szakirányú érettségivel (30,6%). A teljes halmazban 16,4% a felsőfokú végzettségűek aránya, de a nyilvános könyvtárakban csak 4,5%-os.
3. Az idős munkatársak felettébb stabilak, ők főként a kiskönyvtárakban dolgoznak (itt az arányuk 80-100%-os).
4. Az újonnan felvetteknek igencsak nagy mértékben nincs könyvtáros végzettségük (63,6%). A

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

könyvtáros tanintézetek kapacitása elégtelen, s a végzettek nem szívesen mennek könyvtárba dolgozni.

5. A nyilvános könyvtárakban a számítástechnikai ismeretek és jártasságok minimálisak. A szakkönyvtárügyben határozottan jobb a helyzet.
6. A számítástechnikai ismeretek és jártasságok megszerzése teljesen esetlegesen, alacsony hatásfokkal megy végbe.
7. A fenntartók nem támogatják a könyvtárosok át- és továbbképzését: általában pénzügyi nehézségeikre hivatkoznak.
8. Kritikán aluli az idegen nyelvek ismerete. A nyilvános könyvtárak 45,5%-ában elégtelen, 36,6%-ában (alapfokon) elégségesnek látszik, mindössze 3,2% mondhatta: a személyzet idegen (nyugati) nyelvtudása optimális. A szakkönyvtárakban jobb a helyzet (48,9% elégséges, 31,9% jó). (Az orosz ezúttal nem számított!)
9. A többség illetménye alatta van az országos átlagnak. A csúcsmenedzserek a tudományos és szakkönyvtárakban havi 19 106 koronát, a nyilvános könyvtárakban 18 377 keresnek átlagosan. A nagykönyvtárak igazgatói illetményei 21 851 koronát tettek ki.

A felmérés nyomán kibontakozott képből a következő fő tennivalók vezethetők le:

- a számítógépes ismeretek és jártasságok bepótlásának azonnali megkezdése, ezen belül a hatékonyság biztosítása;
- nem kevésbé fontos a nyugati nyelvek ismeretében való elmélyülés, illetve „elmélyültetés";
- a továbbképzés biztosítását és megkövetelését a személyzeti politika tengelyébe kell állítani;
- a könyvtár menedzsmentjének, a könyvtáros egyesületeknek és maguknak a munkatársaknak is kitartó küzdelmet kellene folytatniuk a szakma tisztességes bérezéséért.

(Futala Tibor)

01/084

KORPISAARI, Jaakko: Mihin palkkarahaa tarvitaan ja mistä se saadaan! = Kirjastolehti. 93.vuo. 2000. 6.no. 10-11.p.

Finnország: a könyvtárakat fenyegető munkaerőhiány a szolgáltatásokat veszélyezteti

Közművelődési könyvtár; Munkabér, alkalmazás

Finnországban a 90-es évek első felében a gazdasági válság következtében lecsökkent a közkönyvtárak dolgozóinak száma, főleg oly módon, hogy a nyugdíjba vonulók helyett nem alkalmaztak új munkaerőt a települési önkormányzatok. Ezzel párhuzamosan – a válság idején – drámaian emelkedett a könyvtárhasználók száma, s persze a könyvtárhasználók köre és hatékonysága is nőtt, ami a csökkent létszámú könyvtárosra jelentős többletmunkát rótt. Nem lehet csodálkozni, hogy a zömében a nyugdíj-korhoz erősen közeledő könyvtáros-generáción a kimerültség jelei mutatkoznak. Az alacsony bérezés miatt nem jön utánpótlás a fiatal nemzedékből. Hiába, hogy az önkormányzati bérezési rendszer ma már jó lehetőséget kínál az elfogadható bérezésre: az önkormányzatok többsége „hagyományaihoz" ragaszkodva a kategóriák alsó határán tartja a könyvtárosi fizetéseket.

A Finn Könyvtáros Egyesület a döntéshozókhoz fordult felhívásával, amelyben többek közt az alábbiakat írja:

Az Egyesület felszólítja az illetékeseket, hogy vegyék komolyan a közkönyvtárak romló munkaerőhelyzetét. Sürgősen felül kell vizsgálni a terület bérszínvonalát, s gondot kell fordítani a jelenleg munkában állók teherbíróképességére, akiknek erőtartalékait a robbanásszerűen megnövekedett könyvtárhasználat következtében megszaporodott feladatok immár felélték. Egyre többeket csábít közülük az előnyugdíj, s a következő évtizedben nagy részük nyugdíjba vonulása várható egyébként is ... Az új, szakképzett nemzedék nem pályázik a közkönyvtárakba, amelyeknek bérszínvonala nemcsak az infor-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

mációs és számítógépes magánvállalkozásokéival, de a tudományos közkönyvtárakéival sem versenyképes.

... A magas színvonalú és az egész lakosság által használt könyvtári szolgáltatások elérhetőségét és minőségét – s ennek következtében az ország eddig elért magas műveltségi színvonalát – veszélyezteti a kialakult helyzet. A döntéshozóknak továbbra is figyelmet kell fordítaniuk a területre, s garantálniuk, hogy a jövőben is szakképzett munkaerő kerüljön a közkönyvtárakba.

(Sz. Nagy Lajos)

Lásd még 97

FELHASZNÁLÓK ÉS HASZNÁLAT

Használat- és igényvizsgálat

01/085

HILL, J.B. – MADARASH-HILL, Cherie – HAYES, Nancy: Remote storage of serials: its impact on use = Ser.Libr. 39.vol. 2000. 1.no. 29-39.p. Bibliogr. 14 tétel.

Folyóiratok távoli tárolásának hatása a használatukra

Egyetemi könyvtár; Igény; Idős olvasó; Tároló könyvtár

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

1994-ben az Akroni Egyetem tudományos és műszaki könyvtára helyhiány miatt 50 ezer kevéssé használt folyóiratot egy távoli tároló raktárba helyezett át. A tároló raktárban elhelyezett kötetek iránti kérések vizsgálata azt mutatta, hogy a házon belüli használat adatai jól használhatók a kevéssé igényelt címek előrejelzésére. De amikor összehasonlították az egyes folyóiratok használatát a tároló könyvtár előtti és utáni állapotban, akkor kiderült, hogy jelentősen csökkent a tároló raktárba kihelyezett címek használata. Ez azt mutatja, hogy a külső raktárakból nem szívesen kérnek folyóiratokat az olvasók.

(Autoref.)

01/086

ROMANOS DE TIRATEL, S.: Conducta informativa de los investigadores argentinos en Humanidades y Ciencias Sociales = Rev.Esp.Doc.Cient. 23.vol. 2000. 3.no. 267-285.p. Bibliogr. 23 tétel.

Res. angol nyelven

Az argentin humán és társadalomtudományi kutatók tájékozódási szokásai

Használói szokások; Kutató -mint olvasó; Szakirodalom -humán tudományi; Szakirodalom -társadalomtudományi

A vizsgálat fő eredménye, hogy a humán- és a társadalomtudományi kutatók informálódási szokásai

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

gyakorlatilag nem különböznek egymástól: fő forrásuk a könyv (62, ill. 51%) és a folyóiratcikk (22, ill. 28%) továbbá a kollégákkal való konzultáció, s ezt követően az olvasás. A bibliográfiák és másodlagos szolgáltatások igénybevétele 27, illetve 23%-ban jellemző. A könyvtárat heti egy-két alkalommal 66, illetve 25% keresi fel, heti egynél ritkábban a humán kutatók 12%-a, a társadalomtudósok 35%-a fordul meg.

Hasonló a használt (idézett) irodalom kor szerinti megoszlása is, némi eltérés a felhasznált irodalom nyelvében van: mindkét esetben az anyag kb. háromnegyede spanyol, ezt a humán területen az olasz, francia, angol (8, 7, 5%), a társadalomtudományi területen az angol, francia, olasz (17, 4, 1%) követi. A szakirodalom áttekintése azt mutatja, hogy a kulturális, egyetemi környezeti, intézményi és szervezeti, valamint információs infrastrukturális különbözőségek ellenére a kutatók információkeresési, tájékozódási szokásainak lényeges vonásai nem különböznek az angolszász országokban tapasztaltaktól.

(Mohor Jenő)

Lásd még 35, 94-95, 102

Olvasáskutatás

01/087

BERTSCHI-KAUFMANN, Andrea: „Dass wir auch CD-Rom haben, finde ich gut!" Lesen und Lernen im Buch und am Bildschirm: Ergebnisse eines Schweizer Forschungsprojekts = Buch Bibl. 52.Jg. 2000. 9.no. 577-581.p.

Res. angol nyelven

Tanulás és olvasás a képernyő előtt: egy svájci kutatási projekt eredményei

CD-ROM; Felmérés; Gyermek- és ifjúsági olvasók; Használói szokások; Számítógép-hálózat

A „Svájc jövője" elnevezésű átfogó kutatási program keretében 1997-99 között egy kisebb kutatói csoport azt vizsgálta: hogyan változnak meg a gyerekek olvasási szokásai, ha a hagyományos könyvforma helyett CD-ROM-on vagy az interneten keresztül jutnak a szöveghez? A vizsgálat két éven keresztül folyt az alapfokú iskolák 20 kiválasztott osztályában. Ezek tantermében multimédiás olvasótermet rendeztek be, melyekben a gyerekek számára a könyvek és az irodalmi CD-ROM-ok bő választékát biztosították, valamint lehetővé tették az internet használatát is. Ügyeltek arra, hogy az olvasmányok minden típusa rendelkezésre álljon: a magas értékű gyerekirodalomtól a szórakoztató műveken át a triviális gyerekirodalomig, a CD-ROM gyűjteményen belül pedig a klasszikus gyerekkönyvek digitális változatától a kézikönyvként használatos multimédiás szakkönyvekig, sőt szerepelt interaktív ifjúsági krimi is. (Ebben a műfajban az olvasónak lépésről-lépésre aktívan be kell kapcsolódnia a cselekménybe, ha el akar jutni a sikeres befejezéshez, a tettes leleplezéséhez.)

A gyerekek a gyűjteményt a hetente megtartott „szabad olvasási órában", a tanórák közti szünetekben és szabad idejükben használhatták. Olvasmányaikról naplót vezettek, a kutatók ezek elemzésével jutottak el megállapításaikhoz. Az eredményeket összehasonlították azoknak a tanulóknak az olvasási szokásaival, akiknek az iskolai keretek között csak a hagyományos könyv állt rendelkezésre.

A csak könyvet olvasók táborában nagy és jellegzetes különbség mutatkozott a fiúk és a lányok olvasmányai között. A lányok lényegesen többet olvasnak, s beszámolóik írására több időt szánnak. Olvasónaplójuk többnyire a tartalom újra elmondása. A fiúk olvasói aktivitása mélyen a lányoké alatt marad, keveset olvasnak, és kedvelik a kevés szövegű

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

képregényeket. Olvasónaplóikban több a kommentár és az értékelés, mint a lányok beszámolóiban.

Azokban a csoportokban, melyeknek az irodalmi CD-ROM gyűjtemény is rendelkezésére állt két tanéven át, a lányok és a fiúk olvasói aktivitásának különbsége kiegyenlítődött. A lányok ui. megmaradtak hagyományos könyvolvasónak, az „interaktív-könyvet", a CD-ROM-ot csak lazításként vették igénybe, míg a fiúk sokkal hosszabban időztek a CD-ROM mellett, mint a lányok, és gyakran ez a médiatípus vált náluk az egyetlen olvasmányfajtává, felváltva a hagyományos könyvet.

Az internet – a CD-ROM-mal szemben – a vizsgálat tanulsága szerint a fiatalok számára szinte kizárólag csak kommunikációs eszköz, igen ritkán használják információs forrásként.

A vizsgálat végső következtetése: ha a gyerekek és fiatalok a szöveghordozó dokumentumtípusok különféle fajtái között válogathatnak, megtanulják a dokumentumtípusok, a témák és a szövegek közötti választást. A korszerű könyvtárnak ezért mindezek vonzó együttesét kell nyújtania használóinak.

(Katsányi Sándor)

Használók képzése

01/088

DANNENBERG, Detlev: Wann fangen Sie an? Das Lernsystem Informationskompetenz (LIK) als praktisches Konzept einer Teaching Library = Bibliotheksdienst. 34.Jg. 2000. 7/8.no. 1245-1259.p.

Az információs jártasság oktatása – a tanító könyvtár koncepciójának gyakorlati megvalósítása

Használói szokások; Használók képzése; Szakirodalmi ismeretek -használóknak

A hamburgi könyvtárosképző főiskolán „Információs kompetencia munkaközösség" néven munkacsoport alakult azzal a céllal, hogy kidolgozza az információhasználati ismeretek oktatásának korszerű módszerét. E módszerek segítségével a közművelődési, szak-, felsőoktatási- vagy iskolai könyvtárak képesek a „tanító könyvtár" (Teaching Library) szerepét betölteni. Módszerüket, melyet a hasonló amerikai kezdeményezések felhasználásával dolgoztak ki, „Információs kompetenciai oktatási rendszer" címen publikálják, és már kipróbálták a hamburgi főiskolán és a tartomány középiskoláiban.

Az információs kompetenciának négy, egymásra épülő területét különböztetik meg:

1. A „téma" helyes megközelítése, azaz az információszükséglet pontos felismerése, szabatos megfogalmazása, a megoldáshoz vezető kérdések feltevése.
2. Az információ megtalálása. Ide tartozik a keresési stratégia ismerete, az általános és a szaktájékozódás eszköztárának ismerete, a könyvtárban történő formális és tematikus keresés, az internethasználat.
3. A talált információk értékelése relevanciájuk alapján, kritikus gondolkodásmód.
4. A talált információk feldolgozása. A különböző olvasási- és tanulási technikák ismerete, a kapott információk szöveggé formálásának tartalmi és formai ismeretei, beleértve a szóbeli (előadás) és a vizuális (grafikai) feldolgozás módjait is.

Az ismeretek átadásánál a következő didaktikai elveket kell alkalmazni:

- Résztvevő-orientáltság. Alapvető szempont: Mi hasznos a résztvevőnek?
- Téma-központúság. Nem a tárgyból (az információkeresés és feldolgozás eszközei) kell kiindulni, hanem a feldolgozandó témából. Az oktatás központjában mindig a téma áll, az eszközrendszer ebből következik, ennek van alárendelve.
- Az aktivizáló módszereket kell előnyben részesíteni a hagyományos előadásos-demonstrációs módszerrel szemben. A hagyományos könyvtárhasználat-oktatás a könyvtárba való bevezetés-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

ből, alapinformációk átadásából, a katalógusok bemutatásából, a hallgatók kérdéseire biztosított időből állt. Az új módszer az egyéni és a csoportos feladatokat helyezi előtérbe. Ez a résztvevőktől is, a könyvtártól is nagyobb ráfordítást igényel, de nagyobb eredménnyel is jár.

Javasolt didaktikai eszközök:

- Munkafeladatok, melyeket a résztvevőknek vagy feladatlapon vagy online formában kell megoldaniuk. A feladat végeztethető az oktatási idő keretében, azon kívül, vagy részben az oktatási időben.
- A résztvevők előadóként történő aktivizálása csoportmunka keretében. A jelszó: „Tanítva tanulni!" Ez a leghatásosabb tanulási módok egyike.
- Modellek alkalmazása az oktatási folyamatban.
- A résztvevők kölcsönös segítségére épülő („hallgató segít hallgatót") módszer, tutorok segítségnyújtása az egyéni problémahelyzetekben.
- Egyéni kutatási feladatok, referátumok készítése.
- A sikeres részvétel elismerése az intézmény által kiállított dokumentummal.

A vázolt módszereket sikeresen alkalmazták a hamburgi főiskola könyvtár- és információszakos hallgatóinál mint „a könyvtár és a tájékoztatás gyakorlatába való bevezetést" négy héten át heti két órában, valamint a Schleswig-Holstein tartomány iskoláinak 11. osztályában, „a tanulás elmélyítése" tantárgy (heti két óra) keretében.

(Katsányi Sándor)

01/089

NIEMI-GRUNDSTRÖM, Minna: Opetusmateriaali verkossa – uudenlainen opiskeluympäristö = Signum. 33.vol. 2000. 6.no. 129-131.p.

A tananyag a hálón: az információkeresés oktatásának tapasztalatai a Tamperei Egyetemen

Használók képzése -felsőoktatásban; Szakirodalom -társadalomtudományi; Számítógép-hálózat

A Tamperei Egyetem Központi Könyvtárában 1997-től folyt a társadalomtudományi kar hallgatói számára a „Könyvtárhasználat és az információszerzés alapjai" című eligazító kurzus, főleg a PowerPoint demonstrációs szoftver segítségével. 2000 január-februárjában új típusú tanfolyam indult: a tananyag ugyanis felkerült az internetre az egyetem oktatástechnológiai központjának technikai segítségével. A tanfolyam az információkeresésbe és a központi társadalomtudományi információforrások használatába kívánja bevezetni a hallgatókat.

Az internetre került tananyag kb. 25 A4 ív terjedelmű. Bevezet az információkeresési folyamat tervezésébe, a keresőprofil készítésébe, valamint az elektronikus forrásokra történő hivatkozás technikájába. Áttekinti a központi társadalomtudományi adatbázisokat, az elektronikus periodikumok közvetítő szolgáltatásait, s megismertet a tanfolyam a virtuális könyvtár mibenlétével is.

A kurzus bevezető előadásból és három, 2-2 órás gyakorlati foglalkozásból áll, amelyen az első évfolyamok hallgatói vesznek részt. A gyakorlati foglalkozásokon a hallgatók önállóan dolgoznak a hálózaton található űrlapokra. Ezeket elektronikus postán továbbítják a tanfolyam vezetőjének, aki azután a következő gyakorlati foglalkozás elején szóban értékeli őket. A gyakorlat során a hálón lévő tananyag folyamatosan segítségül hívható, s a hallgatókat arra kívánják ránevelni, hogy a későbbi „éles" információkeresések közben is támaszkodjanak rá, ha a szükség úgy kívánja.

Ez az első internetes tanfolyam abban különbözött a korábbiaktól, hogy sokkal aktívabb lett a hallgatók szerepe, a tanfolyam vezetői pedig nem a különböző adatbázisok keresési sajátosságainak előadóiként és mintakeresések bemutatóiként voltak jelen,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

hanem konkrét keresési szituációk eligazítóiként. A számos pozitív tapasztalat mellett leginkább azt látjuk problematikusnak, hogy – mivel mind a tananyag, mind az információkeresés megtanítandó eszközei a hálón találhatók – az oktatás sikere teljességgel az internet-kapcsolatok működésének a függvénye.

(Sz. Nagy Lajos)

INFORMÁCIÓELŐÁLLÍTÁS, -MEGJELENÍTÉS ÉS -TERJESZTÉS

Audiovizuális, elektronikus, optikai információhordozók

01/090

PEARSON, Stephen: The century of film. Bibliographic control and legal deposit of the moving image = Aslib Proc. 52.vol. 2000. 7.no. 247-253.p. Bibliogr.

A film évszázada. A mozgóképek bibliográfiai számbavétele és kötelespéldány-szolgáltatása az Egyesült Királyságban

Dokumentumleírás; Film; Kötelespéldány

A némafilm korszakából a brit filmtermésnek mintegy 20%-a maradt fenn. Ez csak feltételezés, mivel nem készült rendszeres összeírás, nem tudható, hogy pontosan mennyi veszett el. Utólag kell összegyűjteni az adatokat filmgyártó cégek katalógusai, fennmaradt és újonnan előkerülő filmek, töredékek, valamint a korszak kereskedelmi filmmagazinjai alapján. A hangosfilm korszak nagyjából az 1927-es filmtörvénytől számítható, amikor követelménnyé vált a filmek címének és hosszúságának bejegyeztetése. (A korai hangos filmek fele is elveszett.) A filmtermés rendszeres nyilvántartása 1934-ben kezdődött, amikor elindult a Brit Filmintézet (BFI) havi filmhíradója, *Monthly Film Bulletin* címmel. A lap eleinte kevés adatot közölt a filmekről, de rövidfilmek, oktatófilmek és külföldről behozott anyagok is szerepeltek benne. Az 1990-es években a Monthly Film Bulletin beleolvadt a *Sight and Sound*-ba, így ez a lap folytatja tovább a brit filmművészet katalogizálásának hagyományát.

A videokazetták és interaktív lemezek nyilvántartása 1963-ban a Brit Nemzeti Filmkatalógusnál kezdődött, mely azóta is megjelenik a BFI és a British Library közös vállalkozásában, jelenleg *The British National Film and Video Guide* címmel. Fölveszi a multimédia programokat, oktató- és dokumentumfilmek, helyi jelentőségű anyagokat, tévéműsorokat is, de kizárja a reklámfilmeket, az amatőr filmeket, és a vállalatok belső használatú filmjeit.

1971-ben az Országos Oktatástechnológiai Tanács jelentésben fogalmazta meg a nem hagyományos dokumentumok bibliográfiai számbavételének igényét. Ennek eredményeképpen a 70-es, 80-as években több HELPIS című katalógus-kötet jelent meg a felsőoktatási intézmények által kiadott AV forrá-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

sokról. A BUFC című katalógusok szintén a felsőoktatás számára készültek, de nem az egyetemek által gyártott audiovizuális anyagokat sorolják fel. A British Library jóvoltából hálózaton keresztül is hozzáférhetőek ezek az anyagok, sőt CD-ROM-on is megjelentek.

A Monthly Film Bulletin, a Sight and Sound és a British National Film and Video Catalogue rekordjait a BFI a SIFT adatbázisban egyesítette. Ez az adatbázis a 80-as években jött létre, és jelenleg kb. 600 ezer film és televíziós produkció adatait tartalmazza a világ minden tájáról. A Nemzeti Film és Televízió Archívum anyaga is megtalálható a SIFT-ben. Az adatbázis sajnos még nem elérhető az interneten keresztül, de telefonon lehet belőle tájékoztatást kérni.

A filmkatalogizálás sajátos problémái nyilvánvalóvá teszik, hogy ezen a területen a bibliográfiai számbavételhez a kötelespéldány elengedhetetlenebb lenne, mint a könyvek esetében. A filmkatalógusok általában csak a művekre vonatkoznak, pedig a filmeknek több változata lehetséges, pl. cenzurális és egyéb vágások, felújítás stb. következtében. Az eredeti nyelvű feliratos és a szinkronizált kópiák is külön változatát képezik egy filmnek. A filmek rendkívül változatos formátumokban maradnak fenn (70/35/16 mm, videoszalag, DVD), a formátumváltozat néha tartalmi változtatást is jelent. Az eredeti kópia azonnali köteles letétbe helyezése összehasonlítási alapul szolgálhatna a későbbi változatok regisztrálásához.

További probléma a gyártó ország meghatározása, amely a szabályok szerint a gyártó cég országát jelentené. Néha ez sem egyértelmű, különösen koprodukciók esetében. Más vélemény szerint a stáb többségének nemzetisége és a forgatás helyszínei, illetve mindezek kombinációja is rögzítendő. A film saját dokumentációja és a szerzői jogi bejegyzés segíti a katalogizálót a film nemzeti hovatartozásának meghatározásában.

Nagy-Britanniában a filmgyártók az archivált filmanyag sorsának ellenőrizhetetlenségétől tartanak. Az arcívumban szükséges a filmek levetítése. Ha egyszerre csak egy személy nézi meg a filmalkotást, akkor még nem esik a szerzői jogi rendelkezések hatálya alá. Ha egynél többen vannak jelen a vetítésnél, akkor már nyilvános bemutatásnak számít az esemény, és a jogok tulajdonosának engedélyéhez kötött.

Az állományvédelmi, megőrzési célú másolás esetére is vonatkozik a szerzői jog. Egy restaurált példány gyakran több kópia felhasználásával készül, és ez tovább bonyolítja a jogi helyzetet.

A film-technológia megjelenése óta eltelt hosszú idő alatt máig sem általános a filmtermékek kötelespéldány-szolgáltatása. Az utóbbi években erőfeszítések történnek arra, hogy kiterjedjen a kötelespéldány-szolgáltatási kötelezettség a nem hagyományos publikációkra. Nagy-Britanniában egyelőre önkéntes a filmek egy kópiájának letétbe helyezése. Az előkészítő javaslatok szerint a film bemutatása utáni harminc napon belül kellene köteles példányt beszolgáltatni a pozitív kópiából, 3 év elteltével pedig egy eredeti negatív példányt kellene letétbe helyezni. A nemzeti filmintézeteknek törvényi felhatalmazást kellene kapni, hogy jóhiszemű oktatási, tudományos céllal bemutathassák a filmeket. Nagy-Britanniában most már megállíthatatlanul halad a kötelespéldány törvény kiterjesztése, mely a filmtermés szélesebb körű bibliográfia számbavételét eredményezheti majd.

(Nagypál László)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

01/091

CHU, Clara M.: See, hear, and speak no evil: a current approach to evaluating multicultural multimedia materials = Ref.User Serv.Q. 39.vol. 2000. 3.no. 255-264.p. Bibliogr. 6 tétel.

Szempontok multimédia-dokumentumok értékeléséhez

Hatékonyság; Multimédia

A szerző értékelési szempontokat ad közre többkultúrájú (multicultural) multimédia dokumentumok (szöveg, hang, grafika) értékeléséhez. Ezek a szempontok alkalmasak a tartalom értékelésére állománygyarapítás céljából, programok és olvasói útmutatók kifejlesztéséhez, internet-kapcsolatok és könyvjelzők („kedvencek") létrehozásához, selejtezéshez és egyéb munkafolyamatokhoz, ahol szükség van a multimédia-anyagok minőségi értékelésére. Az eddig megjelent hasonló segédletek, mivel specifikus dokumentumtípusra, használói csoportra vagy tartalomra fejlesztették ki őket, csak korlátozott mértékben használhatók hatékonyan. A javasolt kritériumok négy összetevő vizsgálatát kívánják meg: objektivitás, nyelv, tárgyi-szakmai színvonal és források. A közreadott kritériumok széles körűen, bármilyen multikulturális multimédiára, használói csoportra és nyelvre alkalmazhatók.

(Autoref.)

01/092

CODINA, Lluis: Evaluación de recursos digitales en linea: conceptos, indicadores y métodos = Rev. Esp. Doc. Cient. 23.vol. 2000. 1.no. 9-44.p. Bibliogr. 15 tétel.

Res. angol nyelven

Digitális források értékelése: fogalmak, mutatók, módszerek

Elektronikus dokumentum; Hatékonyság; Honlap; Módszertani útmutató [forma]; Számítógép-hálózat

A digitális források értékelése rendkívül szükséges tevékenység: hasznos mind külső források értékeléséhez és magas színvonalú forrás-jegyzékek összeállításához, mind web-oldalak minőségi vizsgálatához. Az értékelésnek három szempontot kell figyelembe vennie, amelyeket a szerző mikro- és makronavigációnak, valamint önleírásnak nevez.

A *mikronavigáció* a nyújtott információk minőségét és volumenét, a forrás autoritását (hitelességét), olvashatóságát és „kényelmességét", a tartalom prezentációját, a visszakereshetőséget, interaktivitást, a letöltés gyorsaságát és az esetleges kiegészítő szolgáltatásokat foglalja egybe.

A *makronavigáció* lenne a más webhelyekhez való kapcsolatok megléte, illetve ezek minősége, aktualizálásuk gyakorisága, a kapcsolt helyek kiválasztása, leírása, valamint a „láthatóság", azaz a forrás ismertsége.

Az *önleírás* arra keres választ, hogy az adott webhelynek van-e (tartalmát kifejező) címe, tartalmára utaló leírása, szerepelnek-e benne esetleg kulcsszavak, vagy más „metacímkék", illetve tartalmaz-e meta-adatokat (pl. Dublin Core).

A (könyvtári) gyakorlatban leginkább a két elsőként említett kritériumot (az információk minőségét és mennyiségét, illetve a forrás autoritását) használják értékelésre annak eldöntéséhez, hogy az adott forrást felvegyék-e saját (illetve az általuk kínált) digitális információforrások közé. Ha szélesebb körben használt „értékítéletet" kell hozni, szükség van az értékelés módszertanának kidolgozására éppúgy, mint az értékelés paramétereinek mérlegelésére. Az értékes (tartalmas, megbízható, naprakész és jól használható) források kiválasztása csak jól meghatározott kritériumok alapján történhet.

(Mohor Jenő)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

01/093

GERMAIN, Carol Anne: URLs: Uniform Resource Locators or Unreliable Resource Locators = Coll. Res. Libr. 61.vol. 2000. 4.no. 359-365.p. Bibliogr.

Az URL: egységes vagy megbízhatatlan lelőhely-meghatározó?

Dokumentumazonosítás; Elektronikus dokumentum; Hivatkozás

Egyre több szerző hivatkozik hálózati elektronikus dokumentumokra tudományos közleményeiben, emiatt felvetődik, hogy a hivatkozott forrásoknak minden időpontban elérhetőnek és állandónak kell lenniük. A szerzők ugyanis azért hivatkoznak elődeik publikációira, mert ezzel jelzik, hogy elismerik azok tudományos teljesítményét és támaszkodtak rá. Egy-egy hivatkozás tulajdonképpen összekapcsolja az illető publikációt az adott szakterület publikációinak összességével és a hozzájuk tartozó szerzők közösségével. Ha a korábbi publikációk nem elérhetőek, a publikációk tudományos megalapozottsága kérdőjeleződik meg.

Természetesen naív dolog lenne azt feltételezni, hogy az idézett művek könnyen beszerezhetők. Vannak ugyan olyan vállalkozások (National Technical Information Serve, Bell and Howell), amelyek a szürke irodalomnak számító (nyomtatott) kutatási jelentéseket, illetve disszertációkat őrzik meg és tárják fel, de az elektronikus publikációk esetében semmilyen garancia sincs a hozzáférésre. A webhelyek URL-jeinek (egységes forráslelőhelyeinek) átlagos élettartamát a kutatók 44 napra teszik. A hardver, a fájl-rendszer és az intézmény szervezetének változásai mind-mind változásokat okozhatnak az URL-ekben. Az American Psychological Association egyenesen arra hívja fel a szerzők figyelmét, hogy gondoljanak arra, vajon hosszú távon érvényes lesz-e e hivatkozásban megadott elérési útvonal, és azt javasolja, hogy ha létezik nyomtatott változata is a publikációnak, inkább arra hivatkozzanak.

Egy vizsgálat során 31, véletlenszerűen kiválasztott tudományos folyóirat 1995 és 1999 között publikált cikkeinek 64 hivatkozását ellenőrizték a számítógép-hálózaton közvetlen kereséssel. Azt tapasztalták, hogy az idő múlásával egyre csökkent az elérhetőség, mégpedig évente 11%-kal. Leggyakoribbak voltak azok a hibaüzenetek, amelyek szerint a megadott webhelyet a Netscape nem tudta elérni. Ritkábban fordult elő, hogy a szerverhez nem lehetett kapcsolódni, és még ritkábban, hogy a hibaüzenet szerint a webhelyet máshová telepítették. Megállapítást nyert, hogy három év után a hivatkozott URL-ek majdnem fele nem elérhető és a cikkek kétharmada elavult hivatkozásokat tartalmaz.

Vannak már törekvések az internet-dokumentumok megőrzésére. Egyes projektek (pl. az internet Archive) keretében pillanatfelvételeket készítenek az internet tartalmáról. Az OCLC InterCAT projektje USMarc rekordokból hoz létre az elektronikus lelőhelyekről adatbázist (ez jelenleg 70 ezer rekordot tartalmaz). Az OCLC másik projektje az állandó lelőhelyekkel kísérletezik (Persistent Uniform Resource Locators, PURL). A hálózati lelőhelyeket és azok változásait az OCLC-nek bejelentik, amely kereséskor a megváltozott lelőhelyet adja meg a használónak. (A vizsgálat során használt lelőhelyek egyike sem volt PURL!)

A tudományos közösségnek elérhető információkra van szüksége, ezzel szemben az internet mint az idézett dokumentumok virtuális letéti helye jelenleg teljességgel védtelen a változásokkal szemben.

(Hegyközi Ilona)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

01/094

LIEW, Chern Li – FOO, Schubert – CHENNUPATI, K.R.: A study of graduate student end-user's use and perception of electronic journals = Online Inf.Rev. 24.vol. 2000. 4.no. 302-315.p. Bibliogr.

Hogyan használják és értékelik a posztgraduális hallgatók az elektronikus folyóiratokat?

Egyetemi hallgató; Elektronikus folyóirat; Felmérés [forma]; Használói szokások

Amíg a képernyőről való olvasás legalább meg nem közelíti a papír kényelmét, az elektronikus folyóiratok nem szüntetik meg a papír-alapúkat, azaz – egyelőre – mindkettő fennmarad, más-más funkciókat töltve be. Ennek fényében a szingapúri műszaki egyetem felsőéves és posztgraduális hallgatói körében végzett vizsgálat célja annak megállapítása volt, hogy milyen mértékben használnak folyóiratot, melyik formátumot kedvelik jobban, milyen tényezők szerint, és milyen elképzeléseik vannak a jövőbeni elektronikus folyóiratokkal kapcsolatban. A közel azonos mennyiségű férfi és nő hallgatóból álló minta nagy többségének 5 éves vagy még hosszabb számítógépes gyakorlata volt, felük kb. havonta használ CD-ROM adatbázist, háromnegyed részük kb. hetente használ könyvtári OPAC-ot, s több mint felük használja a számítógépet hetente, vagy kb. havonta elektronikus folyóiratok (vagy nyomtatottak elektronikus verziója) elérésére.

Az eredmények szerint, ha az e-folyóiratok használata ma lényegesen alacsonyabb is, magas a preferáltsági arányuk, és a jövőre nézve is növekvő fontosságot tulajdonítanak nekik. Az előnyben részesítés fő oka a hozzáférés, majd a járulékos információkhoz való hozzáférés (linkek), a kereshetőség és a navigálási lehetőségek voltak. A prezentációs és organizációs szempontok kevéssé játszottak szerepet a megítélésben, ugyanakkor 83 % szerint kellemetlen és nehéz a képernyőről olvasni, kevésbé lehet a szöveget áttekinteni, mint papírról, probléma a hard- és szoftver-függőség, a biztonság és hitelesség, valamint a régebbi információkhoz való hozzáférés lehetősége. Az e-folyóiratok fejlődésének fogadtatását egy a lelkesítőtől a rémítőig terjedő skálán mérve az „inkább interaktív rendszer, mintsem egy dokumentum" lelkesítő, a „hangsúlyváltás a folyóiratszámról az egyes cikkre" meglehetősen semleges (középen 55%, lelkes 4,8, rémült 1,2%), míg a „hangsúly-eltolódás a folyóiratcikkről az cikken belüli információ-morzsákra (bitekre)" erősen megosztott fogadtatású: a középtől a lelkes felé 29%, a rémült felé 26% áll.

Milyen lehetőségeket nem nyújt az e-folyóirat? Pl. saját adatok bevitelét a bemutatott módszer kipróbálására; fordítást; az információk szabad átrendezését a képernyőn; annotációk hozzáfűzését a cikk részeihez; közvetlen kapcsolódást glosszáriumokhoz, definíciókhoz; kapcsolódást más kutatók kommentárjaihoz.

Milyen lehetőségeket kellene nyújtania? Pl. keresést nagy mennyiségű cikkben, illetve egy cikken belül; időleges elmentést; közvetlen kapcsolódást glosszáriumokhoz; kapcsolódást más kutatók kommentárjaihoz; hasonló cikkek keresését szó- vagy mondatillesztéssel.

A válaszadók szerint a jövő e-folyóiratának legfontosabb tulajdonsága az interaktivitás lesz/legyen, ami a más használókkal való „együttműködést" is lehetővé teszi; legyen több, mint egy lezárt mennyiségű statikus tartalmat hordozó fizikai egység; legyen összekapcsolt, azaz ideálisan alkosson olyan környezetet, amely integrálja a különböző tételekhez való hozzáférést; legyen összefüggés-megjelenítő, azaz az interfész- és képernyő-technológia fejlődésével a kapcsolódó tételek legyenek megjeleníthetők pl. a hasonlóság rangsorában, ezt két- vagy három dimenziós megjelenítéssel is érzékeltetve; legyen formálható, azaz a használó által átformálható, kapcsolható, áthelyezhető.

Mindezek a dinamikus dokumentum-felfogást tükröző és sürgető igények az elektronikus dokumentumok tartalmi feltárására vonatkozó kutatások és erőfeszítések fokozására intenek.

(Mohor Jenő)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

01/095

EASON, Ken – RICHARDSON, Sue – YU, Liangzhi: Patterns of use of electronic journals = J.Doc. 56.vol. 2000. 5.no. 477-504.p. Bibliogr. 45 tétel.

Az elektronikus folyóiratok használóinak szokásai

Elektronikus folyóirat; Használói szokások

A tanulmány a SuperJournal szolgáltatás használatának vizsgálatával (huszonkét hónap alatt keletkezett keresési naplók elemzése) és a K-Means nevű klaszter-elemzési módszer segítségével az elektronikus folyóiratok használatának jellemzőit kívánta felderíteni. E jellemzők alapján a használókat (használati mintákat) a következő nyolc csoportba osztotta: kutató, lelkes használó, határozott célú rendszeres használó, határozott célú eseti használó, korlátozottan kereső használó, eltévedt használó, felfedező használó és turista. Mindegyik kategória jellemzőit részletesen ismerteti. A vizsgálat azt mutatja, hogy a használat típusát főleg két tényező határozza meg: a tartalom (lefedés és relevancia) és a rendszer használatának kényelme. Abban, hogy a használók milyennek érzik ezt a két tényezőt, több tényező is közrejátszott, pl. fegyelem, beosztás, megszokás, egyéb hasonló szolgáltatások megléte, a használat célja stb. Mivel minden szolgáltatás a használók legkülönbözőbb csoportjait vonzhatja, természetszerűen különféle használati minták jönnek létre. A cikk rámutat annak szükségességére, hogy egy jó információs rendszernek alkalmazkodnia kell az eltérő használati szokásokhoz.

(Autoref.)

01/096

MCKNIGHT, Cliff – YU Liangzhi – HARKER, Susan [et al.]: Librarians in the delivery of electronic journals = J.Librariansh.Inf.Sci. 32.vol. 2000. 3.no. 117-134.p. Bibliogr.

A könyvtárosok szerepe az elektronikus folyóiratok szolgáltatásában

Elektronikus folyóirat; Felmérés; Könyvtárosi hivatás; Szolgáltatások

A tanulmány a SuperJournal nevű szolgáltatás használatának vizsgálata alapján megkísérli körvonalazni a könyvtárosok szerepét az elektronikus folyóiratok terjesztésében. Ezzel kapcsolatban a következőket vizsgálja: hogyan látják maguk a könyvtárosok ezt a szerepüket; az új feladattal kapcsolatos tényleges tevékenységeik megegyeznek-e az általuk elképzelt szereppel; milyen mértékben használják a SuperJournal szolgáltatást; milyen hatással van az új szolgáltatás a közvetlen használókra. A felmérés során 68 könyvtáros küldött vissza értékelhető kérdőíveket (28%-os részvétel). Összefoglalásul az állapítható meg, hogy a könyvtárosok több szempontból is izgalmas szakmai kihívásnak tekintik az elektronikus folyóiratokkal kapcsolatos szolgáltatásokat, és e szempontoknak megfelelően többféle olyan új szerepet is megfogalmaztak, amelyek pontosabban jellemzik helyzetüket napjaink gyorsan változó kommunikációs rendszerében.

(Autoref. alapján)

Lásd még 7, 47, 106, 108

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

KÖNYVTÁRGÉPESÍTÉS, KÖNYVTÁRÉPÜLET

Számítógépes könyvtári rendszerek

01/097

XU, Hong – CHEN, Hsin-liang: Whom do employers actually hire? The educating systems librarian research project report 2 = El.Libr. 18.vol. 2000. 3.no. 171-182.p. Bibliogr.

Kiket alkalmaznak ténylegesen a könyvtárak a pályázó rendszergazdák közül? Kutatási program, 2. rész

Az első részt *Lásd* a 99/415 tételszámon

Felmérés [forma]; Képesítés; Könyvtárosi hivatás; Munkabér, alkalmazás; Rendszerszervezés

A jelen cikk folytatása annak a tanulmánynak, amely az *American Libraries*-ban 1996-97-ben megjelent, könyvtári rendszergazdát kereső álláshirdetéseket vizsgálta. Összehasonlítja a hirdetésekben leírt követelményeket a frissen alkalmazott rendszergazdák és alkalmazóik részvételével végzett felmérés eredményeivel. A jelentés kimutatja, hogy bár a legtöbb munkaadó elégedett a felvett rendszergazdákkal, a végzettség és felelősség tekintetében magasabb elvárásaik lennének velük szemben. Nagy különbség van az álláshirdetések és a valóság között a rendszergazdákkal szemben támasztott tanulmányi végzettség, munkahelyi gyakorlat, felelősség és a munkaköri jártasságok tekintetében. A felmérés azt is kimutatta, hogy az egyes könyvtártípusok szerint a végzettséggel és a munkaköri felelősséggel szemben támasztott követelmények némileg eltérnek egymástól.

(Autoref.)

01/098

KOCHTANEK, Thomas R. – HEIN, Karen K.: Project LIS: a Web-based resource of IOLS information = Online Inf.Rev. 24.vol. 2000. 3.no. 212-217.p.

A LIS projekt bemutatása: integrált online könyvtári rendszerek kalauza a világhálón

File-szervezés -gépi; Forrástájékoztatás; Integrált gépi rendszer; Könyvtárosképzés -posztgraduális; Számítógép-hálózat

A LIS (library information systems), korábban URL nevű projekt keretében olyan elektronikus forrásokat igyekeztek összegyűjteni, amelyek integrált könyvtári rendszerekről szóló információkat tartalmaznak. A munkát a University of Missouri-Columbia könyvtáros iskolája web-alapú távoktatási képzésének keretében (Tárgy: Könyvtári Információs Rendszerek) több mint 40 posztgraduális hallgató végezte. Kezdetben többszáz web-helyet azonosítottak, majd ezeket szervezték egyetlen forráshellyé, és látták el magyarázatokkal. A végtermékként kifejlesztett meta-honlap „ugródeszkája" integrált online rendszerek forgalmazóiról szóló adatokhoz, a témába vágó elektronikus folyóiratokhoz, folyóiratcikkekhez és a döntéshozatalhoz fontos általános információforrásokhoz vezeti el a használókat. A honlapot folyamatosan karbantartják és bővítik.

(Autoref. alapján)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

01/099

OLONEN, Riin: Integreeritud raamaatukogu-süsteem Innopac = Raamatukogu. 2000. 3.no. 9-10.p.

Az INNOPAC integrált könyvtári rendszer az észt nemzeti könyvtárban

Integrált gépi rendszer; Nemzeti könyvtár

A szerző, az észt nemzeti könyvár számítógépes rendszergazdája, áttekinti az INNOPAC nevű integrált könyvtári rendszer észtország-beli „pályafutását".

Mivel a kimondottan könyvtári igények szerint kifejlesztett nagy rendszerek igen összetettek és költségesek, nem volt érdemes egy ilyen rendszert csak egyetlen könyvtárban telepíteni. Az észt tudományos könyvtárak pénzügyi helyzete mindig is megkívánta az együttműködést. Az az elképzelés, hogy Észtországban egy közös információs rendszert használjon az összes könyvtár, nem új; már 1992-ben foglalkozott ezzel a kérdéssel az észt könyvtáros egyesület. 1976-ban létrehozták az ELNET (Estonian Libraries Network) nevű konzorciumot. Az INNOPAC rendszert ma az ELNET kilenc tagkönyvtárában vezették be és használják sikeresen. Ezek a következők: Észt Nemzeti Könyvtár, Észt Akadémiai Könyvtár, Tallin-i Müszaki Egyetemi Könyvtár, Tallin-i Pedagógiai Egyetem Könyvtára, Észt Művészeti Akadémia Könyvtára, Észt Zeneakadémia Könyvtára, Tartu-i Egyetemi Könyvtár, Észt Irodalmi Múzeum Archívuma, Észt Agrártudományi Egyetem Könyvtára.

(Autoref.)

01/100

BERRY, John: Technology and teamwork = Libr.J. 125.vol. 2000. 14.no. 160-163.p.

Technológia és csapatmunka: a könyvtárközi kölcsönzés hirtelen növekedése az új Dynix rendszer bevezetése nyomán

Integrált gépi rendszer; Könyvtári hálózat; Könyvtárközi kölcsönzés -számítógéppel; Közművelődési könyvtár

A New York állambeli Westchester megye 874 ezer polgárának meglehetősen magas elvárásai vannak a könyvtárakkal szemben, és az 1958 óta az állam által fenntartott megyei könyvtári rendszer (WLS), melyet a megye is finanszíroz, jól is működik. 38 településen a fiókokkal együtt 42 könyvtári ellátó helyén 4 millió kötet van, ami a központi katalógusban 800 ezer címet jelent. A WLS új Dynix rendszere lehetővé teszi, hogy a WLS minden beiratkozott olvasója bármely könyvet előjegyezzen (akár otthonról, vagy bárhonnan, bármilyen számítógépről), a rendszer azonosítja a lelőhelyet, és a könyvet az olvasó lakóhelyéhez legközelebb eső könyvtárba szállítják. A korábbi integrált könyvtári rendszer használata alatt a WLS belső könyvtárközi kölcsönzési forgalma átlagosan havi 4000 körül volt, az új rendszer nyújtotta lehetőség már az első hónapban 13 ezerre növelte ezt a számot, és az eddigi csúcsot 2000 júniusa hozta 27 ezer kölcsönzéssel.
A könyvtárközi kölcsönzés ilyen mértékű felszabadítása megkívánta az egyes könyvtárak eltérő kölcsönzési szabályainak (határidők, kölcsönözhető dokumentum-típusok stb.) egységesítését, és annak „elviselését", hogy a legkeresettebb, vagy legújabb dokumentumot is kölcsön kell adni egy másik város olvasójának is. Ha egy könyvtár valamely kurrens műből egy példányt saját olvasói részére akar fenntartani, még egy példányt kell belőle beszereznie, hogy az a könyvtárközi kölcsönzés rendelkezésére állhasson. (Korábban 747 olyan kód volt a rendszerben, amely egyes dokumentumok kölcsönzését szabályozta – milyen olvasónak mennyi időre –, most ezek száma 100-ra csökkent.) Más részről viszont egy megyényi olvasó „rászabadítása" az egész állományra felfedeztette a „rejtett tartaléko-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

kat", az egyik városi könyvtár igen gazdag audio-vizuális gyűjteményét, máshol évek óta „elfekvő" állományrészeket mozgatott meg.
A WLS könyvtárai (könyvtárosai) számára az egyik meglepetést a kölcsönzési forgalom robbanás-szerű megnövekedése, a másikat az igen sok régebbi dokumentum iránti igény, az olvasók által számos korábbi kiadvány „újrafelfedezése" okozta. Igen sok tagkönyvtár büszke arra, hogy eddig csak „kapó" volt, s most „kölcsönadó" is lett a WLS könyvtárközi kölcsönzési forgalmában. A megnövekedett forgalom és az olvasók nagyobb elégedettsége az új technológia, a régi technológia (a könyvek és a szállítóeszközök), valamint az együttműködési készség együttes eredménye.

(Mohor Jenő)

Elektronikus könyvtár

01/101

BORGMAN, Christine L.: Digital libraries and the continuum of scholarly communication = J.Doc. 56.vol. 2000. 4.no. 412-430.p. Bibliogr. 83 tétel.

A digitális könyvtárak és a tudományos kommunikáció folytonossága

Digitális könyvtár; Kommunikáció; Tudományos kutatás

A cikk megkísérli feltárni a tudományos kommunikáció és a digitális könyvtárak közötti összefüggéseket. A tudományos kommunikáció társadalmi folyamat, amelynek résztvevői a kutatók, a tudományos társaságok, a kiadók és a könyvtárak. Az összes szereplő egyetért abban, hogy a korábbi kapcsolatok egyensúlya felbomlott az elektronikus publikáció, a digitális könyvtárak és a számítógép-hálózatok megjelenése miatt; e technológiák nyomán lényeges változások következtek be a díjazásban, a szerzői jogi politikában és a szerződések formájában. Nem értenek egyet viszont a szereplők az egyensúly helyreállításának módjában. Számos probléma igényel kutatást, így például az elektronikus dokumentumokba beépített kapcsolatok miatt a közlemények egymástól való függősége; a digitális dokumentumok megőrzésének megoldatlansága; az elektronikus publikáció és a digitális könyvtárak üzleti modelljei; ellentétek a könyvtárak fizikai és virtuális szempontjai között.

(Autoref.)

01/102

DE PRADO, Rosario López: Do users dream of electronic libraries? = El.Libr. 18.vol. 2000. 3.no. 202-209. Bibliogr.

Valóban elektronikus könyvtárakról álmodnak a használók?

Elektronikus könyvtár; Használói szokások

Elég sokat írtak már a használók információkeresési szokásairól, de a könyvtáron belüli viselkedésükről, a modern elektronikus eszközökhöz való viszonyulásukról kevesebbet tudunk.
Ez a megközelítés részben inkább a pszichológia területéhez kötődik, mint a könyvtártudományhoz, de a szolgáltatások fejlesztéséhez szükség van arra, hogy ismerjük a látogatók reakcióját, különösen az elérhető forrásokkal kapcsolatban.
A könyvtárosok azt gondolják, minden problémát megoldhatnak, ha felszerelik a könyvtárukat egy csomó elektronikus eszközzel. Nem biztos azonban, hogy az a jó döntés, ha a könyvtárat egy science-fiction filmhez tesszük hasonlóvá, hiszen az olvasók nem androidok.
A gépesítés kapcsán a könyvtáros irodalom nem foglalkozik azzal, hogyan viszonyul ezekhez a megoldásokhoz az olvasó mint egyéniség.
A gépesítéskor elfeledkezünk azokról, akik számára nem érhetők el ezek az eszközök, akik ki vannak rekesztve a kibernetikus paradicsomból. Nem sza-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

bad tehát figyelmen kívül hagynunk, hogy minden előnye mellett hátrányai is vannak a túlzott gépesítésnek, amelyek mélyíthetik a szakadékot az emberek között.

Az ember-gép párbeszéd problémájának megoldására nem a gépek, technikai eszközök túlzott felhalmozása a helyes megoldás.

A cikk azzal foglalkozik, hogy feltérképezi a könyvtárhasználót mint egyént, megvizsgálja szokásait, viszonyát a gépesített szolgáltatásokhoz. A folyamat tehát: megvizsgálni, hogy kik jönnek be a könyvtárba és miért, mi pedig, miközben foglalkozunk velük, látjuk, mi okoz nekik problémát, s ezek megoldására próbáljuk megtalálni a legjobb megoldásokat.

A tömegtájékoztató eszközök gyakran azt sugallják, hogy a könyvtárosok nehézkesek, régies szokások rabjai. A valóság azonban nagyon is távol áll ettől a képtől. Pontosan a könyvtárosok azok, akik a leglelkesebben üdvözlik a legújabb technikai újításokat. A könyvtárosok úttörők voltak pl. a számítógépek használatában, már akkor is, mikor azok az emberiség nagy része számára holmi misztikus eszköznek tűntek. Nem idegenkednek a mikrofilmezéstől, a CD-ROM-októl, a komplex hálózatok használatától, az online katalógusoktól stb. sem.

Mégis a modern eszközökkel elárasztott könyvtáros egyszer csak azt veszi észre, hogy elveszti az olvasóit! Hogy miért? Mert elfelejti, hogy miért és kiért is folyik a modernizálás. Nem a modernizáció a végső cél. Ezek csak eszközök a végső cél eléréséhez, ami nem más, mint az információ megszerzése. Az olvasók tehát nem elektronikus könyvtárról ábrándoznak, hanem olyanról, ahol megkapják a megfelelő, nekik szükséges információt.

A cikk a továbbiakban az öt „WH" kérdést, vagyis a KI, HOL, MIKOR, MIT, MIÉRT kérdéseket elemzi. A használói kézikönyvek eddig könyvtártípusonként osztályozták az olvasókat, ahelyett, hogy őket magukat csoportosították volna. A KI kérdés vizsgálatakor látnunk kell, hogy a könyvtárakat bárki használhatja, vagyis a legkülönbözőbb kulturáltsági szintű használók jelenhetnek meg a könyvtárban. Manapság ugyan nem az írástudatlanság jelenthet korlátot a könyvtár használatában, hanem az, hogy mennyire képes alkalmazni a könyvtárban bevezetett technikai eszközöket az információszerzésben. E téren generációs problémák is tapasztalhatók.

A HOL és MIKOR vizsgálatakor kiderül, hogy a könyvtárhasználók jóformán tér és időkorlátozás nélkül hozzáférhetnek a könyvtári szolgáltatásokhoz. De mi történik azokkal, akik egyáltalán nem érik el ezeket, mert kívül rekednek a világhálót elérő használók körén? Bármennyire is elterjedt a számítógép és a hálózatok használata, a világ népességének még mindig csak kis hányada tud élni ezzel a lehetőséggel.

A MIT és MIÉRT kérdésből az első kérdésre egyértelmű a válasz, hisz mindenki valamilyen információt vár a könyvtártól, de a miértre már sokkal bonyolultabb a felelet.

A cikk a fenti kérdések elemzése után jelképesen végigkalauzolja az olvasót a virtuális könyvtárban, ahol minden elképzelhető szolgáltatás gépesítve van, hogy érzékelje az olvasó reakcióját. Lehet, hogy már az első kapcsolatfelvételnél, a hozzáférésnél s az üdvözlésnél megriad az olvasó a rázúduló személytelen információáradattól, amelyek első lépésben a gépek, képernyők stb. használatáról tájékoztatják őt.

Ha ezen az akadályon szerencsésen túljut az illető, a következő, amivel találkozik, az OPAC, amely valóban fejlett keresési eszköz, de használata technikai, technológiai és stratégiai problémákat rejthet magában. Már a cédula-katalógus is egy elkülönülés a „természetes" informálódáshoz képest, de az OPAC használatához még bizonyos technikákra is szükség van, pl. a számítógép bekapcsolása, a megfelelő keresőablak behívása, stb.

Ugyanígy terminológiai problémák vetődhetnek fel bizonyos csoportok számára, akik részben vagy tel-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

jesen „analfabéták", nem ismerik a könyvtárak által használt nyelvezetet. Az ő számukra a gépesítés inkább a szakadék mélyítését jelenti, a hátrányok kiegyenlítése helyett.

A gép a helyesírási, tipográfiai hibákat vagy az információ tömegével, vagy nulla találattal „bünteti", s nem tudatja az olvasóval, hogy mi volt a hiba, hogy ezzel segítse az újabb keresést.

A keresési stratégia pedig emberenként változó. A legtöbb ember téma szerint keres, van aki cím szerint, mások a böngészést részesítik előnyben. Ezek használata is jártasságot igényel.

Az automatizálás a legtöbb könyvtárban nem ér véget az OPAC használatával, hanem a könyvtár minél több munkafolyamatot, szolgáltatást igyekszik gépesíteni.

Tulajdonképpen a könyvtárgépesítés és a hálózat alkalmazása létrehozott egy új típusú könyvtárhasználót: azt, aki otthonról vagy a munkahelyéről éri el a könyvtárat, vagyis a *virtuális könyvtárhasználót.*

A szerző végül gyakorlati megoldási javaslatokat vet fel a gépesítésből adódó problémákra. Mindenképp arra kell törekedni, hogy *ne legyen túl bonyolult és riasztó* a gépesített könyvtár a használók számára. Egyszerű, *jól részletezett utasításokkal,* nyelvhasználattal fogalmazzuk meg a tudnivalókat, lehetőleg *több nyelven,* s térjünk ki mindarra, ami szükséges. S végképp ne feledkezzünk meg a *könyvtáros személyes jelenlétéről* sem. Csak így érhető el, hogy a gépesítés ne mélyítse, hanem csökkentse a használók közötti távolságot. A könyvtárnak az információhoz való hozzájuttatásban az esélyegyenlőség biztosítása a szerepe. Az ember-gép kapcsolatban felmerülő problémákra nem a gépek, technikai eszközök felhalmozása a helyes válasz, hanem a használók számára sokkal emberbarátibbá tenni ezek használatát.

(Szénászky Mária)

01/103

GRIFFITHS, Jose-Marie: Deconstructing earth's largest library = Libr.J. 125.vol. 2000. 13.no. 44-45.p.

A „világ legnagyobb könyvtára" mítoszának lerombolása

Elektronikus könyvtár; Könyvkereskedelem; Könyvtárpolitika; Számítógép-hálózat

Sikeres, számos új és kényelmes szolgáltatást nyújtó vállalkozásként jelent meg a könyvkereskedelemben az Amazon. A virtuális könyvesbolt, amely az interneten keresztül látogatható, felkeltette Steve Coffman érdeklődését, aki cikkében (www.infotoday.com/searcher/mar99/coffman.htm) azt vetette fel, miképpen lehetne alkalmazni működési módját a könyvtári környezetben is. A világ legnagyobb könyvesboltja mintájára létre lehetne hozni a világ legnagyobb könyvtárát is: az egyes könyvtáraknak fel kellene adni az egyedi katalógusok építését egyetlen, globális katalógus építése érdekében, amely a helyi gyűjtemények anyaga mellett tartalmazná az OCLC adatbázisát és az Amazon 3 millió tételét is. A szerző komoly fenntartásait fejezi ki ezzel a koncepcióval szemben.

Az első probléma az, hogy az egyes könyvtárak és konzorciumok mennyire lennének hajlandók egy ilyen vállalkozásban részt venni, a közös katalógusok mellett a könyvtárak nem adták fel egyedi katalógusaik vezetését. Kérdéses az is, hogy az Amazon kibővített katalógustétel-modelljét (tartalomjegyzék, könyvbírálatok teljes szövege, olvasói értékelések, szerzői interjúk, teljes szövegű részletek) mennyiben képesek a könyvtárak visszamenőleg létrehozni. Nehézséget okoz egyetlen kölcsönzési rendszer bevezetése is: itt jogi problémák is felmerülnek a számos gyakorlati buktató mellett (a könyvesbolt elad és nem veszi vissza a könyvet, a könyvtárnak vissza is kell helyeznie a polcra a könyvet). A könyvtárak használói felületei egyre inkább egyedivé válnak, egyre jobban igazodnak a helyi közösséghez. Az interaktivitáson alapuló, használóra sza-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

bott szolgáltatások felvetik a magánszféra, a titkosság, a felelősség, és a biztonság kérdését.

Remélhetőleg az Amazon hosszabb távon is életképes modellnek bizonyul. Látni kell azonban, hogy a raktári állomány nagysága döntő ebből a szempontból: a 3 millió rekorddal szemben csak 300 ezer a tényleges készlet, s az 1999-es 17%-os forgalomnövekedéssel 650%-os készletnövekedés járt. A könyvtárak is fejlesztették állományukat, de a rendelkezésükre álló terület limitált, ráadásul szabadpolcos elrendezésűek, s vissza is kell helyezniük a használt könyveket.

A könyvtár mint vállalkozás jövőjét három tényező is befolyásolja. A számítógép használata is feltételezi az írni-olvasni tudást, bár erről gyakran megfeledkeznek. A könyvtár mint fizikai helyszín is szerepet játszik a társadalom életében, s nem fogja ezt a funkcióját eltörölni az otthonról vagy a munkahelyről történő használat. A könyvtáraknak pedig nagy erőfeszítéseket kell tenniük annak érdekében, hogy elismert márkává legyenek. Ebben az irányban az Amazon nagy lépéseket tett, például szolgálhat. Az állományfejlesztésben és a kapcsolódó referenszszolgálat megszervezésében a könyvtárosoknak eddig is döntő szerepük volt. A könyvtárosok kötik össze az internet-forrásokat a tényleges, fizikai gyűjteményekkel. Emlékeztetniök kell használóikat, hogy a tudáshoz hozzátartozik a rögzítettség, a hálón hozzáférhető tartalomnak szerkezetre és szervezetre van szüksége. A könyvtári gyűjteménynek a hitelesség és a megbízhatóság adja értékét, a könyvtárosok pedig a „bizalom szállítói".

(Papp István)

01/104

MEYENBURG, Sven: Der Aufbau Virtueller Fachbibliotheken in der Bundesrepublik Deutschland = Bibliotheksdienst. 34.Jg. 2000. 7/8. no. 1229-1235.p.

Virtuális szakkönyvtárak kiépítése Németországban

Digitalizálás; Egybehangolt állományalakítás; Elektronikus könyvtár; Fejlesztési terv; Számítógép-hálózat; Tudományos és szakkönyvtárak

A Német Kutatási Társaság (DFG) gyűjtőköri együttműködési projektje 1998-tól kibővült a virtuális szakkönyvtárak építésével. A virtuális szakkönyvtárak egy-egy szakterület összes releváns információit és dokumentumait közös portálon egyszerre kereshetővé teszik és azokhoz hozzáférést biztosítanak. Az állomány virtuális: egyaránt származik belföldről és külföldről. A DFG vonatkozó memoranduma, amelyben a virtuális szakkönyvtárak tervét megfogalmazták, a következő feladatokat sorolja fel:

- a gyűjtési és beszerzési koncepció erősítése,
- a feltárási és nyilvántartási feladatok meghatározása,
- a megrendelési és szállítási szolgáltatások javítása,
- digitalizálás,
- a hosszú távú elérhetőség biztosítása.

A virtuális szakkönyvtárak koordinációs központja a hannoveri egyetemi könyvtár és a műszaki könyvtár és információs központ (TIB). Tizenkét projekt zajlik a pszichológia, történelem, anglisztika-amerikanisztika, technika, társadalomtudományok, holland kultúra, gyógyszerészet, Elő-Ázsia, közgazdaságtudomány (2), politikatudomány, állatorvostudomány területén. Ezek közül már online elérhető a pszichológia, a történelem, az anglisztika-amerikanisztika és a technika virtuális szakkönyvtára.

(Hegyközi Ilona)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

01/105

OKER-BLOM, Teodora – ENGLUND, Jukka: FinELibin terveystieteiden asiantuntijarhmä toimii laajapohjaisesti = Signum. 33.vol. 2000. 6.no. 136-139.p.

A Finn Elektronikus Könyvtár egészségtudományi szakértői csoportjának működése

Elektronikus könyvtár; Szakértő; Tájékoztatás -egészségügyi

Hat, egy-egy tudományterületet képviselő szakértői csoport segíti a Finn Elektronikus Könyvtár (FinElib) munkáját – ezek egyike Ter-Elib néven – az egészségtudományi szakértők csoportja. Tagjai az egészségtudomány központi könyvtárának (Terkko), egyetemi, szakfőiskolai és kórházi könyvtáraknak, valamint a Nép-, illetve a Munkaegészségügyi Központnak a képviselői. Fő feladatuk, hogy a FinElib igényei szerint figyelemmel kísérjék a terület elektronikus anyagkínálatát, és rangsorolt beszerzési előterjesztéseket tegyenek felhasználásuk szabadalmazására. A szakértői csoportnak egyébként a FinElib szervezetéhez tartozó két szerven keresztül is befolyásolási lehetőségük nyílik: az egyik az elektronikus könyvtár tevékenységét irányító Vezetőcsoport, a másik pedig a vitafórumként és az előkészítő munka támogatójaként működő Konzorcium-csoport.

A Ter-Elib elektronikus levelezőlistát indított. A szakértői csoport ülésein született javaslatokat ezen keresztül juttatták el az érdekelt intézményekbe, s azok szavazhatnak róluk oly módon, hogy egyfelől rangsorolják őket, másfelől a javasolt anyagok közül egyet helyettesíthetnek a saját, új javaslatukkal. A csoporton belül három alcsoport működik: az egyetemek, a szakfőiskolák, valamint az egészségügyi minisztérium alá tartozó intézmények (kutatóintézetek, kórházak) szakértőié. Mindegyik alcsoportnak van felelőse, aki a szavazás lebonyolításáért és az alcsoportnak a Ter-Elib ülésein történő képviseletéért felel.

A szakértői csoport foglalkozik az anyagok figyelemmel kíséréséhez és kiválasztásához közel álló olyan kérdésekkel is, mint pl. a finn nyelvű keresőkalauzok véleményezése, a használóképzési igények tisztázása és az elektronikus anyagban történő kereséshez fontos tárgyszórendszer ajánlása. (Ez utóbbiként az amerikai National Library of Medicine rendszerén alapuló FinMesh-t fogadták el.)

(Sz.Nagy Lajos)

Lásd még 81

KAPCSOLÓDÓ TERÜLETEK

Kiadói tevékenység

01/106

BLOOR, Kate: Scientific electronic publishing: European policy strategies = Libr.Rev. 49.vol. 2000. 6.no. 277-285.p. Bibliogr.

Tudományos munkák elektronikus publikációja: európai irányelvek

Elektronikus publikáció; Publikálás -tudományos kiadványoké; Tájékoztatási politika

A cikk a felsőoktatási és tudományos kiadói tevékenység helyzetével foglalkozik az információs és kommunikációs technológiák gyorsan változó világában. Ismerteti az elektronikus publikálás mai technológiáit és formáit, a jövő irányzatait, és tárgyalja a tudományos kiadói ipar jellemzőit, külö-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

nös tekintettel az elektronikus publikálás gazdaságossági kérdéseire. A szerző szerint az Európai Bizottság *Strategic Developments for the European Publishing Industry towards the Year 2000* c. dokumentuma, amely az elektronikus publikáció kiszélesítését szorgalmazza, többféle nehézséget is jelenthet a tudományos kiadók számára, mert ezek általában kisebb vállalkozások, és nem rendelkeznek a megfelelő erőforrásokkal az elektronikus publikáció beindításához. Az említett európai irányelv elemzése nyomán a szerző azt javasolja, hogy az említett nehézségek áthidalására a tudományos kiadóknak szorosan együtt kellene működniük a kisebb kereskedelmi kiadókkal.

(Autoref. alapján)

01/107

KIPLING, Paul – WILSON, T.D.: Publishing, bookselling and the World Wide Web = J. Librariansh. Inf.Sci. 32.vol. 2000. 3.no. 147-153.p. Bibliogr.

Kiadás, terjesztés és a World Wide Web

Felmérés; Könyvkiadás és könyvkereskedelem; Számítógép-hálózat

Az utolsó öt évben rohamosan növekedett a világhálón megjelenő kereskedelmi szervezetek száma. A web az internet egyik eleméből sok ember számára magává az internetté vált. Ez számos ok következménye. Közülük néhány: a PC-k olcsóbbakká váltak, csökkentek a telefonálás költségei, a távközlési cégek nagy beruházásokat eszközöltek, a kábeltelevízió magába fogja foglalni a webet stb. Ha szerte a világon elég sok embernek lesz hozzáférése a webhez, az elektronikus kereskedelem is nagykorúvá válik.

A web lehetőségeivel kereskedelmi szempontból több kutatás is foglalkozott, a jelen felmérés ezekhez csatlakozik. A viszonyítási pontként szolgáló kutatás általában vizsgálta a web kereskedelmi hasznosítását, a jelenlegi a könyvkiadás és könyvkereskedelem speciális aspektusából.

A mintául szolgáló cégeket a Yahoo! portál címjegyzékéből választották ki, s ezen túlmenően kérdőívekkel is megkeresték őket. Végül 270 kiadóból és 30 könyvkereskedőből állt össze a minta.

A kiadóknak és kereskedőknek gyakran nagyon terjedelmes helyeik vannak a weben. Tartalmuk változatos: a cég megismertetése, új címekről tájékoztatás, a fogyasztókkal folytatott párbeszéd (chat rooms), a rendelések nyomon követése, a vásárlók által írt könyvismertetések, hírek, online rendelés, keresés. Arra törekszenek, hogy kihasználják az internet interaktivitását. Meglehetősen költséges egy ilyen hely felállítása és működtetése. Az elemzés során megvizsgálták, hogy a kiadók és kereskedők mire és milyen mértékben használják a webhelyeket, az e-mailt, a multimédiát, a linkeket, s hogy milyen speciális vonások jellemzik az egyes web-helyeket. Összefoglalóan az alábbi megállapításokra jutottak.

A kiadók és kereskedők részéről határozott érdeklődés mutatkozik az online eladás iránt. Nem áll meg az a feltételezés, hogy a kiadók vonakodnak az online eladástól, mivelhogy nem akarnák kiiktatni a közvetítőt, a könyvkereskedőt. A kiadók az online formát részesítik előnyben az eladásnál, a kereskedők a „bevásárló kocsit". Az e-mail megrendelést egyre inkább felváltják az online formák. Hasonlóképpen a vásárlókkal való kapcsolatban is előtérbe kerülnek a standardizált űrlapok, amelyek kitöltése egyszerűbb, mint egy e-mail megfogalmazása és elküldése. Ezek használata, melyekbe természetesen hosszabb szabad szövegek is kerülhetnek, könnyebbé teszi a vállalatok számára ügyfeleik igényeinek, véleményeinek megismerését. Sokan használnak a szövegek mellett grafikát és fényképet is, különösen a könyvborítókról, hirdetési célból. Hang és videó kevesebb helyen található. Törekvés van arra, hogy a web-hely hasonlítson egy igazi könyvkereskedéshez.

Érdekes vonásokkal lehet találkozni a kiadói és kereskedői web-helyeken. Pl.: személyzet toborzása, hirdetés, információ lehetséges szerzők számára (bár vannak olyan kiadók is, amelyek közlik, hogy nem fogadnak el meg nem rendelt kéziratokat), keresési lehetőség az állományban, új kiadványok. A

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

legtöbb helyet azonban nem használják a leárazott könyvek hirdetésére.

(Papp István)

01/108

OPPENHEIM, Charles – GREENHALGH, Clare – ROWLAND, Fytton: The future of scholarly journal publishing = J.Doc. 56.vol. 2000. 4.no. 361-398.p. Bibliogr. 119 tétel.

A tudományos folyóiratkiadás jövője az Egyesült Királyságban. Egy kérdőíves felmérés eredményei

Elektronikus folyóirat; Felmérés; Folyóiratkiadás

A cikk részletesen áttekinti a tudományos publikációról és az elektronikus hordozóra való áttérésről szóló újabb szakirodalmat, majd egy kérdőíves felmérés eredményeit közli, amelyben a brit tudományos kiadói ipart vizsgálták. A felmérés eredményei azt mutatják, hogy a kiadók gyors ütemben térnek át az internet terjesztési médiumként való használatára. Nem érzik úgy, hogy az olyan felsőoktatási kommunikációs rendszerek, amelyekben a kutatók ingyen publikálnák eredményeiket, veszélyeztetnék a kereskedelmi kiadók létét. Ennek ellenére a közeljövőben számos jelentős probléma megjelenését jósolják, pl. megfelelően képzett személyzet hiánya, a díjazási rendszerek bizonytalansága, az egyetemi könyvtárak elégtelen gyarapítási költségvetése, és a tudósoknak az a megalapozatlan elvárása, hogy az elektronikus információknak olcsóknak kell lenniük.

(Autoref. alapján)

Az ismertetett cikkek forrásai:

Alexandria – Alexandria (GB)
Aslib Proc. – Aslib Proceedings (GB)
Aust.Libr.J. – Australian Library Journal (AU)
Bibliografiâ – Bibliografiâ (RU)
Biblioteka – Biblioteka (RU)
Bibliotekarz – Bibliotekarz (PL)
Bibliotekovedenie – Bibliotekovedenie (RU)
Bibliothek. – Bibliothek. Forschung und Praxis (DE)
Bibliotheksdienst – Bibliotheksdienst (DE)
Bottom Line – The Bottom Line (US)
Buch Bibl. – Buch und Bibliothek (DE)
Bull.Bibl.Fr. – Bulletin des Bibliothèques de France (FR)
Bull.SAK. – Bulletin Slovenskej Associacie Knižnic (SK)
Cat.Classif.Q. – Cataloging and Classification Quarterly (US)
Coll.Res.Libr. – College and research Libraries (US)
Čtenár – Čtenár (CZ)
Doc.Bibl. – Documentation et Bibliothèques (CA)
Documentaliste – Documentaliste (FR)
El.Libr. – Electronic Libraries (I)
Inf. Outlook – Information Outlook (US)
Int.Inf.Libr.Rev. – International Information and Library Review (I)
Interlend.Doc.Supply – Interlending and Ducument Supply (GB)
J.Acad.Librariansh. – Journal of Academic Librarianship (US)
J.Doc. – Journal of Documentation (GB)
J.Interlibr.Loan Doc.Del.Inf.Supply – Journal of Interlibrary Loan, Document Delivery and Information Supply (US)
J. Librariansh. Inf. Sci. – Journal of Librarianship and Information Science (GB)
Kirjastolehti – Kirjastolehti (FI)
Libr.Arch.Secur. – Library and Archival Security (US)
Libr.J. – Library Journal (US)
Libr.Manage. -Library Management (GB)
Libr.Rev. – Library Review (GB)
Libr.Trends – Library Trends (US)
Naučn.Teh.Bibl. – Naučnye i Tehničeskie Biblioteki (RU)
NFD Inf. – NFD Information (DE)
Nordinfo NYTT – Nordinfo NYTT (Sx)
Online Inf.Rev. – Online Information Review (I)
Poradnik Bibl. – Poradnik Bibliotekarza (PL)
Prz.Bibl. – Przeglad Biblioteczny (PL)
Public Libr.J. – Public Library Journal (GB)
Public Libr.Q. – Public Library Quarterly (US)
Raamatukogu – Raamatukogu (EE)
Ref.User Serv.Q. – Reference & User Services Quarterly (US)
Rev.Esp.Doc.Cient. – Revista Espanola de Documentación Científica (ES)
Sci.Technol.Libr. – Science and Technology Libraries (US)
Ser.Libr. – The Serials Librarian (US)
Signum – Signum (FI)
Slav.East Eur.Inf.Res. – Slavic & East European Information Resources
Synopsis – Synopsis (NO)
Tech.Serv.Q. – Technical Services Quarterly (US)
Z.Bibliothekswes.Bibliogr. – Zeitschrift für Bibliothekswesen und Bibliographie (DE)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

Útmutató a Könyvtári Figyelő szerzői és közreműködői számára

- *A lap célja:* a magyar könyvtár- és tájékoztatásügy elméletével és gyakorlatával foglalkozó eredeti tanulmányok közlése, kiegészítve a külföldi könyvtárügyi fejleményeket bemutató rovatokkal.

- *Műfajok, terjedelem:* eredeti tanulmányok (20-25 A/4-es oldal), az ennél hosszabb tanulmányokat több részben jelentetjük meg), szemletanulmányok (10-20 A/4-es oldal), tömörítések, fordítások (5-15 A/4-es oldal), recenziók (3-6 A/4-es oldal), referátumok (1-2 A/4-es oldal). A megadott terjedelemtől a szerkesztővel megegyezve, el lehet térni.

- *Szövegszerkesztővel* készült kéziratokat e-mailben (csatolt fájlként) vagy mágneslemezen lehet küldeni (a lemezt visszaküldjük). A formázás nélkül írt szöveget tudjuk a legkönnyebben használni; a címhierarchiát számozással célszerű jelölni. Idézeteket, neveket, fontosnak ítélt részleteket lehet kurziválni. Jó, ha a mondandó áttekinthetősége érdekében alcímekkel tagolják a szöveget. A rövidítések, betűszók feloldását az első előfordulásuk után kérjük megadni. A gépelt kéziratokat egy példányban 25 soros (50-52 betűhelyes, kettes sortávolságú) A/4-es oldalon, folyamatos oldalszámozással, egy példányban kérjük benyújtani.

- *Javítás, tipográfia:* a szerkesztőség stiláris és nyelvhelyességi szempontok alapján javíthatja a kéziratokat, a tartalmat érintő változtatást csak a szerző jóváhagyásával lehet végrehajtani. Az írások tipográfiai kialakítását a szerkesztőség végzi el, a szerző kérheti a betördelt cikket korrektúrára.

- *Illusztrációk:* illusztrációkat (ábrák, táblázatok, grafikonok stb.) a kézirat mellékleteként kell beadni és a szövegben, a margón kell megjelölni a helyüket. Az ábrákat számozzák be (folyamatosan, arab számokkal) és adják meg az ábrafeliratot.

- *Tartalmi összefoglaló:* a Tanulmányok és a Kitekintés rovat írásaihoz az angol és német nyelvű rezümék elkészítéséhez kb. 10-15 mondatos tartalmi összefoglalást is kérünk mellékelni.

- *Irodalomjegyzék, hivatkozások:* A szövegben említett hivatkozások forrásait a cikk végén irodalomjegyzékben kell megadni Irodalom vagy Jegyzetek cím alatt. A szövegben a felső indexbe írják a hivatkozás számát. A lábjegyzetet csillaggal kérjük jelölni és az oldal alján lehet megadni. Ha 3-nál több a megjegyzések száma, folyamatos sorszámozással kérjük a jegyzeteket, de ilyenkor a cikk végén az irodalomjegyzékbe beépítve Jegyzetek cím alatt közöljük majd.

  Folyóiratcikkre történő hivatkozás az Irodalomban:

  1. ROCKMANN, I. M.: Coping with library incidents.
     In: College and Research Library News, vol. 56. 1995. no. 7. pp. 456-457.

  Vagy

  1. TÓTH Gyula: Áttörések. A public library megjelenése, első térhódítása Magyarországon.
     In: Könyvtári Figyelő. 1999. 45. évf. 2. sz. 223-235. p.

  Könyvekre történő hivatkozásnál:

  1. Magyar helyesírási szótár. A Magyar Tudományos Akadémia szabályai szerint.
     Szerk. Deme László, Fábián Pál, Tóth Etelka. Bp. : Akad. K., 1999. 587 p.
  1. BATÁRI Gyula: Fejezetek a külföldi magyar sajtó történetéből. (1853–1920).
     Bp. : OSZK, 1999. 88 p. (Az Országos Széchényi Könyvtár Füzetei, 12.)

  Könyvrészletre történő hivatkozásnál:

  2. MARX György: Az informatikai kultúra. In: Trendek magyar módra. Bp. : OMIKK, 1989. 116-126. p.

- *Honorárium:* A szerzőkkel felhasználási és megbízási szerződést köt a szerkesztőség, mely alapján a folyóiratszám megjelenése után tiszteletdíjat fizetünk. A felhasználással kapcsolatos részleteket a felhasználási szerződés tartalmazza. Támogatjuk a szerző által leszámlázott tiszteletdíj kifizetését is.

- *Szerzői jog:* amennyiben a folyóiratban közölt írások máshol is megjelennek, kérjük hivatkozzanak a folyóiratban történt közlésre.

- *Tiszteletpéldány:* a Tanulmányok, Kitekintés, Könyvszemle, CD-ROM bemutató című rovatok szerzőit a folyóirat megjelenése után 1 tiszteletpéldány illeti meg.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

A KÖVETKEZŐ SZÁM TARTALMÁBÓL

NAGY KATALOGIZÁLÁSI IRÁNYZATOK KIALAKULÁSA A XX. SZÁZAD ELSŐ FELÉBEN

HELYZETKÉP AZ ELEKTRONIKUS DOKUMENTUMOKRÓL ÉS KÖNYVTÁRI SZOLGÁLTATÁSUKRÓL

MAGYAR SAJTÓBIBLIOGRÁFIÁK A MAGYAR BIBLIOGRÁFIÁK RENDSZERÉBEN

A 300 ÉVES MAGYAR SAJTÓ MEGISMERTETÉSÉÉRT

MAGYAR HÍRMONDÓ – AZ ELSŐ MAGYAR NYELVŰ ÚJSÁG

HELYZETKÉP AZ INTERNETES KERESŐK ÉRTÉKELÉSÉRŐL

HIRDESSEN A KÖNYVTÁRI FIGYELŐBEN!

KÖZLÉS MEGÁLLAPODÁS SZERINT.

ÉRDEKLŐDNI LEHET A SZERKESZTŐSÉG CÍMÉN ÉS TELEFONJÁN.

A Könyvtári Figyelő digitális változata a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben